

REFORMA
2017

WIEDZA

o społeczeństwie

podręcznik

Oznaczono
zmiany
i wykreślenia

E-book
na eduranga.pl

**PODSTAWA
2024**

szkoła podstawowa

Drogi WSiP,

Nigdy bym nie publikowała publicznie książek wydawnictw, które działają na uczciwych zasadach.

Wasza firma jednak promuje masowy dodruk, całkowicie niepotrzebnych książek, które mogłyby być zastąpione wersjami elektronicznymi!

Co prawda e-booki są dostępne na waszej stronie, jednak:

- W przeciwieństwie do fizycznej książki, licencja na e-book kończy się po roku. Oznacza to, że jeżeli moja córka chciałaby powtórzyć sobie całą wiedzę do matury, musiałabym jej kupić wszystkie wasze książki od nowa.
- Waszych e-booków nie da się pobrać! Wymagają one dostęp do internetu, co uniemożliwia ich użycie na naszej wsi, gdzie zasięg jest ograniczony.
- Wasze e-booki nie działają na telefonach komórkowych!
- Wasze e-booki sprzedawane są po tej samej (albo wyższej) cenie co regulame książki. Cena e-booka powinna być niższa, gdyż e-booki wymagają elektronicznego czytnika (tabletu)!

Czas rozpocząć nową erę, w której papier nie jest beczelnie marnowany dla pieniędzy.

Przedstawiam e-book, który spełnia wszystkie oczekiwania uczniów.

Dbajmy o środowisko, zróbmy to dla młodych pokoleń.

Spis treści

O podręczniku 4

I. Człowiek, grupy społeczne, rodzina

- 1. Człowiekiem jestem... 6
- 2. Człowiek jako istota społeczna 12
- 3. Zbiorowości i grupy społeczne 17
- 4. Rodzina jako najważniejsza
grupa społeczna 23
- 5. Jak funkcjonują gospodarstwa
domowe. Budżet domowy 30
- Podsumowanie działu I 35

II. Społeczność szkolna, lokalna i regionalna

- 6. Samorząd szkolny 38
- 7. Prawa i obowiązki ucznia 43
- 8. Planujemy dalszą edukację szkolną
i karierę zawodową 49
- 9. Moje miejsce na ziemi 54
- 10. Samorządy terytorialne: lokalne
i regionalne 59
- 11. Obywatele a władze samorządowe.
Budżety obywatelskie 67
- Podsumowanie działu II 73

III. Wspólnoty narodowe, etniczne i obywatelskie

- 12. Narodowość a obywatelstwo 76
- 13. Inni u nas – o mniejszościach
narodowych i etnicznych 81
- 14. Różne oblicza patriotyzmu 87
- 15. Umiejętności i cnoty obywatelskie ... 91
- 16. Działania organizacji
pozarządowych 95
- 17. Aktywność obywatelska
młodych 100
- 18. Zachowania etyczne w działaniach
obywatelskich 106
- Podsumowanie działu III 111

IV. Ustrój demokratyczny Rzeczypospolitej Polskiej

- 19. Państwo i jego funkcje 114
- 20. Fundamentalne zasady
demokracji 118

- 21. Konstytucja jako najważniejszy akt
prawny 122
- 22. Partie polityczne 126
- 23. Jak działa demokracja
przedstawicielska: sejm i senat 131
- 24. Władza wykonawcza: prezydent
i Rada Ministrów 136
- 25. Władza sądownicza 142
- Podsumowanie działu IV 147

V. Świat, Europa

- 26. Organizacje międzynarodowe 150
- 27. Cele i zasady działania
Unii Europejskiej 157
- 28. We wspólnej Europie 165
- 29. Problemy współczesnego świata .. 169
- Podsumowanie działu V 175

VI. Prawa człowieka, nieletni wobec prawa

- 30. Jak kształtowały się
prawa człowieka 178
- 31. Prawa człowieka zapisane
w *Konstytucji RP* 182
- 32. Ochrona praw człowieka 186
- 33. Uprawnienia policji i służb
porządkowych 192
- 34. Młodzi ludzie w kontakcie
z prawem 196
- Podsumowanie działu VI 201

VII. W świecie mediów i informacji

- 35. Media we współczesnym
świecie 204
- 36. Jak korzystać ze środków
masowego przekazu 209
- 37. Informacja i przekaz
na wagę złota 215
- 38. Cyberprzestrzeń – korzyści
i zagrożenia 221
- Podsumowanie działu VII 225

Indeks 227

Podręcznik został podzielony na 7 działów. Na końcu każdego z nich znajduje się podsumowanie z tekstami do analizy i zestawem pytań, które pomogą utrwalić wiedzę przed sprawdzianem.

Tekst główny uzupełniają **zdjęcia** i mapy, które są cennym źródłem informacji. Trudne pojęcia zostały objaśnione na **karteczkach**.

Tabele porządkują wiedzę i prezentują ważne informacje w zwartej, czytelnej formie.

Schematy pomagają zrozumieć ważne zagadnienia. Ilustracjom, schematom i tabelom często towarzyszą **pytania**, które skłaniają do myślenia.

Warto wiedzieć to dodatkowe informacje i ciekawostki poszerzające wiedzę, związane z tematem lekcji.
Zapamiętaj to najważniejsze informacje z lekcji, ujęte w kilku punktach.

Każdą lekcję kończą
Pytania i polecenia.
Zawierają one m.in. **dane
statystyczne** i wyniki
badań opinii. **Gwiazdką**
oznaczono zadania
trudniejsze.

Podsumowanie

działu zawiera pytania powtórzeniowe, ciekawe teksty, a także propozycje prac projektowych i stron internetowych, które warto odwiedzić.

Pamiętaj, by odpowiedzi do wszystkich zadań zapisywać w zeszycie przedmiotowym.

Każdy uczeń powinien uczestniczyć w ciągu roku szkolnego w co najmniej dwóch projektach edukacyjnych.

zmiany i wykreślenia według podstawy programowej 2024

Podsumowanie

działu zawiera pytania powtórzeniowe, ciekawe teksty, a także propozycje prac projektowych i stron internetowych, które warto odwiedzić.

I

Człowiek, grupy społeczne, rodzina

Co to znaczy,
że człowiek jest
istotą społeczną?

Dlaczego
w sytuacjach
konfliktowych
warto dążyć
do kompromisu?

Co to jest budżet
domowy i dlaczego
warto mu się
przyjrzeć?

1 Człowiekiem jestem...

- Kogo możemy nazwać humanistą?

Kim jest człowiek?

Odpowiedzi na tak postawione pytanie znajdujemy w codziennych sytuacjach naszego życia, kiedy obserwujemy innych i analizujemy własne zachowania. O tym, jacy jesteśmy, decydują dwa czynniki: środowisko, w którym żyjemy, oraz cechy odziedziczone po przodkach. Natura człowieka kształtowała się przez wieki. Po naszych przodkach odziedziczyliśmy cechy indywidualne, wyróżniające nas wśród innych, oraz społeczne, dzięki którym potrafimy działać wspólnie.

Człowiek jako jednostka i część większej grupy społecznej stanowi przedmiot zainteresowania wielu nauk. Ich przedstawiciele dążą do tego samego – do poznania natury ludzkiej, a tym samym do zrozumienia człowieka jako jednostki i jako członka większej grupy. Najczęściej są to **nauki humanistyczne**, np. historia, filologia, oraz **nauki społeczne**, np. socjologia, politologia, psychologia, antropologia kulturowa. Elementy tych nauk tworzą przedmiot szkolny pod nazwą **wiedza o społeczeństwie**.

Wśród miliardów ludzi żyjących na Ziemi trudno spotkać osoby identyczne pod względem upodobań, charakteru lub zachowań. Lubimy wyróżniać się ubiorem, fryzurą, zachowywać się w charakterystyczny sposób, otaczać się przedmiotami, które uważamy za ważne i wyjątkowe. Prawdziwa różnorodność najczęściej wynika jednak z indywidualnych cech osobowości. Naszą **osobowość** tworzy wiele czynników, a najważniejsze z nich to:

- **emocje** – silne uczucia, np. wzruszenie, radość, strach, gniew,
- **uzdolnienia** – naturalne umiejętności wykonywania pewnych czynności, ułatwiające uczenie się,
- **temperament** – zespół cech charakteryzujących usposobienie i zachowanie człowieka,
- **potrzeby** – uświadomiony brak czegoś, skłaniający człowieka do działania.

Filologia – nauka zaliczana do dziedzin humanistycznych; zajmuje się głównie badaniem i interpretacją tekstów oraz językiem.

Socjologia – nauka zajmująca się badaniem zjawisk i procesów, które zachodzą w społeczeństwie.

Politologia, inaczej nauki polityczne – nauka społeczna zajmująca się polityką.

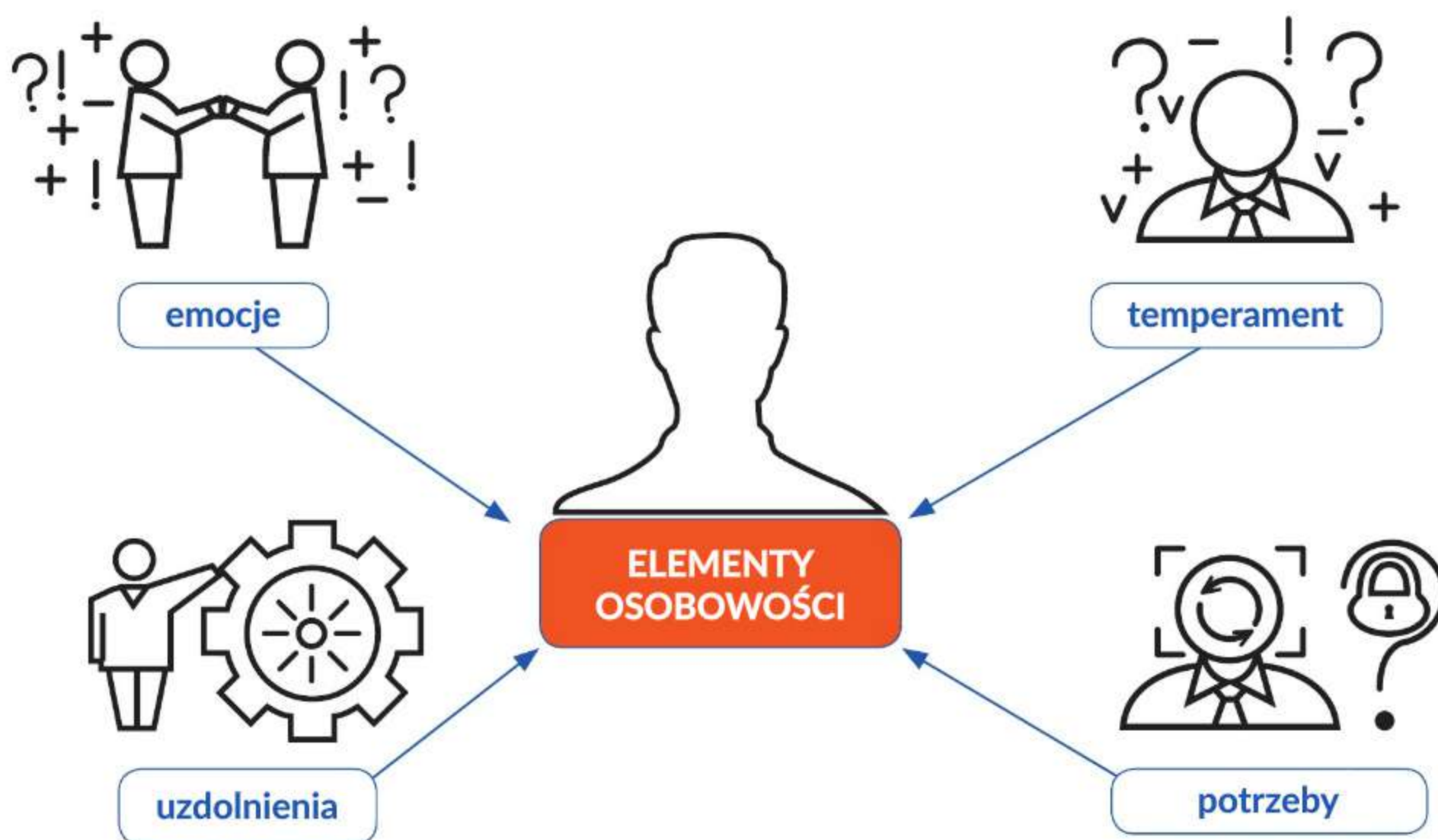
Psychologia – nauka zajmująca się zachowaniami człowieka, badająca psychikę człowieka i jej wpływ na relacje z innymi.

Antropologia kulturowa – nauka badająca zachowania człowieka jako twórcy i uczestnika kultury.

Jak się skutecznie komunikować i porozumiewać?

Kiedy co najmniej dwie osoby chcą przekazać sobie jakąś informację, następuje między nimi **komunikacja**. Jeżeli uzyskamy

Osobowość – zbiór cech i zachowań człowieka, które są charakterystyczne i indywidualne dla każdej osoby.

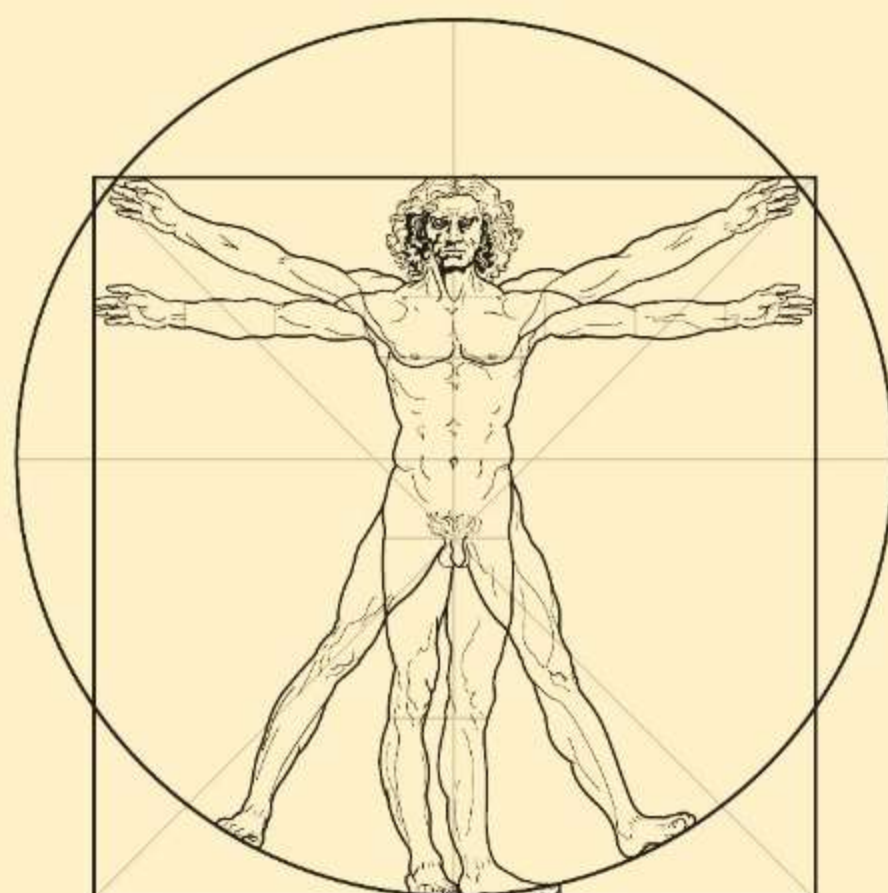

- ? Który z elementów osobowości w największym stopniu wpływa na twoje zachowanie?
- ? Określ, które z elementów osobowości odziedziczyliśmy, a które mogły ukształtować się pod wpływem środowiska, w którym żyjemy.

WARTO WIEDZIEĆ

Człowiek witruwiański to rysunek upowszechniony w czasach renesansu przez Leonarda da Vinci, a przypisywany Witruwiuszowi, rzymskiemu architektowi z I w. p.n.e. Obraz przedstawia mężczyznę o idealnych proporcjach ciała, wpisanego w kwadrat i okrąg. Z rysunku wynika, że wysokość ciała idealnego człowieka równa się w przybliżeniu szerokości jego rozstawionych ramion.

? Jakie inne cechy, poza proporcjonalnym ciałem, powinny, twoim zdaniem, charakteryzować idealnego człowieka?

PROCES KOMUNIKACJI

NADAWANIE

intencja

kodowanie

nadawanie sygnału
(sygnały werbalne i niewerbalne)

ODBIERANIE

odbieranie sygnału
(słyszenie i widzenie)

odkodowanie

zrozumienie

? Jakie zmysły w największym stopniu uczestniczą w procesie komunikacji?

informację zwrotną od osoby, której przekazaliśmy informację, możemy mówić o **porozumiewaniu się**.

Umiejętność porozumiewania się odgrywa ważną rolę w budowaniu kontaktów z innymi ludźmi oraz wpływa na indywidualne poczucie własnej wartości. Brak umiejętności w tej dziedzinie może spowodować izolację, poczucie samotności, niezadowolenie ze szkoły, pracy i kontaktów z innymi ludźmi, nawet najbliższymi. Istotne jest zatem, aby stosować się do najważniejszych zasad dobrego i skutecznego komunikowania się.

Gdy komunikujemy się z kimś, używamy jednocześnie dwóch sposobów przekazywania informacji: **komunikatów werbalnych**, czyli słów i zdań, oraz **sygnałów niewerbalnych**, czyli gestów, wyrazu twarzy, tonu głosu, postawy, wyglądu. Według badań 35% informacji, które przekazujemy, pochodzi ze słów, a 65% z przekazów niewerbalnych.

Potęga autoprezentacji

Dzięki umiejętności komunikowania się możemy zaprezentować siebie innym i budować swój wizerunek. Werbalne elementy

KIEDY MÓWISZ:	KIEDY SŁUCHASZ:
• staraj się mówić jasno i wyraźnie • zainteresuj słuchaczy • nie używaj niejasnych i ogólnych sformułowań • skoncentruj się na sprawach najważniejszych • patrz w oczy rozmówcy	• nie przerywaj osobie mówiącej • nie oceniaj wypowiedzi • nie osądzaj, ale także nie chwal, jeżeli nie zgadzasz się z jej stanowiskiem • nie podejmuj decyzji za innych

? Co według ciebie znaczą stosowane przez mówców niewerbalne elementy wystąpienia?

autoprezentacji są stosowane w wystąpieniach publicznych, np. prezentacji, debacie, dyskusji czy przemówieniu. Niewerbalne elementy autoprezentacji to: wygląd fizyczny, sposób ubierania się, mowa ciała, mimika. We współczesnym świecie, gdzie liczba nawiązywanych kontaktów jest bar-

dzo duża, autoprezentacja odgrywa ważną rolę w budowaniu relacji z innymi. Wystarczy wskazać na serwisy internetowe lub portale społecznościowe, np. Facebook czy YouTube, gdzie poglądy i zachowania podlegają nieustannej ocenie. Skuteczna autoprezentacja w internetowych mediach

JAK PRZYGOTOWAĆ PREZENTACJĘ

Uporządkuj swoje wystąpienie	Przestrzegaj kilku zasad
1. Wstęp Przywitaj uczestników. • Przedstaw się. • Krótko streszcz swoje wystąpienie.	1. Określ cel swojego wystąpienia. Jeżeli sam nie znasz celu swojej prezentacji, to nie wymagaj, aby inni ciebie słuchali.
2. Właściwa prezentacja • Podziel swoje wystąpienie na części tak, aby każda z nich dotyczyła innego zagadnienia. • Posługuj się rzeczowymi argumentami.	2. Zastanów się, kto jest odbiorcą twojego wystąpienia. Zadać sobie pytanie, co twoi słuchacze mogą wiedzieć o prezentowanym zagadnieniu.
3. Zakończenie • Powtórz najważniejsze zagadnienia i dokonaj podsumowania prezentacji. • Spróbuj samodzielnie sformułować wnioski ze swojego wystąpienia. • Postaraj się tak podsumować wystąpienie, aby wyprzedzić pytania, które mogą pojawić się po zakończeniu.	3. W trakcie prezentacji nie czytaj. Posługuj się planem. Przygotuj wystąpienie tak, aby zmieścić się w wyznaczonym czasie.

? Który z elementów prezentacji jest najtrudniejszy? Uzasadnij swoją opinię.

społecznościowych pomogła wielu osobom w zdobyciu sławy czy zrobieniu kariery.

Ważną umiejętnością związaną z prezentowaniem siebie jest **asertywność**, czyli zdolność wyrażania własnych uczuć i opinii w sposób otwarty, a zarazem szanujący uczucia i poglądy innych osób. Nie ze wszystkimi opiniami czy zachowaniami innych musimy się zgadzać. Przedstawianie swoich racji w sposób nie raniący innych pomaga w budowaniu pozytywnego wizerunku.

Ważną umiejętnością związaną z prezentowaniem siebie jest **asertywność**, czyli zdolność wyrażania własnych uczuć i opinii w sposób otwarty, a zarazem szanujący uczucia i poglądy innych osób. Nie ze wszystkimi opiniami czy zachowaniami innych musimy się zgadzać. Przedstawianie swoich racji w sposób nie raniący innych pomaga w budowaniu pozytywnego wizerunku.

ZAPAMIĘTAJ

- O tym, jacy jesteśmy, decydują cechy odziedziczone po przodkach i środowisko, w którym żyjemy.
- Najważniejsze elementy osobowości to: emocje, uzdolnienia, temperament, potrzeby.
- Komunikacja jest jedną z ważniejszych umiejętności pozwalających nam dobrze funkcjonować w społeczeństwie. Jeśli chcemy skutecznie przekazać informację, powinniśmy stosować zarówno przekaz werbalny, jak i niewerbalny.
- Autoprezentacja, czyli umiejętność przedstawienia siebie i swoich poglądów, odgrywa w dzisiejszym świecie bardzo ważną rolę. Dzięki umiejętnemu wykorzystaniu autoprezentacji w mediach internetowych wielu osobom udało się odnieść sukces.
- W kontaktach z innymi warto być asertywnym, czyli otwarcie wyrażać swoje opinie, ale szanować także opinie i uczucia rozmówców.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wskaż zachowanie, które można określić jako asertywne. Uzasadnij odpowiedź.
 - A. Agnieszka odrzuciła propozycję spotkania z Andrzejem, twierdząc, że ma ciekawsze propozycje spędzenia dzisiejszego popołudnia.
 - B. Krzysztof nie pozwolił Andrzejowi wejść do klasy, bo chciał z nim porozmawiać o wczorajszym meczu piłkarskim.
 - C. Andrzej nie pomógł Monice w ściąganiu w czasie pracy klasowej, ponieważ nie chciał się czuć przez nią wykorzystywany i uczestniczyć w czymś, co jest niezgodne z ogólnie przyjętymi normami.
2. W odbiorze przesłanej informacji szczególnie ważne jest odróżnienie opinii od faktów. Przeczytaj podane niżej definicje i powiedz, które z zamieszczonych komunikatów są opiniami, a które – faktami.

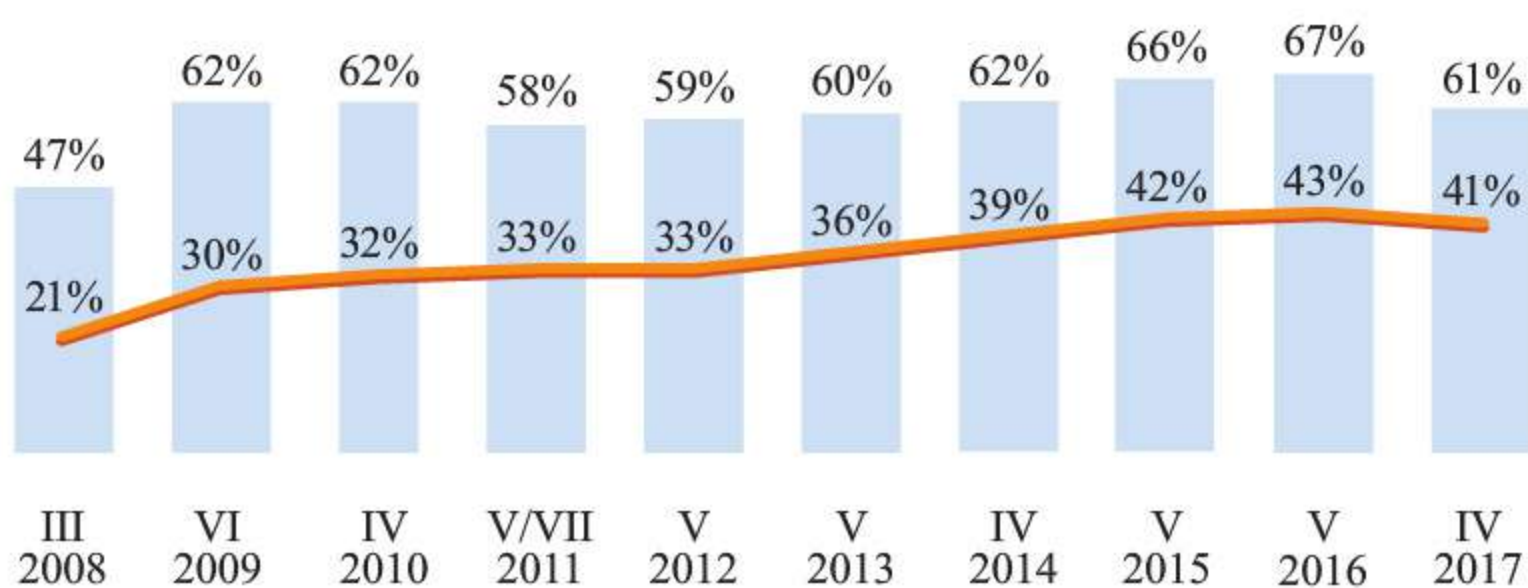
Opinia – pogląd lub zdanie wyrażone na jakiś temat.

Fakt – zdarzenie lub zjawisko, które zachodzi w rzeczywistości.

- A. Kadencja Prezydenta RP trwa pięć lat.
- B. Wojtek kupił nowy i bardzo dobrze wyposażony komputer.
- C. Kodeks karny powinien zostać zmieniony.
- D. Pociąg do Warszawy odjedzie z opóźnieniem 10 minut.
- E. Opóźnienie pociągu może ulec zmianie.

3. Po zapoznaniu się z wykresem powiedz, które z podanych niżej zdań są prawdziwe, a które – fałszywe.

**Czy zarejestrował/zarejestrowała się Pan/Pani
w jakimś portalu społecznościowym,
np. Facebook, Nasza-klasa, Google+, GoldenLine lub podobnym?**

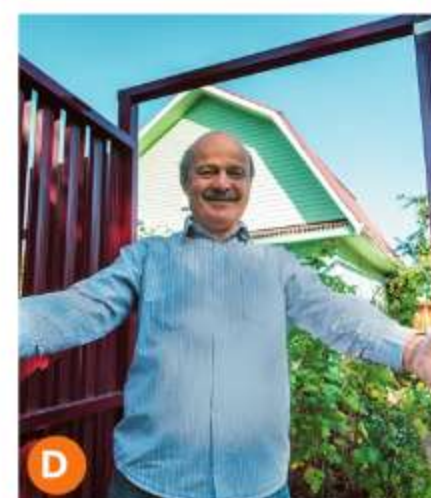
Odpowiedzi twierdzące: ■ użytkowników internetu — ogółu dorosłych

Źródło: Korzystanie z internetu, komunikat z badań CBOS, Warszawa, kwiecień 2017.

- A. Od 2008 do 2017 r. liczba osób rejestrujących się w portalach internetowych stale rosta.
 B. W 2017 r. większość zarejestrowanych w portalach internetowych stanowiły osoby poniżej 18 roku życia.
 C. Liczba dorosłych zarejestrowanych w portalach społecznościowych w latach 2012–2016 wykazywała tendencję rosnącą.
 D. Od 2009 r. ponad połowa Polaków korzysta z internetu.

4. Dopasuj zamieszczone niżej opisy komunikatów niewerbalnych do zdjęć.

- zamknięcie i niechęć do podtrzymywania kontaktu
- otwartość
- dominacja
- bliskość, zaufanie

2 Człowiek jako istota społeczna

- Wymień kilka cech, które odróżniają człowieka od zwierząt.

Potrzeby człowieka

Potrzeba to uświadomiony brak czegoś. Naturalna jest chęć jej zaspokojenia, czyli powrotu do stanu równowagi. Potrzeby są przyczyną aktywności człowieka. Chęć ich zaspokojenia przyczynia się do realizacji naszych marzeń, a nawet skutkuje wielkimi odkryciami i wynalazkami, lecz jednocześnie to właśnie potrzeby są powodem konfliktów i wojen.

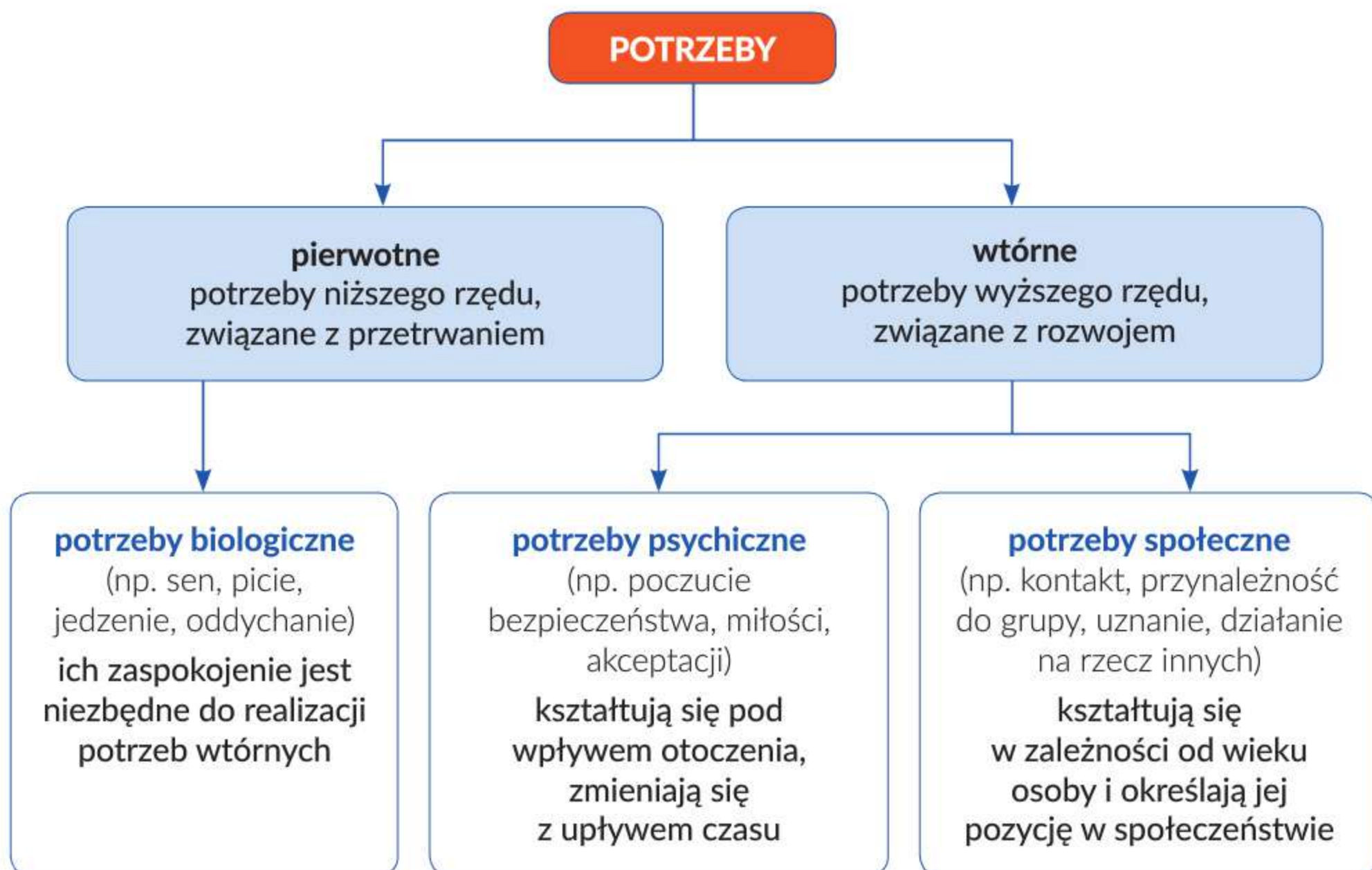
Każdy z nas ma różnego rodzaju potrzeby. Ich spełnienie daje człowiekowi poczucie szczęścia i jest źródłem radości. Niemożność ich realizacji może wywoływać smutek i przygnębienie, a także być powodem złości i agresji. Każdy ma prawo

dążyć do realizacji swoich celów, ale powinien respektować prawa i godność innych.

W zaspakajaniu potrzeb człowiek kieruje się określoną kolejnością: najpierw potrzeby **pierwotne**, których zaspokojenie decyduje o przetrwaniu, a później potrzeby **wtórne**, wyższe – związane z rozwojem społecznym i indywidualnym.

Dlaczego jesteśmy istotami społecznymi?

Prawdopodobnie dlatego, że nasze życie w dużym stopniu jest zależne od innych ludzi. Od momentu narodzin nie jesteśmy w stanie funkcjonować od razu jako samo-

? Dlaczego potrzeby przynależności i uznania zalicza się do potrzeb wtórnych?

▲ Zaspokojenie większości potrzeb wymaga współdziałania z innymi. W ten sposób potrzeby przyczyniają się do uspołecznienia człowieka.

? Wymień potrzeby, których zaspokojenie nie wymaga współdziałania z innymi.

dzielne istoty. Opiekują się nami rodzice, którzy zapewniają nam zarówno zaspokojenie potrzeb fizjologicznych, poczucie bezpieczeństwa, jak i zaspokojenie potrzeb wyższych. Rodzina, grupy rówieśnicze oraz instytucje uczą nas, jak poruszać się w labiryncie życia społecznego.

Umiejętności społeczne człowieka wynikają z naśladowania i uczenia się określonych zachowań. Proces ten jest nazywany **socjalizacją**. Trwa on praktycznie

przez całe życie człowieka. Począwszy od pierwszych lat życia, przez przedszkole, szkołę i pracę, na każdym etapie zdobywamy nowe umiejętności społeczne, takie jak: współpraca w grupie, słuchanie i rozumienie innych, umiejętność dyskusowania i wyrażania własnego zdania. Z czasem, jako dorośli ludzie, zdobywamy możliwość udziału w życiu społecznym i obywatelskim, np. przez uczestnictwo w wyborach.

WARTO WIEDZIEĆ

Znanych jest ponad 50 przypadków dorastania ludzi poza społeczeństwem. Dzieci wychowywane w skrajnej izolacji nie nabywały umiejętności potrzebnych do życia wśród innych. Można przytoczyć przypadek dziewczynki z Indii, którą opiekowały się wilki. Kiedy dziewczynka została odnaleziona przez ludzi, zachowywała się jak zwierzęta. Nie potrafiła porozumiewać się

z ludźmi, poruszała się na czterech „łapach”, piła i jadła bez posługiwania się rękami. O sytuacjach, gdy zwierzęta opiekują się dziećmi, opowiadają także mity i legendy, np. założyciela Rzymu – Romulusa – i jego brata Remusa miała wykarmić wilczyca.

? Wymień kilka umiejętności, jakie mogłyby nabyć osoby wychowujące się w świecie bez innych ludzi.

Jednocześnie w miarę dorastania zmienia się liczba i jakość kontaktów z innymi. Początkowo towarzyszą nam najbliższe osoby, z którymi jesteśmy spokrewnieni, z czasem w naszym życiu pojawiają się nowi ludzie, niektórzy z nich zostają naszymi przyjaciółmi, znajomymi lub partnerami.

Więzi społeczne

Kiedy ludzie spotykają się, pracują razem lub bawią się, dochodzi pomiędzy nimi do **interakcji**, czyli wzajemnego oddziaływania. Powstają wtedy **więzi społeczne**, czyli taki system wzajemnych stosunków i relacji, który utrzymuje całość grupy w stanie zdolnym do dalszego istnienia i rozwoju. Wyróżniamy m.in. więzi:

- narodowe czy międzyludzkie – łączące duże zbiorowości,
- uczuciowe – powstające np. w rodzinie czy grupie przyjaciół,
- pracy – tworzące się w miejscu pracy i oparte na wspólnych celach i zadaniach.

Człowiek na społecznej scenie: role społeczne

Człowiek, realizując swoje potrzeby i budując więzi społeczne, wpływa na innych. W wyniku wzajemnego oddziaływania ludzi na siebie kształtują się **role społeczne**, które wyznaczają nam reguły, normy i wzory zachowania w określonych sytuacjach oraz postępowania wobec innych. Typowe role społeczne to:

- syn/córka,
- wnuk/wnuczka,
- uczeń/uczennica,
- kolega/koleżanka,
- zawodnik/zawodniczka w klubie sportowym,
- przyjaciel/przyjaciółka,
- student/studentka,
- pracownik/pracownica,
- kierownik/kierowniczka,

Interakcja – wzajemne oddziaływanie, które jest początkiem nawiązywania relacji między ludźmi.

Więzi społeczne – więzi łączące jednostki w grupę.

Rola społeczna – zbiór zachowań i umiejętności jednostki związany z jej miejscem w grupie i społeczeństwie.

Spółeczeństwo – żyjąca na danym obszarze zbiorowość ludzka powiązana różnego rodzaju relacjami i tworząca instytucje, które jej służą.

- rodzic,
- dziadek/babcia.

Ról społecznych uczymy się przez codzienne doświadczenia życiowe i obserwowanie innych. Naszymi pierwszymi nauczycielami są rodzice, później nasze role społeczne kształtują rówieśnicy i inne osoby, z którymi utrzymujemy kontakty w szkole, w różnorodnych organizacjach, w miejscu pracy. Na to, jak rozumiemy i odgrywamy nasze role społeczne, mają także wpływ środki przekazu, np. telewizja, filmy, seriale, książki i czasopisma. To one często podsuwają nam wzory zachowania i postępowania.

Zazwyczaj oczekujemy od innych jak najlepszego odgrywania ról społecznych, gdyż od tego zależy funkcjonowanie społeczeństwa. Musimy także pamiętać, że powinność ta dotyczy także nas samych. Jeżeli dobrze wypełniamy swoje role społeczne, zyskujemy uznanie i szacunek innych oraz czujemy się ludźmi spełnionymi.

? Nazwij role społeczne przedstawione na zdjęciach. Czy zawsze łatwo jest pogodzić ze sobą różne role? Dlaczego?

ZAPAMIĘTAJ

- Potrzeby są ważnym elementem pobudzającym człowieka do aktywności i realizacji pragnień.
- Człowiek jest istotą społeczną, gdyż w grupie ma najlepsze możliwości istnienia i rozwoju oraz realizacji swoich potrzeb.
- Umiejętność życia w społeczeństwie zdobywamy przez całe życie, naśladowując innych i ucząc się określonych zachowań. Proces ten nazywamy socjalizacją.
- Człowiek w życiu odgrywa różnorodne role społeczne. Odgrywając jak najlepiej nasze role społeczne, przyczyniamy się do harmonijnego rozwoju społeczeństwa.

PYTANIA I POLECENIA

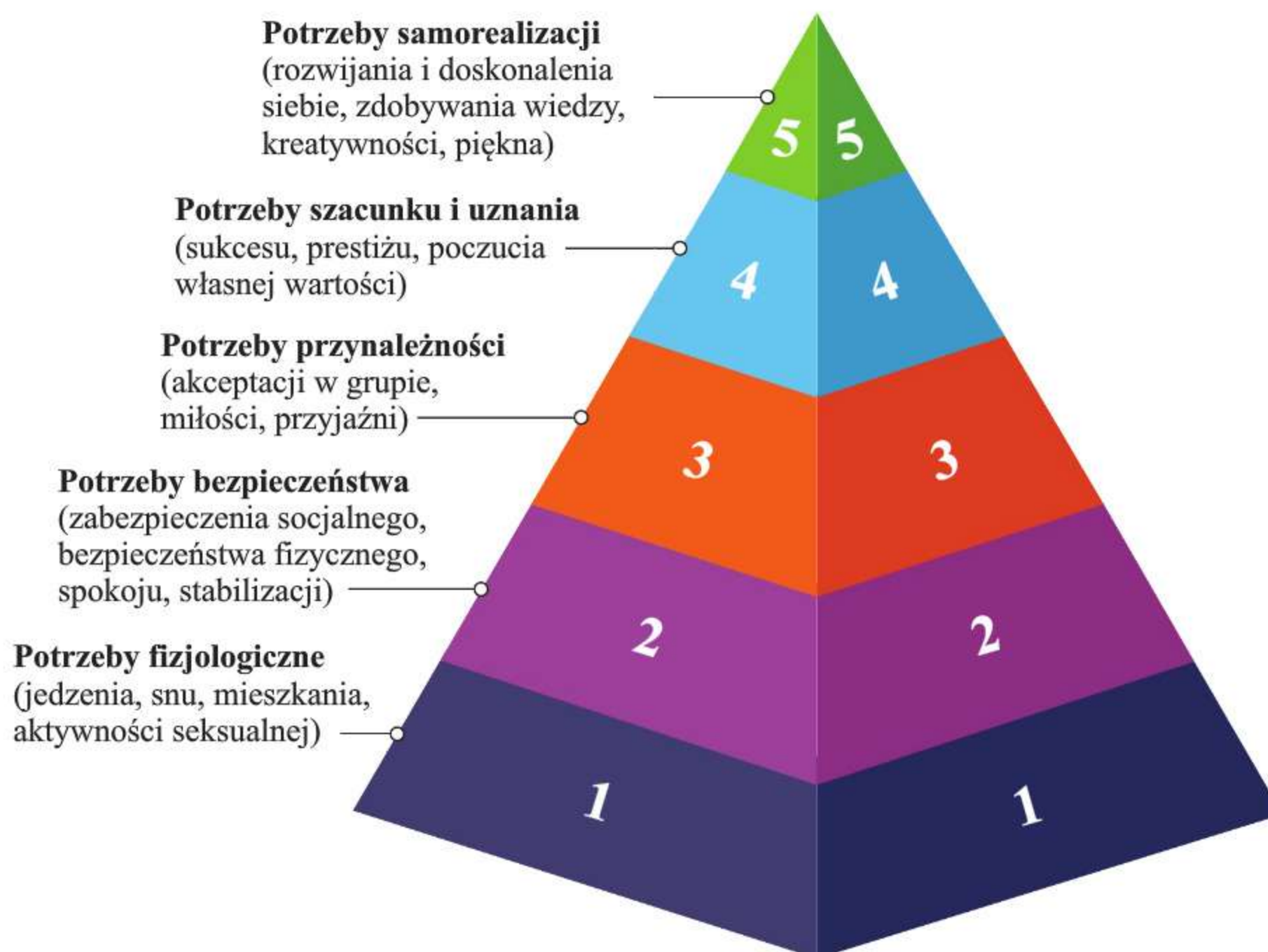
1. Przeczytaj tekst i odpowiedz na pytania.

Człowiek jest z natury istotą społeczną. Ten zaś, który z natury a nie przez przypadek żyje poza społecznością, ten pędzi życie nie ludzkie albo boskie. Każdy, kto nie potrafi żyć we wspólnocie, albo jest tak samowystarczalny, że jej nie potrzebuje, i dlatego nie uczestniczy w życiu społeczności, jest albo zwierzęciem albo bogiem.

Źródło: Arystoteles, *Polityka*, przeł. L. Piotrowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

- Kim jest, zdaniem Arystotelesa, ktoś, kto nie potrafi żyć we wspólnocie?
- Dlaczego człowiek żyje we wspólnocie?

- ✳ 2. Amerykański psycholog Abraham Maslow stworzył usystematyzowany katalog potrzeb człowieka. Przybrał on formę piramidy: po realizacji potrzeb niższych możemy realizować potrzeby wyższe. Po zapoznaniu się ze schematem wykonaj polecenia.

- A. Powiedz, które z potrzeb wymienionych przez Maslowa można zaliczyć do pierwotnych, a które – do wtórnych.
- B. Przyporządkuj opisane niżej sytuacje do odpowiednich potrzeb w piramidzie Maslowa.
- Andrzej i Marek wyjechali na integracyjną imprezę klasową.
 - Marek uwielbia jeść pizzę i po lekcjach idzie do restauracji.
 - Ania uczestniczy w akcji charytatywnej na rzecz zwierząt.
3. Do jakich potrzeb odnoszą się opisane niżej sytuacje?
- potrzeba przynależności
 - potrzeba kontaktu
 - potrzeba uznania
- A. Michał idzie dziś wieczorem na dyskotekę klasową.
- B. Andrzej jest wielbicielem ciężkiej muzyki rockowej. Jedzie na festiwal, gdzie spotka wielu innych fanów takiej muzyki.
- C. Monika zapisała się do drużyny harcerskiej.
- D. Mimo wygrania turnieju tenisowego Agnieszka nie zyskała uznania u nauczyciela wf.
4. Przeczytaj definicję i podaj przykłady sytuacji, w których może występować konflikt ról społecznych.
- Konflikt ról społecznych** – sytuacja, w której ze względu na sprzeczność interesów bardzo trudne staje się odgrywanie kilku ról równocześnie.

3 Zbiorowości i grupy społeczne

- Wymień kilka umiejętności, które zdobyłeś/zdobyłaś jako członek jakiejś grupy.

Zbiorowość a grupy społeczne

Człowiek nie jest samotną wyspą, jego funkcjonowanie zależy od innych. Nasi przodkowie tylko we wspólnotach mogli przetrwać, dlatego też przekazali nam umiejętności pozwalające działać wspólnie i tworzyć **zbiorowości**, czyli zespoły

lub grupy osób, między którymi wytworzyły się więzi społeczne. Zbiorowości organizują życie społeczne i nie istnieją w oderwaniu od siebie nawzajem, ale tworzą środowisko, w którym funkcjonuje człowiek. Najważniejsze rodzaje zbiorowości przedstawia tabela.

NAZWA ZBIOROWOŚCI	PRZYKŁADY
para – najmniejsza zbiorowość, którą tworzą dwie osoby	• matka i córka • para zakochanych • dwoje przyjaciół
krąg społeczny – niewielka zbiorowość tworzona przez osoby, między którymi istnieje rodzaj kontaktu lub styczności, pozbawiona silnych więzi i wyraźnej struktury organizacyjnej	• znajomi • współpracownicy • pasażerowie autobusu
grupa społeczna – zbiorowość składająca się z co najmniej trzech osób, pomiędzy którymi powstała trwała więź społeczna – ma poczucie odrębności, wspólny cel, wartości i zasady	• drużyna harcerska • grupa przyjaciół • stowarzyszenie • partia polityczna
społeczność – zbiorowość tworzona przez osoby zamieszkujące wspólny obszar, powiązane różnego rodzaju zależnościami, np. tradycjami czy wspólnymi interesami	• mieszkańcy miasta lub regionu • członkowie mniejszości narodowej
społeczeństwo – bardzo duża zbiorowość, tworzona przez społeczności, które w swoich działaniach są wspierane przez różnego rodzaju instytucje	• społeczeństwo polskie
naród – zbiorowość tworząca wspólnotę i posiadająca poczucie swojej odrębności, zamieszkująca określony obszar, mająca wspólną kulturę i przeszłość historyczną oraz zwykle wspólny język	• Polacy • Francuzi • Kurdowie

? Z którą ze zbiorowości spotykasz się najczęściej? Uzasadnij odpowiedź.

? Wskaż zbiorowość, która tworzy najmniej trwałe więzi społeczne. Uzasadnij swój wybór.

? Jakie rodzaje zbiorowości przedstawiają zdjęcia?

Od jakości funkcjonowania najmniejszych zbiorowości zależy działanie społeczności, a to one stanowią fundamenty, na których jest budowane społeczeństwo i państwo. Większość zbiorowości tworzy grupy społeczne, które wzajemnie się przenikają, budując trwałe relacje między osobami, które do nich należą.

Rodzaje grup społecznych

Od najmłodszych lat żyjemy w różnego rodzaju grupach społecznych: w rodzinie, grupie rówieśniczej, wśród przyjaciół, w szkole. Przynależność do niektórych z nich jest niezależna od naszej woli,

np. nie wybieramy sobie rodziny. Liczba grup społecznych, w których uczestniczymy, zwiększa się w miarę, jak dorastamy.

W grupach uczymy się najważniejszych zachowań. To one w największym stopniu kształtują nasze postawy i stosunek do innych. Sprzyjają temu więzi, które tworzą się między członkami grupy. Mogą między nimi istnieć bardzo bliskie relacje i bezpośrednie kontakty (np. w rodzinie czy wśród przyjaciół), ale może się zdarzyć, że niektórzy członkowie grupy nigdy się nie poznają (taką grupą jest np. partia polityczna). Grupy społeczne można podzielić według różnych kryteriów.

KLASYFIKACJA GRUP SPOŁECZNYCH

ze względu na jakość kontaktów

pierwotne

między ich członkami istnieją silne więzi osobiste i bezpośrednie kontakty (np. rodzina, przyjaciele, sąsiedzi)

wtórne

między ich członkami istnieją więzi wynikające z realizacji wspólnych zadań i interesów (np. członkowie partii politycznej, pracownicy jednej firmy)

ze względu na wielkość

małe

w grupach tego typu istnieją silne więzi emocjonalne oparte na poczuciu wspólnoty, członkowie najczęściej znają się osobiście, często kontaktują się i przez to nawiązują bezpośrednie relacje (np. rodzina, grupa przyjaciół, drużyna harcerska)

duże

wyróżnia je duża liczba członków, między którymi nie ma bezpośrednich kontaktów, lecz łączą ich podobne wartości lub cele (np. członkowie partii politycznej lub związku zawodowego, uczniowie szkoły)

ze względu na rodzaj członkostwa

formalne

występują w nich ściśle określone zasady postępowania, natomiast osoby je tworzące są połączone więzią formalną przez spisanie listy uczestników, posiadanie legitymacji czy rejestrację (np. uczniowie szkoły, członkowie partii politycznej, wojsko)

nieformalne

oparte są na wspólnych wartościach, silnych więziach osobistych i emocjonalnych, ich uczestnicy nie są nigdzie formalnie zarejestrowani (np. grupa koleżeńska lub przyjacielska, osoby należące do subkultury)

Subkultura (podkultura) – grupa społeczna, która wytworzyła normy kulturowe różniące się od powszechnie uznawanych.

Każda grupa wytwarza normy, czyli zasady obowiązujące jej członków. **Normy grupowe** określają granice, w jakich zachowania są akceptowane. Każdy członek grupy musi liczyć się z tym, że łamiąc reguły, zostanie ukarany lub usunięty z grupy. Normy mogą zostać przekroczone na dwa sposoby: ktoś może być nadgorliwy i respektować reguły aż do przesady, ktoś inny – zupełnie ich nie przestrzegać. Te dwie skrajne postawy mogą stać się przyczyną nieporozumień i konfliktów w grupie.

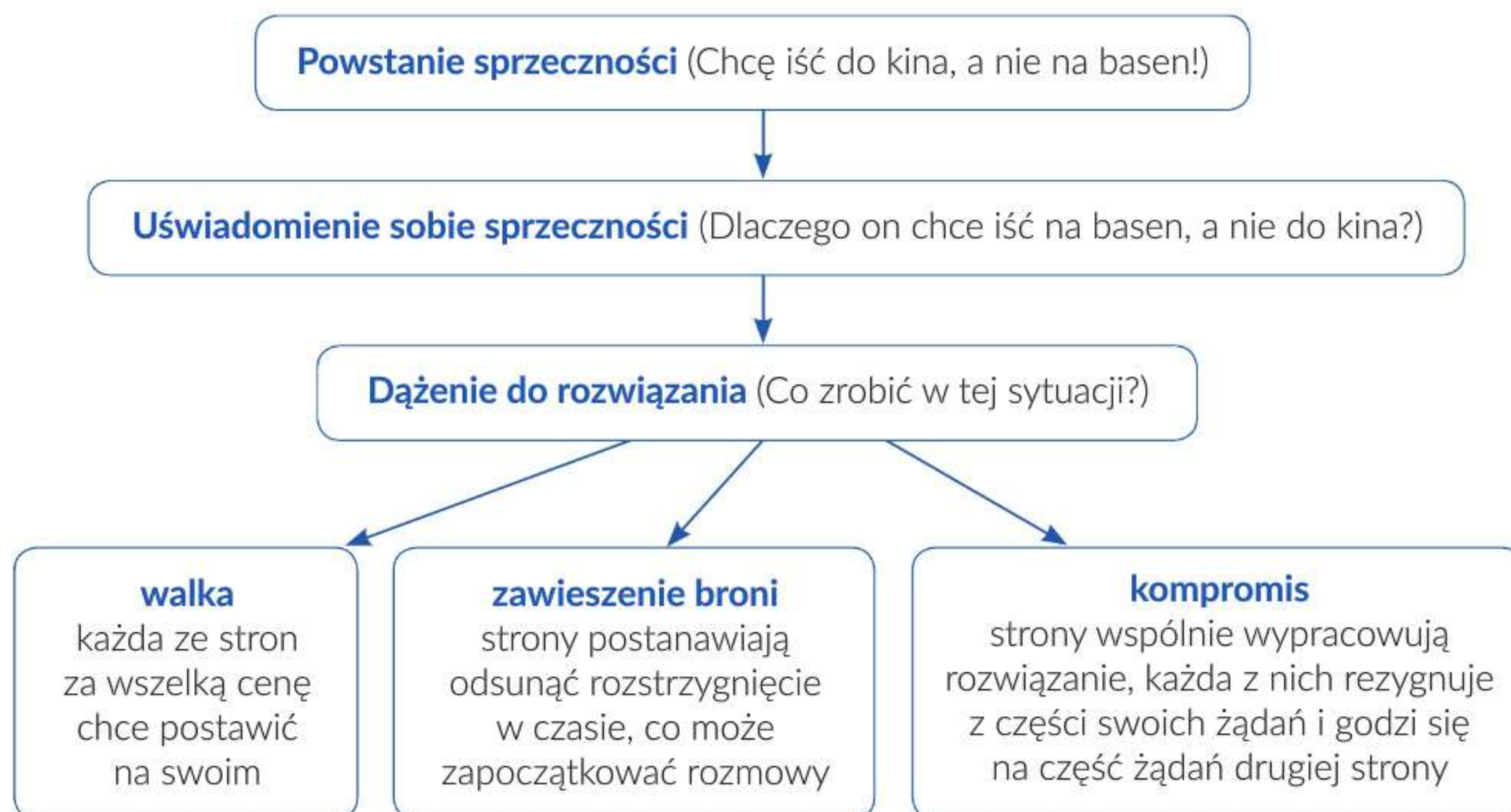
Norma grupowa – względnie trwałe, przyjęty w danej grupie sposób zachowania jednostki w danej sytuacji, zależny od zajmowanej przez nią pozycji społecznej i odgrywanej przez nią roli.

Powstawanie i rozwiązywanie konfliktów

Wśród powodów powstawania konfliktów wymienia się najczęściej: niezgodność celów, poglądów lub interesów. Konflikty są zjawiskiem naturalnym, wpisanym w ludzką naturę. Zupełne ich wyeliminowanie nie jest możliwe, ale nie muszą one być niszczące. W pewnych sytuacjach konflikty mogą nawet odgrywać pozytywną rolę – przyczyniają się do powstania nowych pomysłów, podejmowania inicjatyw i działań.

Jeśli konflikt dotyczy dwóch osób – mówimy o **konflikcie interpersonalnym**. Mogą też występować konflikty między grupami, np. między zwolennikami dwóch drużyn piłkarskich lub między związkami zawodowymi a kierownictwem firmy. W takich sytuacjach mówimy o **konfliktach społecznych**. Są także konflikty między narodami lub państwami, np. wojny izraelsko-arabskie (od lat 40. XX w.) lub spór między Indiami a Pakistanem o Kaszmir (trwający od lat 40. XX w.). W takich sytuacjach mówimy o **konfliktach międzynarodowych**.

POWSTAWANIE I ROZWIĄZYWANIE KONFLIKTU

WARTO WIEDZIEĆ

W 1969 r. między Salwadorem a Hondurasem wybuchła tzw. wojna futbolowa. Jej bezpośrednim powodem był mecz piłkarski w eliminacjach do mistrzostw świata, chociaż stosunki między tymi państwami już wcześniej były napięte z powodu konfliktów ekonomicznych i wzajemnej wrogości. W atmosferze narastającej nienawiści, podsycanej przez media, sportowa porażka reprezentacji Hondurasu stała się przyczyną wybuchu walk zbrojnych, które toczyły się z przerwami przez wiele lat.

? Jak myślisz, czy można uniknąć takich konfliktów jak wojna futbolowa? Uzasadnij swoją opinię.

Jest kilka sposobów dochodzenia do kompromisu.

- **Arbitraż** – rozstrzygnięcie konfliktu przez osobę lub instytucję nazywaną arbitrem, która wysłuchuje argumentów stron i rozstrzyga, kto ma rację, czyli ostatecznie narzuca rozwiązanie konfliktu.
- **Mediacja** – forma dialogu, w której najważniejszą rolę odgrywa mediator. Poszukuje on takiego rozwiązania, które będzie do zaakceptowania przez wszystkie strony.
- **Negocjacje** – rozmowy mające na celu osiągnięcie porozumienia, zgody między stronami. Celem jest znalezienie rozwiązania, które byłoby dobre dla wszystkich uczestników.

Jak podjąć najlepszą decyzję

Każdego dnia podejmujemy decyzje, które dotyczą różnych spraw od codziennych problemów po kwestie bardzo ważne, dotyczące naszej przyszłości. Podczas podejmowania decyzji powinniśmy zebrać jak najwięcej informacji i zastanowić się nad możliwymi konsekwencjami działań, które

planujemy podjąć. Poza tym warto pamiętać o odpowiedzialności, czyli przewidzieć, czy nasza decyzja nie przyniesie negatywnych skutków i nie wyrządzi krzywdy innej osobie.

Inaczej wygląda podejmowanie decyzji w grupie. Jest to ważny element współpracy decydujący o tym, czy grupa jest zdolna do działania. Podejmowanie decyzji przez grupę jest trudne, gdyż wymaga pogodzenia różnych celów, opinii i poglądów. W zależności od sytuacji w grupie można stosować jeden z trzech sposobów podejmowania decyzji:

- w wyniku porozumienia (konsensusu) – aby decyzja mogła być podjęta, każdy musi ją zaakceptować;
- przez głosowanie – w tej sytuacji każdy głos jest tak samo ważny, a podjęta zostanie ta decyzja, za którą opowie się większość;

■ Etapy w procesie podejmowania decyzji

- 1 Określenie celu, który chcesz osiągnąć.** Nie podejmiesz dobrej decyzji, dopóki nie wiesz, co chcesz uzyskać.
- 2 Analiza środków, którymi dysponujesz i możliwych sposobów działania.** Weź pod uwagę swoje możliwości, sytuację materialną, otoczenie, w którym żyjesz. Rozważ różne warianty działania.
- 3 Ocena możliwych skutków działań.** Zastanów się, jakie mogą być konsekwencje twojego działania dla ciebie i dla otoczenia. Dzięki temu unikniesz przykrych sytuacji.
- 4 Realizacja decyzji.** Jeśli już wiesz, co i w jaki sposób należy zrobić – zacznij działać.

- rozstrzygnięcie przez lidera – jedna osoba podejmuje decyzję, która będzie dotyczyć innych.

Trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, który ze sposobów jest najlepszy. Zależy

to od wielu czynników: wielkości i rodzaju grupy, specyfiki konkretnej sytuacji wymagającej podjęcia decyzji, przepisów prawa, a także indywidualnych cech osób, które tworzą grupę.

ZAPAMIĘTAJ

- Człowiek jako istota społeczna działa w różnych zbiorowościach. Zbiorowości tworzą fundamenty społeczeństwa i wpływają na jakość życia każdego z nas.
- Życie społeczne toczy się w grupach. Grupa społeczna jest podstawą funkcjonowania społeczeństwa. W zależności od kryterium podziału wyróżnia się grupy: pierwotne i wtórne, duże i małe, formalne i nieformalne.
- Konflikty od zawsze towarzyszą ludzkości. Przyczynami ich powstawania są najczęściej: niezgodność celów, poglądów lub interesów.
- Istnieją trzy sposoby rozwiązywania konfliktów: walka, zawieszenie broni i kompromis. W wielu sytuacjach warto dążyć do kompromisu.
- Najważniejsze sposoby podejmowania decyzji w grupie to: konsensus, głosowanie, decyzja lidera.

PYTANIA I POLECENIA

1. Powiedz, które z wymienionych niżej zbiorowości są grupami społecznymi, a które – nie. Uzasadnij swoje odpowiedzi.
 - naród
 - uczestnicy koncertu
 - przyjaciele
 - pasażerowie w autobusie miejskim
 - mieszkańcy osiedla w dużym mieście
 - osoby identyfikujące się z jedną z subkultur
2. Określ rodzaj opisanych niżej grup społecznych.
 - A. Członkowie takiej grupy nie są nigdzie zarejestrowani. Grupa taka tworzy się wokół wspólnych wartości i jest budowana na silnych więziach osobistych i emocjonalnych.
 - B. Osoby tworzące ten rodzaj grupy są połączone oficjalną więzią, np. przez spisanie listy uczestników, posiadanie legitymacji, rejestrację w urzędzie.
 - C. Wyróżnia ją znaczna liczba uczestników. Między członkami grupy zwykle nie ma bezpośredniego kontaktu, lecz łączą ich najczęściej podobne wartości.
- ✳ 3. Wymień sposoby podejmowania decyzji w grupie. Podaj po jednej zaletę i wadzie każdego z nich.
4. Przedstaw w zeszycie w formie tabeli zalety i wady różnych sposobów rozwiązywania konfliktów.

4 Rodzina jako najważniejsza grupa społeczna

- Dlaczego rodzina jest ważna w naszym życiu?

Wszystko zaczyna się w rodzinie

Rodzina jest dla nas czymś naturalnym, dlatego powinniśmy zdawać sobie sprawę z tego, jak ważne spełnia funkcje. Rodzina jest pierwszą grupą społeczną, z którą mamy kontakt. Tutaj uczymy się, wychowujemy, zdobywamy wiedzę i kształtujemy umiejętności, które są niezbędne do naszego dalszego rozwoju. W rodzinie, jak w soczewce, skupiają się wszystkie zjawiska życia społecznego. Od tego, jak ona funkcjonuje, zależy funkcjonowanie społeczeństwa.

Rodzina zaspokaja potrzeby materialne oraz emocjonalne swoich członków, daje im poczucie bezpieczeństwa. Dlatego też

podlega szczególnej ochronie prawnej ze strony polskiego państwa. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* głosi:

Art. 18.

Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.

Wiele wzorców wyniesionych z domu rodzinnego będziemy powtarzać w rodzinie, którą kiedyś założymy. Także przekazy otrzymane od ważnych członków rodziny będą wpływać na nasze zachowanie w różnych sytuacjach w dorosłym życiu.

▲ Rodzina podczas wspólnego spaceru.

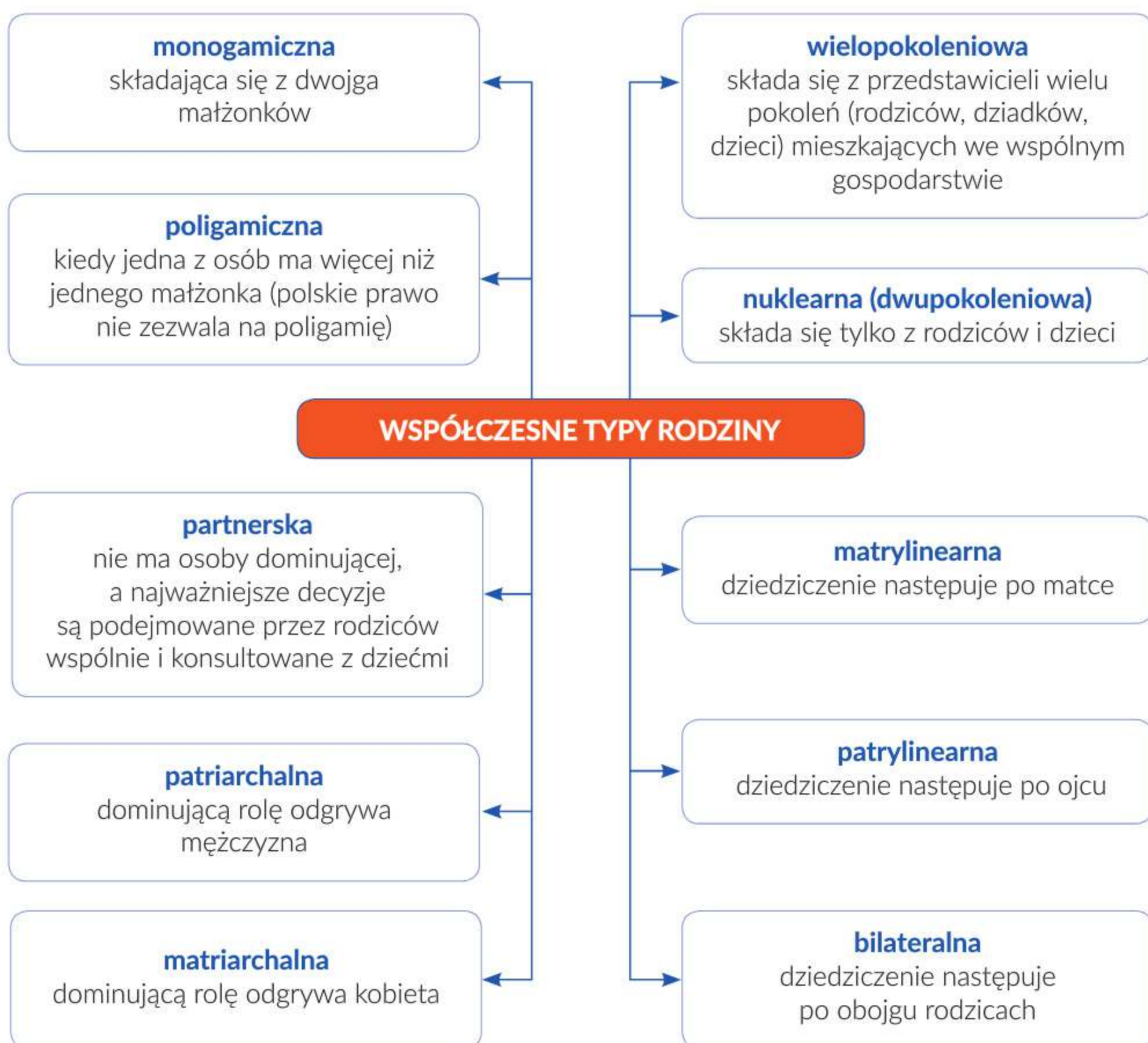
❓ Jakie wartości są najważniejsze dla rodziny? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Rodzina jako szczególna grupa społeczna

Rodzina jest najpowszechniej występującą grupą społeczną i najczęściej spotykaną formą życia społecznego we wszystkich kręgach kulturowych. Jest grupą małą, formalną i pierwotną. Między jej członkami tworzą się **trwale relacje** wynikające ze wspólnego pochodzenia i zamieszkiwania. W rodzinie przebiega bardzo intensywny proces socjalizacji. Przez kontakt z rodzicami i rodzeństwem uczymy się norm i zasad życia społecznego, a także

podstawowych umiejętności społecznych. Rodzina przekazuje wartości, tradycje rodzinne, narodowe i religijne. Gwarantuje także ciągłość pokoleń przez wydawanie na świat potomstwa.

Wiele osób uważa, że rodzina stanowi dużą wartość w życiu. W Polsce najczęściej występują rodziny **dwupokoleniowe** ale często spotykamy też rodziny **wielopokoleniowe**, składające się z dziadków, czasem także pradziadków, rodziców i dzieci. Współcześnie wykształciło się dużo odmian rodziny.

? Na podstawie informacji z różnych źródeł wskaż typy rodzin, które najczęściej występują w polskim społeczeństwie.

? Podaj argumenty potwierdzające, że decyzje podejmowane w rodzinach partnerskich są najlepsze. Odwołaj się do swojej wiedzy o podejmowaniu decyzji w grupie.

Więzi rodzinne, rola rodziców i osób starszych

W rodzinie zawiązują się silne więzi osobiste oparte na miłości, akceptacji, bliskości i poczuciu bezpieczeństwa. Wśród zadań rodziny jako najważniejsze wymienia się zaspokajanie różnorodnych potrzeb jej członków, np. budowanie poczucia bezpieczeństwa przez sprawowanie opieki, zapewnienie bezpiecznych warunków życia oraz opieki medycznej.

Rodzicom przysługuje **władza rodzicielska**, czyli uprawnienia, które mają wobec dziecka, służące jego wychowaniu. W wychowaniu dzieci rodzice powinni kierować się własnymi przekonaniem, szanując jednocześnie godność, przekonania i prawa dzieci. Warto podkreślić, że wychowanie dziecka jest zadaniem obojga rodziców i żadne z nich nie ma w tej dziedzinie większych praw ani obowiązków.

Prawa rodzicielskie – prawa rodziców pozwalające im wychowywać dziecko. Są równe dla matki i ojca.

W szczególnych przypadkach, gdy rodzice nie są w stanie dobrze wywiązywać się ze swoich obowiązków i zapewnić bezpieczeństwa dzieciom, mogą zostać im ograniczone lub odebrane **prawa rodzicielskie**. Decyzję o tym podejmuje sąd rodzinny, kierując się dobrem dzieci.

Z relacjami rodzinnymi łączy się także pojęcie **pokrewieństwa**. Wyróżnia się pokrewieństwo w linii prostej (dziadek, ojciec, syn) oraz bocznej (brat, siostra, wuj, stryj, ciotka). Więzi oparte na pokrewieństwie są szczególnie widoczne w rodzinach wielopokoleniowych, w których ważną rolę odgrywają osoby starsze. W takich rodzinach

? Nazwij wartości przedstawione na zdjęciach.

? Które z wartości ważnych dla rodziny są także istotne dla jednostki jako warunek udanego życia?

Odsetki respondentów w wieku 18+ lat wskazujących w kolejnych latach poszczególne wartości jako najważniejsze trzy warunki udanego, szczęśliwego życia											
Wartość	1992	1995	1997	2000	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Pieniądze	37,2	36,1	39,3	39,2	33,3	32,9	30,7	30,3	28,2	29,0	28,3
Dzieci	52,3	51,0	50,3	43,4	43,3	45,1	45,9	48,8	47,6	46,1	48,7
Udane małżeństwo	56,3	55,9	58,8	58,0	53,7	55,6	55,8	56,6	53,4	50,3	50,3
Praca	26,6	29,6	28,9	30,8	35,5	34,7	30,2	31,9	30,7	32,1	30,0
Przyjaciele	4,7	5,6	5,0	4,6	5,9	8,0	8,6	10,4	10,4	10,6	11,6
Opatrzność, Bóg	16,7	16,4	15,6	16,0	15,4	15,6	15,1	15,4	13,3	12,9	13,1
Pogoda ducha	8,5	9,0	7,9	7,8	8,2	9,1	9,5	10,7	10,2	9,2	9,5
Uczciwość	12,3	10,0	9,0	8,8	9,0	10,2	9,7	11,1	9,9	9,4	9,9
Życzliwość i szacunek	9,0	7,4	6,0	7,8	5,9	6,7	6,9	8,4	7,1	6,7	7,2
Wolność, swoboda	3,6	3,8	1,9	3,0	3,3	3,5	4,1	4,7	4,4	4,9	6,0
Zdrowie	59,6	59,6	60,2	62,9	63,7	64,9	65,1	67,8	64,1	65,3	67,0
Wykształcenie	1,9	3,7	4,2	4,6	5,1	6,0	6,2	6,3	5,6	5,8	5,2
Silny charakter	4,0	4,1	5,5	3,4	4,5	4,9	5,0	5,8	5,3	5,8	6,3
Inne	0,5	0,7	0,4	0,6	0,7	1,2	1,0	1,0	0,9	0,9	0,8

Źródło: Diagnoza Społeczna 2015.

❓ Wymień cztery wartości, które – zdaniem badanych w 2015 r. – są ważne dla dobrego i szczęśliwego życia.

❓ Wskaż trzy wartości, które w latach 1992–2015 odnotowały największy wzrost, i trzy, które odnotowały największy spadek.

starsze pokolenia przekazują młodszym historię, zwyczaje i tradycje rodzinne oraz patriotyzm i poczucie tożsamości narodowej. W wielu polskich rodzinach dziadkowie uczestniczą w wychowaniu dzieci, co sprzyja budowaniu relacji między pokoleniami.

Prawa i obowiązki rodziców i dzieci

Obecna sytuacja dzieci w rodzinie jest wyjątkowa w porównaniu z wcześniejszymi czasami. Do XX w. dziecko nie miało specjalnych praw i było traktowane jak „materiał” na dorosłego, nie zaś jak osoba mająca

prawa i wymagająca troski. Współcześnie sytuacja dzieci wygląda inaczej, przysługują im specjalne prawa, a rodzice starają się

realizować większość ich potrzeb i oczekiwań. Rodzice i dzieci mają wobec siebie zarówno prawa, jak i obowiązki.

PRAWA I OBOWIĄZKI W RODZINIE	
Prawa rodziców	Obowiązki rodziców
• pełnienie władzy rodzicielskiej • sprawowanie nadzoru nad majątkiem dziecka • prawo do wychowania dziecka zgodnie ze swoimi światopoglądem, ale z uwzględnieniem jego wolności i poglądów • prawo do wymagania posłuszeństwa • prawo do kontaktów z dzieckiem	• troska o fizyczny i duchowy rozwój dziecka • przygotowanie do funkcjonowania w społeczeństwie (socjalizacja) • obowiązek szacunku i wspierania w trudnych sytuacjach • niestosowanie kar cielesnych • obowiązek utrzymania dziecka do czasu ukończenia przez nie nauki
Prawa dziecka	Obowiązki dziecka
• osobiste: prawo do życia, do rozwoju, do informacji • publiczne: prawo do wyrażania własnych poglądów, do uczestnictwa w działaniach grupy i społeczności, do opieki i ochrony ze strony władz państwowych w określonych sytuacjach • socjalne: prawo do warunków umożliwiających wszechstronny rozwój, do godnych warunków życia, do opieki zdrowotnej i odpoczynku • ekonomiczne i kulturowe: prawo do nauki i ochrony podejmowanej pracy	• pomoc w prowadzeniu wspólnego gospodarstwa domowego • stosowanie się do zasad władzy rodzicielskiej i zaleceń ze strony rodziców w obszarach, w których dziecko nie może samodzielnie decydować • obowiązek przyczyniania się do utrzymania rodziny, jeżeli dziecko uzyskuje dochody • obowiązek szkolny do 18. roku życia • obowiązek świadczenia pieniężnego na rodziców, którzy z powodu starości, choroby lub zbyt małych dochodów nie są w stanie samodzielnie się utrzymać

ZAPAMIĘTAJ

- Rodzina jest pierwszą szkołą życia społecznego. Właśnie tam człowiek uczy się najważniejszych zasad obowiązujących w grupie i społeczeństwie.
- Rodzina zapewnia opiekę i bezpieczeństwo, przekazuje tradycje rodzinne, narodowe i religijne. Gwarantuje także ciągłość pokoleń przez wydawanie na świat potomstwa.
- Rodzice w wychowaniu dzieci powinni kierować się własnymi przekonaniem, ale jednocześnie szanować godność, przekonania i prawa dziecka.
- Aby skutecznie wychowywać dzieci, rodzice mają władzę rodzicielską. Prawo do wychowywania dziecka przysługuje w równym stopniu obojgu rodzicom.

PYTANIA I POLECENIA

1. Scharakteryzuj rodzinę jako grupę społeczną.
2. Udzielanie pomocy ludziom starszym jest naszą powinnością i świadczy o utrzymywaniu z nimi więzi społecznych. Zapoznaj się z wynikami sondażu i oceń, czy zamieszczone niżej zdania są prawdziwe czy fałszywe.

Kto najczęściej Panu/Pani pomaga?

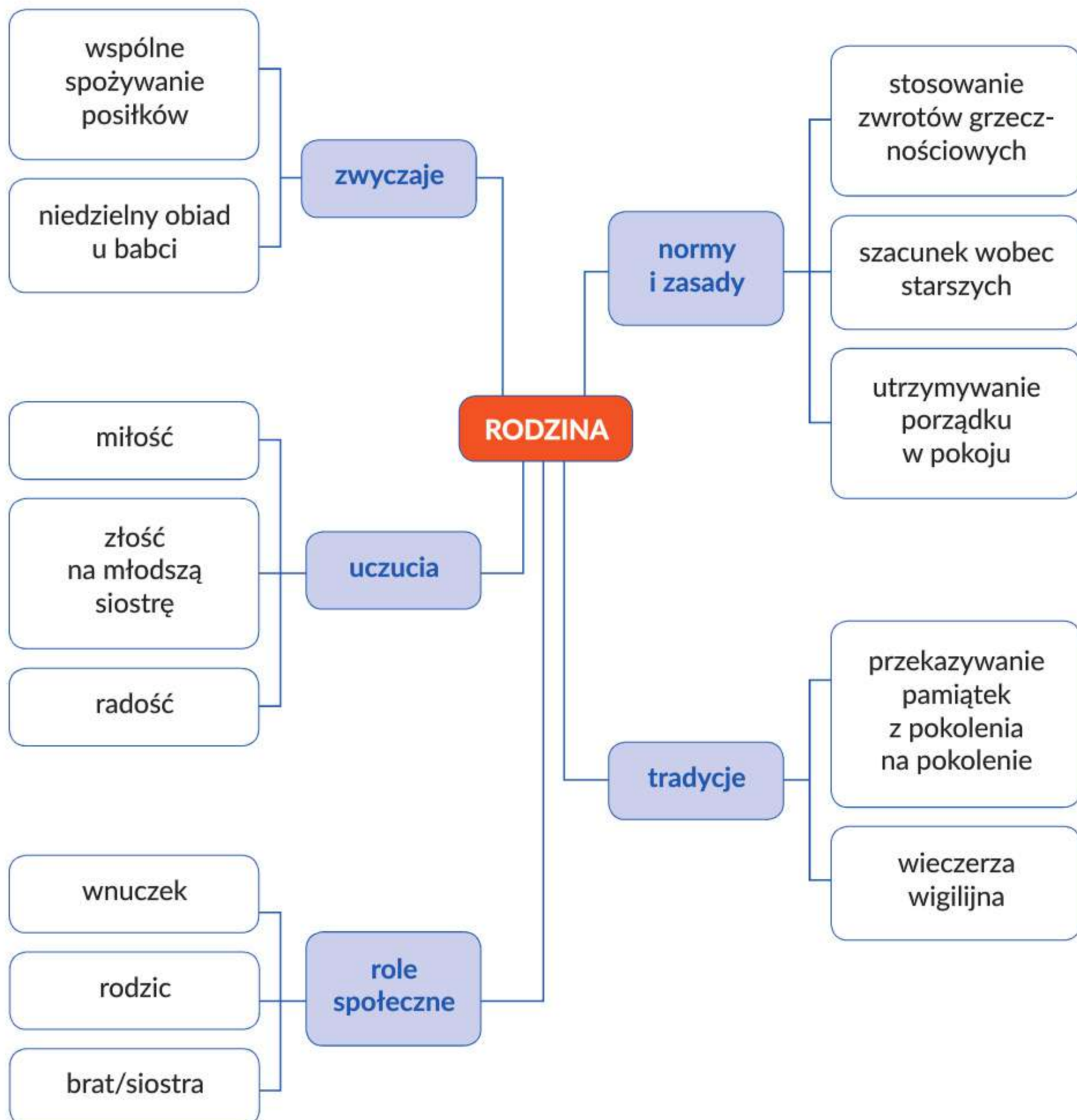

Źródło: Jakiej pomocy potrzebują osoby starsze i kto jej im udziela?, komunikat z badań CBOS, Warszawa, listopad 2016.

- A. Ponad 70% dzieci udziela pomocy rodzicom, którzy ukończyli 60 lat.
- B. Wsparcie ze strony pomocy społecznej i organizacji pozarządowych jest znikome i nie przekracza 10%.
- C. Najczęściej pomocy starszym udzielają wnuki i znajomi.
- D. Dalsza rodzina angażuje się w pomoc starszym osobom prawie dwa razy rzadziej niż znajomi.

3. Podaj przykłady pielęgnowania więzi rodzinnych.

4. Przeanalizuj zamieszczoną niżej mapę myśli dotyczącą rodziny, a następnie wykonaj polecenia.

- A. Podaj inne przykłady norm, tradycji i zwyczajów rodzinnych.
 B. Powiedz, w jaki sposób rodzina wpływa na proces socjalizacji człowieka.

5 Jak funkcjonują gospodarstwa domowe. Budżet domowy

- Z czym kojarzy ci się słowo budżet?

Czym jest gospodarstwo domowe?

Każda rodzina składa się z osób w różnym wieku, różnych płci i o różnych zainteresowaniach, a więc i różnych potrzebach. Jeśli osoby te mieszkają razem – tworzą **gospodarstwo domowe**. Muszą nauczyć się odpowiedzialnie gospodarować posiadanymi zasobami. Najczęściej oznacza to, że nie wszystkie potrzeby członków rodziny zostaną w danej chwili zaspokojone. Możliwości finansowe wielu rodzin, mimo stopniowego poprawiania się sytuacji gospodarczej kraju, są ciągle ograniczone.

Gospodarstwa domowe, uzyskując dochody (np. z pracy) oraz kupując produkty i usługi, **płacą podatki**, dzięki czemu przyczyniają się do wzrostu dochodów państwa. Natomiast państwo przeznacza część swoich dochodów na zaspokajanie najważniejszych obywatelskich potrzeb, takich jak edukacja czy ochrona przed przestępczością. Oznacza to, że gospodarstwa domowe, oprócz przedsiębiorstw, są jednymi z najważniejszych uczestników procesów zachodzących w gospodarce.

Dochody gospodarstw domowych

Aby zaspokajać potrzeby wszystkich członków rodziny, niezbędne jest uzyskiwanie dochodów, a następnie racjonalne ich wy-

▲ Prowadzenie budżetu rodzinnego nie jest trudne, ale wymaga dużej staranności.

❓ Wyjaśnij, dlaczego gospodarstwo domowe i jego kondycja finansowa ma duże znaczenie dla funkcjonowania całej gospodarki.

dawanie. W tym celu każde gospodarstwo domowe powinno przygotować **budżet**, czyli zestawienie planowanych dochodów i wydatków. Racjonalne i odpowiedzialne planowanie budżetu wymaga dokładnego określenia poziomu dochodów, czyli ilości wszystkich pieniędzy, które uzyskuje rodzina.

Wyróżniamy cztery główne grupy dochodów gospodarstw domowych:

- z pracy najemnej;
- z prowadzenia własnej działalności gospodarczej;
- spoza pracy, np. emerytury, zasiłki;
- z posiadanego majątku i kapitału, np. z wynajmu mieszkania.

Podatki – obowiązkowe i bezzwrotne świadczenia pieniężne pobierane przez państwo od obywateli i przedsiębiorstw.

Gospodarstwo domowe – grupa osób zamieszkujących razem i wspólnie się utrzymujących, np. rodzina.

Pracownicy najemni zatrudnieni na umowę o pracę oraz osoby prowadzące działalność gospodarczą, a także rolnicy, podlegają w Polsce obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym (emerytalnym, rentowym, chorobowym i wypadkowym), które dają prawo ubiegania się o różne świadczenia: emerytury, zasiłki chorobowe, wypadkowe i renty. Z kolei osoby pracujące na podstawie umów cywilnoprawnych (umów zlecenia i o dzieło) nie zawsze są objęte ubezpieczeniami społecznymi. Obowiązkowym ubezpieczeniem emerytalnym, rentowym i zdrowotnym podlegają osoby, dla których zlecenie jest jedynym źródłem zarobku.

Oprócz tego występują jeszcze dochody niezwiązane bezpośrednio z pracą zawodową: wygrane w grach losowych oraz konkursach, stypendia, darowizny i spadki.

Nie wszystkie dochody da się zaplanować. Wiedzą o tym szczególnie posiadacze własnych przedsiębiorstw, których dochody nie do końca są przewidywalne. W przeciwieństwie do osób zatrudnionych na podstawie umowy o pracę, które mają stałe miesięczne wynagrodzenie, przedsiębiorca nie ma gwarancji stałego i równomiernego dopływu pieniędzy. W dłuższym czasie jednak przeciętne dochody przedsiębiorcy mogą być wyższe niż dochody pracowników.

Wydatki gospodarstw domowych

Przed wszystkim nie należy wydawać więcej, niż się zarabia. Taką żelazną zasadą kierowała się legendarna już Margaret Thatcher (czytaj: taczer), premier Wielkiej Brytanii w latach 1979–1990, nazywana przez

PRZYKŁADOWE WYDATKI KONSUMPCYJNE

stałe	zmienne
• czynsz za mieszkanie	• remont mieszkania
• abonament radiowo-telewizyjny	• wycieczka krajowa lub zagraniczna
• abonament telefoniczny i internetowy	• sprzęt elektroniczny
• energia elektryczna i gaz	• naprawa samochodu
• żywność, lekarstwa, środki czystości i inne (w tym kredyty konsumpcyjne)	• meble, sprzęt AGD i inne elementy wyposażenia domu

PRZYKŁADOWE WYDATKI INWESTYCYJNE

stałe	zmienne
• ubezpieczenie na życie	• kurs prawa jazdy, kurs językowy
• dodatkowe dobrowolne ubezpieczenie emerytalne, tzw. III filar emerytalny (stałe kwoty przeznaczane co miesiąc na wyższą przyszłą emeryturę)	• poszerzanie swoich kwalifikacji i umiejętności zawodowych (kursy doskonalenia zawodowego)
• czesne za naukę w szkole niepublicznej	• zakup nieruchomości, działki i gruntów
• kredyty inwestycyjne, np. na zakup mieszkania pod wynajem	• zakup papierów wartościowych (np. akcji lub obligacji)

Brytyjczyków Żelazną Damą. W zależności od tego, czy przeznaczamy swoje dochody na potrzeby bieżące czy potrzeby przyszłe, wyróżnia się dwa rodzaje wydatków:

- konsumpcyjne (stałe lub zmienne),
- inwestycyjne (stałe lub zmienne).

Wydatki konsumpcyjne są przeznaczane na aktualne potrzeby. Część z nich ma charakter stały (rachunki płacone regularnie), pozostałe to wydatki o charakterze zmiennym (zazwyczaj jednorazowe).

Wydatki inwestycyjne są przeznaczone na realizację przyszłych potrzeb członków rodziny. Dzielimy je, podobnie jak konsumpcyjne, na stałe i zmienne.

Racjonalne gospodarowanie budżetem domowym

Jeśli sumy dochodów i wydatków w gospodarstwie domowym są takie same – mówimy, że budżet jest zrównoważony. Kiedy wydatki przewyższają dochody, mamy do czynienia z **deficytem budżetowym**, czyli tzw. dziurą budżetową. Jest to sytuacja niekorzystna. Gospodarstwa domowe, które mają deficyt, często zaciągają kredyty i pożyczki. Jest to jednak rozwiązanie niedoskonałe, gdyż kredyty i pożyczki trzeba będzie w końcu spłacić. Ponadto ceną za ich otrzymanie są często wysokie odsetki i różne dodatkowe opłaty, co oznacza, że ostatecznie trzeba oddać znacznie więcej pieniędzy, niż się pożyczyło. Łatwo wtedy wpaść w pułapkę zadłużenia – tak nazywamy sytuację, kiedy ktoś zaciąga kolejne pożyczki na spłatę poprzednich i w pewnym momencie nie jest już w stanie ich spłacać.

Jeżeli zaś dochody są wyższe niż wydatki, mamy do czynienia z **nadwyżką**

Deficyt budżetowy – sytuacja, w której planowane wydatki są wyższe od planowanych dochodów.

▲ Każdy konsument codziennie dokonuje trudnych wyborów, na jakie wydatki może sobie pozwolić, a z którymi musi się wstrzymać.

❓ Wypisz przykłady wydatków, bez których możesz się obejść, i tych, których nie możesz pominąć. Uszereguj następnie te wydatki od najważniejszych do najmniej ważnych. Weź pod uwagę zarówno wydatki konsumpcyjne, jak i inwestycyjne.

Nadwyżka budżetowa – sytuacja, w której planowane dochody są wyższe od planowanych wydatków.

budżetową. Gospodarstwa, w których dochody przewyższają wydatki, mogą swoje nadwyżki odkładać, inwestować lub przeznaczać na inne potrzeby.

Aby racjonalnie zarządzać budżetem domowym, warto zastosować kilka zasad.

- **Planowanie.** Większe wydatki, np. związane z wyjazdem na wakacje, warto zaplanować i wcześniej zacząć odkładać na nie pieniądze.
- **Odkładanie części dochodu.** Warto regularnie odkładać np. 5% dochodu na tzw. czarną godzinę. Można te pieniądze bezpiecznie i z niewielkim zyskiem włożyć na lokatę bankową.

- **Oszczędzanie na co dzień.** Warto kupić energooszczędne żarówki, ograniczyć zużycie wody czy gazu, a także samodzielnie wykonać niektóre prace remontowe.
- **Racjonalne wydatki.** Nie należy kupować „na zapas”. Warto się zastanowić, co jest nam rzeczywiście niezbędne w danej chwili i robić zakupy z listą.
- **Poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodu.** W związku z coraz niższym poziomem bezrobocia coraz łatwiej jest znaleźć dodatkową pracę.
- **Inwestowanie w siebie.** Możesz w przyszłości dużo zyskać, jeśli dziś zainwestujesz w naukę języków obcych albo w rozwijanie swoich zdolności.

WARTO WIEDZIEĆ

Zakupoholizm zdaniem wielu socjologów jest jedną z najpoważniejszych chorób cywilizacyjnych XXI w. Najczęściej dopada kobiety w wieku 35–45 lat, rzadziej mężczyźni i nastolatki. Początkowo nieumiarkowane kupowanie jest przyjemne, ale – jak dowodzą badania – często zmienia się w niebezpieczne uzależnienie, które prowadzi do poczucia winy, wstydu, stresu oraz problemów małżeńskich, zawodowych i oczywiście finansowych.

ZAPAMIĘTAJ

- Każde gospodarstwo domowe powinno prowadzić budżet, czyli zestawienie planowanych dochodów i wydatków.
- Istnieją cztery główne źródła dochodów gospodarstwa domowego: z pracy najemnej, z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej, z posiadanego majątku i kapitału oraz z otrzymywanych świadczeń społecznych.
- Wyróżnia się dwa rodzaje wydatków w budżetach gospodarstw domowych: konsumpcyjne (na realizację potrzeb bieżących) i inwestycyjne (na realizację potrzeb przyszłych).
- Racjonalne gospodarowanie budżetem polega nie tylko na przemyślanym wydawaniu pieniędzy, lecz także na poszukiwaniu nowych źródeł dochodu.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przygotujcie budżet jednego z wymienionych niżej przedsięwzięć. Zadanie możecie wykonać w grupach.
 - koncert charytatywny szkolnego zespołu
 - dyskoteka dla uczniów waszej szkoły
 - wystawa prac artystycznych uczniów waszej klasy
2. Czy w przyszłości wolałbyś/wolałabyś uzyskiwać dochody z pracy u kogoś czy z pracy dla siebie, czyli z prowadzenia własnej firmy? Rozważ zalety i wady obu rozwiązań.
3. Zastanów się i powiedz, jakie wydatki inwestycyjne gospodarstwa domowego mogą w przyszłości przynieść dochody.
4. Wymień praktyczne metody oszczędzania, które może zastosować każda rodzina.
5. W jaki sposób państwo może pomagać gospodarstwom domowym, a w jaki sposób członkowie rodziny sami mogą wesprzeć budżet domowy?

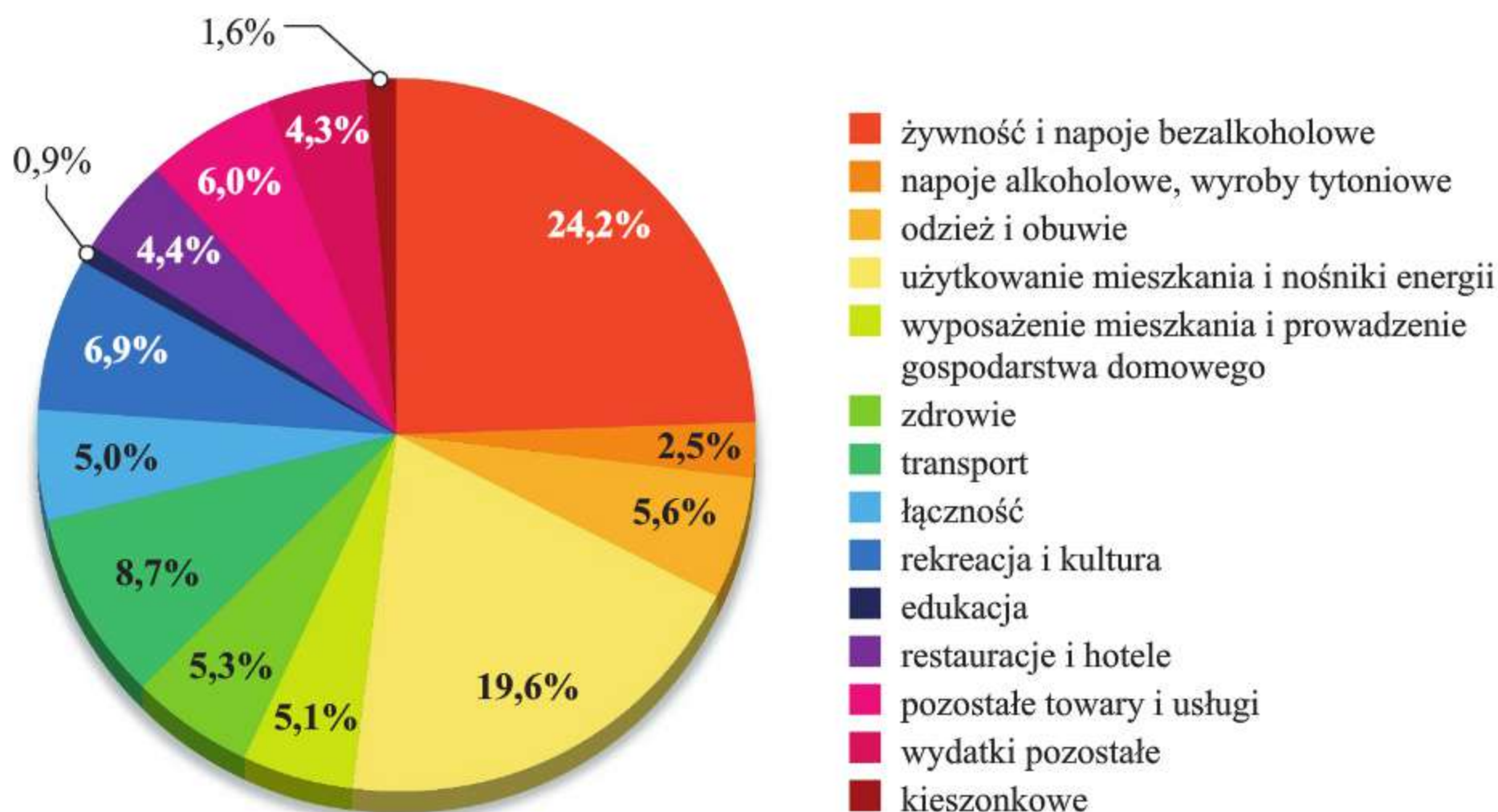
6. Dopasuj poszczególne rodzaje wydatków do odpowiednich kategorii (A–D). Zapisz odpowiedzi w zeszycie.

- A. wydatki zmienne inwestycyjne
- B. wydatki stałe inwestycyjne
- C. wydatki zmienne konsumpcyjne
- D. wydatki stałe konsumpcyjne

- czynsz za korzystanie z własnego mieszkania
- wycieczka szkolna za granicę
- remont własnego mieszkania
- rata kredytu samochodowego
- kupno za gotówkę mieszkania pod wynajem
- kurs prawa jazdy
- kurs językowy
- abonament telefoniczny
- składka na ubezpieczenie na życie
- dobrowolny III filar emerytalny
- czesne za naukę w szkole niepublicznej
- naprawa samochodu

*** 7. Zapoznaj się z przytoczonymi niżej danymi statystycznymi i wykonaj polecenia.**

Struktura przeciętnych miesięcznych wydatków na 1 osobę w gospodarstwach domowych (w % wydatków ogółem) w 2016 r.

Źródło: Budżety gospodarstw domowych w 2016 r., GUS, Warszawa 2017.

- A. Podaj trzy kategorie wydatków, na które Polacy wydają największą część domowego budżetu. Dowiedz się, czy w twoim gospodarstwie domowym jest podobnie.
- B. Powiedz, jaki procent stanowią wydatki na edukację oraz rekreację i kulturę. Jak myślisz, z czego to wynika?
- C. Zastanów się i powiedz, które z wymienionych w badaniu wydatków można ograniczyć i w jaki sposób. Podaj przykłady.

Człowiek, grupy społeczne, rodzina

■ Przeczytaj, pomyśl, odpowiedz

Spółeczność jest bardzo podobna do zbudowanego z kamieni sklepienia, które zawaliłoby się, gdyby kamienie te nie opierały się wzajem na sobie, przez co też utrzymuje się całość.

Źródło: Seneka, *Listy moralne do Lucylusza*, tłum. W. Kornatowski, PWN, Warszawa 1961.

1. Do czego Seneka porównuje społeczność?
2. Przypomnij sobie, jak zbudowane jest kamienne sklepienie. Co by się stało, gdyby usunięto jeden z kamieni?

Żaden człowiek nie patrzy nigdy na świat absolutnie czystym wzrokiem. Odbiera go za pośrednictwem określonego zespołu zwyczajów i sposobów myślenia. [...] Historia życia każdej jednostki jest przede wszystkim procesem przystosowania się do wzorów i zasad przekazanych przez tradycję społeczności, w której żyje. Zwyczaje społeczeństwa kształtują doświadczenia i zachowania jednostki od chwili narodzin. Zanim nauczy się mówić, jest już małym tworem swojej kultury, a zanim dorośnie i stanie się zdolna do brania udziału w jej działalności, zwyczaje właściwe tej kulturze są już jej zwyczajami, wierzenia jej wierzeniami, trudności nie do pokonania jej trudnościami.

Źródło: R. Benedict, *Wzory kultury*, tłum. J. Prokopiuk, PWN, Warszawa 1966.

1. Nazwij proces, o którym jest mowa w tekście.
2. Co to znaczy, że człowiek nie patrzy na świat „czystym wzrokiem”? Co wpływa na twoje widzenie świata oraz na to, jak oceniasz różne zjawiska?
3. Czy teksty Seneki i Ruth Benedict (czytaj: rut benedikt) potwierdzają tezę, że człowiek jest istotą społeczną? Uzasadnij swoją odpowiedź.

■ Z życia wzięte

Ania z IV klasy jąka się. Jej zaburzenie mowy ma charakter toniczny, tzn. w chwilach napięcia dziewczynka zacina się i nic nie mówi. Przez nauczycieli często traktowana jest w sposób szczególny – jej odpowiedzi ustne zastępowane są pisemnymi. Najczęściej dzieje się tak po kilku próbach wygzekwowania odpowiedzi ustnej. Do klasy przychodzi nowa uczennica – Beata, dziewczynka o silnej osobowości. Szybko zdobywa wysoką pozycję w klasie. Ania wyraźnie jej się nie podoba. Beata uważa, że Ania jest bezpodstawnie wyróżniana przez nauczycieli, a jej zaburzenie mowy to oszustwo. Zaczyna jej dokuczać, przezywać, przedrzeźniać, izolować. Jest w klasie popularna, więc stopniowo dołączają do niej inne dzieci.

Źródło: H. Gasik, *Metody rozwiązywania sytuacji konfliktowych w szkole*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, publikacja dostępna na stronie www.bezpiecznaszkola.men.gov.pl (dostęp: 1.12.1017).

1. Podaj przyczyny powstania tego konfliktu.
2. Przedstaw sposoby rozwiązywania konfliktu oraz przeanalizuj ich wady i zalety.
3. Przedstaw propozycje zachowań asertywnych dla wszystkich stron tego konfliktu.

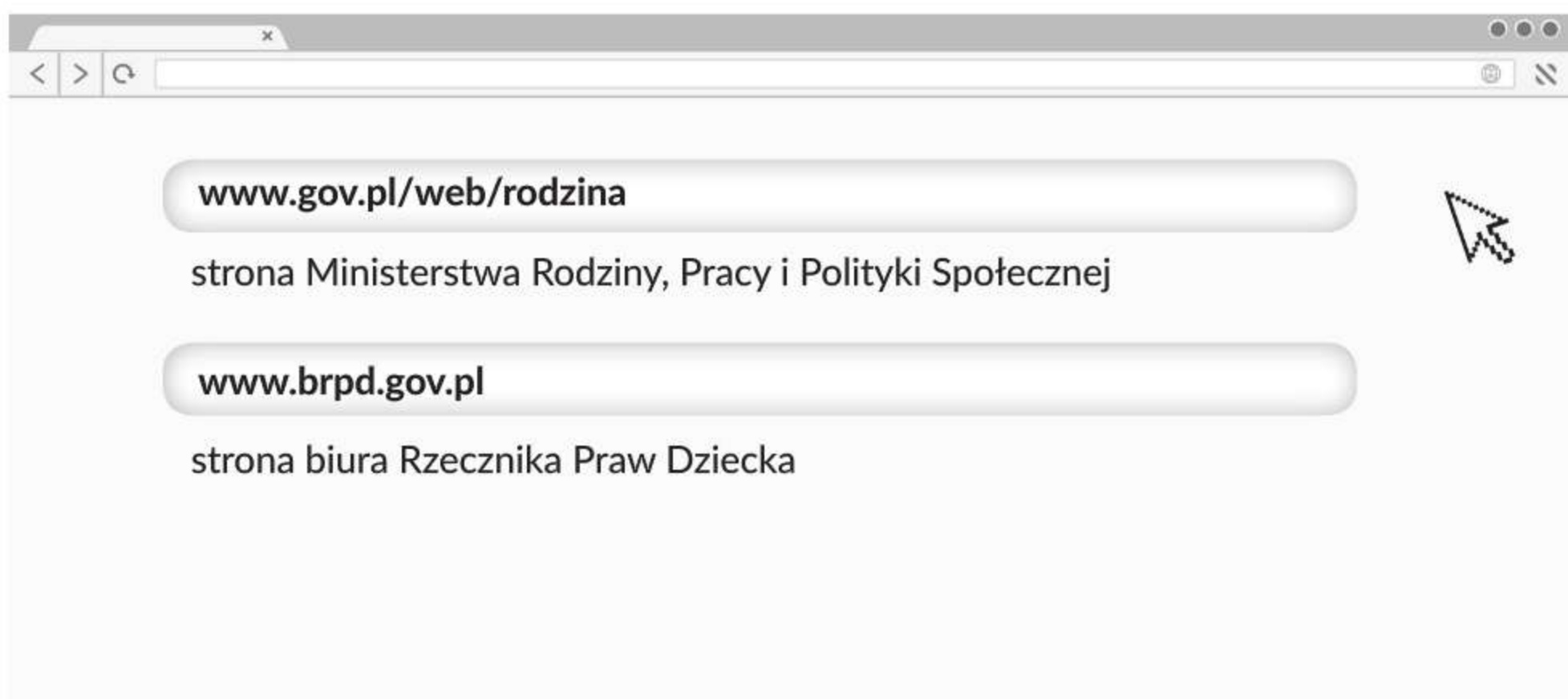
■ Pomyśl, powiedz, napisz

1. Scharakteryzuj: rodzinę, grupę rówieśniczą oraz grupę nastawioną na realizację określonego zadania jako grupy społeczne. Wskaż różnice między nimi.
2. Podaj przykłady potrzeb, które jednostka może zaspokoić samodzielnie i takich, które trzeba realizować wspólnie z innymi.
3. Wymień role społeczne, które obecnie odgrywasz. Czy miałeś/miałaś wpływ na ich wybór?
4. Zaplanuj w formie tabeli budżet swojej lub fikcyjnej rodziny na trzy miesiące. Uwzględnij główne źródła dochodów oraz rodzaje wydatków gospodarstwa domowego.
5. Przygotuj krótkie wystąpienie na dowolny temat, np. zrecenzuj film lub książkę, i zaprezentuj je na forum klasy. Następnie wspólnie wskażcie mocne i słabe strony prezentacji. Oceń, nad czym jeszcze musisz popracować, planując wystąpienia.
6. Podaj przykłady sytuacji wymagających podjęcia decyzji indywidualnej i grupowej, a następnie określ, od czego zależy sposób podejmowania decyzji. Jakie są pozytywne i negatywne strony każdego ze sposobów podejmowania decyzji?
7. Przedstaw różne sposoby rozwiązywania konfliktów oraz przeanalizuj ich wady i zalety.
8. Przedstaw wartości ważne dla prawidłowego funkcjonowania rodziny oraz warunki potrzebne do ich realizacji.
9. Zastanów się nad tym, jaki wpływ rodzina wywiera na dzieci. Zwróć szczególną uwagę na rolę rodziców i dziadków.
10. Przedstaw prawa i obowiązki dzieci w rodzinie.

■ Praca projektowa

We współpracy z nauczycielem i dyrektorem zorganizujcie w waszej szkole akcję charytatywną. Przygotujcie plan działania. Pamiętajcie o osobach, które mogą was wesprzeć, podziale obowiązków, terminach wykonania kolejnych czynności, podziale na zespoły odpowiedzialne za poszczególne zadania.

■ Szukaj w sieci

II

Społeczność szkolna, lokalna i regionalna

Jakie są prawa
i obowiązki ucznia?

Jakie sprawy
można załatwić
w urzędzie gminy?

Czym się kierować,
planując karierę
zawodową?

6 Samorząd szkolny

- Kto ma wpływ na funkcjonowanie twojej szkoły?

Społeczność szkolna i klasowa

Dla wielu osób szkoła to miejsce zdobywania wiedzy, dla innych – miejsce spotkań ze znajomymi, jeszcze inni traktują uczęszczanie do niej jako konieczność życiową. Szkoła powinna być miejscem, w którym uczniowie razem z nauczycielami tworzą wspólnotę. Jakość działania społeczności szkolnej zależy od wszystkich. Już sam fakt istnienia obowiązku szkolnego, któremu podlegają osoby od 7. do 18. roku życia, skutkuje tym, że jest to instytucja o dużym znaczeniu dla społeczeństwa. Szkoła jest jednym z miejsc, gdzie odbywa się socjalizacja. Tutaj przyswajamy sobie **normy** i **wartości**, uczymy się kultury, a także zdobywamy wiedzę i umiejętności potrzebne do życia we współczesnym świecie.

Społeczność szkolną tworzą uczniowie i nauczyciele, a także pracownicy administracyjni i techniczni. W obrębie społeczności szkolnej działają mniejsze grupy. Wśród nich ważną funkcję pełni społeczność kla-

Normy – względnie trwałe, przyjęte indywidualnie lub w danej grupie zasady i sposób zachowania.

Wartości – wszystko to, czemu przypisujemy ważną rolę w życiu.

sowa. W klasie nawiązujemy pierwsze kontakty i **budujemy relacje**, kształcimy nowe umiejętności społeczne, np. współpracy, a także uczymy się organizacji własnego czasu i odpowiedzialności. W społeczności klasowej często znajdujemy wsparcie dla realizacji naszych potrzeb i marzeń, zdobywamy także **wiedzę i umiejętności**.

W szkole odbywają się również różnego rodzaju zajęcia pozalekcyjne i działają kółka zainteresowań, podczas których powstają grupy nastawione na wykonanie określonych zadań i trwające przez określony czas.

? Wskaż podobieństwa i różnice między społecznością szkolną, grupą klasową a grupą uczestniczącą w zajęciach pozalekcyjnych.

Struktura szkolnictwa i organizacja szkoły

Obecny **system szkolnictwa** został wprowadzony 1 września 2017 r. Zgodnie z nim po ukończeniu szkoły podstawowej możesz kontynuować naukę w liceum ogólnokształcącym, technikum lub szkole branżowej. Licea, technika oraz branżowe szkoły II stopnia przygotowują do **egzaminu dojrzałości**, czyli matury.

Zasady funkcjonowania szkół określają liczne akty prawne, a nad całością szkolnictwa nadzór sprawują **Ministerstwo Edukacji Narodowej** oraz działające na terenie każdego województwa **kuratorzy oświaty**. Organami prowadzącymi szkoły publiczne są najczęściej jednostki samorządu terytorialnego: gminy, powiaty i województwa. Oprócz szkół publicznych w Polsce od początku lat 90. XX w. istnieje szkolnictwo

Ministerstwo Edukacji i Nauki – urząd państwowy kierujący polityką oświatową Rzeczypospolitej Polskiej.

Kurator oświaty – organ, który kieruje realizacją polityki oświatowej państwa na terenie województwa.

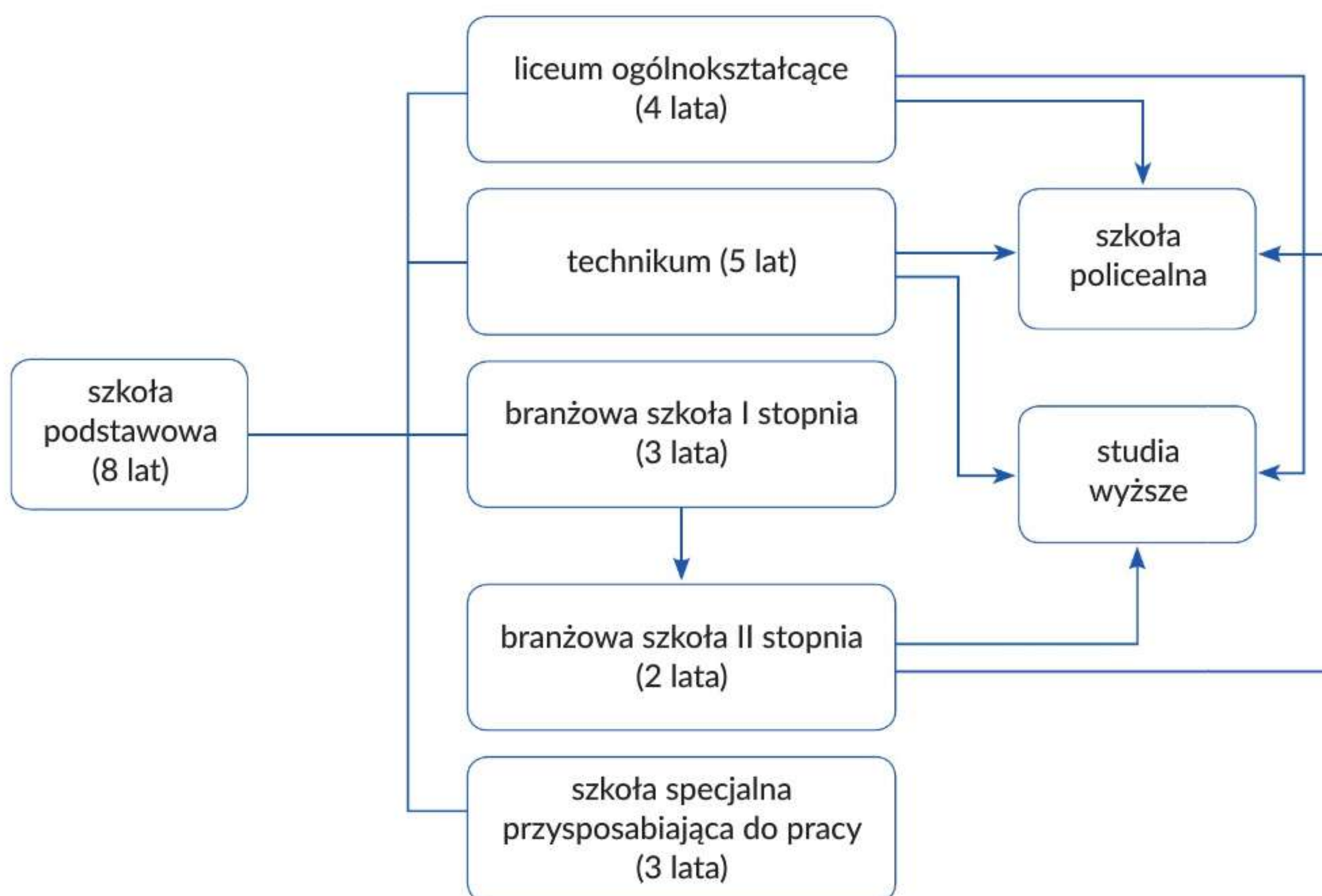
niepubliczne. Są to szkoły prowadzone przez stowarzyszenia, fundacje, a także osoby prywatne. Stanowią one ponad 10% wszystkich szkół działających w Polsce.

Co to jest samorządność?

Uprawnienia samorządu szkolnego

Samorządność to prawo do samodzielnego podejmowania decyzji w sprawach, które nas dotyczą. Aby było to możliwe, działają samorządy, tworzone przez ludzi, których

SYSTEM SZKOLNICTWA W POLSCE

? Oblicz, po ilu latach możesz zdać maturę, gdy wybierzesz trzy różne ścieżki kształcenia: liceum ogólnokształcące, technikum lub szkołę branżową. Zapisz informacje w zeszycie.

łączą wspólne sprawy i interesy. Wyróżnia się **samorząd terytorialny** – tworzony przez mieszkańców jakiegoś obszaru (o jego działaniu będzie mowa w dalszej części tego działu), oraz **samorządy specjalne** – religijne, gospodarcze i zawodowe.

Formalne zasady funkcjonowania samorządu szkolnego są uregulowane w prawie oświatowym. Według *Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe* samorząd tworzą wszyscy uczniowie danej szkoły. Podstawowe prawa samorządu szkolnego są następujące:

- prawo do zapoznania się z programem nauczania, z jego treścią, celami i stawianymi wymaganiami;
- prawo do jawnej i umotywowanej oceny postępów w nauce i zachowaniu;
- prawo do organizacji życia szkolnego, w sposób umożliwiający zachowanie właściwych proporcji między wysiłkiem szkolnym a możliwością rozwijania i zaspokajania zainteresowań uczniów;
- prawo redagowania i wydawania gazety szkolnej;
- prawo organizowania działalności kulturalnej, oświatowej, sportowej oraz

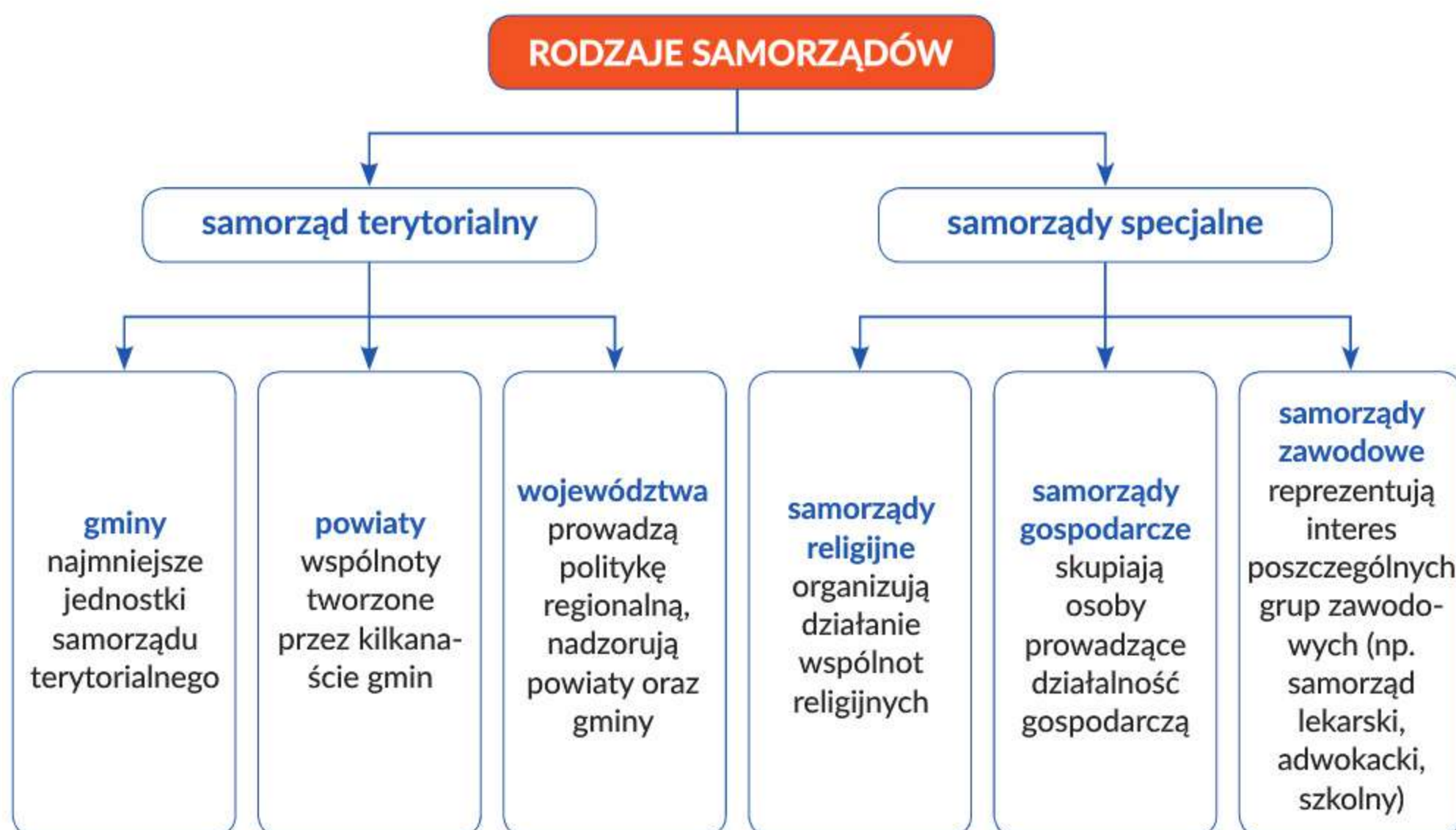
rozrywkowej, zgodnie z potrzebami i możliwościami organizacyjnymi, w porozumieniu z dyrektorem;

- prawo wyboru nauczyciela pełniącego funkcję opiekuna samorządu.

Samorząd szkolny może działać na dwa sposoby. Pierwszy z nich polega na wybraniu przedstawicieli uczniów, którzy pełnią różne funkcje (przewodniczący, skarbnik, sekretarz itd.) i kierują pracą samorządu. Drugi sposób to działanie tzw. grup zadaniowych. W tej formie samorządu nie ma stanowisk ani żadnej struktury pochodzącej z wyborów. Uczniowie organizują się w grupy, mające na celu wykonanie określonego zadania. Zasady, na jakich działa samorząd, powinny być zawarte w regulaminie szkoły i znane wszystkim uczniom.

Jak wybrać przedstawicieli samorządu szkolnego

Samorząd szkolny nie musi pochodzić z wyborów. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy działa na zasadzie grup zadaniowych, do których uczniowie zgłaszają się samodzielnie i w miarę potrzeb. Jednak samorządy pochodzące z wyborów są cenione,

▲ Możliwości działania samorządu są duże. Ale same przepisy prawne, choć są bardzo ważne, nie wystarczą, żeby samorząd mógł działać. Wszystko zależy od waszej aktywności, gotowości do współpracy i działania na rzecz innych.

? Jak rozumiesz sformułowanie: samorząd szkolny tworzą wszyscy uczniowie?

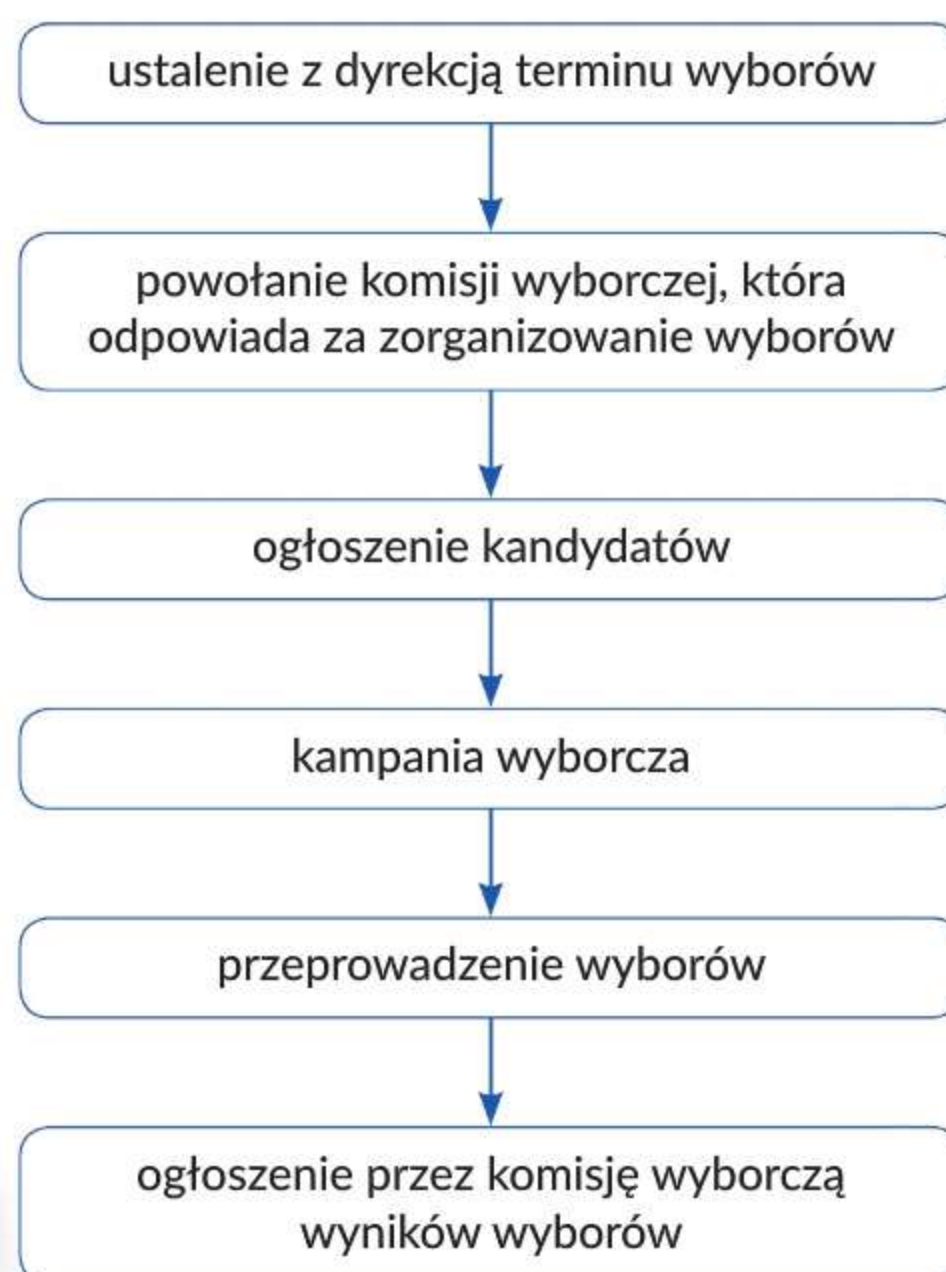
ponieważ reprezentują całą społeczność uczniowską danej szkoły. Sposób przeprowadzenia wyborów przedstawicieli samorządu szkolnego ilustruje zamieszczony obok schemat.

Wybory powinny być zgodne z następującymi zasadami:

- **powszechności** – każdy uczeń ma prawo głosować,
- **równości** – każdy uczeń ma jeden głos,
- **tajności** – każdy głosujący może oddać swój głos w odosobnieniu,
- **bezpośredniości** – każdy głosuje osobiście.

Komisja wyborcza – organ odpowiedzialny za przeprowadzenie wyborów, który nadzoruje ich prawidłowy przebieg i ogłasza wyniki.

WYBORY PRZEDSTAWICIELI SAMORZĄDU SZKOLNEGO

ZAPAMIĘTAJ

- Szkoła powinna być miejscem, w którym uczniowie z dorosłymi tworzą społeczność. Sposób działania społeczności szkolnej zależy od wszystkich, którzy ją współtworzą.
- Obecnie prawie wszystkie publiczne szkoły i placówki oświatowe są prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego: gminy, powiaty i województwa. Obok szkół publicznych funkcjonuje także szkolnictwo niepubliczne.
- Samorządność to prawo określonej grupy ludzi do samodzielnego podejmowania decyzji w sprawach, które ich dotyczą. Jedną z form samorządu jest samorząd szkolny, który tworzą wszyscy uczniowie danej szkoły.
- Do podstawowych praw samorządu uczniowskiego należą: prawo do zapoznania się z programem nauczania, do jawnej i umotywowanej oceny postępów w nauce i zachowaniu, do organizacji życia szkolnego.

PYTANIA I POLECENIA

1. Dowiedz się, jakie działania prowadzi samorząd uczniowski w twojej szkole. Podaj propozycje przynajmniej trzech innych spraw, którymi powinien się zająć.
2. Przyporządkuj podane niżej opisy do odpowiednich funkcji szkoły. Zapisz odpowiedzi w zeszycie.

• funkcja wychowawcza	• funkcja kulturowa
• funkcja kształcąca	• funkcja opiekuńcza

 - A. Przekazywanie wiedzy i umiejętności, które pozwolą dobrze funkcjonować we współczesnym świecie.
 - B. Tworzenie odpowiednich warunków do nauki, wspomaganie rozwoju ucznia i zaspokajanie jego potrzeb.
 - C. Przekazywanie wartości umożliwiających kontakt z kulturą oraz norm zachowania obowiązujących w różnych miejscach i sytuacjach.
 - D. Kształtowanie zachowań i ról społecznych, które umożliwią samodzielne życie w społeczeństwie.
- ✳ 3. Przeczytaj fragmenty *Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe*. Wspólnie wyjaśnijcie, dlaczego w szkołach nie mogą działać organizacje i partie polityczne.
 Art. 86.
1. W szkole i placówce mogą działać, z wyjątkiem partii i organizacji politycznych, stowarzyszenia i inne organizacje, a w szczególności organizacje harcerskie, których celem statutowym jest działalność wychowawcza albo rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej, opiekuńczej i innowacyjnej szkoły lub placówki.
4. Określ, które z praw przysługujących samorządowi szkolnemu zostały naruszone w opisanych niżej sytuacjach.
 - A. Dyrektor odmówił zgody na wydawanie gazetki szkolnej, gdyż uznał, że uczniowie nie mają dostatecznych umiejętności, by poprowadzić takie przedsięwzięcie.
 - B. Opiekunem samorządu szkolnego nie mógł zostać nauczyciel geografii, gdyż nie wyraziła na to zgody rada pedagogiczna.
 - C. Dyrektor szkoły nie wyraził zgody na zorganizowanie dnia sportu, gdyż uznał, że uczniowie powinni w tym czasie zorganizować szkolną dyskotekę.

7 Prawa i obowiązki ucznia

- Co możesz zrobić, żeby twoja szkoła była miejscem przyjaznym dla wszystkich?

Katalog praw i obowiązków ucznia oraz pracowników szkoły

Początki praw uczniów sięgają przełomu XVIII i XIX w. i są związane z kształtowaniem się praw człowieka i praw dziecka. W tym czasie ucznia traktowano jak materiał na dorosłego człowieka, który wymaga twardej dyscypliny i surowego wychowania. Panowało wtedy powszechne przyzwolenie na stosowanie wobec uczniów kar cielesnych i przemocy fizycznej. O przyznawaniu praw uczniom zaczęto mówić na początku XX w., ale prawdziwy przełom nastąpił w ciągu ostatniego półwiecza – wtedy powstały wszystkie dokumenty prawa międzynarodowego dotyczące dzieci, a prawa ucznia zostały zapisane w aktach prawnych większości państw. Prawa ucznia nie są przywilejem nadanym przez dorosłych, lecz wynikają z **praw naturalnych**, przynależnych każdemu człowiekowi. Na ich obecny kształt ma wpływ kilka czynników:

- **akty prawa międzynarodowego** – *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* przyjęta przez ONZ i *Konwencja o prawach dziecka* – wprowadzają prawo do nauki i opisują prawa dziecka i ucznia;
- **akty prawa państwowego** – *Konstytucja RP*, *Ustawa o systemie oświaty*,

Prawa naturalne – prawa niezbywalne, czyli wynikające z faktu bycia człowiekiem. Za najważniejsze prawa naturalne uznaje się prawo do życia i wolności oraz szczęścia.

Karta Nauczyciela – gwarantują prawo do nauki, formułują najważniejsze prawa i obowiązki ucznia oraz prawa i obowiązki nauczyciela wobec ucznia;

- **szkolne akty prawne** – regulamin i statut szkoły (zawierający m.in. zasady oceniania osiągnięć uczniów) – formułują prawa i obowiązki ucznia, a także tryb odwoławczy, stosowany w razie, gdy te prawa są naruszane, określają kryteria, sposób oceniania i sposób postępowania w sytuacjach, gdy istnieją rozbieżności przy wystawianiu ocen;
- **prawa zwyczajowe** – wynikają najczęściej z tradycji szkolnej.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ – zbiór praw człowieka uchwalony przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1948 r.

Konwencja o prawach dziecka – umowa międzynarodowa uchwalona przez ONZ w 1989 r., w której spisano prawa dziecka.

Zasady współdziałania społeczności szkolnej, w tym prawa i obowiązki ucznia, zgodnie z obowiązującym prawem są zapisane w statutach lub regulaminach szkół. Świadomość **praw** i odwoływanie się do nich jest bardzo ważną umiejętnością obywatelską i ma korzystny wpływ na funkcjonowanie całej społeczności szkolnej.

Warto pamiętać, że możliwość korzystania z przyznanych praw nie zależy od wywiązywania się z nałożonych na nas obowiązków. Prawo dotyczy wszystkich w równym stopniu, a jego nieprzestrzeganie może prowadzić do niepotrzebnych konfliktów. Od postawy każdego z nas zależy, czy obowiązujące prawo jest przestrzegane, czy nie pozostaje pustym zapisem.

Oprócz praw ważnym elementem tworzącym normy społeczności szkolnej są **obowiązki**. Zazwyczaj jest nam o wiele trudniej odwoływać się do obowiązków niż powoływać się na przysługujące nam pra-

wa. Wypełnianie obowiązków jest jednak ważnym czynnikiem pozwalającym dobrze działać każdej zbiorowości.

Społeczność szkolna to nie tylko uczniowie. Każda z grup ją tworzących ma własne, odmienne prawa i obowiązki, wynikające z funkcji, jakie pełni. Najważniejsze prawa i obowiązki wszystkich nauczycieli zostały zapisane w *Karcie Nauczyciela*. W największej części odnoszą się one do spraw socjalnych związanych z warunkami pracy, wynagrodzeniami i urlopami. Wśród innych praw warto wymienić prawo do wyboru podręcznika i programu

PRAWA UCZNIA	
Prawo ucznia	Przykład sytuacji szkolnej
swobodne korzystanie z lekcji	Nauczyciel nie powinien zabronić ci uczestnictwa w lekcji, nawet jeśli spóźniłeś/spóźniłaś się na zajęcia.
opieka wychowawcza i warunki zapewniające bezpieczeństwo, ochrona przed różnymi formami przemocy i agresji	W każdej sytuacji możesz oczekiwać wsparcia wychowawcy, zwłaszcza wtedy, gdy jest stosowna wobec ciebie jakakolwiek forma przemocy.
poszanowanie godności, a także życzliwe i przyjazne traktowanie	Nikt nie ma prawa cię obrażać ani wyśmiewać. Ty również masz obowiązek z szacunkiem odnosić się do innych.
swoboda wyrażania myśli i poglądów i rozwijanie własnych zainteresowań	Możesz wypowiadać swoje myśli i opinie, ale nie mogą one propagować poglądów, które są prawnie zakazane np. faszyzmu i komunizmu.
sprawiedliwa, obiektywna, jawna i uzasadniona ocena	Nauczyciel powinien poinformować cię o ocenie, jaką uzyskałeś/uzyskałaś, i uzasadnić ją na twoją prośbę.
pomoc w razie trudności w nauce	W razie trudności w nauce masz prawo uzyskać wsparcie nauczycieli, pedagoga i psychologa.
odpoczynek w przerwach międzylekcyjnych, w okresie przerw świątecznych i ferii oraz wakacji	Nauczyciel nie powinien prowadzić lekcji w czasie przerwy.
wybór samorządu klasowego i szkolnego	Możecie swobodnie wybierać przedstawicieli do samorządu klasowego i szkolnego.

OBOWIĄZKI UCZNIA	
Obowiązek ucznia	Przykład sytuacji szkolnej
udział w zajęciach lekcyjnych	Powinieneś/powinnaś regularnie uczęszczać na zajęcia lekcyjne. Niewywiązywanie się z tego obowiązku może skutkować odpowiedzialnością prawną.
systematycznie przygotowywanie się do zajęć lekcyjnych	Masz obowiązek przygotowywać się do lekcji, np. odrabiać prace domowe i przygotowywać się do prac klasowych i kartkówek.
przestrzeganie porządku szkolnego	Powinieneś/powinnaś przestrzegać zasad i norm, które obowiązują wśród społeczności szkolnej.
dbałość o zdrowie i bezpieczeństwo własne i innych uczniów	Nie powinieneś/powinnaś doprowadzać do sytuacji, które zagrażają bezpieczeństwu. Nieważne są tutaj intencje, np. chęć zabawy, ważne jest poczucie odpowiedzialności.
dbałość o dobre imię szkoły oraz poszanowanie jej mienia	Jako uczeń/uczennica masz obowiązek godnie reprezentować szkołę, nie niszczyć sprzętu szkolnego i dbać o dobry wizerunek placówki. Nie ma zakazu krytycznego wypowiedziania się o szkole, ale musisz pamiętać o odpowiedzialności za swoje słowa.
przestrzeganie zasad kultury współżycia w odniesieniu do wszystkich członków społeczności szkolnej	Pamiętaj o stosowaniu zwrotów grzecznościowych. Jeżeli jesteś osobą życzliwą wobec innych, możesz oczekiwać tego samego wobec siebie.

nauczania, prawo do niezależnego oceniania uczniów, prawo do ochrony przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych.

Do najważniejszych obowiązków nauczycieli należą:

- realizowanie zadań nauczyciela i wychowawcy, a szczególnie zapewnienie uczniom bezpieczeństwa w czasie zajęć organizowanych przez szkołę;
- wspieranie ucznia w jego rozwoju oraz kształtowanie takich wartości, jak patriotyzm, poszanowanie dla demokracji i konstytucji, szacunek dla każdego człowieka, postawy obywatelskie i tolerancja wobec różnych narodów oraz ras, a także poszanowanie światopoglądów innych;
- dążenie do rozwoju osobistego.

Kiedy prawa ucznia nie są respektowane...

W szkole zdarzają się sytuacje, w których dochodzi do naruszania praw ucznia. Wśród powszechnie wymienianych naruszeń praw pojawiają się: brak możliwości wyrażania własnych poglądów i opinii, brak poszanowania godności, nierówne traktowanie i przemoc. W trudnych sytuacjach każdy uczeń może oczekiwać, że jego prawa będą chronione. Ważne jest, aby wiedzieć, jak się zachować, do kogo i w jaki sposób zwrócić się o pomoc. Istnieją specjalne instytucje, które mają służyć uczniom wsparciem.

Pierwszym krokiem powinno być zwrócenie się do osób, które działają w szkole na rzecz praw uczniów. Może to być

▲ Osoba źle wypełniająca swoje obowiązki powinna ponieść konsekwencje, ale nadal przysługują jej takie same prawa jak wszystkim innym.

wychowawca, psycholog, pedagog lub dyrektor szkoły. W wielu sytuacjach bardzo pomocny i skuteczny okazuje się samorząd szkolny lub coraz częściej spotykany w szkołach **rzecznik praw ucznia**. Kiedy dochodzi do naruszenia praw regulowanych przez statut szkoły, bardzo często udaje się rozwiązać problem wewnątrz szkoły.

Jeżeli jednak z jakiegoś powodu się to nie udało, istnieje możliwość zwrócenia się

do instytucji powołanych przez państwo: **Rzecznika Praw Dziecka**, **Rzecznika Praw Obywatelskich** lub do organów, które nadzorują szkoły: **kuratoriów oświaty** i **Ministerstwa Edukacji Narodowej**. Z tymi instytucjami należy skontaktować się osobiście, telefonicznie lub listownie albo za pomocą poczty elektronicznej. Na ich stronach internetowych można uzyskać informacje o tym, jak nawiązać kontakt i jakie podjąć działania.

Gdy doszło do kradzieży, pobicia lub innej formy przemocy, ze sprawą można zwrócić się do policji, **prokuratury** lub sądu. Jeżeli spór zaistniał między nieletnimi, sprawą zajmują się **sądy rodzinne**, jeżeli zaś naruszono nietykalność osobistą, można zwrócić się do sądów zajmujących się sprawami karnymi lub cywilnymi. Sprawy dotyczące sporów, np. w sytuacji, gdy ktoś nie zgadza się z podjętą przez szkołę decyzją o skreśleniu z listy uczniów, rozpatrują **sądy administracyjne**. W wyjątkowych sytuacjach, gdy jest wymagane stwierdzenie, czy zapis prawa dotyczący uczniów jest zgodny czy sprzeczny z konstytucją, sprawę rozpatruje **Trybunał Konstytucyjny**.

Rzecznik praw ucznia – osoba dorosła (np. nauczyciel, pedagog) powoływana w szkole, która zajmuje się sprawami związanymi z przestrzeganiem praw ucznia.

Rzecznik Praw Dziecka – jednoosobowy organ państwowy, który stoi na straży praw dziecka.

Rzecznik Praw Obywatelskich – organ państwowy, który stoi na straży wolności, praw człowieka i obywatela.

Prokuratura – urząd państwowy, który stoi na straży przestrzegania prawa. Jednym z zadań prokuratury jest ściganie przestępstw.

Sąd rodzinny – wydział sądowy zajmujący się sprawami rodziny i nieletnich.

Sąd administracyjny – sąd sprawujący kontrolę nad działalnością administracji publicznej i rozstrzygający spory między różnymi organami administracji.

WARTO WIEDZIEĆ

Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie wydawał orzeczenia dotyczące praw uczniów. Najbardziej znane decyzje dotyczyły sposobu organizowania rekrutacji (naboru) do przedszkoli i szkół powszechnych, kwestii zapewnienia uczniom nie uczęszczającym na lekcje religii zajęć z etyki czy sprawy umieszczania na świadectwie i wliczania do średniej oceny z religii. Bardzo duże zainteresowanie budziła decyzja dotycząca zasad zaliczania matury. W 2016 r. wprowadzono możliwość odwołania

się od wyniku matury do Kolegium Arbitrażu Egzaminacyjnego, działającego na podstawie znowelizowanego prawa oświatowego. W sprawie przeciążenia uczniów pracami domowymi zabierał głos Rzecznik Praw Dziecka, który zwracał uwagę na prawo uczniów do wypoczynku i czasu wolnego, a także do uczestniczenia w życiu rodzinnym i kulturalnym.

? Poszukaj informacji o działaniach innych instytucji państwowych w sprawach związanych z prawami i obowiązkami uczniów.

ZAPAMIĘTAJ

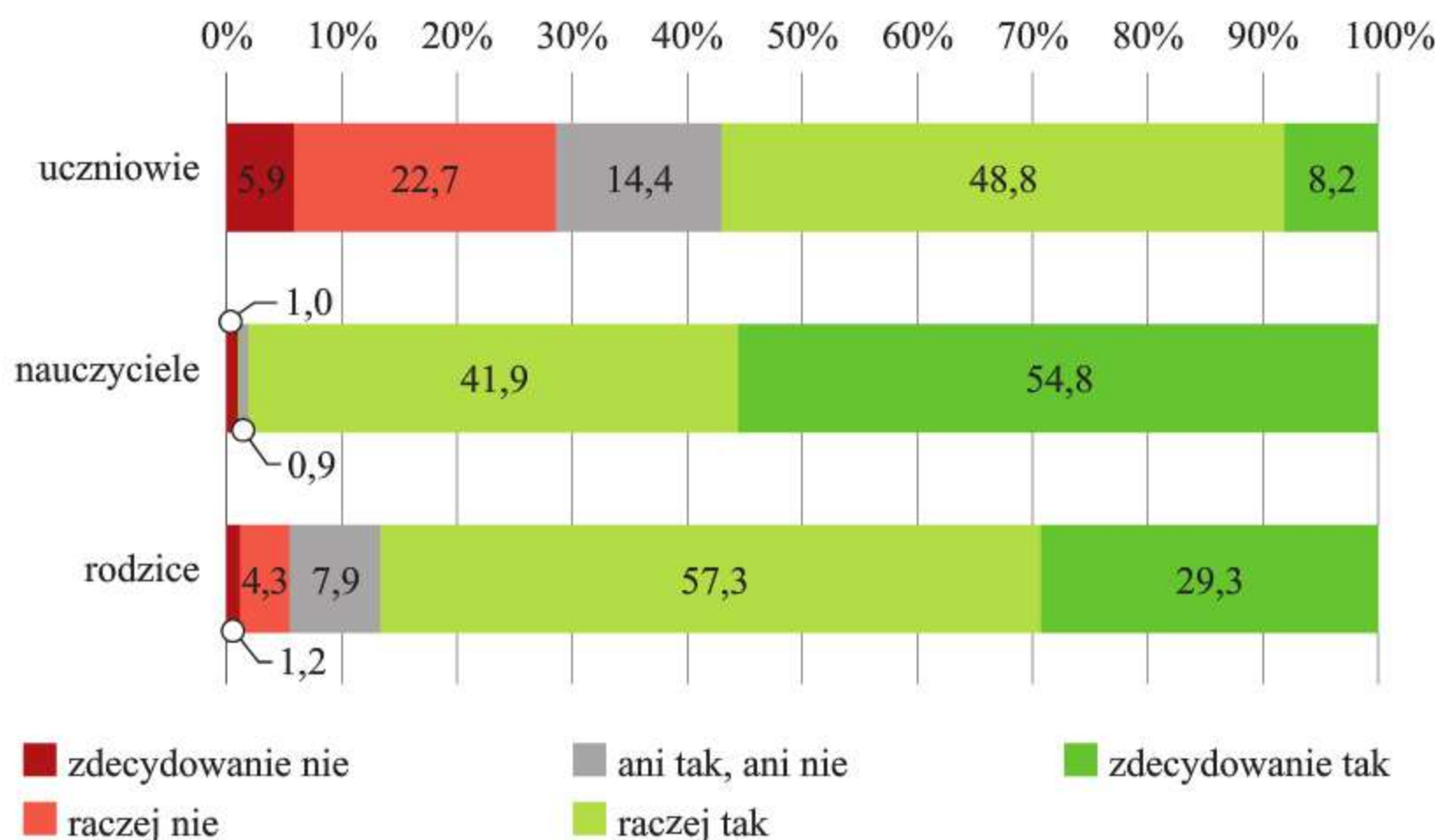
- Prawa ucznia zostały opisane w wielu dokumentach prawnych, m.in. w prawie międzynarodowym, w konstytucji i ustawach państwowych, regulują je również dokumenty wewnątrzszkolne oraz zwyczaje.
- Obecnie każda szkoła powinna mieć statut lub regulamin określający prawa i obowiązki ucznia.
- Możliwość korzystania z przyznanych praw nie zależy od wykonywania obowiązków, choć za niewywiązywanie się z obowiązków grożą inne konsekwencje.
- Istnieje wiele osób i instytucji zajmujących się ochroną praw ucznia, do których można zwrócić się o pomoc. Funkcjonują one zarówno w szkole, jak też poza nią.

PYTANIA I POLECENIA

1. Oceń opisane niżej sytuacje, odnosząc się do opisanych w tym rozdziale praw i obowiązków ucznia.
 - A. Michał i Andrzej zostali zatrzymani przez straż miejską w pobliskim parku, w czasie gdy odbywały się ich lekcje.
 - B. Dyrektor nie wyraził zgody na zorganizowanie w szkole kursu tańca nowoczesnego.
 - C. Antek ciągle wyśmiewa się ze sposobu ubierania się Moniki.
 - D. Jarek i Antek postanowili urządzić w czasie przerw w klasie walki bokserskie pomiędzy uczniami.
 - E. Pani Mira nagminnie przeciągała lekcje na czas przerwy, zdarzało się też, że uczniowie za karę musieli pracować przez całą przerwę w klasie.
2. Fakt, że mamy swoje prawa, nie oznacza, że wolno nam wszystko. Zastanówcie się wspólnie, w jakich sytuacjach można ograniczyć prawa ucznia. Znajdźcie stosowne zapisy w statucie lub regulaminie szkoły.

3. Zapoznaj się z wynikami badania, w którym zapytano uczniów, rodziców i nauczycieli o to, czy prawa uczniów są przestrzegane, i odpowiedz na pytania.

Przestrzeganie praw uczniowskich w opinii badanych grup

Źródło: Monitoring praw uczniowskich w szkołach obszaru nadwiślańskiego, raport Fundacji Pokolenia, badanie przeprowadzone maju 2015 r.

- A. Która z grup pytanych o przestrzeganie praw ucznia najlepiej ocenia sytuację?
- B. Która z grup najgorzej ocenia przestrzeganie praw ucznia?
- C. Z czego wynika tak duża rozbieżność w ocenie tej sytuacji przez obie grupy?
4. Przeczytaj opisy sytuacji i zdecyduj, do kogo najlepiej zwrócić się o pomoc w każdej z nich.
- A. Dyrektor zakazał wydawania gazety szkolnej ze względu na krytykę szkoły w jednym z artykułów.
- B. Darek został okradziony i pobity przez kolegów ze starszej klasy.
- C. Pani Joanna, nauczycielka matematyki, nieustannie przedłuża lekcje tak, że uczniowie nie mają przerwy.
- D. Wychowawca klasy nie chciał poinformować, jakie oceny wystawił z zachowania. Powiedział, że zrobi to w odpowiednim czasie.
- E. Rodzice nie chcą się pogodzić z decyzją dyrektora o skreśleniu ich syna Andrzeja z listy uczniów.
5. Porozmawiajcie na forum klasy o przypadkach naruszania praw uczniów i pracowników szkoły. Spróbujcie podać, jak należy postąpić w takich sytuacjach.

8 Planujemy dalszą edukację szkolną i karierę zawodową

- Jak wyobrażasz sobie swoją przyszłość za 10 lat? Czym będziesz się zajmować?

Podstawy kariery zawodowej

Niedługo staniesz przed koniecznością wyboru szkoły ponadpodstawowej. Wybór szkoły zgodnej z twoimi ambicjami i preferencjami ma wielki wpływ na dalszą edukację, a w przyszłości – pracę zawodową, miejsce w społeczeństwie i szeroko rozumiane „bycie szczęśliwym”.

Na pewno znasz powiedzenie, że najlepiej, kiedy praca pozwala łączyć przyjemne z pożytecznym. Przyjemne, czyli zgodne z zainteresowaniami, a pożyteczne, bo przynoszące wymierne korzyści, np. pieniądze i satysfakcję. Choć plany na przyszłość nieraz zweryfikuje życie, warto zacząć przygotowywać je już teraz. Jeżeli będziesz działać konsekwentnie, masz duże szanse na ich realizację.

Planowanie kariery edukacyjnej i zawodowej

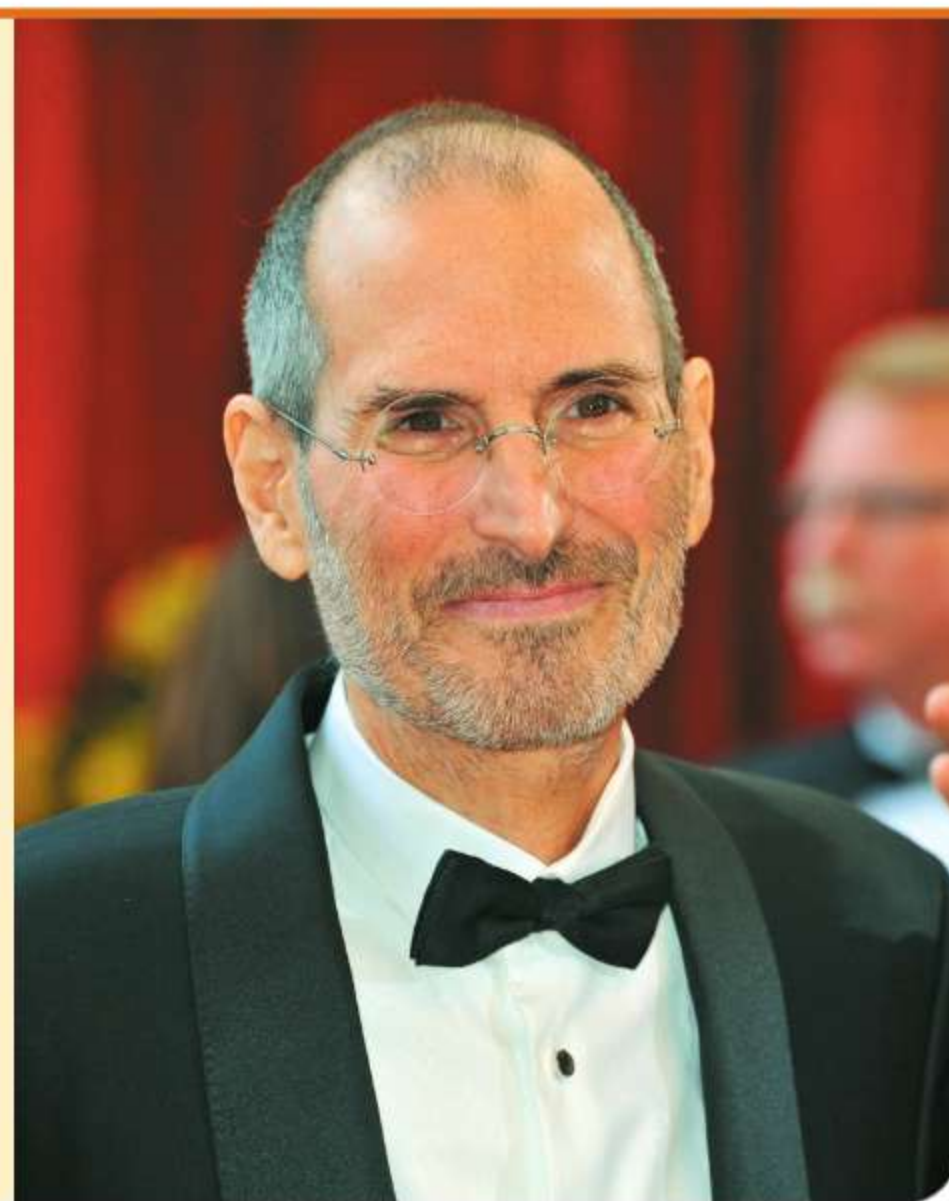
Czy zadajesz sobie pytania, jak poradysz sobie w przyszłości na rynku pracy, jaką szkołę warto wybrać, aby uzyskać wartościowe wykształcenie, jakie umiejętności zdobyć i jaki wybrać zawód, aby znaleźć ciekawą i dobrze płatną pracę? W odpowiedzi na te pytania może ci pomóc sporządzenie **planu kariery edukacyjnej i zawodowej**. Planowanie własnej kariery obejmuje cztery etapy:

- określenie celu edukacyjnego i zawodowego,
- poznanie siebie i swoich możliwości,
- określenie najlepszych sposobów realizacji celów,
- ocena szans realizacji planu kariery.

WARTO WIEDZIEĆ

Biografie wielu znanych osób pokazują, że ich kariery zawodowe nie zawsze od początku świetnie się rozwijały. Dzięki uporowi i konsekwencji ludziom tym udało się jednak osiągnąć sukces i nie zawrócić z obranej wcześniej drogi. Doskonałym przykładem może być twórca firmy Apple, Steve Jobs (czytaj: stiw džobs, na zdjęciu obok). W wieku 30 lat został on zwolniony z firmy, którą wraz z przyjacielem założył i rozwinął. Po latach przyznał, że to doświadczenie bardzo go wzmocniło i przekonało, że najlepszą receptą na sukces może być chwilowa porażka.

? Jakie cechy i umiejętności pomagają w osiągnięciu sukcesu zawodowego, a jakie mogą w tym przeszkadzać?

Aby wyznaczyć własny cel edukacyjny i zawodowy, musisz odpowiedzieć sobie, co jest dla ciebie w życiu najważniejsze i co chcesz w przyszłości osiągnąć. Musisz się zastanowić, jakie masz zainteresowania, uzdolnienia i umiejętności, czy większe znaczenie ma dla ciebie uznanie w oczach innych czy wysokie zarobki, czy wolisz pracować samodzielnie, czy raczej preferujesz pracę w grupie.

W celu **poznania siebie i swoich możliwości** najlepiej sporządzić bilans swoich silnych i słabych stron. Musisz się również zastanowić nad tym, jakie twoje cechy i umiejętności będą przydatne podczas zdobywania wybranego kierunku kształcenia i zawodu, a jakie mogą być przeszkodą.

Kolejnym krokiem jest **określenie sposobów realizacji celów**. Poświęć więcej czasu przedmiotom, z którymi wiążesz przyszłość. Dowiedz się, w jakich szkołach są klasy o profilach, które cię interesują i ja-

kie są warunki przyjęcia. Nie zapominaj też o nauce języków obcych, obsłudze komputera i rozwijaniu swoich zdolności komunikacyjnych. Te umiejętności przydadzą się w przyszłości w wielu miejscach pracy. Pomyśl również o celach długookresowych, takich jak np.: kurs na prawo jazdy, dobry kierunek studiów, zdobycie pierwszych doświadczeń zawodowych.

Plan kariery musi być realny, musisz więc **ocenić szanse jego realizacji**. Jeżeli ktoś chce zostać muzykiem, a nie ma ani słuchu muzycznego, ani poczucia rytmu, to cała jego praca pójdzie na marne. Należy więc zawsze krytycznie patrzeć na swoje możliwości. Warto skonsultować swój plan z rodziną, znajomymi lub doradcą zawodowym. Rzeczowa krytyka jest dużo lepsza niż fałszywe pochlebstwa.

Aby świadomie zaplanować swoją przyszłość i zwiększyć swoje szanse na rynku pracy, warto skorzystać z pomocy doradcy zawodowego i zrobić **test predyspozycji zawodowych**. W tym celu wykorzystuje się m.in. typologię opracowaną przez amerykańskiego psychologa Johna Hollanda, który wyróżnił sześć typów osobowości.

Plan kariery zawodowej – dokument określający cele edukacyjne i zawodowe oraz sposoby ich realizacji.

Typy osobowości

TYP BADAWCZY

osoby o zdolnościach analitycznych, np. chemicy, fizycy, psychologowie

TYP REALISTYCZNY

osoby o umiejętnościach manualnych, technicznych i praktycznych, np. kierowcy, mechanicy

TYP ARTYSTYCZNY

osoby o zdolnościach artystycznych, aktywne intelektualnie, np. muzycy, aktorzy

Typologia osobowości – nauka o typach osobowości człowieka, a także katalog typów osobowości.

Rynek pracy i jego oczekiwania

Rynek pracy to miejsce, w którym spotykają się pracownicy i pracodawcy i umawiają się na świadczenie określonej pracy za określone wynagrodzenie. Rzetelne wykształcenie, znajomość języków obcych, umiejętność programowania i inne praktyczne umiejętności, które zdobywasz, z pewnością zwiększą w przyszłości twoje szanse na rynku pracy. Nie da się jednak w pełni wyeliminować zagrożenia bezrobociem. W dużych miastach znalezienie ciekawej pracy jest znacznie łatwiejsze niż w małych miejscowościach i na wsi.

Niezależnie od sytuacji na rynku pracy zasadniczo nie zmieniają się oczekiwania pracodawców wobec pracowników. Jedno jest pewne: atrakcyjne miejsca pracy będą dostępne przede wszystkim dla osób wykształconych, mających praktyczne umiejętności, wiedzę oraz komunikatywnych, otwartych i chętnych do podejmowania nowych wyzwań oraz uczenia się przez całe życie.

▲ Uśmiech to najbardziej uniwersalny język. Szczery uśmiech i optymizm bardzo pomagają w osiągnięciu sukcesu zawodowego.

? Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że pracodawcy zawsze oczekują od pracowników uśmiechu i życzliwości?

Stopa bezrobocia – stosunek liczby osób bezrobotnych do czynnych zawodowo (procent osób pozostających stale bez pracy).

TYP SPOŁECZNY

osoby o zdolnościach komunikacyjnych, pedagogicznych i politycznych, np. politycy, nauczyciele

TYP PRZEDSIĘBIORCZY

– osoby o umiejętnościach organizatorskich i zdolności przekonywania innych, np. menedżerowie, sprzedawcy

TYP KONWENCJONALNY

– osoby przestrzegające reguł i ustalonych instrukcji, o zdolnościach matematycznych, np. księgowi i urzędnicy

OCZEKIWANIA PRACODAWCÓW WOBEĆ PRACOWNIKÓW

cechy osobowe	umiejętności
wytrwałość w dążeniu do celu	współpraca w zespole
odwaga i odporność na stres	komunikacja interpersonalna
cierpliwość i opanowanie	prowadzenie negocjacji
chęć uczenia się i rozwoju osobistego	podejmowanie ryzyka
pewność siebie i optymizm	konstruktywne rozwiązywanie problemów
kreatywność i pomysłowość	podejmowanie szybkich decyzji
pracowitość i zaangażowanie	wyciąganie wniosków z porażek
odpowiedzialność za powierzone zadania	rozwiązywanie konfliktów
samodzielność i niezależność	wykorzystywanie pojawiających się szans
aktywność, ambicja i asertywność	selekcja źródeł informacji
mobilność, elastyczność i dyspozycyjność	analityczne myślenie

? Dlaczego umiejętność współpracy w zespole jest w opinii wielu ekspertów jedną z najważniejszych umiejętności pożądanых na rynku pracy?

? Czy zgadzasz się z opinią, że największym ryzykiem jest niepodjęcie żadnego ryzyka?

W przyszłości możesz również pomyśleć o założeniu własnej firmy. W ten sposób nie tylko unikniesz bezrobocia, lecz także być może zaoferujesz pracę twoim bliskim i znajomym.

Perspektywy rynku pracy

Dynamicznie zmieniający się rynek pracy powoduje, że niektóre zawody znikają lub tracą na znaczeniu, a inne błyskawicznie się rozwijają. Ekspertci podkreślają, że niektórych zawodów przyszłości obecnie jeszcze nie znamy. Planując karierę zawodową, musisz zdawać sobie sprawę z tego, w jakim kierunku zmienia się gospodarka i w jakich branżach będzie w przyszłości najwięcej miejsc pracy, a w jakich – najmniej.

Według badań rządowego Centrum Studiów Strategicznych oraz analiz ekspertów rynku pracy w Unii Europejskiej najwięcej

ofert pracy będzie w przyszłości w następujących dziedzinach:

- biotechnologia (genetycy, chemicy, biologowie);
- medycyna (fizjoterapeuci, pielęgniarki, psychoterapeuci, chirurdzy plastyczni);
- ochrona środowiska (inżynierowie środowiska, menedżerowie ochrony środowiska);
- informatyka i elektronika (administratorzy sieci, informatycy, producenci programów i gier, operatorzy sprzętu elektronicznego, komputerowego i optycznego);
- serwis urządzeń i obsługa maszyn numerycznych (mechanicy samochodowi, wykwalifikowani pracownicy produkcji);
- opieka społeczna (pracownicy socjalni, opiekunowie osób starszych);
- edukacja (nauczyciele, trenerzy, organizatorzy szkoleń dla dorosłych);

- finanse (doradcy finansowi, wykwalifikowani księgowi);
- budownictwo (inżynierowie, architekci, wykwalifikowani pracownicy budowlani);
- rozrywka (specjaliści ds. organizowania wolnego czasu).

Coraz mniej ofert pracy będzie dla górników, hutników, ślusarzy, niewykwalifikowanych pracowników w budownictwie, rolnictwie, przemyśle mechanicznym i włókienniczym, a także dla niektórych grup rzemieślniczych, takich jak: szewcy, kowale, zegarmistrzowie.

▲ Open'er Festival 2017 w Gdyni. Eksperci rynku pracy przewidują, że przemysł rozrywkowy będzie jedną z najbardziej dochodowych gałęzi gospodarki.

ZAPAMIĘTAJ

- Aby zwiększyć swoje szanse na naukę w dobrej szkole i znalezienie atrakcyjnej pracy, należy zaplanować swoją karierę.
- Plan kariery zawodowej pomaga w poznaniu swoich mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń związanych z wybranym kierunkiem dalszej nauki.
- Rzetelne wykształcenie, dostosowane do oczekiwań rynku pracy, znajomość języków obcych, umiejętność programowania i inne praktyczne umiejętności oraz życzliwość i komunikatywność to najważniejsze czynniki, które pomagają odnieść sukces zawodowy.
- Dzięki testom badającym predyspozycje zawodowe można lepiej wybrać kierunek kształcenia i przyszły zawód.
- Dynamicznie zmieniający się rynek pracy powoduje, że niektóre zawody znikają, a jednocześnie powstają nowe.

PYTANIA I POLECENIA

1. Podaj przykłady znanego artysty czy sportowca, któremu udało się odnieść sukces. Jak sądzisz, jakie cechy i umiejętności pomogły mu to osiągnąć?
2. Przeciętny mieszkaniec Japonii zmienia zawód aż trzykrotnie w ciągu całego życia. Zastanów się i powiedz, dlaczego niektórzy ludzie chętnie zmieniają zawód i jakie mogą być tego skutki – pozytywne i negatywne – dla człowieka i gospodarki.
3. Jakie są dobre i złe strony pracy za granicą? Czy rozważasz taką możliwość? Dlaczego?
- ❖ 4. Jakie mogą być skutki bezrobocia dla samych bezrobotnych, ich rodzin i gospodarki? Jakie zachowania mogą być skutkiem długotrwałego pozostawania bez pracy?
5. Jakimi kryteriami powinieneś/powinnaś się kierować przy wyborze szkoły ponadpodstawowej? Zainteresowaniami, poziomem swojej wiedzy i umiejętności, opiniami kolegów i koleżanek czy jeszcze innymi? Uzasadnij swój wybór.
- ❖ 6. Wspólnie z nauczycielem zorganizujcie wizytę w poradni zawodowej, np. w Młodzieżowym Centrum Kariery (prowadzonym przez Ochotnicze Hufce Pracy), gdzie można wypełnić testy predyspozycji zawodowych i omówić ich wyniki z doradcą zawodowym.

9 Moje miejsce na ziemi

- Spróbuj określić, skąd jesteś. Z jakim miejscem lub obszarem czujesz się związany/związana?

Polska lokalna i regionalna

Każdy z nas żyje i porusza się w obrębie różnych przestrzeni i zbiorowości społecznych. Z jednej strony mamy rodzinę, z drugiej jesteśmy członkami narodu i czujemy się związani z ojczyzną. Między rodziną i domem a narodem i państwem jest miejsce na obszar, który możemy nazwać przestrzenią lokalną i regionalną.

Często w odniesieniu do obszarów lokalnych oraz regionalnych pojawia się określenie **mała ojczyzna**. Tak nazywamy miejsce, które jest dla nas szczególnie ważne, z którym czujemy się uczuciowo związani, w którym jesteśmy „u siebie”. Małą ojczyzną może być miejscowość w której mieszkamy, region albo ulica lub najbliższe sąsiedztwo.

Polska lokalna i regionalna	
	Lanckorona Wieś w województwie małopolskim, w powiecie wadowickim. Społeczność lokalna jest często utożsamiana z obszarem gminy. Obecnie w Polsce jest 2477 gmin.
	Żagań Stolica powiatu żagańskiego w województwie lubuskim. Powiat, tworzony przez kilka lub kilkanaście gmin, ze względu na obszar jest zaliczany do społeczności regionalnych. Obecnie w Polsce jest 380 powiatów.
	Warszawa Duże miasta są siedzibami władz wojewódzkich. Obecnie w Polsce jest 16 województw, których obszary częściowo pokrywają się z regionami historyczno-geograficznymi.

 Wymień dwie różnice między społecznością lokalną a regionalną.

Odrębność lokalna

Spółeczność lokalną tworzy zbiorowość budowana na silnych więziach, które wynikają ze wspólnoty interesów, a także z przynależności do wspólnoty zamieszkującej dany obszar. Najważniejszymi elementami, które kształtują odrębność lokalną, są:

- terytorium i zamieszkująca je społeczność;
 - interakcje społeczne, które zachodzą między osobami zamieszkującymi wspólny obszar (od codziennych pozdrowień, krótkiej rozmowy do sąsiedzkiej pomocy);
 - wspólne interesy i więzi łączące ludzi oraz instytucje tam działające, dzięki którym zbiorowość ma wspólne cele i może podejmować wspólne działania;
 - pozytywny i emocjonalny stosunek do miejsca zamieszkania przejawiający się w dbaniu o wspólne otoczenie, środowisko, poznawanie przeszłości tego miejsca.
- Spółeczność lokalna pełni ważną funkcję w kształtowaniu **ładu społecznego**. Ludzie mieszkający na tym samym terytorium wypracowują wspólne wartości i normy po-

Interakcja społeczna – nawiązywanie kontaktu i wzajemne oddziaływanie na siebie jednostek w społeczeństwie.

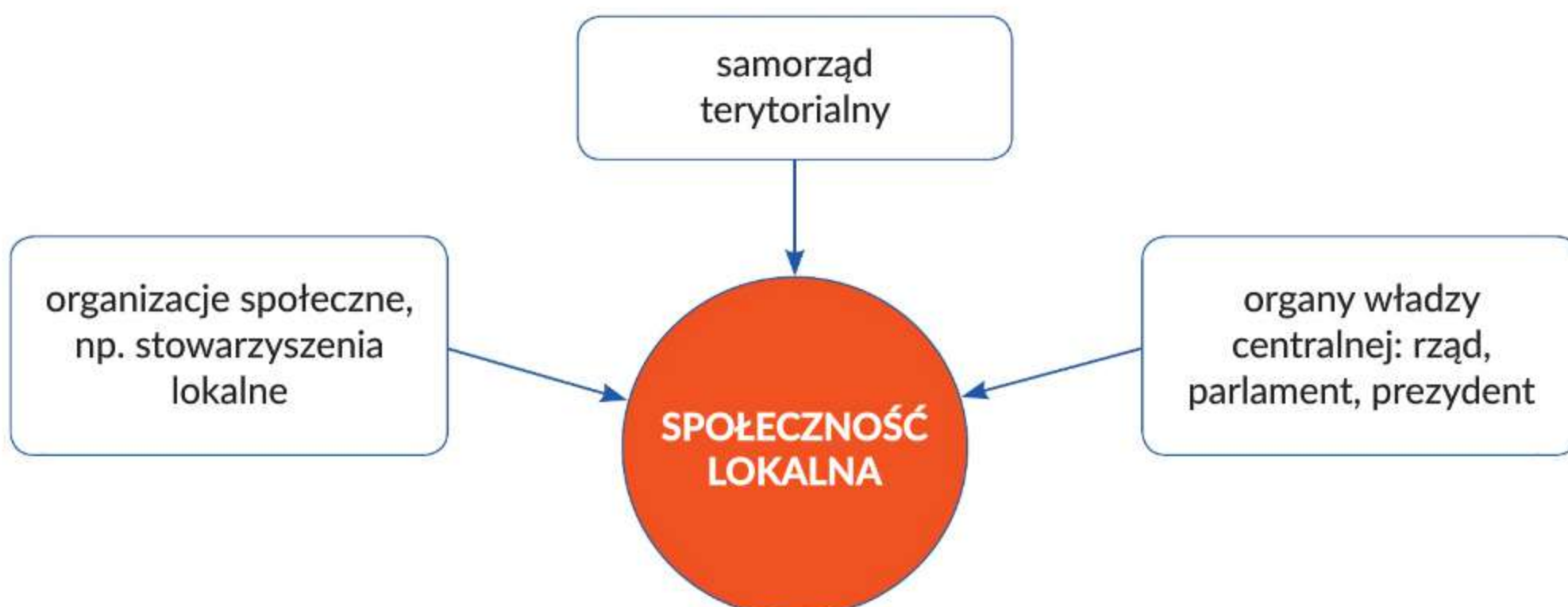
Ład społeczny – stan umożliwiający trwanie i rozwój społeczeństwa poprzez zachowanie zasad, współpracę i zgodę.

Ruchy miejskie – organizacje i ruchy społeczne działające na rzecz prawa obywateli do wpływania na sprawy lokalne, zwłaszcza dotyczące jakości życia.

stępowania, są związani pokrewieństwem, przyjaźnią czy koleżeństwem. W celu budowania lepszej współpracy społeczności lokalne powołują różnego rodzaju organizacje społeczne, np. stowarzyszenia lokalne. Najbardziej cenne są te, które tworzą sami mieszkańcy, reprezentujące daną społeczność i dbające o jej sprawy. Są to np. działające na wsiach koła gospodyń czy rozwijające się w wielkich miastach tzw. **ruchy miejskie**, które skupiają się na poprawie warunków życia mieszkańców.

Ważnym miejscem działań społeczności lokalnych jest samorząd terytorialny. Współdziałanie instytucji samorządu terytorialnego z inicjatywami lokalnymi, np. ruchami miejskimi, przynosi bardzo pozytywne rezultaty. Kolejnym elementem,

CO WPŁYWA NA SPOŁECZNOŚĆ LOKALNĄ

który wpływa na funkcjonowanie społeczności lokalnych, jest działalność urzędów centralnych. Ich celem powinno być wspieranie inicjatyw lokalnych, gdyż nawet najlepiej działające instytucje centralne nie są w stanie zrealizować wszystkich zadań wynikających z potrzeb lokalnych. Ważne jest więc dobre zorganizowanie społeczności i jej współdziałanie z organami samorządowymi i rządowymi.

Odrębność regionalna

Społeczność regionalna zamieszkuje zdecydowanie większy obszar, a o jej charakterze decydują społeczności lokalne, które

ją współtworzą. Społeczności regionalne, mimo że są czasami bardzo duże, mają poczucie własnej odrębności, ale nie uważają się za odrębne narody.

Najważniejszymi elementami kształtującymi odrębność społeczności regionalnej są:

- poczucie własnej odrębności przejawiające się w języku, obyczajach i strojach,
- odmienne doświadczenia związane z przeszłością,
- budowanie pozytywnego obrazu regionu jako miejsca wyjątkowego.

Regiony historyczno-geograficzne Polski kształtowały się przez wieki. Różnice regionalne są skutkiem dawnych podziałów

▲ Regiony historyczno-geograficzne Polski.

? Podaj nazwę regionu, w którym mieszkasz. W jakim województwie leży twoja miejscowość?

? Poszukaj informacji o tradycjach i zwyczajach w twoim regionie.

▲ Tradycyjne kurpiowskie palmy przygotowywane na Niedzielę Palmową.

▲ Uczestnicy procesji w Łowiczu w strojach regionalnych.

▲ Oscypek – tradycyjny ser z Podhala.

▲ Kościół w Stegnie na Pomorzu – przykład tradycyjnego budownictwa w tym regionie.

plemiennych, różnic geograficznych i gospodarczych, a także wydarzeń historycznych: podziału dzielnicowego, rozbiorów, wojen oraz zmian granic.

Obecnie czynnikami kształtującymi odrębność zbiorowości regionalnych są przede wszystkim tradycja i kultura,

wyrażające się najczęściej w odmienności językowej i religijnej, obyczajach, ubiorach, muzyce, budownictwie czy kuchni. Zazwyczaj to elementy kultury wyraźnie określają granice między regionami Rzeczypospolitej. Pielęgnowanie ich to ważny element tożsamości mieszkańców.

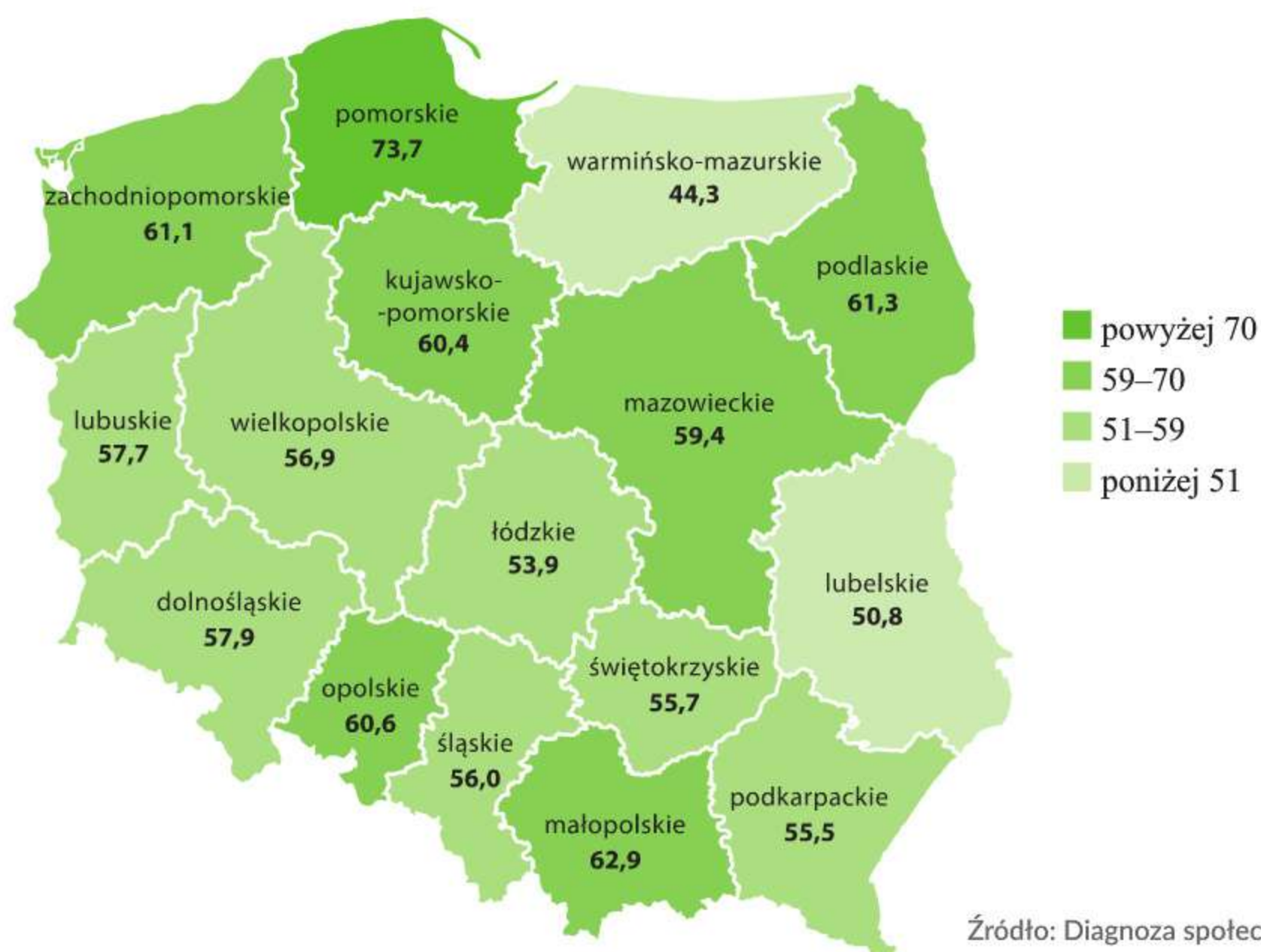
ZAPAMIĘTAJ

- Społeczności lokalne, obok rodziny, pełnią ważną funkcję w kształtowaniu ładu społecznego, ponieważ ludzie mieszkający stale na tym samym terytorium wypracowują uznane przez zbiorowość normy i sposoby postępowania.
- Jednym z zadań władz centralnych jest wspieranie społeczności lokalnych.
- Region to obszar ukształtowany w wyniku wydarzeń historycznych, wyróżniający się określonymi cechami, np. geograficznymi i gospodarczymi.
- Mieszkańcy regionu mają poczucie własnej odrębności, ale nie uważają się za odrębny naród.

PYTANIA I POLECENIA

- Powiedz, które opisy dotyczą społeczności lokalnej, a które – regionalnej.
 - Duża zbiorowość ukształtowana m.in. w wyniku wydarzeń historycznych.
 - Działalność tej zbiorowości jest wspierana przez ruchy miejskie.
 - Odrębność tej zbiorowości opiera się na tradycji, języku, kulturze.
 - Społeczność tę charakteryzują wspólne interesy i więzi łączące ludzi oraz instytucje.
- Odszukaj na mapie w atlasie swoje województwo i powiaty wchodzące w jego skład.
- Zapisz w zeszycie informacje o swoim miejscu zamieszkania, podając nazwę miejscowości, gminy lub dzielnicy, powiatu, województwa i regionu.
- Poszukaj informacji o tradycjach i zwyczajach oraz wydarzeniach historycznych i ważnych postaciach z twojej gminy oraz twojego regionu. Sporządź w zeszycie krótką notatkę, np. w formie mapy myśli.
- Po zapoznaniu się z mapą oceń, czy podane niżej zdania są prawdziwe czy fałszywe.

Procent mieszkańców bardzo zadowolonych i zadowolonych z miejscowości zamieszkania w 2015 r.

Źródło: Diagnoza społeczna 2015.

- Przedstawione na mapie dane odnoszą się do społeczności lokalnych.
 - Największe zadowolenie ze swojego miejsca zamieszkania wykazują mieszkańcy województw pomorskiego i wielkopolskiego.
 - Najmniejsze zadowolenie ze swojego miejsca zamieszkania wykazują mieszkańcy województw lubelskiego i warmińsko-mazurskiego.
- ✱ 6. Porozmawiajcie na forum klasy o tym, jak rozumiecie pojęcie małej ojczyzny. Co decyduje o tym, że człowiek czuje się związany z jakimś miejscem?

10 Samorządy terytorialne: lokalne i regionalne

- Dlaczego władza centralna zdecydowała się przekazać część władzy samorządom?

Podział administracyjny Polski

Od 1999 r. obowiązuje w Polsce trójstopniowy podział administracyjny na województwa, powiaty i gminy. Nie oznacza on zależności mniejszych jednostek od większych – samorządy wojewódzkie powiatowe i gminne działają niezależnie od siebie oraz realizują odrębne zadania. Samorządy wojewódzkie i powiatowe, ze względu na obszar i zadania, zalicza się do samorządów regionalnych, gmina zaś tworzy samorząd lokalny.

W skład każdego województwa (np. świętokrzyskiego) wchodzi powiaty. Wyróżniamy powiaty ziemskie (obejmujące kilka gmin) oraz grodzkie (miasta na prawach powiatu).

W skład powiatu ziemskiego (np. ostrowieckiego) wchodzi gminy. Wyróżniamy gminy miejskie (w granicach miasta), miejsko-wiejskie oraz wiejskie.

Samorząd terytorialny a władza centralna

Nawet najlepiej działające władze centralne nie są w stanie dobrze zrealizować wszystkich zadań wynikających z potrzeb społeczności lokalnej, natomiast ich organizacja czasami utrudnia lub uniemożliwia szybkie działanie. Dlatego zgodnie z **zasadą decentralizacji** władze centralne powierzają realizację pewnych zadań tym, których te zadania bezpośrednio dotyczą.

Samorząd terytorialny tworzą mieszkańcy danego obszaru, mający z racji wspólnego miejsca zamieszkania wspólne potrzeby i interesy.

W niektórych kwestiach jednak nad samorządem jest sprawowany nadzór. Nie

Władze centralne – organy władzy, które obejmują swoją działalnością obszar całego kraju np. Rada Ministrów (rząd), sejm i senat.

Decentralizacja – przekazywanie uprawnień do podejmowania decyzji niższym strukturom władzy, np. samorządom terytorialnym.

oznacza to, że władza centralna ingeruje bezpośrednio w sprawy wspólnot samorządowych. Nadzór sprawowany przez władze państwowe dotyczy: zgodności z prawem działania organów samorządowych, celowości działania, rzetelności i gospodarności. Kompetencje organów władzy centralnej wobec samorządów przedstawia tabela.

Sposób powoływania i odwoływania organów samorządu

Każda jednostka samorządu terytorialnego ma swoje władze. Część z nich jest wybierana bezpośrednio przez mieszkańców danego terytorium, a część – w sposób pośredni, czyli przez przedstawicieli wybranych przez mieszkańców. Jakość działania samorządów zależy przede wszystkim od zaangażowania obywateli.

Władze samorządowe w państwie demokratycznym podlegają kontroli oraz ocenie, mogą także zostać odwołane. Decyzję o zawieszeniu działania organów samorządowych może podjąć premier w sytuacji, gdy nastąpiło naruszenie prawa lub stwierdzono, że samorząd działa na szkodę mieszkańców. Wprowadzony zostaje wtedy **zarząd komisaryczny**, który przejmuje

NADZÓR NAD SAMORZĄDAMI

Organ nadzorujący	Kompetencje
wojewoda	uchyla sprzeczne z prawem decyzje samorządu, kontroluje wykonanie niektórych zadań
premier	mianuje zarząd komisaryczny kierujący administracją samorządową do czasu wyborów
regionalne izby obrachunkowe	kontrolują działalność finansową samorządu
Najwyższa Izba Kontroli	może skontrolować wszystkie jednostki samorządu terytorialnego

POWOŁYWANIE WŁADZ SAMORZĄDOWYCH		
	Nazwa organu władzy samorządowej	Sposób powoływania
Województwo	sejmik województwa	wybierany przez głosowanie wszystkich uprawnionych mieszkańców województwa
	marszałek i zarząd województwa	powoływani przez sejmik województwa
Powiat	rada powiatu	wybierana przez wszystkich mieszkańców powiatu uprawnionych do głosowania
	starosta i zarząd powiatu	powoływani przez radę powiatu
Gmina	wójt / burmistrz / prezydent miasta	wybierany przez głosowanie wszystkich uprawnionych mieszkańców gminy
	rada gminy	wybierana przez głosowanie wszystkich uprawnionych mieszkańców gminy

władzę w samorządzie. Może ją sprawować do czasu wyborów samorządowych, ale nie dłużej niż przez dwa lata.

O usunięciu z urzędu lub rozwiązaniu władz samorządowych mogą zdecydować sami mieszkańcy w **referendum**, czyli głosowaniu. Zasady przeprowadzenia referendum lokalnego reguluje ustawa. Aby mogło się odbyć, wniosek powinien być złożony przez odpowiednią liczbę mieszkańców gminy, powiatu lub województwa. Jest ono ważne, jeśli weźmie w nim udział co najmniej 30% uprawnionych do głosowania (w przypadku odwołania wójta, burmistrza lub prezydenta miasta – 3/5 uprawnionych), a wynik referendum jest rozstrzygający, jeżeli za danym rozwiązaniem oddano więcej niż połowę ważnych głosów.

Referendum może być skutecznym sposobem bezpośredniego wpływania na władze samorządowe. Niestety ze względu na niską frekwencję wiele referendum jest uznawanych za nieważne.

Zarząd komisaryczny – powołany przez premiera zarząd, na czele którego stoi komisarz rządowy, który sprawuje nadzór nad samorządem i nim kieruje.

Organy stanowiące i wykonawcze samorządu oraz ich zadania

Organy samorządowe działają według ściśle określonych zasad zapisanych w odpowiednich aktach prawnych. Ze względu na zadania, sposób i tryb podejmowania decyzji wyróżnia się organy **stanowiące prawo miejscowe**, np. rady gminy, oraz organy **wykonawcze**, czyli takie, które realizują ustanowione prawo miejscowe, np. wójtowie, prezydenci miast. W taki sposób ukształtował się system instytucji i urzędów, w którym mieszkańcy mają duży wpływ na sprawy dotyczące ich bezpośrednio. Każdy z organów samorządu ma odmienne zadania.

ORGANY SAMORZĄDU I ICH ZADANIA			
	Województwo	Powiat	Gmina
Organ stanowiący	sejmik województwa	rada powiatu	rada gminy/miasta
Organ wykonawczy	zarząd województwa, marszałek województwa jako przewodniczący zarządu	zarząd powiatu, starosta jako przewodniczący zarządu	wójt / burmistrz / prezydent miasta
Przykłady zadań	utrzymanie dróg wojewódzkich, szpitali specjalistycznych, ważnych muzeów, teatrów, bibliotek, promocja województwa	prowadzenie szkół średnich, zwalczanie bezrobocia, utrzymanie szpitali powiatowych	utrzymanie dróg gminnych, przedszkoli, szkół podstawowych, przychodni lekarskich, zaopatrzenie w wodę i energię

? Od czego zależy, czy w gminie organem stanowiącym jest rada gminy czy miasta?

? Kto może wstrzymać decyzję organu samorządowego, jeżeli została wydana niezgodnie z obowiązującym prawem?

Jakie sprawy możemy załatwić w urzędach

Aby sprawnie poruszać się w urzędowych labiryntach, warto wiedzieć, gdzie i co możemy załatwić.

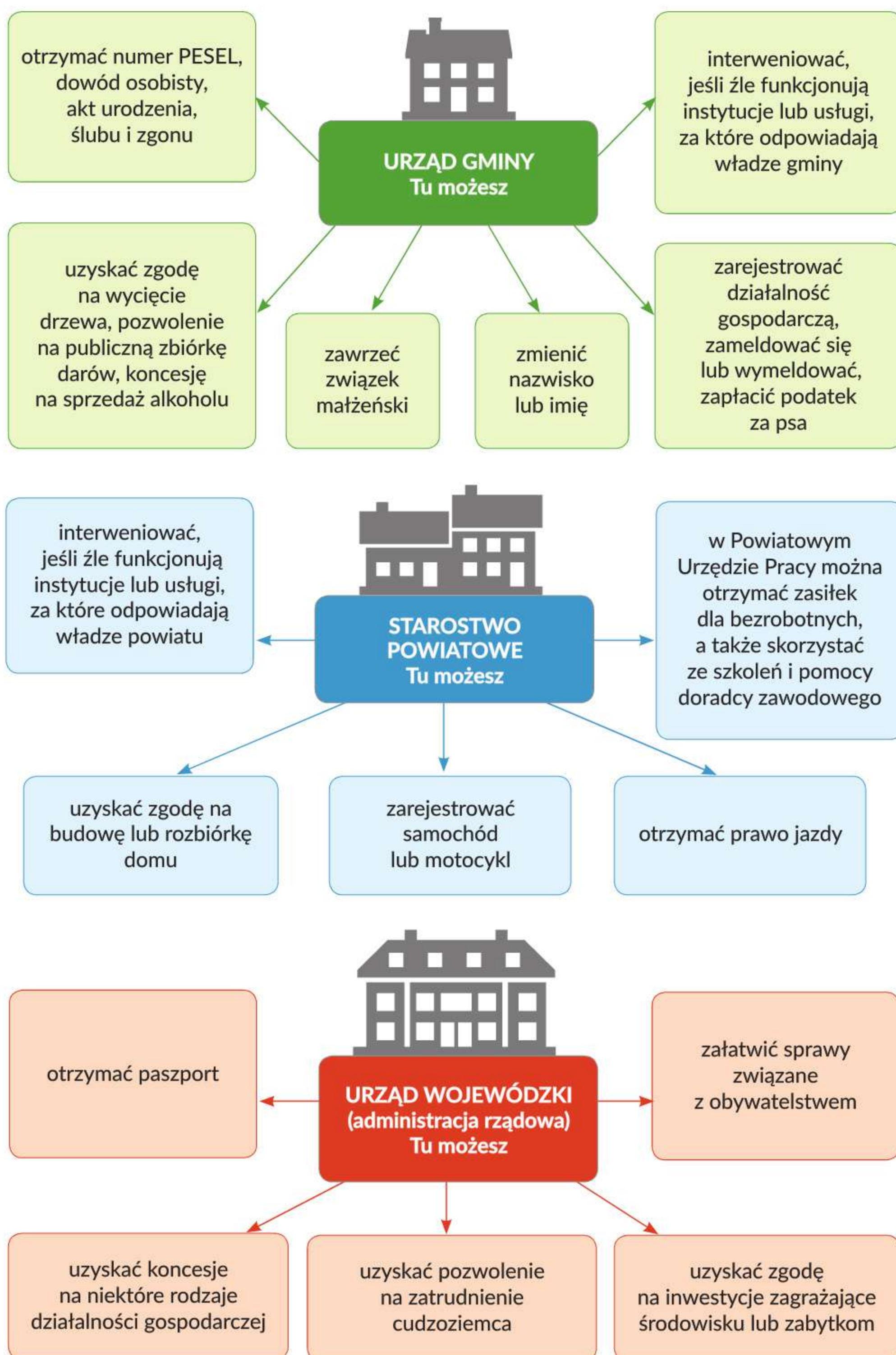
Sprawność działania urzędów zależy od jakości pracy urzędników oraz ich profesjonalizmu i postawy etycznej. W urzędach obowiązują **kodeksy etyki**, określające postawy i zachowania, których mamy prawo wymagać od każdego urzędnika. Należą do nich m.in. uczciwość, obiektywizm, profesjonalizm, uprzejmość i kultura osobista, odpowiedzialność, rzetelność. Niedopuszczalna jest **korupcja**, czyli nadużywanie stanowiska w celu uzyskania korzyści.

Obywatel w urzędzie ma m.in. prawo do:

- załatwienia sprawy w określonym terminie,
- uzyskania informacji o sprawie, która go dotyczy,
- odwołania się od niekorzystnej decyzji.

Bardzo pomocne okazują się także nowoczesne technologie. Ze stron internetowych urzędów można pobrać niektóre formularze i wypełnić je w domu, a następnie złożyć osobiście lub przesłać pocztą. Część spraw urzędowych można załatwić za pośrednictwem internetu, w ogóle bez konieczności osobistej wizyty. Coraz większą popularność i uznanie zyskują publiczne serwisy internetowe, m.in. ePUAP (Elektroniczna Platforma Usług Administracyjnych), e-Urząd Skarbowy, biznes.gov.pl, IKP (Internetowe Konto Pacjenta), a także aplikacja mobilna Ministerstwa Cyfryzacji – mObywatel.

PESEL – centralny rejestr danych o mieszkańcach Polski, w którym każdy z nich jest identyfikowany przez unikalny 11-cyfrowy numer.

? W którym z urzędów załatwia się najwięcej codziennych spraw?

▲ Urzędniczka przyjmująca wnioski od mieszkańców.

? Która z cech dobrego urzędnika jest, twoim zdaniem, najważniejsza? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Oprócz organów władzy samorządowej w województwie działa wojewoda – jako przedstawiciel terenowej administracji rządowej powoływany przez premiera. Podlega mu urząd wojewódzki. Instytucje te nie są organami samorządu terytorialnego, ale mają wspierać i kontrolować ich działalność. Wojewodzie podlegają m.in. komendant wojewódzki policji i kurator oświaty.

Finanse gminy oraz środki unijne w regionach

Każda gmina ma konkretne cele (zadania) wydatkowe. **Zadania własne gminy** – są to zadania publiczne służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty lokalnej. Realizowane są z własnych środków finansowych,

Profesjonalizm – stosowanie w pracy nabytych umiejętności zawodowych, wykonywanie czegoś w sposób fachowy.

Finanse gminy

PRZYCHODY

- środki z podatków (dochodowych, majątkowych) pobierane od osób prywatnych oraz firm
- subwencje i dotacje z budżetu państwa
- środki unijne uzyskane w ramach tzw. funduszy strukturalnych
- zyski ze sprzedaży papierów wartościowych, np. obligacji komunalnych
- zyski z prywatyzacji majątku jednostki samorządu terytorialnego
- nadwyżki budżetowe z lat ubiegłych

Terenowa administracja rządowa – organy reprezentujące władzę centralną działające na obszarze lokalnym lub regionalnym. Część administracji podlega wojewodzie, a część – poszczególnym ministrom w rządzie.

stanowiących dochody jednostek samorządu terytorialnego. Ustawy samorządowe dają pełną samodzielność w ich realizacji. Przykłady takich zadań to np. tworzenie oraz utrzymanie trawników, parków i skwerów na terenie danego miasta.

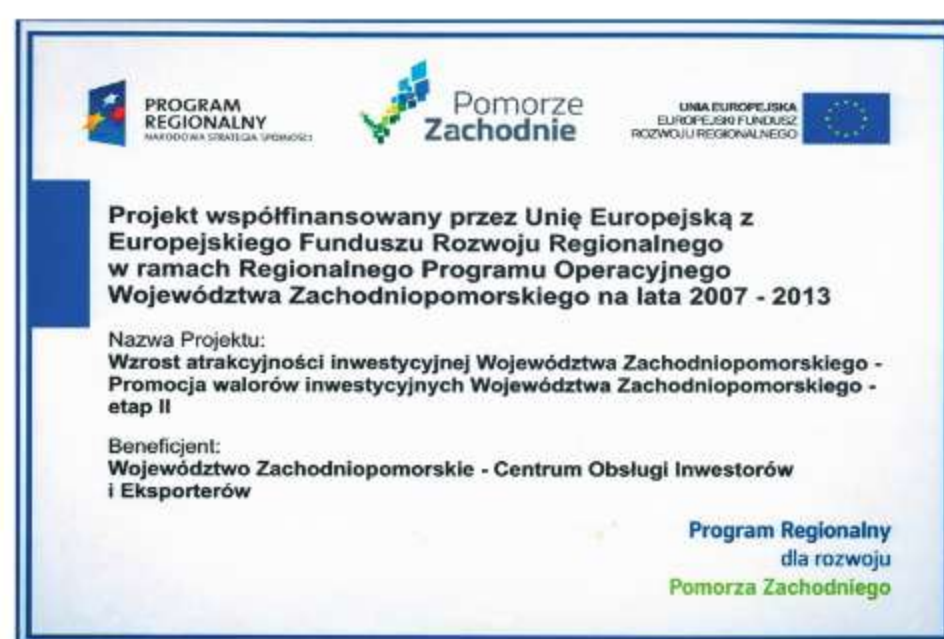
Zadania zlecone przez władze centralne – nie są to bezpośrednio zadania samorządu terytorialnego, lecz zadania państwowe. Pieniądze na ich realizację zapewnia rząd. Przykładem zadania zleconego jest np. wypłata świadczeń w ramach rządowego programu Rodzina 800 plus.

Aby gmina mogła realizować zadania, musi uzyskiwać stałe i regularne przychody. Od momentu wejścia Polski do UE bardzo ważnym i niezbędnym do szybkiej modernizacji państwa źródłem finansowania

**BUDŻET
GMINY****WYDATKI**

- wydatki społeczne, np. realizowanie polityki rodzinnej i opiekuńczej, finansowanie muzeów i innych obiektów kulturalnych
- wydatki komunalne, np. wywóz śmieci, ochrona wód powierzchniowych i przeciwdziałanie smogowi
- wydatki administracyjne, np. finansowanie straży miejskiej, ochrona przeciwpowodziowa i wspieranie ochotniczej straży pożarnej
- wydatki infrastrukturalne, np. budowa i remontowanie sieci wodociągów i kanalizacji, remonty dróg lokalnych, utrzymywanie i modernizowanie transportu publicznego

samorządów są tzw. fundusze unijne (środki unijne). W zależności od regionu kraju, poziomu jego zamożności i potrzeb mieszkańców, środki unijne przekazywane są w sposób proporcjonalny. Im biedniejszy i mniej rozwinięty jest dany region, tym większe dotacje może uzyskać w ramach funduszy unijnych. Środki unijne najczęściej przeznaczane są na budowę lub modernizację dróg, sieci wodociągowych czy remonty szkół i szpitali.

▲ Takie tablice informują o dofinansowaniu inwestycji ze środków unijnych.

ZAPAMIĘTAJ

- Podział administracyjny Polski obejmuje województwa, powiaty i gminy. Samorządy są od siebie niezależne i realizują różne zadania.
- Zgodnie z zasadą decentralizacji władze centralne przekazują część zadań i uprawnień samorządom. W niektórych kwestiach, np. dotyczących zgodności działań z prawem, sprawują one nadzór nad samorządami. Nadzór w zakresie spraw finansowych sprawują regionalne izby obrachunkowe.
- W urzędzie gminy można m.in. otrzymać dowód osobisty, akt urodzenia lub zgonu, zawrzeć związek małżeński i zarejestrować działalność gospodarczą.
- W starostwie powiatowym można m.in. zarejestrować pojazd i otrzymać prawo jazdy. Do zadań powiatu należy także pomoc dla bezrobotnych.
- Wojewoda jest przedstawicielem administracji rządowej. W urzędzie wojewódzkim można m.in. otrzymać paszport.
- Źródła przychodów gmin to m.in. podatki, środki z budżetu państwa oraz fundusze unijne. Wyróżnia się wydatki społeczne, komunalne, administracyjne i infrastrukturalne.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przeczytaj podaną niżej definicję centralizacji oraz definicję decentralizacji zamieszczoną na s. 60. i powiedz, który z tych modeli jest korzystniejszy dla nowoczesnego państwa. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Centralizacja – koncentracja władzy w rękach organów centralnych i równoczesne ograniczenie kompetencji niższych szczebli, np. samorządu terytorialnego.

2. Dowiedz się, jak jest zorganizowany urząd gminy lub miasta w twoim miejscu zamieszkania: na jakie wydziały jest podzielony, jakie są godziny przyjmowania interesantów.
3. W którym z urzędów należy złożyć wniosek o wydanie paszportu, a w którym – o wydanie dowodu osobistego? Odszukaj te wnioski w internecie i je wypełnij.
4. Sprawdź na stronach internetowych urzędów gminy i powiatu, w jakich wydziałach możesz załatwić wymienione niżej sprawy.
 - rejestracja pojazdu
 - uzyskanie aktu urodzenia dziecka
 - uzyskanie informacji o podatkach lokalnych
 - otrzymanie prawa jazdy
 - wydanie dowodu osobistego
 - zawarcie związku małżeńskiego
- * 5. Wspólnie z nauczycielem zorganizujcie wizytę w urzędzie gminy lub miasta w waszym miejscu zamieszkania. Zapoznajcie się z organizacją pracy urzędu i rodzajami spraw, jakimi zajmują się poszczególne wydziały.
6. Na stronach internetowych organów samorządowych w twoim miejscu zamieszkania poszukaj informacji o tym, kto pełni funkcję wójta / burmistrza / prezydenta miasta i przewodniczącego rady gminy lub miasta. Wyszukaj jak najwięcej informacji o tych osobach i sprządź w zeszycie notatkę na temat ich publicznych działań w ramach pracy w samorządzie.
7. Sprawdź na platformie ePUAP, jakie sprawy można obecnie załatwić za jej pośrednictwem.
- * 8. Poszukaj informacji o inwestycjach współfinansowanych z funduszy unijnych w twojej gminie lub w twoim regionie.

11 Obywatele a władze samorządowe. Budżety obywatelskie

- Czy tylko podczas wyborów mamy wpływ na władze lokalne?

Budowanie kapitału społecznego

Po początkach transformacji gospodarczej, która rozpoczęła się w Polsce w 1989 r., coraz więcej zaczęto mówić o potrzebie budowania **kapitału społecznego**. Uznano, że bez zaangażowania wszystkich obywateli w życie społeczne nie będzie możliwe zbudowanie silnego demokratycznego państwa ani skuteczne rozwiązywanie problemów społeczności lokalnych czy regionalnych.

Żadna, nawet najlepsza władza samorządowa, nie jest w stanie dostrzec wszystkich problemów bez informacji zwrotnej od obywateli w swoim regionie. Niestety ciągle jeszcze obserwujemy w Polsce dość niski poziom zainteresowania tak rozumianą aktywnością obywatelską. Jest to widoczne na przykładzie frekwencji w wyborach

Transformacja gospodarcza – zmiana systemu gospodarczego, np. przejście z gospodarki socjalistycznej do gospodarki kapitalistycznej w Polsce po 1989 r.

Kapitał społeczny – wzajemne zaufanie i współpraca, przekładające się na większe zaangażowanie obywateli w życie społeczne i gospodarcze regionu.

samorządowych, która od wielu lat nie przekracza 50%. Oznacza to, że ponad połowa dorosłych Polaków nie chodzi na wybory i nie ma wpływu na to, kto zostanie

WARTO WIEDZIEĆ

Pojęcie *kapitału społecznego* stało się bardzo popularne zwłaszcza po opublikowaniu w 1995 r. pracy Roberta Putnama *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Zdaniem autora wyższy poziom rozwoju gospodarczego północnych Włoch – w przeciwieństwie do południowej części kraju – jest związany z wyższą jakością więzi społecznych w tym regionie, takich jak wzajemne zaufanie czy współpraca. Według Putnama zaufanie i współpraca ułatwiają szybsze i bardziej skoordynowane rozwiązywanie problemów lokalnych. Grupa, w której

ludzie ufają sobie nawzajem, będzie w stanie osiągnąć znacznie więcej niż porównywalna grupa, w której poziom wzajemnego zaufania jest niższy. Autor zauważył, że np. we wspólnocie włoskich rolników, w której wszyscy pomagają sobie nawzajem w pracy i pożyczają narzędzia, kapitał społeczny pozwala każdemu z farmerów na wykonywanie swojej pracy szybciej, łatwiej i taniej. Wysoki poziom kapitału społecznego przekłada się więc na lepszą efektywność pracy i w konsekwencji pomaga szybciej rozwijać się całemu regionowi.

▲ Mieszkańcy wspólnie ze strażakami usuwają szkody po nawałnicy w miejscowości Rytel w województwie pomorskim, sierpień 2017 r.

? Czy zgadzasz się z twierdzeniem, że Polacy potrafią się mobilizować i dobrze ze sobą współpracować tylko w chwilach silnych kryzysów? Zastanów się i powiedz, jakie czynniki społeczne i historyczne mogą mieć na to wpływ.

prezydentem miasta, wójtem gminy czy radnym gminy lub powiatu.

Warto jeszcze dodać, że istnieją dwa podstawowe wymiary kapitału społecznego:

- **kapitał wiążący** – występuje w społecznościach, w których wszyscy członkowie znają się osobiście, a ich wzajemne zaufanie jest oparte na bliskich relacjach społecznych, najczęściej o charakterze rodzinnym (np. tworzenie firm rodzinnych, wspólne rodzinne kultywowanie różnych świąt, obrzędów i zwyczajów);
- **kapitał pomostowy** – odnosi się do zaufania i umiejętności współpracy z osobami, których nie znamy osobiście, z którymi nie wiążą nas bezpośrednie kontakty lecz wspólne interesy i ideały (np. w stowarzyszeniach lokalnych, organizacjach).

Oba wymiary kapitału społecznego powinny być zrównoważone. W Polsce południowo-wschodniej, gdzie mieszkańcy są silnie zakorzenieni w swoich rodzinnych

społecznościach, częściej zauważa się wyższe zasoby kapitału wiążącego. W Polsce północno-zachodniej występuje wyższy poziom zasobów kapitału pomostowego. Mieszkańcy tych regionów mają poczucie większej autonomii i lepiej organizują się w różnych stowarzyszeniach, fundacjach i organizacjach ukierunkowanych na realizację konkretnych działań.

Problemy społeczności lokalnych i regionalnych

Społeczności lokalne różnią się między sobą, ale ich problemy są podobne. W tabeli przedstawiono najważniejsze z nich.

Migracje zarobkowe – poszukiwanie lepiej płatnej pracy z dala od miejsca zamieszkania, często poza granicami kraju, skutkujące wyludnianiem się niektórych regionów.

PROBLEMY SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH	
Problem	Charakterystyka
bezrobocie	W wielu regionach wciąż brakuje pracy dla osób o niskich kwalifikacjach zawodowych. Oczekiwania lokalnego rynku pracy często nie są zgodne z wykształceniem i umiejętnościami mieszkańców regionu.
migracje zarobkowe	Od wejścia Polski do UE w 2004 r. bardzo wielu młodych Polaków wyjechało do pracy za granicę. W ten sposób wielu (zwłaszcza biedniejszym) regionom Polski grozi zapaść demograficzna i gospodarcza.
starzejące się społeczności	Polska jest jednym z najszybciej starzejących się państw europejskich. Szacuje się, że w roku 2050 będziemy, obok Słowacji, najstarszym społeczeństwem wśród państw UE.
alkoholizm i inne uzależnienia	Badania pokazują, że niebezpiecznie spada wiek, w którym młodzi ludzie sięgają po różne używki, takie jak alkohol, papierosy czy dopalacze i inne środki odurzające. Dotyczy to zwłaszcza małych miejscowości i wsi.
przestępczość i przemoc	Przestępczość dotyczy zwłaszcza tych regionów, w których upadł przemysł bądź dawne PGR-y (państwowe gospodarstwa rolne) i część osób, nie widząc żadnych perspektyw na lepsze życie, wkracza na ścieżkę mniej lub bardziej zorganizowanej przestępczości. Osobnym problemem jest przemoc w rodzinie. Źródła tego zjawiska tkwią często w biedzie, złych przyzwyczajeniach i niewłaściwie pojmowanych rolach kulturowych i społecznych mężczyzn i kobiet.
rasizm i nietolerancja	Od kilku lat statystyki policyjne pokazują, że rośnie liczba incydentów podyktowanych nietolerancją, rasizmem i ksenofobią (niechęcią do tzw. innych). W wielu społecznościach lokalnych ten problem jest wciąż tematem tabu.
wykluczenie i nierówności społeczne	Zjawiska te są przede wszystkim związane z ubóstwem, bezdomnością, ale także niepełnosprawnością. Bardzo często osoby wykluczone stają się „niewidzialne” społecznie i zostają (często wbrew swojej woli) zupełnie wyłączone z aktywności obywatelskiej.
zanieczyszczenie środowiska	W ostatnich latach szczególnym zainteresowaniem mieszkańców poszczególnych regionów Polski cieszy się problematyka smogu. Szacuje się, że z jego powodu umiera w Polsce nawet 50 tys. osób rocznie. W niektórych miejscowościach normy zanieczyszczenia powietrza są przekraczane nawet przez kilka miesięcy w roku.

► Smog nad miejscowością Wiśla w województwie śląskim.

❓ W jaki sposób każdy z nas może walczyć ze smogiem? Jakie działania zaproponowałbyś/zaproponowałybyś swoim władzom samorządowym?

WARTO WIEDZIEĆ

Jednym z najbardziej uciążliwych problemów polskich miast są korki. W Warszawie w 2018 r. na 1000 mieszkańców przypadało ok. 700 aut. Dla porównania w Berlinie – niewiele ponad 300. Coraz więcej miast próbuje zachęcać mieszkańców do przesiadania się z samochodów do środków transportu zbiorowego lub do poruszania się po mieście rowerem, inwestując w wypożyczalnie rowerów i ścieżki rowerowe. Ciekawym rozwiązaniem jest również wypożyczanie samochodów na krótki czas.

Wpływ obywateli na decyzje władz samorządowych

Nasz głos, zaangażowanie i zainteresowanie naszym otoczeniem motywują władze samorządowe do lepszej pracy, a nam dostarczają satysfakcji, że coraz więcej zależy od nas samych. W silnie zakorzenionych demokracjach wpływ mieszkańców na postępowanie władz samorządowych nie koń-

czy się z chwilą zakończenia wyborów, ale dopiero wtedy na dobre się zaczyna.

Wszyscy mieszkańcy gmin, powiatów czy województw mają konkretne prawa pozwalające skutecznie wpływać na decyzje władz samorządowych. Te prawa to:

- **prawo do informacji i kontrolowania działań i decyzji władz samorządowych** (np. możliwość wzięcia udziału w sesjach rady miasta, gminy, powiatu czy sejmików województw, gdzie można zgłosić uwagi lub pytania);
- **prawo do udziału w konsultacjach społecznych** (np. na temat strategii rozwoju regionu, powstania nowej szkoły, sposobu finansowania służby zdrowia);
- **prawo do zadawania radnym pytań, składania wniosków, petycji lub zgłaszania prośby o interwencję** w przypadku różnych konfliktów i problemów;
- **prawo do zorganizowania referendum i wzięcia w nim udziału** – może ono dotyczyć spraw, które są w kompetencjach władzy samorządowej lub odwołania władz samorządowych, kiedy w ewident-

ny sposób nie wywiązują się one z powierzonych im zadań;

- **prawo do organizowania demonstracji, wieców i pikiet**, oczywiście z poszanowaniem praw innych członków wspólnoty i nieprzekraczaniem zasad prawa;
- **prawo do zgłaszania inicjatyw i głosowania** w tzw. budżecie partycypacyjnym;
- **prawo do kandydowania** i, w przypadku wyboru, działania w radach oraz sejmikach (w tym w młodzieżowych radach gmin i miast).

Młodzieżowa rada gminy – organ samorządowy reprezentujący interesy młodych ludzi w społeczności lokalnej.

▲ Pikieta mieszkańców Warszawy domagających się walki z zanieczyszczeniem powietrza. Prawo do wieców i demonstracji (zasada wolności zgromadzeń) jest zagwarantowane w artykule 57 Konstytucji RP.

Rola i znaczenie młodzieżowych rad gmin i miast

Na wniosek np. grupy młodzieży lub nauczycieli rada gminy może wyrazić zgodę na utworzenie **młodzieżowej rady gminy**. Rada ta nie jest więc tworzona z inicjatywy rady gminy. W jej skład mogą wchodzić zarówno osoby dorosłe, jak i niepełnoletnie. Głównym celem młodzieżowych rad gmin i miast jest zwiększenie zainteresowania i zaangażowania młodych ludzi sprawami publicznymi. Sprawne działanie takich organów daje wiele korzyści:

- pozwala lepiej zrozumieć potrzeby i problemy młodzieży przez władze lokalne;
- zwiększa skuteczność działań prowadzonych przez władze gminy na rzecz młodzieży;
- angażuje młodych ludzi do większego zainteresowania lokalną polityką i upowszechnia ideę samorządową;
- zapoznaje młodzież z praktycznymi zasadami działania samorządu lokalnego;
- rozwija umiejętności podejmowania działań na rzecz społeczności lokalnej;
- wspiera budowę społeczeństwa obywatelskiego i zwiększa świadomość obywatelską wśród młodych ludzi oraz silnie kształtuje i utrwala postawy demokratyczne wśród młodych ludzi.

Budżety obywatelskie (partycypacyjne)

Mieszkańcy gminy, dzielnic, wsi lub osiedla mogą świadomie uczestniczyć w planowaniu lokalnych wydatków w ramach budżetu obywatelskiego, zwanego inaczej partycypacyjnym.

Wprowadzenie **budżetu partycypacyjnego** jest zgodne z obowiązującym w Polsce prawem. Procedura podejmowania decyzji jest dostosowana do lokalnych warunków, tak aby wyłonić te propozycje mieszkańców, które mają największe

poparcie społeczne. Każdy/każda z was może wziąć udział w takim głosowaniu, a także spróbować stworzyć swój własny projekt i zachęcać do głosowania na niego.

Działa to w następujący sposób: władze samorządowe oddają do dyspozycji mieszkańcom pewną część pieniędzy, które mają w budżecie, i organizują procedurę wyłaniania najlepszych projektów. Mieszkańcy sami decydują, na co przeznaczyć pieniądze. Mogą:

- **przygotować autorski projekt** (np. budowy placu zabaw czy wybiegu dla psów) i zbierać pod nim podpisy np. wśród mieszkańców swojej dzielnicy;
- **wziąć udział w głosowaniu** nad zgłoszonymi projektami w ramach budżetu partycypacyjnego;
- **skutecznie kontrolować wydatki** w ramach realizowanych projektów i zgłaszać swoje sugestie przedstawicielom władz samorządowych.

ZAPAMIĘTAJ

- Do podstawowych problemów społeczności lokalnych można zaliczyć m.in.: bezrobocie, migracje zarobkowe, przestępczość, wykluczenie społeczne, alkoholizm czy zanieczyszczenie środowiska.
- Wszyscy mieszkańcy mają konkretne prawa obywatelskie pozwalające skutecznie wpływać na decyzje władz samorządowych, np. prawo do organizacji referendum czy demonstracji.
- Aby utworzyć młodzieżową radę gminy lub miasta, niezbędne jest przygotowanie wniosku i złożenie go w urzędzie.
- Każdy mieszkaniec ma prawo do udziału w głosowaniu w ramach budżetu partycypacyjnego.

PYTANIA I POLECENIA

1. W jaki sposób wysoki poziom kapitału społecznego może mieć pozytywny wpływ na rozwój twojego regionu? Poszukaj przykładów prospołecznych działań i postaw wśród osób z twojego otoczenia.
2. Zastanów się nad tym, jakich obiektów oraz inicjatyw brakuje w twojej okolicy. Dowiedz się, jak wygląda procedura przygotowania projektu w ramach budżetu partycypacyjnego i spróbuj namówić kolegów i koleżanki do wspólnego napisania projektu.
3. Sprawdź, jaki procent mieszkańców wypowiedział się w ostatnim głosowaniu w sprawie budżetu obywatelskiego w twoim miejscu zamieszkania. Czy i jak można poprawić ten wynik?
- ✳ 4. Wyjaśnij, jak rozumiesz twierdzenie greckiego filozofa, Arystotelesa: *Nie zawsze jest tym samym – być dobrym człowiekiem i dobrym obywatelem.*
5. Powiedz, które z podanych twierdzeń są prawdziwe, a które – fałszywe.
 - A. Konstytucja RP w żaden sposób nie reguluje prawa do organizowania wieców, pikiet i demonstracji.
 - B. Głosowanie na projekty w ramach budżetów obywatelskich jest dozwolone od lat 18.
 - C. Członkiem młodzieżowej rady gminy może być osoba niepełnoletnia.
 - D. Referendum może dotyczyć wyłącznie odwołania władz samorządowych.

Społeczność szkolna, lokalna i regionalna

■ Przeczytaj, pomyśl, odpowiedz

Ponad połowa wszystkich miejsc pracy tworzonych rocznie przez polskie firmy jest dla osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Kolejne 10 proc. jest dla techników i osób, które ukończyły zawodowe kursy oraz szkoły policealne. System edukacyjny nie dotrzymuje jednak kroku wymogom rynku. Co roku tylko 5 proc. absolwentów legitymuje się wykształceniem zasadniczym zawodowym, a kolejne 24 proc. to technicy. [...] Na dodatek absolwenci szkół zawodowych, najdelikatniej rzecz ujmując, nie zawsze mają kompetencje potrzebne przemysłowi. [...]

Szkolnictwo zawodowe musi być blisko przemysłu [...] – mówi prof. Elżbieta Kryńska, kierownik Katedry Polityki Ekonomicznej Uniwersytetu Łódzkiego. Jej zdaniem w poprawę funkcjonowania szkolnictwa zawodowego muszą się włączyć wszyscy jego uczestnicy. Najpierw samorządy, które prowadzą szkoły, powinny zadbać o ich wyposażenie i dobry sprzęt. Dyrektorzy muszą odrobić pracę domową polegającą na nawiązaniu kontaktów z przemysłem i wypracowaniu jak najściślej współpracy. Ich zadaniem jest również ściąganie dobrych nauczycieli – najlepiej osób, które właśnie w przemyśle pracują.

– Kształcenie musi się odbywać w powiązaniu z pracodawcami – wtóruje prof. Kryńskiej Łukasz Kozłowski (ekspert ds. ekonomicznych w Pracodawcy RP – red.). I dodaje, że sam fakt skończenia szkoły zawodowej nie zawsze jest gwarancją zatrudnienia. Wśród bezrobotnych osoby legitymujące się wykształceniem zawodowym stanowią najliczniejszą grupę.

Źródło: M. Frąk, B. Sendrowicz, *Jest praca, nie ma zawodowców*, tekst zamieszczony w portalu www.wyborcza.pl, 30.11.2016 (dostęp: 27.12.2017).

1. Jakie problemy przedstawiono w tekście?
2. W jaki sposób samorządy i dyrektorzy szkół mogą poprawić sytuację szkolnictwa zawodowego?
3. Czy warto szybko zdobyć zawód i podjąć pracę czy lepiej kształcić się dłużej? Przeprowadźcie w klasie dyskusję na ten temat.

Kolejnych 25 mln zł z UE jest przeznaczonych w Podlaskiem na staże zawodowe lub praktyki zawodowe dla uczniów u przedsiębiorców, by mogli w praktyce uczyć się zawodu, zgodnie z tym, czego potrzebują firmy. Urząd Marszałkowski w Białymstoku ogłosił konkurs, w którym startować mogą samorządy czy inne organy prowadzące szkoły zawodowe, pracodawcy, firmy, uczelnie, organizacje pozarządowe. [...] Z pieniędzy dostępnych w konkursie można sfinansować – u pracodawców – staże i praktyki dla uczniów, ale też nauczycieli, w tym nauczycieli kształcenia zawodowego, instruktorów praktycznej nauki zawodu.

Źródło: *To najlepsza praktyczna nauka zawodu – 25 mln zł z UE na staże zawodowe dla uczniów w Podlaskiem*, tekst zamieszczony w portalu www.radio.bialystok.pl, 2.12.2017 (dostęp: 5.02.2018).

1. W jaki sposób władze samorządowe włączyły się w proces organizacji staży zawodowych?
2. Czy działania podlaskiego samorządu są zgodne z postulatami zawartymi w pierwszym tekście? Wskaż odpowiednie fragmenty.

■ Z życia wzięte

W jednej ze szkół działalność samorządu ograniczała się w praktyce do zorganizowania kilku dyskotek w ciągu roku. W tej samej szkole działał także radiowęzeł, w którym prowadzono dyskusje na temat zreformowania szkolnego samorządu. Audycje wzbudziły sprzeciw opiekuna i przewodniczącego samorządu. Wykorzystując fakt, że autor tych audycji miał na swoim koncie kilkanaście opuszczonych i nieusprawiedliwionych godzin, zabroniono mu dalszej działalności w szkolnym radiu. Radio działa dalej, ale skupia się na nadawaniu muzyki i ogłaszaniu promocji w szkolnym sklepiku.

1. Wskaż przyczyny odwołania osoby prowadzącej audycje w szkolnym radio.
2. Jak oceniasz postępowanie opiekuna i przewodniczącego samorządu?
3. Jak inaczej można by rozwiązać opisany problem? Zaproponuj konkretne działania.

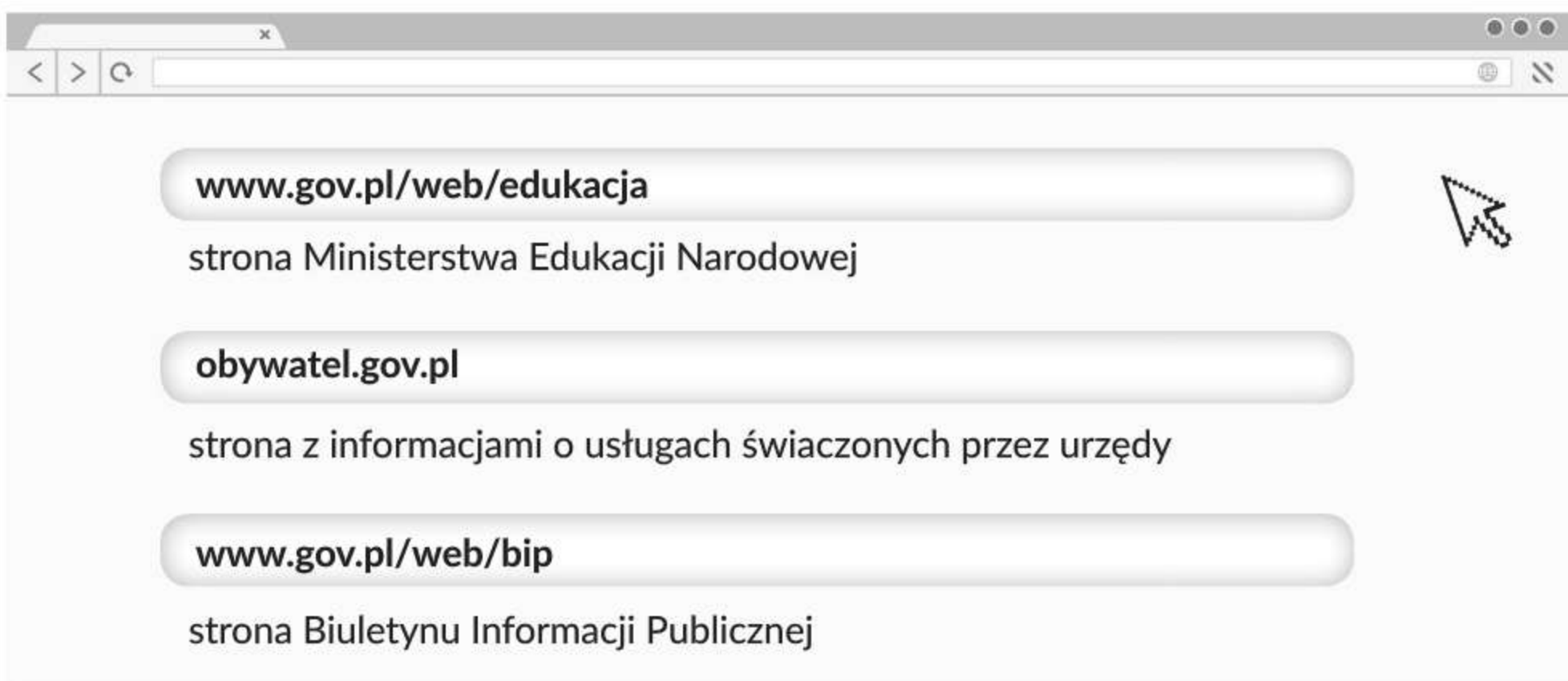
■ Pomyśl, powiedz, napisz

1. Wymień prawa i obowiązki ucznia. Które uważasz za najważniejsze? Uzasadnij swój wybór.
2. Czym różni się społeczność lokalna od społeczności regionalnej? Podaj przykłady.
3. Wymień najważniejsze zadania, które powinny być zrealizowane przez władze twojej gminy. Jak oceniasz realizację tych zadań?
4. Jakie problemy społeczne występują w twojej społeczności lokalnej? Zaproponuj sposoby ich rozwiązania.
5. Czym jest budżet obywatelski? Przygotuj dwie propozycje projektów do zrealizowania w ramach budżetu obywatelskiego w twojej gminie.

■ Praca projektowa

Przygotujcie prezentację w formie wirtualnej wycieczki do urzędu gminy, starostwa powiatowego i urzędu wojewódzkiego. Skorzystajcie z informacji dostępnych na stronach tych urzędów. Uwzględnijcie najistotniejsze sprawy, które można załatwić w poszczególnych urzędach. Zaprezentujcie najważniejsze formularze, np. wnioski o wydanie dowodu osobistego i paszportu. Oceńcie strony urzędów pod względem funkcjonalności.

■ Szukaj w sieci

III

Wspólnoty narodowe, etniczne i obywatelskie

Co to znaczy być
patriotą i dobrym
obywatelem?

Jak można
uzyskać polskie
obywatelstwo?

W jaki sposób
młodzi ludzie mogą
się angażować
w działania
obywatelskie?

12 Narodowość a obywatelstwo

- Jakiej jesteś narodowości? Wiesz to z pewnością, lecz co o tym decyduje?

Kształtowanie się narodów

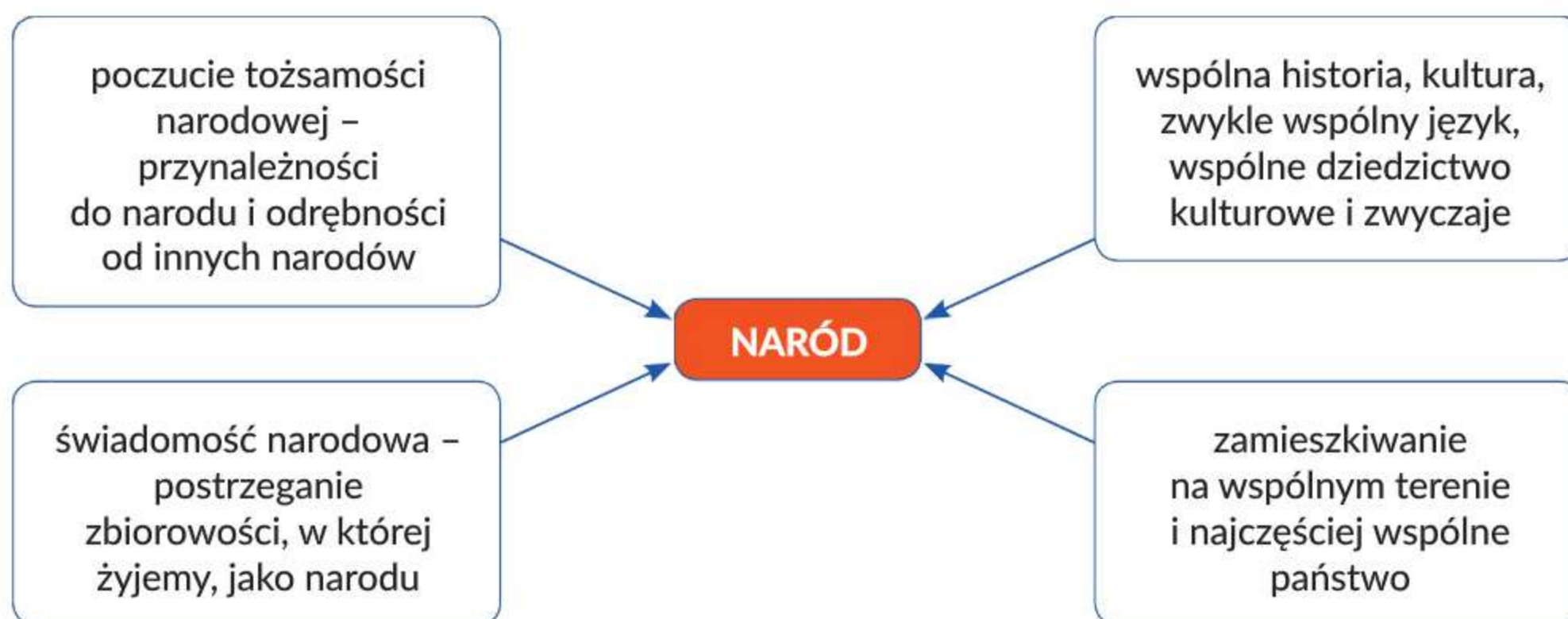
Współczesne narody europejskie wywodzą swoje początki ze średniowiecznych plemion. Za czas ukształtowania się narodów w dzisiejszym tego słowa znaczeniu uważa się jednak dopiero XVIII i XIX w. Dotychczasowe więzi, łączące mniejsze społeczności, zostały zniszczone z powodu masowych migracji ludności spowodowanych dynamicznym rozwojem przemysłu. W miejsce dawnych więzi pojawiła się więź z większą grupą – narodem i narodziła się świadomość narodowa oraz nacjonalizm. Nie bez powodu wiek XIX został nazwany wiekiem narodów. Istotną rolę w kształtowaniu świadomości narodowej odegrały także armia i szkoła, które wpajały uczniom i żołnierzom patriotyzm i uczyły ich ojczystego języka. Ideologia narodowa zajęła częściowo miejsce religii, która w XVIII i XIX w. nie odgrywała już takiej roli w budowaniu poczucia wspólnoty jak wcześniej.

Nacjonalizm (łac. *natio* – naród) – postawa społeczno-polityczna uznająca naród za najwyższe dobro, często połączona z niechęcią lub nienawiścią wobec osób innych narodowości i prowadząca do agresji.

Narodowość a obywatelstwo

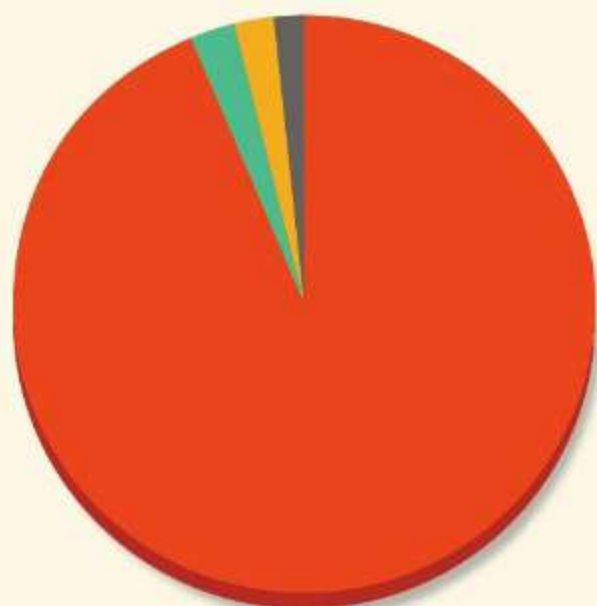
W naszym państwie zbliżona liczba mieszkańców deklaruje narodowość polską i obywatelstwo polskie. Nie są to jednak pojęcia, które znaczą to samo. Jak wiadomo, nie mamy wpływu na to, w jakim narodzie się rodzimy. To, czy identyfikujemy się z danym narodem, na pewno zależy od tradycji, w jakiej się wychowujemy, języka, jakim się posługujemy itd., ale najbardziej zależy od nas samych. Tradycja, wspólna historia, język, symbole narodowe, wreszcie **tożsamość narodowa** są tym, co spaja nas z narodem,

CZYNNIKI TWORZĄCE NARÓD

Narodowość mieszkańców Polski

Identyfikacja narodowo-etniczna
w 2011 r.

- wyłącznie polska 93,88%
- polska i niepolska (osoby, które zadeklarowały jednocześnie polską i inną tożsamość) 2,19%
- wyłącznie niepolska 1,46%
- nieustalona 2,47%

Skład etniczny II Rzeczypospolitej
(1931 r.)

- Polacy 66%
- Ukraińcy 15,3%
- Żydzi 8,6%
- Białorusini 4,3%
- Niemcy 2,6%
- Inni 3,2%

Źródła: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Warszawa 2012 (po lewej); Historia Polski w liczbach. Państwo i społeczeństwo, Warszawa 2003, szacunki wg ustaleń J. Żarnowskiego (po prawej)

tworzy więź. Tożsamości narodowej nie da się nikomu narzucić ani odebrać.

Inny charakter – prawny – ma więź, która łączy obywatela z jego państwem, czyli **wieź obywatelska**. Każde państwo ustala własne zasady nabywania obywatelstwa, a prawa i obowiązki obywateli danego kraju są najczęściej zapisane w konstytucji. Możemy też starać się o uzyskanie innego obywatelstwa niż to, które mamy.

Członkami narodu stajemy się w sposób naturalny i niezależnie od tego, w jakim kraju mieszkamy, nasza narodowość się nie zmienia. Natomiast obywatelstwo możemy zmieniać, jeśli spełnimy pewne formalne warunki. Nie każdy obywatel jest członkiem narodu, który dominuje w jego państwie, a z drugiej strony nie wszyscy członkowie danego narodu są obywatelami jednego państwa.

NARODOWOŚĆ A OBYWATELSTWO	
Narodowość	Obywatelstwo
wieź emocjonalna i kulturowa z narodem	wieź formalna (prawna) z państwem
nie wymaga istnienia państwa	wymaga istnienia państwa
jednostka sama określa swoją tożsamość narodową	jednostka ma niewielki wpływ na określenie swojego statusu prawnego (decyduje państwo)

WARTO WIEDZIEĆ

Narody to bardzo różne zbiorowości. Szwajcarzy, zamieszkujący stosunkowo niewielkie terytorium, posługują się czterema językami. Chińczycy mówią różnymi językami, ale posługują się jednym piśmem. Żydzi zachowali swoją odrębność, chociaż przez całe wieki byli pozbawieni własnego terytorium. Wreszcie Polacy przez 123 lata zaborów nie mieli swojego państwa, lecz przetrwali jako naród. Współcześnie Kurdowie są jednym z największych narodów niemających własnego państwa.

W Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań z 2011 r. 96,07% ankietowanych zadeklarowało narodowość polską. O państwach, w których tak znaczną przewagę stanowi jeden naród, mówi się, że są jednolite pod względem etnicznym. Polska dopiero po II wojnie światowej stała się takim państwem. W okresie przed II wojną światową, czyli w II Rzeczypospolitej, struktura narodowościowa przedstawiała się odmiennie. Także w czasach I Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.) państwo polsko-litewskie zamieszkiwali przedstawiciele różnych narodowości oraz wyznań. Państwo polskie ma ogromne tradycje w sferze współistnienia różnych narodowości, kultur, języków, obyczajów i religii.

Jak uzyskać polskie obywatelstwo

Współcześnie istnieją dwa podstawowe sposoby uzyskania obywatelstwa: **prawo ziemi i prawo krwi**. Zgodnie z pierwszym z nich uzyskuje się obywatelstwo

Przysposobienie (inaczej adopcja) – akt prawny polegający na uznaniu cudzego dziecka za własne.

kraju, na którego terytorium przyszło się na świat. Prawo krwi zaś stanowi, że dziecko uzyskuje takie obywatelstwo, jakie mają jego rodzice (lub jedno z nich) – to prawo obowiązuje w Polsce.

Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim przewiduje także inne możliwości **nabycia obywatelstwa**:

- nadanie cudzoziemcowi obywatelstwa polskiego przez Prezydenta RP na jego wniosek;
- uznanie za obywatela polskiego cudzoziemca, który spełnia określone w ustawie warunki oraz nie stanowi zagrożenia dla obronności i bezpieczeństwa państwa oraz porządku publicznego;
- przywrócenie obywatelstwa polskiego osobie, która je niesłusznie utraciła.

Nabycie obywatelstwa polskiego przez osobę małoletnią jest możliwe w czterech przypadkach:

- przez urodzenie, gdy co najmniej jedno z rodziców jest obywatelem polskim;
- jeśli małoletni urodził się na terytorium RP, a jego rodzice są nieznani, nie mają żadnego obywatelstwa lub ich obywatelstwo jest nieokreślone;

▲ Uroczystość nadania polskiego obywatelstwa cudzoziemcowi. W imieniu Prezydenta RP dokumenty wręcza wojewoda.

- jeśli małoletni został znaleziony na terytorium RP, a jego rodzice są nieznani;
- jeśli małoletni cudzoziemiec został przy-
sposobiony przez osobę lub osoby posiadające obywatelstwo polskie, o ile przy-
sposobienie nastąpiło przed ukończeniem
przez niego 16. roku życia.

Obywatel polski, który zrzeka się obywatelstwa polskiego, traci je po uzyskaniu zgody Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Obowiązki obywatela polskiego

Obywatel to nie tylko osoba, którą łączy z państwem stosunek prawny oraz wynikające z niego prawa i obowiązki. Z byciem obywatelem łączy się pojęcie **postawy obywatelskiej**, czyli zaangażowania w życie publiczne oraz gotowości poświęcenia prywatnych interesów dla dobra ogółu. *Konstytucja RP* wymienia najważniejsze obowiązki polskiego obywatela.

Art. 82.

Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne.

Art. 83.

Każdy ma obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 84.

Każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie.

Art. 85.

1. Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny.

2. Zakres obowiązku służby wojskowej określa ustawa.

3. Obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie.

Art. 86.

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Źródło: Konstytucja RP

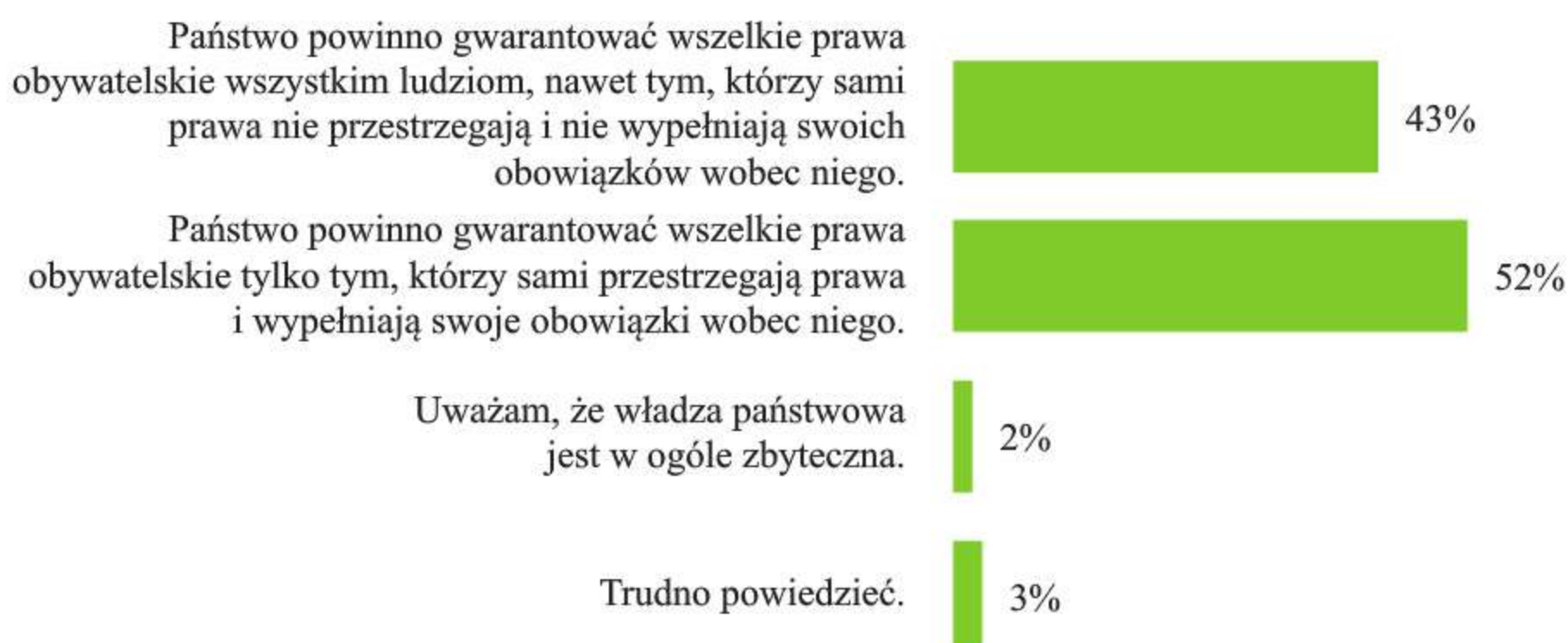
ZAPAMIĘTAJ

- Naród to zbiorowość społeczna, która ma poczucie swojej odrębności, zamieszkuje dany obszar, ma wspólne: historię, język i kulturę. Czynnikiem decydującym o kształtowaniu się narodu jest poczucie tożsamości narodowej.
- Więź, która łączy człowieka z narodem, jest więzią emocjonalną, a jednostka sama określa swoją tożsamość narodową. Natomiast więź łącząca obywatela z państwem jest formalna (prawna), a państwo decyduje o statusie prawnym obywatela.
- Obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie z rodziców, z których przynajmniej jedno ma obywatelstwo polskie. Obywatelstwo polskie otrzymuje także dziecko, które urodziło się (lub zostało znalezione) w Polsce, lecz jego rodzice są nieznani.
- Do konstytucyjnych obowiązków obywatela polskiego należą: wierność Rzeczypospolitej Polskiej i troska o dobro wspólne, przestrzeganie prawa RP, ponoszenie ciężarów i świadczeń publicznych, obrona ojczyzny, dbałość o stan środowiska.

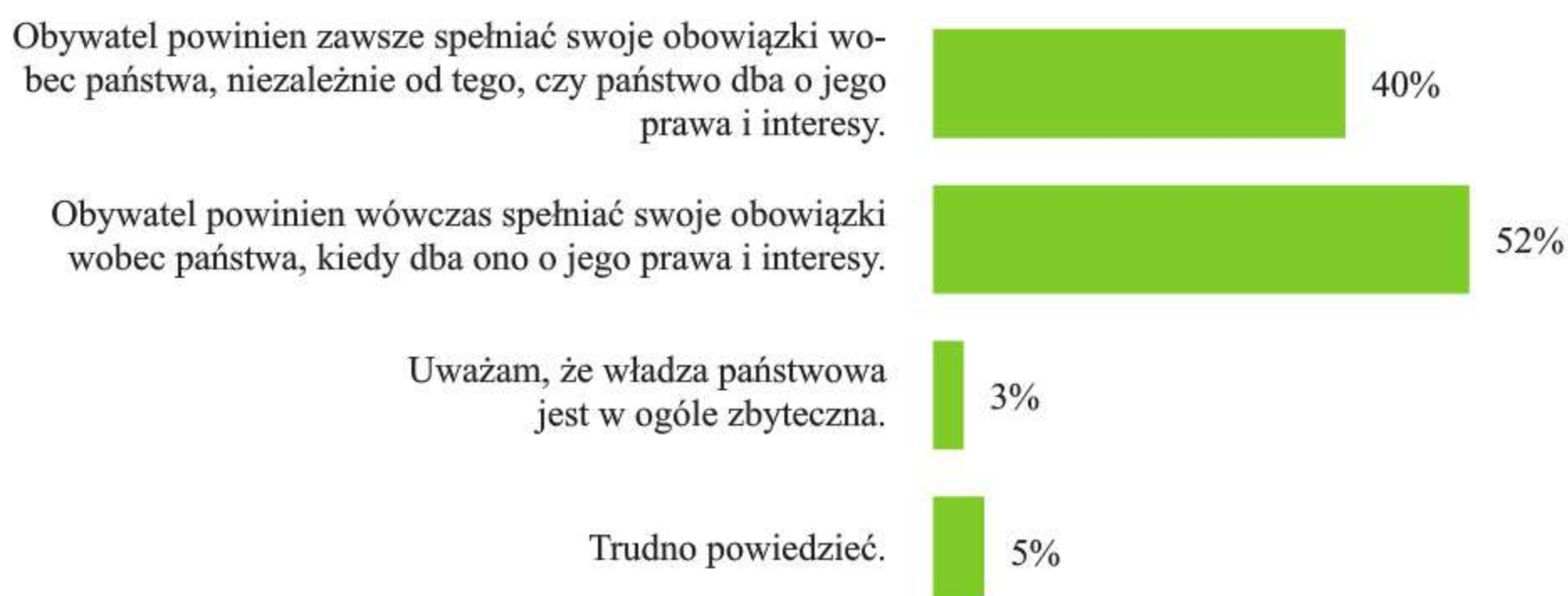
PYTANIA I POLECENIA

1. Podaj kilka przykładów dzieł literackich, malarskich i muzycznych, a także zwyczajów i obyczajów, które tworzą polską kulturę narodową.
2. Poszukaj informacji o ludziach innych narodowości, którzy pozytywnie zapisali się w naszej historii (mogą to być także osoby żyjące współcześnie), oraz o Polakach, którzy zasłużyli się dla innych narodów. Sporządź notatki w zeszycie.
3. Jakie są dobre i złe strony życia w państwie zamieszkiwanym przez wiele narodów? Podaj kilka przykładów.
4. Zapoznaj się z przytoczonymi niżej wynikami sondażu i odpowiedz na pytania.

**Możliwy jest różny stosunek państwa do praw obywateli.
Który z wymienionych poglądów bardziej Panu/Pani odpowiada?**

**Możliwy jest różny stosunek obywateli do władzy państwowej.
Który z wymienionych poglądów bardziej Panu/Pani odpowiada?**

Źródło: Powinności państwa wobec obywatela i obywatela wobec państwa, komunikat z badań CBOS, Warszawa, lipiec 2013

- A. Jaką prawidłowość można dostrzec w odpowiedziach badanych osób?
- B. Czy zgadzasz się z poglądem, że zapewnienie praw powinno być zależne od wypełniania obowiązków? Uzasadnij swoją odpowiedź.
- C. Jakich określeń użyłbyś/użyłabyś do opisanie stosunku Polaków do ich państwa?

13 Inni u nas – o mniejszościach narodowych i etnicznych

- Czy znasz osobiście jakieś osoby innej narodowości? Czy takie osoby mieszkają w twojej miejscowości lub chodzą do twojej szkoły? Co o nich wiesz?

Wspólna ojczyzna, wiele mniejszości

Spółeczeństwa nie są z reguły jednolite pod względem narodowościowym, tzn. w jednym państwie obok narodu, który stanowi większość, żyją też członkowie innych narodów. Tworzą oni mniejszości narodowe lub mniejszości etniczne.

Mniejszość narodowa jest grupą różniącą się od pozostałych mieszkańców kraju m.in. pochodzeniem, językiem, kulturą, tradycją lub religią i utożsamiającą się z narodem zorganizowanym we własnym państwie (np. mniejszość niemiecka w Polsce). Mniejszość narodowa może zamieszkiwać określony teren lub być rozproszona po całym państwie, może mieć wykształ-

Autonomia – prawo jakiejś zbiorowości do samodzielnego decydowania o jej wewnętrznych sprawach.

cone poczucie odrębności i posiadać autonomię. Mniejszości narodowe z różnych powodów żyją poza granicami własnych państw (np. w wyniku zmiany granic państwowych), ale mają świadomość wspólnoty narodowej.

Mniejszości etniczne to także odrębne pod względem kulturowym grupy. W przeciwieństwie do mniejszości narodowych nie utożsamiają się z konkretnym narodem mającym własne państwo (np. Romowie).

▲ Muzycy cygańscy. Romowie – nazywani w Polsce Cyganami – to lud niegdyś koczowniczy, wywodzący się z północno-zachodnich Indii. Oblicza się, że obecnie na świecie żyje ich 8–10 mln, z czego w Polsce prawie 12,5 tys. W języku romskim słowo *roma* oznacza człowieka.

Współczesne demokracje zapewniają mniejszościom narodowym i etnicznym możliwość **zachowania tożsamości** – używania własnego języka, kultywowania obyczajów i tradycji oraz rozwijania kultury.

Zamieszkiwanie wielu narodowości w jednym państwie może prowadzić do konfliktów. Bywa, że mniejszości padają ofiarą dyskryminacji i prześladowań. Historia zna wiele krwawych konfliktów o podłożu narodowościowym. W latach 90. XX w., gdy rozpadała się Jugosławia, narody zamieszkujące ten kraj toczyły ze sobą krwawe wojny o utworzenie niezależnych państw. Europa końca XX w. była świadkiem niespotykanych od czasu II wojny światowej czystek etnicznych.

Dyskryminacja – złe traktowanie albo prześladowanie jednostki lub grupy społecznej ze względu na jej narodowość, rasę, wyznanie, płeć, orientację seksualną.

Czystka etniczna – działania polegające na usunięciu przedstawicieli określonej grupy etnicznej (narodowej, religijnej, rasowej) z zamieszkiwanego przez nią terytorium; zwykle przeprowadzane z użyciem przemocy, w skrajnych przypadkach mogą prowadzić do ludobójstwa.

SKUPISKA MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH W POLSCE (2018 R.)

▲ Kaszubi to grupa etnograficzna zamieszkująca Pomorze Gdańskie. Nie są uznawani za mniejszość etniczną, ale język kaszubski uzyskał status języka regionalnego, dzięki czemu może być nauczany w szkołach oraz używany w urzędach gmin – jako język pomocniczy.

Prawa mniejszości narodowych i etnicznych

Konstytucja RP (Art. 35) daje obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych prawo do zachowania i rozwoju własnego języka i kultury, obyczajów i tradycji oraz prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i służących ochronie tożsamości religijnej. W ustawach zapisano także inne prawa mniejszości:

- *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* – daje możliwość używania języka mniejszości jako pomocniczego przed organami gminy oraz stosowania podwójnego nazewnictwa miejscowości i ulic;
- zwolnienie komitetów wyborczych utworzonych przez organizacje mniejszości narodowych z wymogu przekroczenia pięcioprocentowego progu wyborczego w wyborach do sejmu;
- obowiązek umożliwienia przez szkoły i placówki publiczne uczniom podtrzy-

mywania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej (nauka języka, własnej historii i kultury);

- programy publicznej radiofonii i telewizji powinny uwzględniać potrzeby mniejszości narodowych i etnicznych;
- *Kodeks karny* uznaje za karalne przestępstwa popełniane na tle etnicznym;
- możliwość korzystania z tłumaczy;
- zakaz przetwarzania danych ujawniających pochodzenie etniczne.

Migranci i uchodźcy

Migracja to masowe przemieszczanie się ludności, zwykle w poszukiwaniu lepszych warunków życia. Rozróżnia się dwa kierunki migracji:

- **imigracja** to napływ ludności na dane terytorium,
- **emigracja** to odpływ ludności z danego terytorium.

W ostatnich latach do Polski przyjeżdża kilkaset tysięcy imigrantów ekonomicznych rocznie. Są to głównie obywatele Ukrainy, Białorusi, Wietnamu, Chin.

Polskie uczelnie przyjmują też coraz więcej zagranicznych studentów.

Uchodźca to ktoś, kto pod przymusem okoliczności (np. z powodu wojny lub prześladowań) opuszcza stałe miejsce zamieszkania w celu stałego lub czasowego osiedlenia się na innym terytorium. Pojęcie to jest zdefiniowane w prawie międzynarodowym, co oznacza, że o status uchodźcy można się ubiegać pod pewnymi warunkami. Osoby, które występują w Polsce o status uchodźcy, to głównie obywatele Federacji Rosyjskiej pochodzenia kaukaskiego: Czeczeni, Dagestańczycy, Ingusze, a ostatnio także Ukraińcy i Syryjczycy. Polska często nie jest dla nich krajem docelowym, a jedynie przystankiem w drodze na Zachód lub Północ.

Podstawowe **prawa uchodźców** w Polsce to:

- prawo do bezpiecznego schronienia i podstawowej pomocy;
- podstawowe prawa obywatelskie, w tym wolność przekonań, przemieszczania się, ochrona przed torturami i poniżającym traktowaniem;
- prawo do bezpłatnego kształcenia w szkołach publicznych;
- zamieszkanie w ośrodku dla uchodźców lub otrzymywanie zasiłku (na czas starania się o uzyskanie statusu uchodźcy);
- dostęp do opieki medycznej.

▲ Miasto Homs w Syrii zniszczone podczas wojny. Organizacje międzynarodowe donoszą o zbrodniach popełnianych na ludności cywilnej w tym kraju.

Kryzys migracyjny – podstawowe fakty

W Europie Zachodniej mówi się o **kryzysie migracyjnym** spowodowanym masowym napływem osób z Bliskiego Wschodu i Afryki.

- Za początek kryzysu uważa się 2015 r., kiedy do krajów UE wpłynęła rekordowa liczba wniosków o azyl – 1,2 mln. Wśród migrantów, którzy dotarli do Europy, najwięcej było Syryjczyków (49%) i Afgańczyków (21%).
- W 2016 r. w wyniku wojny domowej z Syrii uciekło prawie 5 mln osób, większość z nich przebywa w obozach w Turcji, Libanie i Jordanii.
- W 2015 r. około 1/4 migrantów, którzy dotarli do Europy, stanowiły dzieci. Wiele z nich stało się ofiarami przestępców, w tym handlarzy ludźmi.
- Tylko przez cztery pierwsze miesiące 2017 r. do Włoch przez Morze Śródziemne z północnej Afryki dotarło 37,3 tys. osób.
- Najwięcej uchodźców pochodzi z następujących krajów: Syria, Afganistan, Nigeria, Irak, Erytrea, Pakistan. Najwięcej imigrantów trafiło do Niemiec, inne popularne kierunki to Szwecja, Austria, Włochy i Francja.

▲ Wielu imigrantów, głównie z północnej Afryki, próbuje przedostać się do Europy przez Morze Śródziemne, mimo że jest to szlak bardzo niebezpieczny.

Polacy na obczyźnie

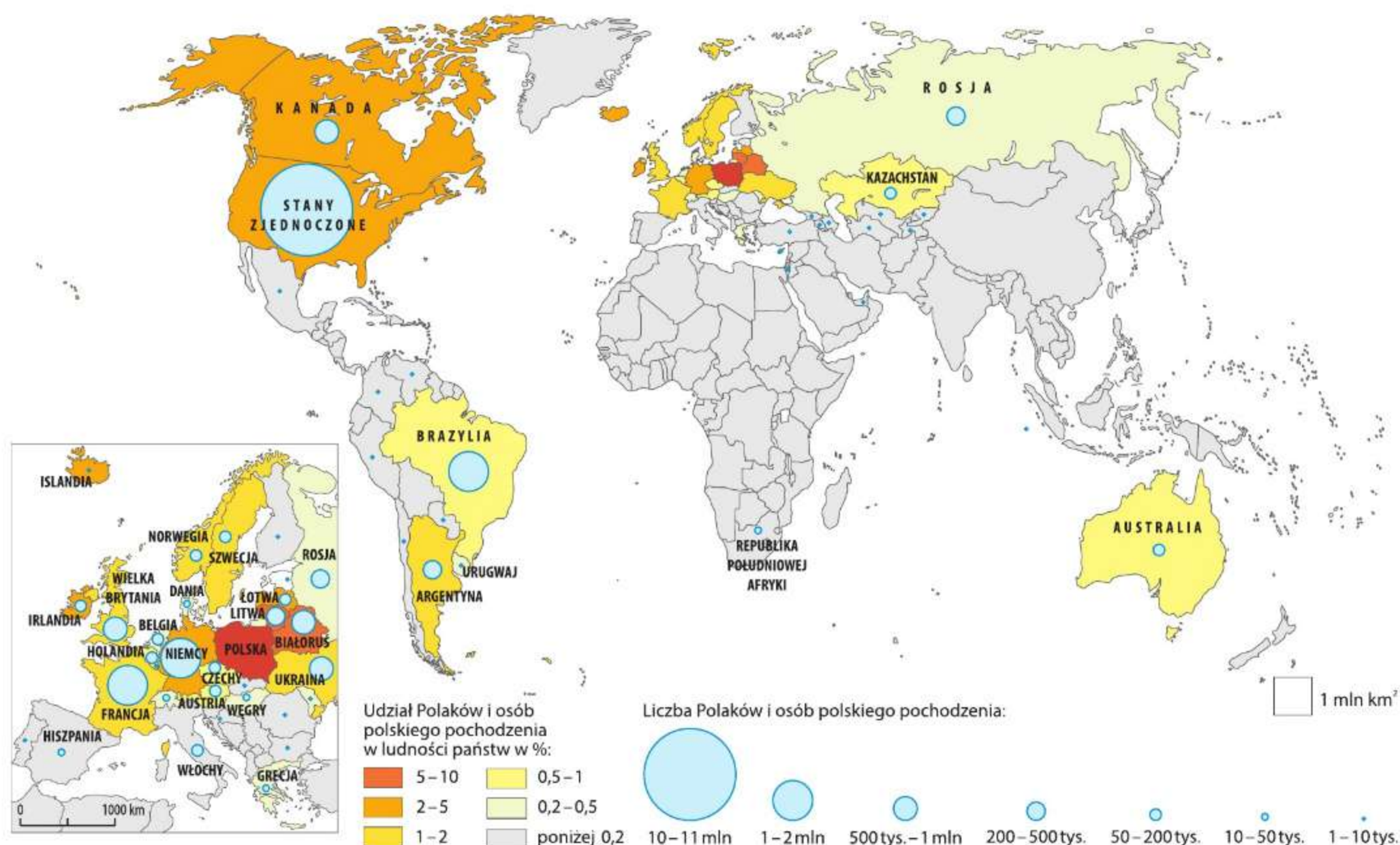
Słowem **Polonia** (łac. Polska) określa się Polaków mieszkających na stałe poza granicami Polski, niezależnie od miejsca urodzenia lub obywatelstwa zachowujących poczucie łączności duchowej i kulturowej z ojczyzną. Powstanie Polonii jest związane z falami emigracji, z których pierwsza nastąpiła pod koniec XVIII w. Wtedy to, w wyniku trzech rozbiorów, przestało istnieć państwo polskie. Nasza historia w XIX i XX w. była bardzo burzliwa, dlatego też wielu Polaków zdecydowało się wyjechać za granicę i osiedlić się tam na stałe. Na przełomie XIX i XX w. Polacy wyjeżdżali przede wszystkim z powodu bardzo trudnej sytuacji materialnej. Po II wojnie światowej, po przejęciu władzy przez komunistów, duża część Polaków znajdujących się poza granicami kraju, a przeciwnych nowej władzy, z obawy przed prześladowaniami nie zdecydo-

▲ Parada Pułaskiego w Nowym Jorku to jedna z największych manifestacji polskości w USA.

wała się wrócić do ojczyzny. W większości byli to żołnierze walczący o niepodległość Polski na frontach II wojny światowej. Po 1945 r. duże skupiska Polaków znalazły

ROZMIESZCZENIE I LICZEBNOŚĆ POLONII NA ŚWIECIE (2018 R.)

się poza granicami Polski w wyniku przesunięcia granic państwa. Ponadto z powodów politycznych w latach 1955–1980 Polskę opuściło ok. 600 tys. osób. Dziś liczba Polaków mieszkających za granicą jest określana w przybliżeniu na 20 mln. Przebywają oni głównie w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, Europie Zachodniej oraz w krajach byłego Związku Radzieckiego.

Po 2004 r. w wyniku wejścia Polski do Unii Europejskiej obywatele naszego państwa zyskali możliwość osiedlania się i pracy na terenie zjednoczonej Europy. Najczęściej opuszczają nasz kraj mieszkańcy województw wschodnich. Według danych GUS w 2019 r. za granicą przebywało czasowo ok. 2,4 mln Polaków.

ZAPAMIĘTAJ

- Społeczeństwa z reguły nie są jednolite pod względem narodowościowym, tzn. w jednym państwie obok narodu, który stanowi większość, żyją też członkowie innych narodów. Tworzą oni mniejszości narodowe lub mniejszości etniczne.
- Współczesne demokracje zapewniają mniejszościom narodowym i etnicznym możliwość zachowania tożsamości.
- W Europie Zachodniej mówi się od 2015 r. o kryzysie migracyjnym związanym z licznym napływem ludności z Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu.
- Terminem Polonia określa się Polaków mieszkających na stałe poza granicami Polski. Powstanie Polonii związane jest z kolejnymi falami emigracji, począwszy od upadku państwa polskiego pod koniec XVIII w.
- Po wstąpieniu Polski do UE znacznie nasiliła się emigracja Polaków na tle ekonomicznym.

PYTANIA I POLECENIA

1. Czym różni się mniejszość narodowa od mniejszości etnicznej? Podaj przykłady mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce.
2. Przygotuj prezentację o wybranej przez ciebie mniejszości etnicznej lub narodowej zamieszkującej terytorium Polski.
3. Wyjaśnij, dlaczego ochrona praw mniejszości narodowych i etnicznych jest istotna. Podaj kilka argumentów.
4. Wymień najważniejsze przyczyny migracji we współczesnym świecie.
5. Jakie znasz argumenty przemawiające za przyjmowaniem migrantów i uchodźców w Europie oraz przeciw temu? Jakie jest twoje stanowisko w tej sprawie?
- * 6. Poszukaj informacji na temat emigracji z Polski po 2004 r. Jakie mogą być skutki tego zjawiska dla państwa polskiego? Podaj kilka przykładów.
- * 7. Dowiedz się, czym jest Karta Polaka, kto i na jakich zasadach może ją uzyskać. Czy kryteria przyznawania Karty Polaka odnoszą się do narodowości czy do obywatelstwa?

14 Różne oblicza patriotyzmu

- Przedstaw sylwetkę człowieka, którego uznajesz za patriotę. Wyjaśnij, co zdecydowało o twoim wyborze.

Co łączy człowieka z ojczyzną? Polskie symbole narodowe

Ojczyzna to określenie obszaru, na którym żyje naród, ale też miejsca ważnego dla każdego człowieka, które odziedziczyliśmy po przodkach (ojcach) i z którym jesteśmy związani emocjonalnie. Pojęcie *ojczyzna* nie jest pojęciem prawnym; poczucie przynależności do ojczyzny zależy wyłącznie od człowieka, od tego, czy to miejsce jest dla niego ważne. Symbole narodowe są ściśle określone i podlegają ochronie prawnej. Mówi o tym *Ustawa o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej*.

Wizerunek **orła białego** wiąże się z początkami państwa polskiego. Orzeł był herbowym znakiem władców Polski – królów

Ojczyzna – kraj, w którym się ktoś urodził, którego jest obywatelem lub z którym jest związany więzią narodową.

Art. 2.1.

Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego ze złotą koroną na głowie zwróconej w prawo, z rozwiniętymi skrzydłami, z dziobem i szponami złotymi, umieszczonym w czerwonym polu tarczy.

Art. 4.1.

Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony, ułożone w dwóch poziomych, równoległych pasach tej samej szerokości, z których górny jest koloru białego, a dolny koloru czerwonego.

Art. 4.2.

Przy umieszczaniu barw Rzeczypospolitej Polskiej w układzie pionowym kolor biały umieszcza się po lewej stronie płaszczyzny oglądanej z przodu.

▲ Polskie godło i polska flaga.

i książąt z dynastii Piastów. **Barwy narodowe** Polski wywodzą się z wizerunku orła białego na czerwonym polu. Kolory biały i czerwony w formie flagi zostały wprowadzone w 1831 r. **Hymnem** Rzeczypospolitej Polskiej jest *Mazurek Dąbrowskiego*. Powstał w 1797 r. we Włoszech. Było to zaledwie dwa lata po tym, kiedy Polska w wyniku rozbiorów zniknęła z mapy Europy. Polscy patrioci próbowali jednoczyć się na obczyźnie, aby walczyć o niepodległość kraju. *Mazurka Dąbrowskiego* śpiewali nie tylko żołnierze Legionów Polskich generała Jana Henryka Dąbrowskiego. Pieśń przez wiele lat dawała Polakom nadzieję na wyzwolenie. W 1927 r. stała się oficjalnie polskim hymnem.

Po prostu... patriotyzm

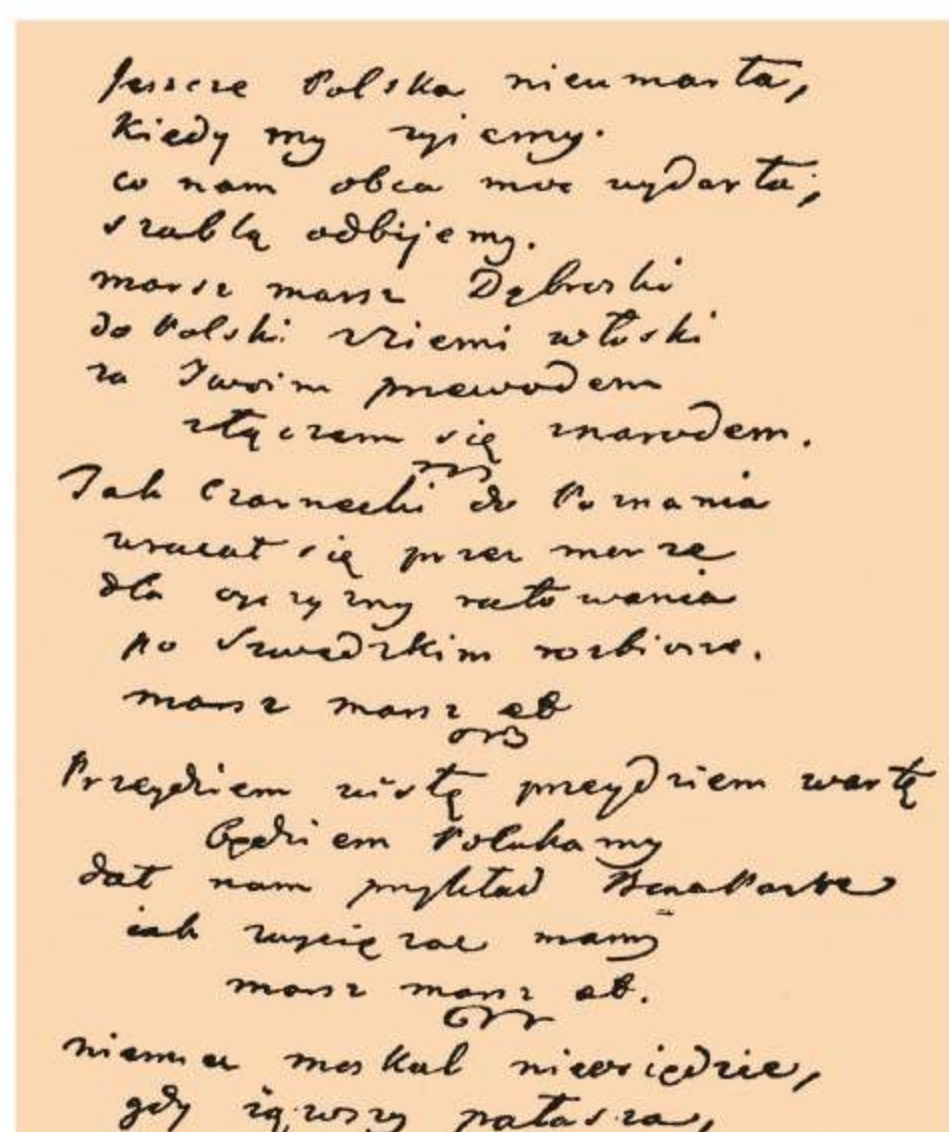
Każdy z nas żyje w obrębie różnych zbiorowości społecznych. Jedną z najważniejszych jest rodzina, która daje poczucie tożsamości, a dom rodzinny zapewnia bezpieczeństwo. Każdy z nas należy także do wielkiej zbiorowości, jaką jest naród, a zarazem czuje się związany z ojczyzną, w której żyje.

Nie sposób mówić o dzisiejszych postawach patriotycznych bez odwoływania się do doświadczeń historycznych. W ciągu ostatnich wieków Polacy wielokrotnie dawali świadectwo swojego patriotyzmu. Wystarczy odwołać się do tradycji powstań narodowych, czasów okupacji czy walki z władzą w okresie PRL. Polski patriotyzm tamtych czasów wyróżniał się heroizmem i poświęceniem dla ojczyzny.

Obecnie wiele osób stawia pytanie o **sens patriotyzmu**, czym jest i czy w ogóle jest potrzebny. Patriotyzm wymaga innych postaw i zachowań podczas wojny, a innych – w czasie pokoju. Dziś jego przejawami są troska o polityczne losy ojczyzny, poszanowanie prawa, w tym *Konstytucji RP*, ale także troska o dobro lokalnej społeczności, o rodzinę, poszanowanie własności prywatnej i społecznej oraz środowiska naturalnego, sumienne wykonywanie obowiązków w miejscu pracy, uczciwe płacenie podatków niezależnie od statusu majątkowego, przedkładanie dobra wspólnego nad własne, dbanie o dobry wizerunek kraju.

Tożsamości etnicznej czy regionalnej nie należy przeciwstawiać tożsamości państwowej ani europejskiej. Przeciwnie – powinny się one wzajemnie uzupełniać. Każdy i każda z nas należy do narodu lub grupy etnicznej, a jednocześnie jest oby-

Patriotyzm – umiłowanie ojczyzny i gotowość do poświęcenia dla niej.

▲ Rękopis Pieśni Legionów Polskich we Włoszech, nazwanej potem Mazurkiem Dąbrowskiego. Tekst do melodii mazura napisał Józef Wybicki.

watelem swojego państwa, mieszkańcem małej ojczyzny oraz członkiem zbiorowości mieszkańców Europy. Wszystkie te role wymagają od nas troski o dobro wspólne oraz tolerancji i życzliwości.

Postawy sprzeczne z patriotyzmem

Do pojęcia narodu odwołują się różne ideologie, niekiedy wykorzystujące niechęć i uprzedzenia, a tym samym sprzeczne z patriotyzmem. Należą do nich:

- ksenofobia – niechętnie lub wrogie nastawienie do obcych (np. cudzoziemców), połączone z lękiem;

- szowinizm – skrajna postać nacjonalizmu wyrażająca się w ślepym uwielbieniu dla własnego narodu oraz pogardzie i nienawiści do innych narodów;
- rasizm – przekonanie o wyższości jednej rasy nad innymi;
- antysemityzm – wrogość wobec Żydów jako członków narodu lub grupy wyznaniowej.

Poglądy takie, motywowane pogardą i nienawiścią, prowadzą do dyskryminacji i prześladowań, dlatego należy się im zdecydowanie przeciwstawiać.

Dlaczego należy szanować inne narody? Odpowiedź na to pytanie wydaje się oczywista. Szacunek dla innych to przede wszystkim podstawa **dobrych relacji** między ludźmi. W postawie szacunku jest zawarta akceptacja czyjejś odrębności, inności. Jeśli będziemy szanowali innych, mamy prawo domagać się tego samego dla siebie. Dzieje naszego narodu są wyjątkowo burzliwe. Można stwierdzić, że historia nas nie oszczędzała. W dużej mierze konsekwencją naszych dziejów jest to, że Polacy są rozsiani po całej kuli ziemskiej. Jeśli chcemy szacunku i godnego życia dla nich, musimy takie samo prawo przyznać innym narodom mieszkającym na terenie Polski. Warto pamiętać także o bogactwie kultury i tradycji, które ich przedstawiciele wnoszą do kultury naszego państwa. Wiele narodów przebyło trudną drogę do niepodległości, niektóre nadal nie mogą jej wywalczyć. Polacy, świadomi swej trudnej historii, powinni to szczególnie zrozumieć.

ZAPAMIĘTAJ

- Ojczyzna to miejsce, z którym jesteśmy złączeni więzią narodową. Na więź tę mają wpływ: miejsce urodzenia, język, kultura duchowa i materialna, naród i jego dzieje oraz dziedzictwo przodków, a także losy przyszłych pokoleń.
- Polskim godłem narodowym jest biały orzeł w koronie na czerwonym tle, barwy flagi narodowej to biel i czerwień, a hymnem jest *Mazurek Dąbrowskiego*.
- Patriotyzm to umiłowanie ojczyzny i gotowość na poświęcenie dla niej.
- Patriotyzm dziś to troska o polityczne losy ojczyzny, o rodzinę, poszanowanie własności prywatnej i społecznej oraz środowiska naturalnego, sumienne wykonywanie obowiązków, uczciwe płacenie podatków, przedkładanie dobra wspólnego nad własne.
- Postawa patriotyczna idzie w parze z poszanowaniem dla innych narodów. Brak tego szacunku niejednokrotnie przeradzał się w postawy o podłożu ksenofobicznym: rasizm, szowinizm czy antysemityzm.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw na własnym przykładzie, co łączy człowieka z ojczyzną.
2. Wskaż co najmniej dwa wydarzenia historyczne, do których odnosi się polski hymn.
3. Wymień co najmniej trzy polskie święta narodowe i wyjaśnij, z jakimi wydarzeniami historycznymi mają związek.
4. Jak sądzisz, czy postawa patriotyczna młodego i dorosłego człowieka różnią się od siebie? Uzasadnij swoje zdanie.
5. Wyjaśnij, dlaczego należy się przeciwstawiać postawom ksenofobicznym.
- ✳ 6. Zapoznaj się z tekstem i wykonaj polecenia.

Niemal każdy Polak (94%) sądzi, że patriotyzm polega na okazywaniu szacunku godłu, fladze i hymnowi narodowemu, dbałości o przekazywanie dzieciom w rodzinie wartości narodowych (92%), czy dbałości o zabytki (91%). Zdecydowana większość badanych wskazywała również, że postawami patriotycznymi są: pielęgnowanie lokalnych zwyczajów lub tradycji (90%), poszanowanie i przestrzeganie prawa (88%), udział w wyborach (88%), kibicowanie polskim sportowcom (87%) oraz gotowość do walki i oddania życia za ojczyznę (86%). Najrzadziej za postawy patriotyczne są uznawane: noszenie odzieży patriotycznej (50%), oglądanie w telewizji relacji z obchodów świąt narodowych (66%), dbanie o środowisko, np. segregowanie śmieci (68%), jak również branie udziału w manifestacjach, marszach (66%).

Źródło: Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”, TNS POLSKA dla Narodowego Centrum Kultury, Warszawa, wrzesień 2016.

- A. Wskaż postawy i działania wymienione w tekście, które uważasz za najlepsze przykłady patriotyzmu.
- B. Podaj inne przykłady zachowań patriotycznych.
- C. Wspólnie przygotujcie klasowy ranking postaw i działań patriotycznych.

15 Umiejętności i cnoty obywatelskie

- Czym różni się obywatelstwo od narodowości?

Katalog cnót i umiejętności obywatelskich

Każdy obywatel powinien charakteryzować się pewnymi dobrymi cechami, które określa się terminem cnót. Pojęcie **cnót obywatelskich** wprowadzili starożytni Rzymianie, którzy uważali, że ich przestrzeganie jest jednym z warunków dobrego funkcjonowania państwa. Za największe cnoty uważali:

- patriotyzm,
- męstwo,
- wierność,
- odwagę,

- dyscyplinę
- stawianie dobra ogółu ponad dobrem jednostki.

Współczesny katalog cnót obywatelskich obejmuje także: lojalność, odpowiedzialność, tolerancję, zaufanie i poczucie solidarności z innymi, dbanie o dobro wspólne oraz aktywność społeczną. Przymiotami dobrego obywatela powinny także być pewne umiejętności, niezbędne w życiu społecznym. Należą do nich m.in. umiejętność wyrażania własnego zdania, zdobywania i wykorzystywania informacji,

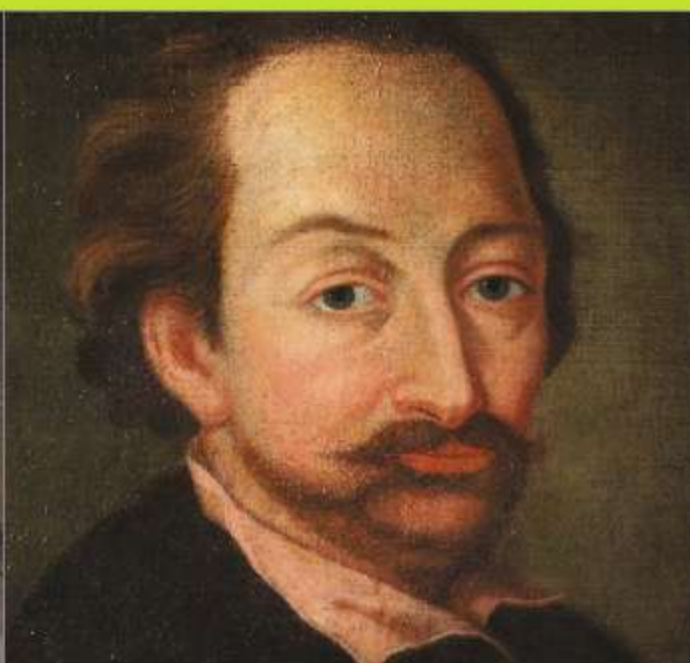
? Jakie cnoty obywatelskie przedstawiają zamieszczone powyżej zdjęcia?

Wzory postaw obywatelskich

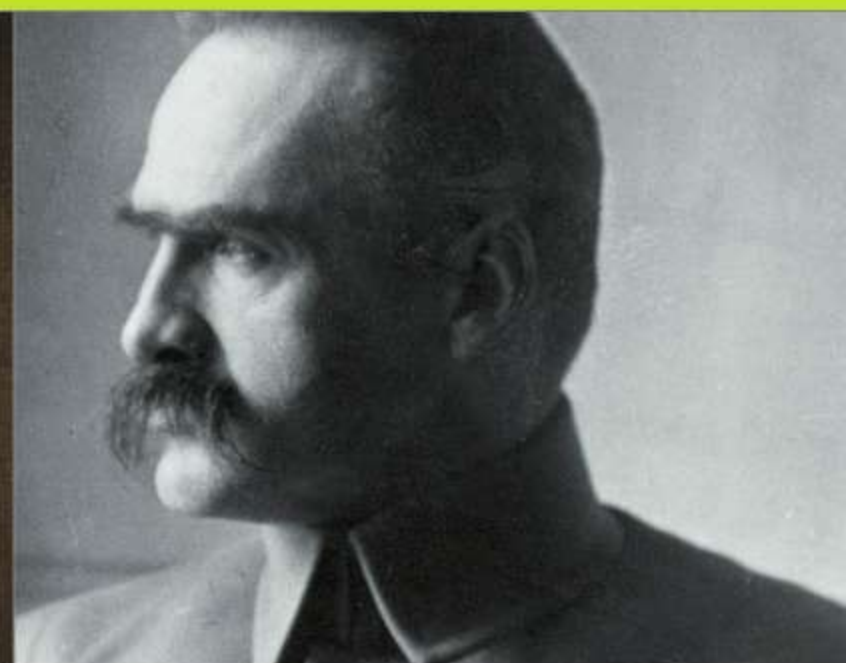
Królowa Jadwiga z rodu Andegawenów (1374–1399)

córka króla Węgier, król Polski, a następnie żona króla Władysława Jagiełły. Mimo bardzo młodego wieku była dobrze przygotowana do zajmowania się sprawami państwa i starannie wykształcona. Wykazała się **roztropnością** jako władca, a cechy męża stanu łączyła z zamiłowaniem do nauki, kultury i sztuki oraz z wrażliwością na potrzeby najuboższych. Przyczyniła się do chrystianizacji Litwy, udzieliła wsparcia Akademii Krakowskiej (dzisiaj Uniwersytet Jagielloński), była **mecenasem sztuki**, opiekowała się szpitalami, **wspierała biednych**. Portret pędzla Marcello Bacciarellego.

Stanisław Żółkiewski (1547–1620)

kanclerz i hetman wielki koronny, jeden z najwybitniejszych wodzów w dziejach Polski. W bitwach zwyciężał Tatarów, Szwedów i Rosjan; zdobywca Moskwy. Choć nie był zwolennikiem króla Zygmunta III Wazy, uważał **wierność** królowi i prawom Rzeczypospolitej za swój obywatelski obowiązek, dlatego walczył z buntem przeciwko królowi (tzw. rokoszem Zebrzydowskiego), a następnie starał się **załagodzić konflikt** i nie dopuścić do zemsty nad buntownikami. Poległ w bitwie pod Cecorą. Portret pędzla nieznanego malarza.

Józef Piłsudski (1867–1935)

Naczelnik Państwa i pierwszy Marszałek Polski, odrodzonej po zaborach, jeden z głównych **twórców niepodległego państwa polskiego**. Znaczną część życia poświęcił na walkę o odzyskanie niepodległości, był m.in. twórcą Polskiej Organizacji Wojskowej i Legionów Polskich, legendarnym dowódcą I Brygady. W listopadzie 1918 r. przez zdecydowaną większość Polaków został uznany za jedynego człowieka, który jest w stanie zorganizować funkcjonowanie państwa po długim okresie jego niebytu.

jasnego i otwartego prezentowania swoich poglądów i oczekiwań, współpracy z innymi i działania dla dobra innych, a także negocjowania i zawierania kompromisu.

Znaczenie cnót i umiejętności obywatelskich dla funkcjonowania społeczeństwa

W społeczeństwie, w którym ceni się patriotyzm, tolerancję, odwagę, zaufanie, dbałość o dobro wspólne, solidarność, a także kształci się umiejętności obywatelskie, sukces odnosi zarówno jednostka, jak i cała

zbiorowość. Pracowitość, dbałość o dobro wspólne i zaufanie do innych powodują, że obywatele zakładają firmy, inwestują, wdrażają nowe technologie – a efektem tych działań jest wzrost gospodarczy, który przekłada się na dostatnie życie wszystkich. Męstwo, odwaga i wierność obywateli zapewniają całemu państwu bezpieczeństwo i możliwość stabilnego rozwoju.

Aktywność społeczna wynika z zainteresowania sprawami publicznymi. Aktywni obywatele uczestniczą w wyborach i podejmują działalność samorządową (np. uczni-

Witold Pilecki (1901–1948)

rotmistrz kawalerii Wojska Polskiego, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej i bitwy warszawskiej. W latach międzywojennych **działał na rzecz lokalnej społeczności**. Po wybuchu II wojny światowej wykazał się wielką **odwagą i poświęceniem**. Uczestniczył w kampanii wrześniowej, następnie działał w konspiracji. W 1940 r. dobrowolnie dał się uwięzić w niemieckim obozie koncentracyjnym Auschwitz, żeby zorganizować tam konspirację wojskową i zdobyć wiarygodne informacje o zbrodniach popełnianych przez Niemców. Po wojnie został aresztowany i zamordowany przez władze komunistyczne.

Halina Mikołajska (1925–1989)

aktorka filmowa i teatralna, uważana za jedną z najlepszych w powojennej Polsce, oraz działaczka opozycji w PRL. Działała m.in. w Komitecie Obrony Robotników – **organizowała pomoc** dla robotników prześladowanych za protesty przeciwko łamaniu podstawowych praw człowieka. Za działalność opozycyjną była prześladowana przez władze, zakazano jej występów w teatrze i telewizji, była internowana w stanie wojennym. Za pomoc innym i sprzeciw wobec niesprawiedliwości zapłaciła zdrowiem i złamaną karierą.

Zbigniew Romaszewski (1940–2014)

działacz opozycji antykomunistycznej w PRL, zaangażowany w **obronę praw człowieka**, po 1989 r. senator. Zaangażował się w działalność Komitetu Obrony Robotników, wraz z żoną Zofią prowadził Biuro Interwencyjne, rejestrujące przypadki łamania praw człowieka i niosące prześladowanym **pomoc prawną i materialną**. Działał w NSZZ „Solidarność”. W czasie stanu wojennego ukrywał się i zorganizował podziemne Radio „Solidarność”, w latach 1982–84 był więziony za działalność opozycyjną. Jako senator w wolnej Polsce nadal działał na rzecz praw człowieka.

? Wskaż kilka wspólnych cech przedstawionych wyżej postaci. Co wydaje ci się najważniejsze w ich działalności?

Stowarzyszenie – organizacja społeczna skupiająca ludzi o podobnych zainteresowaniach lub celach.

Fundacja – jeden z typów organizacji pozarządowych, w którym założyciel lub założyciele decydują o celu i zasadach działania.

wie w szkołach, a dorośli w samorządach terytorialnych). Chcą działać solidarnie i odpowiedzialnie, dlatego tworzą organizacje pozarządowe, **stowarzyszenia i fundacje**.

W życiu codziennym, jako dobrzy obywatele, powinniśmy odnosić się do innych z życzliwością, okazywać tolerancję i nie unikać nowych kontaktów, także z osobami pochodzącymi z innych państw lub kręgów kulturowych. Dzięki takim zachowaniom możliwe jest budowanie trwałych więzi

między jednostkami, wzrasta poczucie zaufania i solidarności międzyludzkiej.

Wzorce działań obywatelskich

Z faktu bycia obywatelem wynika nie tylko wiele przywilejów, lecz także konieczność wywiązywania się z obowiązków. Pogodzenie praw z obowiązkami i odpowiedzialnością nie zawsze jest łatwe. Trudności z tym związane skłaniają do zadawania pytań o cechy charakteryzujące **dobrego obywatela**. Ktoś, kogo można nazwać wzorem dobrego obywatela, powinien dążyć do doskonalenia zarówno siebie, jak i społeczeństwa, w którym żyje. Musi być osobą otwartą, szanującą prawo i zdyscyplinowaną w dążeniu do osiągnięcia wyznaczonych celów,

a jednocześnie elastyczną w rewidowaniu własnych poglądów. Żeby tak postępować, należy być tolerancyjnym oraz szanować poglądy i potrzeby innych, dążyć do tego, aby sprzeczności stały się źródłem poszukiwania nowych rozwiązań, a nie konfliktów. Trzeba także wykazywać się odwagą na tyle dużą, aby w trudnych sytuacjach prezentować swoje poglądy i bronić ich, a także podejmować decyzje, które nie zawsze mogą się cieszyć popularnością.

Osoba, która może być wzorem postaw obywatelskich, powinna wykazywać się dużym uspołecznieniem, to znaczy interesować się sprawami ogółu, być ofiarna, bez względu na osobiste korzyści, i chcieć współdziałać z innymi.

ZAPAMIĘTAJ

- Do najważniejszych cnót obywatelskich zaliczamy: męstwo, wierność, patriotyzm, odwagę, odpowiedzialność, solidarność, tolerancję, a także świadomość swoich obywatelskich praw i obowiązków oraz uznawanie dobra publicznego za najwyższą wartość, przy jednoczesnym poszanowaniu dobra jednostek.
- Dobry obywatel powinien mieć wiedzę, umiejętności oraz odpowiednią postawę, aby umieć je wykorzystać. Połączenie tych elementów umożliwia aktywność społeczną.
- Warto brać przykład z postawy i działania osób, które interesują się sprawami ogółu i działają dla dobra wspólnego.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, dlaczego aktywność społeczna jest szczególnie cenną cechą obywatelską. Podaj kilka przykładów.
2. Oceń, czy osoby, które nie są aktywne społecznie, są dobrymi obywatelami. Podaj kilka argumentów.
3. Wymień pięć cech, które powinny charakteryzować każdego obywatela. Uzasadnij swój wybór.
- ✎ 4. Przygotuj notatkę w zeszycie lub prezentację na temat postaci współczesnej lub historycznej, którą można uznać za wzór postawy obywatelskiej.
5. Jak myślisz, czy łatwo jest pogodzić różne tożsamości, np. lokalną lub etniczną z tożsamością polskiego obywatela? Podyskutujcie o tym na forum klasy.

16 Działania organizacji pozarządowych

- Jakie organizacje charytatywne działają w twojej miejscowości, szkole, parafii? Czym się zajmują? Czy uczestniczysz w ich działaniach?

Czym jest społeczeństwo obywatelskie?

Spółeczeństwo obywatelskie to termin określający zbiorowość ludzi, którzy są aktywni i gotowi nieść pomoc innym. To społeczeństwo, w którym obywatele sami się organizują i podejmują różne działania społeczne. Działania te są szczególnie ważne i pożyteczne, gdy władze państwowe lub samorządowe nie radzą sobie z takimi problemami, jak: ubóstwo, bezrobocie i bezpieczeństwo publiczne. Podejmowane działania wymagają zainteresowania się sprawami wykraczającymi poza nasze osobiste życie.

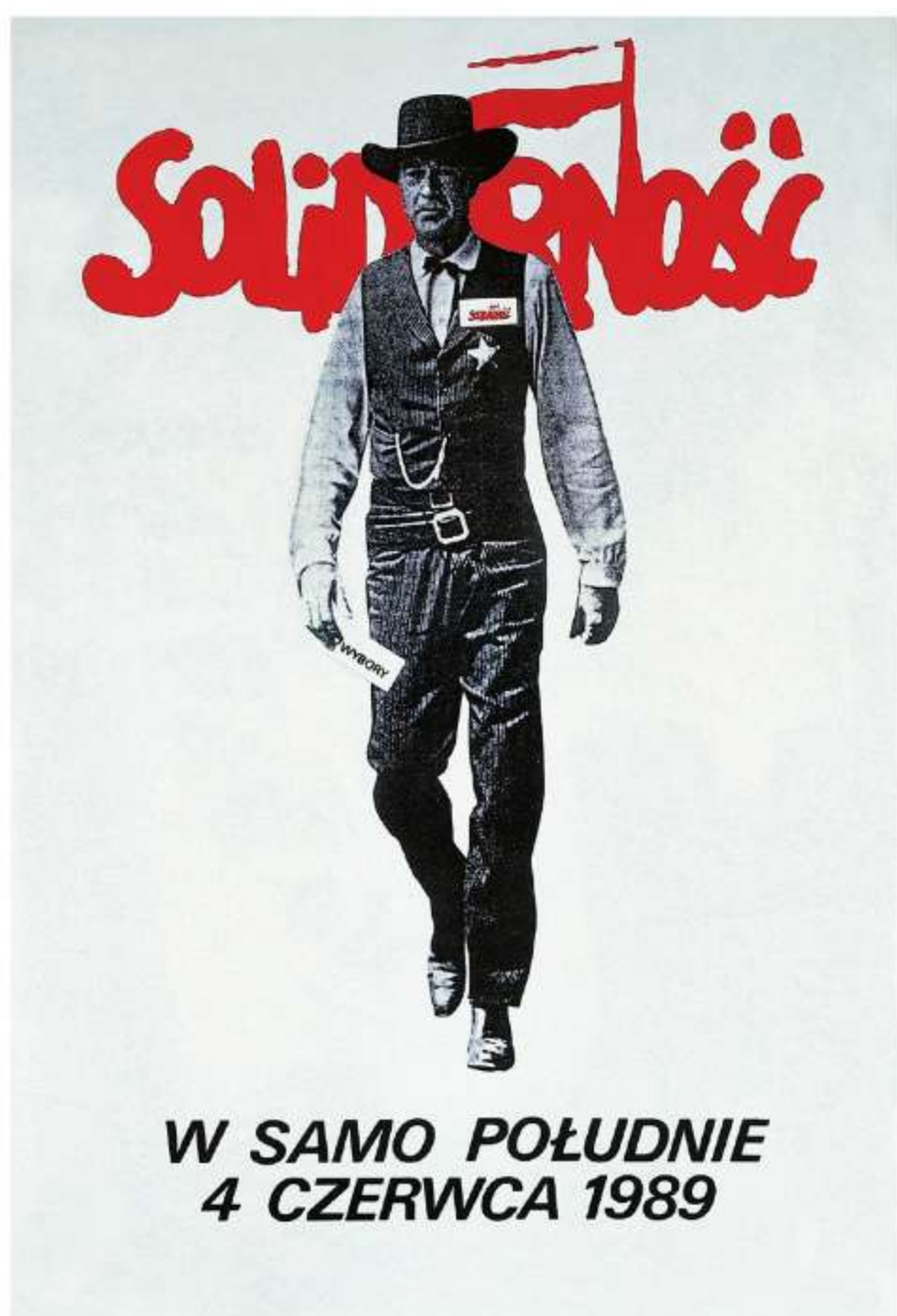
Samoorganizujące się społeczeństwo to właśnie społeczeństwo obywatelskie, które próbuje kształtować otaczający świat i rozwiązywać swoje problemy, nie czekając na interwencję państwa. Warunkiem działania społeczeństwa obywatelskiego jest zapewnienie przez państwo jego obywatelom poczucia bezpieczeństwa, zarówno zewnętrznego, jak i wewnętrznego.

WARTO WIEDZIEĆ

Nowożytnie pojęcie społeczeństwa obywatelskiego kształtowało się między XVII a XIX w. Wpływ na powstanie tego terminu wywarli filozofowie czasów oświecenia, a także przełomowe wydarzenia w Europie i na świecie: wielka rewolucja francuska z 1789 r. i powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki – państwa budowanego przez obywateli. Dla obywateli USA aktywność społeczna i samoorganizowanie są do dzisiaj ważnymi wartościami obywatelskimi. Przykładem działań obywatelskich w Polsce jest działalność związku zawodowego Solidarność, który powstał w 1980 r. jako potężny ruch obywatelski przeciwstawiający się łamaniu przez reżim komunistyczny podstawowych praw człowieka. Działalność „Solidarności” była jednym z wielu czynników, które doprowadziły do upadku komunistycznych rządów w Europie Wschodniej w 1989 r. Ten przykład udowodnił, że społeczeństwo obywatelskie nie jest teoretycznym wymysłem, lecz może skutecznie prowadzić swoje działania.

? Wymień dwie cechy, jakie powinny mieć osoby, które chcą działać na rzecz innych.

▲ Plakat autorstwa Tomasza Sarneckiego zachęcający do udziału w częściowo wolnych wyborach parlamentarnych w 1989 roku.

❓ W jaki sposób plakat nawiązuje do idei społeczeństwa obywatelskiego?

Społeczeństwo obywatelskie w działaniu

Społeczeństwo obywatelskie najczęściej podejmuje działania przez organizacje pozarządowe, nazywane także NGO (od angielskiego *non-governmental organisation*). Znaczna część osób działających w NGO robi to na zasadzie **wolontariatu**.

Do organizacji pozarządowych zalicza się:

- stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego;

Wolontariat – dobrowolna praca świadczona bez wynagrodzenia na rzecz m.in. organizacji pozarządowych, organizacji kościelnych czy administracji publicznej.

- stowarzyszenia, fundacje, organizacje działające na podstawie odrębnych przepisów, np. Polski Czerwony Krzyż;
- kluby sportowe i uczniowskie kluby sportowe;
- grupy samopomocowe;
- spółdzielnie socjalne, przedsiębiorstwa działające nie dla zysku;
- samorządy zawodowe, federacje i konfederacje pracodawców, izby gospodarcze i rzemieślnicze;
- związki zawodowe;
- związki rolników, kółka rolnicze, koła gospodyń.

Wolontariat jest coraz bardziej popularny wśród młodych ludzi. Wolontariuszem może zostać każdy, bez względu na wiek. Wolontariat może być świadczony na podstawie **umowy**. Osoby niepełnoletnie mogą podpisać taką umowę, jeśli uzyskają zgodę rodziców lub opiekunów prawnych. Jeżeli osoba nie ukończyła 13 lat, umowę w jej imieniu podpisują rodzice lub opiekunowie. Z pomocy wolontariatu korzystają najczęściej organizacje pozarządowe, domy kultury, schroniska dla zwierząt, biblioteki publiczne. W wielu miastach działają **Centra Wolontariatu**, które udzielają szczegółowych informacji.

Działania podejmowane przez społeczeństwo obywatelskie przede wszystkim powinny być uzupełnieniem działań władz. Oczywiście w sprawach spornych między władzą a obywatelami dopuszczalne są działania skierowane przeciwko działaniom instytucji państwowych lub samorządowych, lecz zawsze powinna zostać uwzględniona zasada dobra wspólnego jako najważniejszej wartości.

Polacy najczęściej poświęcają swój czas na działalność obywatelską związaną ze środowiskiem lokalnym i regionalnym. Dotyczy to szkolnictwa i oświaty, organizacji religijnych i sportowych działają-

AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA POLAKÓW			
Organizacje (formy działalności obywatelskiej), w których osoby badane działały aktywnie	Procentowy udział osób deklarujących daną formę działalności		
	1998 r.	2014 r.	2016 r.
Organizacje działające na rzecz szkolnictwa, oświaty, np. rada rodziców, fundacja szkolna, Społeczne Towarzystwo Oświatowe	4,5	4,8	10,9
Związki zawodowe	3,2	0,9	4,3
Organizacje (związki, kluby i stowarzyszenia) sportowe	2,2	3,3	7,5
Organizacje, ruchy religijne, kościelne, wspólnoty	3,6	3,9	6,9
Ochotnicza Straż Pożarna, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe itp.	3,0	1,4	4,7
Stowarzyszenia, związki działkowiczów, hodowców, wędkarzy, myśliwych	2,4	0,6	5,0
Organizacje młodzieżowe, np. harcerstwo, kluby młodzieżowe, związki i stowarzyszenia studenckie	1,5	4,2	6,1
Organizacje charytatywne działające na rzecz osób potrzebujących – starszych, ubogich, bezdomnych, chorych, niepełnosprawnych, ofiar klęsk żywiołowych, ofiar wojen	1,5	4,1	8,6
Towarzystwa przyjaciół zwierząt, opieki nad zwierzętami	1,1	1,7	4,2
Organizacje samopomocowe, np. stowarzyszenia osób niepełnosprawnych, samotnych ojców, anonimowych alkoholików, osób bezrobotnych	0,6	1,2	2,7
Towarzystwa naukowe	0,6	0,9	2,7
Komitety starające się o załatwienie konkretnej sprawy (np. budowa parkingu)	0,5	0,8	3,3
Stowarzyszenia miłośników miasta, regionu, np. zajmujące się ochroną zabytków, rozwojem kultury regionalnej	0,7	0,8	2,7
Organizacje kobiece, np. koła gospodyń wiejskich	1,0	2,1	2,6
Stowarzyszenia, kluby kolekcjonerów, zbieraczy	0,5	0,1	2,0
Partie lub stowarzyszenia polityczne	0,3	0,5	1,1
Inne organizacje, stowarzyszenia, ruchy, kluby lub fundacje	0,2	2,7	3,5

Źródła: komunikaty z badań CBOS: *Stan społeczeństwa obywatelskiego w latach 1998–2006*, styczeń 2006; *Aktywność społeczna Polaków*, maj 2014; *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich*, styczeń 2016.

 W jakich organizacjach przybyło najwięcej osób angażujących się w ich działania?

WARTO WIEDZIEĆ

Jak podaje portal ngo.pl, w latach 2009–2016 średnio 62% Polaków wsparło finansowo lub rzeczowo organizacje pozarządowe lub grupy społeczne. Najczęstsze formy wspomagania innych polegały na wrzucaniu pieniędzy do puszek, wykonywaniu przelewu, wysyłaniu SMS-ów, przekazywaniu ubrań potrzebującym, przekazywaniu artykułów spożywczych w ramach zbiórek żywności. Najczęściej Polacy wspierają organizacje zajmujące się pomocą społeczną.

? W jaki sposób zachęcić Polaków do większego zaangażowania się na rzecz dobra wspólnego? Podaj propozycje konkretnych działań.

cych w najbliższym środowisku, a także ochotniczych organizacji ratowniczych, np. Ochotniczej Straży Pożarnej. Dość duża jest też aktywność Polaków w działaniach związanych z rozwijaniem zainteresowań, np. w związkach działkowców, wędkarzy i myśliwych, a także z działalnością w różnych organizacjach młodzieżowych.

Dlaczego warto wspierać działania obywatelskie?

Działania obywatelskie prowadzą do aktywizacji całego społeczeństwa, gdyż przez tego typu działalność można zaspokoić wiele potrzeb, nie tylko na poziomie lokalnym, lecz także krajowym. Wspólne działania na rzecz innych i dobra wspólnego przynoszą korzyści nie tylko osobom potrzebującym pomocy, ale także powodują, że ludzie pomagający innym mają poczucie czynienia dobra, czują, że przekazywane dobro przynosi dobro. Działania obywatelskie pełnią wiele funkcji.

▲ Zajęcia z pierwszej pomocy prowadzone przez Polski Czerwony Krzyż.

1. Są fundamentem społeczeństwa demokratycznego:

- kontrolują działania władz oraz zapewniają możliwość realizacji pragnień i marzeń obywateli;
- wpływają na działanie państwa zgodnie z wolą obywateli.

2. Budują solidarne społeczeństwo:

- na poziomie lokalnym i regionalnym pozwalają rozwijać zainteresowania i tworzą pozytywne relacje między mieszkańcami;
- wspierają budowanie państwa bardziej przyjaznego dla obywateli;
- dają poczucie zadowolenia i dumy, np. z pomocy innym.

3. Sprzyjają budowaniu sprawiedliwego społeczeństwa:

- wyrównują szanse na lepszą przyszłość przez wspieranie najuboższych i najsłabszych;
- zmniejszają nierówności społeczne;
- budują poczucie godności u osób, które otrzymały pomoc.

ZAPAMIĘTAJ

- Społeczeństwo obywatelskie to termin określający obywateli aktywnych społecznie, którzy sami się organizują i podejmują różne ważne i pożyteczne działania.
- Warunkiem funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego jest zapewnienie przez państwo jego obywatelom poczucia bezpieczeństwa, zarówno zewnętrznego, jak i wewnętrznego.
- Działania obywatelskie mogą mieć różne formy. Polacy najczęściej poświęcają swój czas na działalność związaną ze szkolnictwem i oświatą, związkami zawodowymi, organizacjami religijnymi, sportowymi i charytatywnymi.
- Społeczeństwo obywatelskie najczęściej podejmuje działania przez tworzenie organizacji pozarządowych, tzw. NGO. Są to np. stowarzyszenia, fundacje, grupy samopomocowe, kluby sportowe.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wskaż zdania, które prawidłowo opisują znaczenie aktywności obywatelskiej.
 - A. Wyraźnie spada liczba kradzieży.
 - B. Powstaje większa liczba organizacji pozarządowych.
 - C. Rodzi się większe zaufanie między obywatelami.
 - D. Działalność organizacji pozarządowych zmniejsza zaufanie do państwa.
2. Wskaż, które z wymienionych niżej organizacji działają na rzecz społeczności lokalnej i regionalnej, a które – na rzecz społeczności ogólnopolskiej.
 - Ochotnicza Straż Pożarna w Lipsku
 - Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy
 - koło gospodyń wiejskich
 - NSZZ „Solidarność”
 - uczniowski klub sportowy
 - Polski Czerwony Krzyż
 - rada parafialna
 - Stowarzyszenie „Wiosna” realizujące projekt Szlachetna Paczka
 - rada rodziców w twojej szkole
 - partia polityczna
 - Związek Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych
3. Powiedz, jakie cele realizują organizacje wymienione w poleceniu 2.
- ✎ 4. W jakiego rodzaju organizacji chciałbyś/chciałabyś działać jako wolontariusz? Jeśli już w jakiejś działasz – powiedz dlaczego.

17 Aktywność obywatelska młodych

- Dlaczego warto angażować się w działania na rzecz innych?

Aktywność młodych w terenie

Niezależnie od typu osobowości każdy z nas może spróbować zaangażować się społecznie na wiele różnych sposobów. Poniżej przedstawiono kilka przykładów działań.

Rozwijanie swoich pasji i zainteresowań. Jeżeli np. interesujesz się muzyką, masz swój zespół, znajomych muzyków, możesz zorganizować w swojej szkole koncert, na który zaprosisz znajomych. W ten sposób szkoła nie będzie się kojarzyć wyłącznie z nauką, a może stać się miejscem ciekawych spotkań i żywym ośrodkiem kultury.

Uczestnictwo w organizacjach młodzieżowych. Istnieje wiele organizacji i instytucji, takich jak domy kultury, kluby sportowe, fundacje i stowarzyszenia, w których możesz rozwijać swoje pasje i zainteresowania, a jednocześnie działać na rzecz lokalnej społeczności. W ten sposób zdobywasz cenne doświadczenie i umiejętności, które w przyszłości mogą być przepustką np. do znalezienia atrakcyjnej pracy.

Udział w akcjach społecznych i happeningach. Dzięki internetowi bez trudu znajdziesz wiele akcji i inicjatyw, w których możesz wziąć udział i przy okazji poznać wielu ciekawych ludzi.

▲ Utworzony w 1918 r. Związek Harcerstwa Polskiego jest stowarzyszeniem otwartym dla wszystkich, bez względu na pochodzenie, rasę czy wyznanie. To właśnie w nim bardzo wielu młodych ludzi zaczyna swoją obywatelską aktywność.

❓ Wyjaśnij, dlaczego działalność organizacji pozarządowych jest ważna w demokracji. Wymień korzyści, jakie może przynieść państwu.

Zgłaszanie własnych inicjatyw i pomysłów. Dzięki portalom społecznościowym możesz samodzielnie lub z grupą przyjaciół zorganizować np. akcję zbierania podpisów pod petycją o budowę basenu w twojej miejscowości albo przygotować wystawę, koncert lub mecz, z których dochód zostanie przeznaczony na cele charytatywne.

Udział w samorządzie szkolnym i radzie szkoły. Jeśli działasz w samorządzie szkolnym, masz wpływ na to, jak wygląda miejsce, w którym spędzasz wiele godzin dziennie. Jako członek samorządu szkolnego możesz m.in. zorganizować szkolną dyskotekę, prawybory, debatę z udziałem lokalnych polityków, sportowców, biznesmenów czy ekspertów. Dzięki pracy w radzie szkoły możesz wnioskować o fundusze na realizację twoich pomysłów z pieniędzy, które w formie darowizn wpłacają rodzice.

Interesowanie się wydarzeniami społeczno-politycznymi. Dotyczy to zarówno polityki lokalnej, jak i krajowej oraz międzynarodowej. Warto czytać różne opiniotwórcze gazety i czasopisma, brać udział w spotkaniach z lokalnymi politykami, zadawać im pytania, zgłaszać swoje pomysły. W ten sposób każdy może mieć jakiś wpływ na jakość społeczno-politycznych sporów i debat.

Działalność w wolontariacie. Możesz wziąć udział w różnych zorganizowanych akcjach, których celem jest udzielanie pomocy potrzebującym i poprawa ich warunków życia. Działania te można ukierunkować zarówno na ludzi, jak i na zwierzęta oraz środowisko.

Zasady skutecznej pomocy – jak mądrze pomagać innym

Aktywny obywatel bez trudu dostrzega miejsca, inicjatywy i ludzi, którzy potrzebują wsparcia. Wspieranie innych ludzi jest nieodłączną potrzebą każdego człowieka.

Altruizm – przeciwieństwo egoizmu, kierowanie się przede wszystkim dobrem innych.

Filantropia – bezinteresowne udzielanie pomocy finansowej lub materialnej potrzebującym.

Kiedy pozbywamy się swoich problemów, wówczas coraz mniej uwagi poświęcamy swojej osobie, a coraz więcej możemy poświęcić innym ludziom. Idea wolontariatu opiera się na naturalnej w każdym człowieku potrzebie pomagania drugiemu człowiekowi. Wiąże się z ona z **altruizmem**, czyli kierowaniem się w swym postępowaniu dobrem innych i przyjmowaniem gotowości do poświęceń i wyrzeczeń.

▲ W działalność dobroczynną często angażują się przedstawiciele świata kultury czy biznesu. Największą na świecie fundacją filantropijną jest Bill & Melinda Gates Foundation (czytaj: bil end melinda gejts fandejszyn) założona przez twórcę firmy Microsoft Billa Gatesa (czytaj: gejtsa) oraz jego małżonkę Melindę (oboje na zdjęciu).

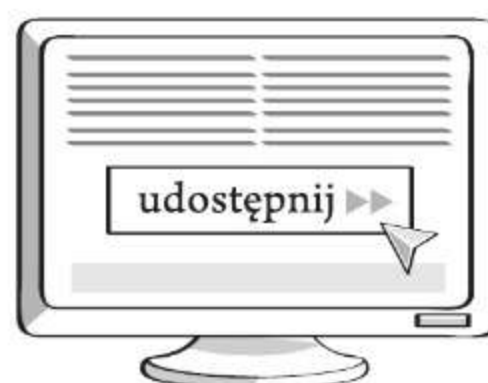
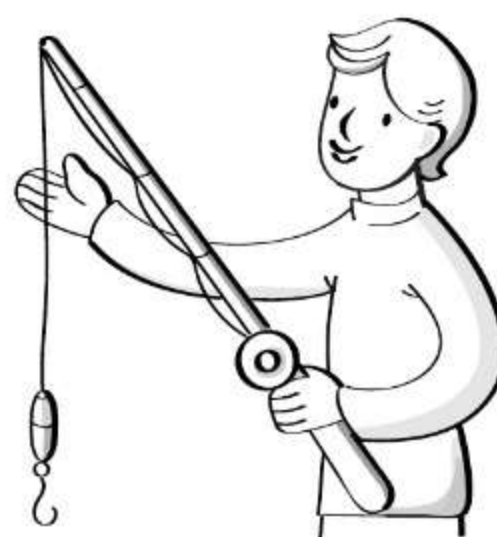
■ Jak mądrze pomagać innym?

1 Nigdy nie dawaj głodnemu ryby. Podaruj mu wędkę i naucz go łowić. Tak mówi stare indyjskie porzekadło. Jeśli ludzie biorą za swoje życie większą odpowiedzialność, pomoc dla nich staje się bardziej efektywna.

2 Przekaż informację o potrzebujących dalej. Dzięki internetowi przekazywanie takich informacji jest szybkie i efektywne. Czasami wystarczy zwykłe udostępnienie jakiejś akcji charytatywnej na twoim profilu na portalu społecznościowym.

3 Pomagaj na różne sposoby. Nieraz jest potrzebne wsparcie finansowe, czasami pomoc rzeczowa a innym razem – zwykła rozmowa. Najważniejsze, abyśmy umieli się wsłuchać w potrzeby innych i pamiętać, że pomoc możemy tylko wtedy, kiedy druga osoba tego naprawdę potrzebuje.

4 Dokładnie sprawdź, komu pomagasz. Niestety zdarza się, że o pomoc apelują zwykli oszuści, którzy wykorzystują nasze współczucie i altruizm do zarabiania łatwych pieniędzy. Jest to działanie szczególnie perfidne, gdyż przez takie nieuczciwe praktyki wiele osób zraża się do pomagania w ogóle.

? Czy zgadzasz się z powiedzeniem, że lepiej potrzebującemu dać wędkę niż rybę? Czy tak rozumiana pomoc jest bardziej efektywna? Uzasadnij swoje zdanie i poszukaj przykładów tak rozumianej pomocy w codziennym życiu.

Wolontariat ma wiele odmian. Do najważniejszych zalicza się:

- **wolontariat krótkoterminowy (okazyjny)** – udział w krótkoterminowej akcji, np. zbiórce pieniędzy;
- **wolontariat długoterminowy** – zaangażowanie w jakiś projekt na kilka miesięcy lub lat, może być związane z koniecznością wyjazdu do innego miasta, kraju a nawet na inny kontynent;

- **wolontariat hospicyjny** – szczególne wyzwanie, bo dotyczy pomagania ludziom ciężko, a nawet śmiertelnie chorym, przebywającym w szpitalach lub hospicjach; wolontariusze wspierają personel placówki medycznej przez opiekę i pielęgnację chorych oraz wspólne spędzanie czasu i rozmowę z nimi;
- **wolontariat szkolny** – udział w różnych szkolnych przedsięwzięciach charytatyw-

nych oraz działalność w szkolnych klubach wolontariuszy;

- **e-wolontariat (wolontariat sieciowy)** – każda forma zorganizowanego pomagania przez internet, np. pomoc w prowadzeniu profilu jakiejś organizacji pozarządowej czy pisanie tekstów promujących wybraną akcję;
- **wolontariat w NGO** – udział w działaniach organizacji pozarządowych.

Wolontariat przynosi korzyści wszystkim, zarówno tym, którym się pomaga, jak i tym, którzy oferują innym bezinteresowną pomoc. Kiedy pomagasz innym, pomagasz również sobie. I choć nie jest to oczywiście główny cel wolontariatu, warto wskazać, jakie korzyści może przynieść każdemu z nas zaangażowanie w działalność w wolontariacie. W dużym skrócie można powiedzieć, że wolontariat:

- wspomaga rozwój kariery zawodowej (doświadczenie w wolontariacie jest mile widziane na rynku pracy);
- pozwala odkrywać nowe umiejętności i nawiązywać ciekawe kontakty;
- uczy pracy zespołowej i samokontroli;
- uczy wrażliwości na potrzeby drugiego człowieka i rozwija empatię;
- pozwala lepiej docenić własną sytuację życiową i własne możliwości, uczy optymizmu oraz samoakceptacji.

Gdzie można działać?

Współczesny wolontariat to wiele różnych akcji i inicjatyw. Każdy zainteresowany pomaganiem innym znajdzie coś dla siebie. Oto kilka przykładów akcji, w których warto wziąć udział:

Akcje i programy prowadzone przez Caritas – katolicką organizację charytatywną działającą zarówno w Polsce, jak i na świecie. Udziela ona pomocy doraźnej i długofalowej, materialnej i finansowej osobom bezrobotnym, bezdomnym, chorym, starszym, dzieciom z rodzin ubogich, a także imigrantom i uchodźcom. Caritas, podobnie jak Polska Akcja Humanitarna, pomaga ofiarom wojen, kataklizmów i nieszczęść naturalnych poza granicami Polski. Początki tej organizacji sięgają końca XIX w.

Szlachetna Paczka – to ogólnopolski projekt pomocy rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej realizowany przez Stowarzyszenie „Wiosna”. W Szlachetnej Paczce prywatni darczyńcy odpowiadają na potrzeby osób ubogich ze swojej okolicy. Przygotowują dla nich paczki świąteczne, które trafiają do najbardziej potrzebujących rodzin. Początki akcji sięgają 2000 r.

Akcja Pajacyk – ogólnopolska akcja jednej z najstarszych fundacji wspierają-

WARTO WIEDZIEĆ

Zawarta w *Konstytucji RP* tzw. zasada pomocniczości opiera się na założeniu, że pewne zadania, które mogą być realizowane przez niższe szczeble władzy i obywateli, nie powinny być realizowane przez państwo. Zasada ta nakazuje przesunięcie procesu decyzyjnego możliwie jak najbliżej obywateli i zagwarantowanie właściwego stopnia niezależności organom niższego szczebla w stosunku do organów wyższego

szczebla. W ten sposób każdy z nas może np. zorganizować zbiórkę na określony cel charytatywny albo pomoc dla ubogich w miejscu swojego zamieszkania. Z zasadą pomocniczości wiąże się zasada subsydiarności. Opiera się na dwóch założeniach: „tyle wolności, ile można, i tyle uspołecznienia, ile jest potrzebne” oraz „tyle społeczeństwa, ile można, i tyle państwa, ile jest konieczne”.

▲ Pieniądze zbierane w ramach finału WOŚP pozwalają na zakup specjalistycznego sprzętu medycznego.

❓ Zastanów się i powiedz, dlaczego Polacy coraz chętniej włączają się w akcje pomocowe. Jakiego mogą być tego przyczyny?

cych potrzebujących w Polsce i na świecie, Polskiej Akcji Humanitarnej (PAH). Akcja Pajacyk to projekt wspierania niedożywionych dzieci – finansuje posiłki w szkołach i różnych placówkach środowiskowych. Akcja po raz pierwszy została przeprowadzona w 1998 r. PAH pomaga również ofiarom kryzysów humanitarnych spowodowanych konfliktami zbrojnymi i katastrofami naturalnymi.

Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy – akcja, w czasie której wolontariusze na terenie całego kraju zbierają pieniądze na opiekę pediatryczną i senioralną oraz zakup sprzętu medycznego dla szpitali i placówek medycznych w całym kraju. Finał WOŚP jest organizowany zawsze w pierwszej połowie stycznia. Pierwsza akcja odbyła się w 1993 r.

Programy UNICEF – organizacji humanitarnej i rozwojowej działającej wyłącznie na rzecz dzieci. UNICEF funkcjonuje od ponad 70 lat jako specjalny fundusz Narodów Zjednoczonych na terenie całego świata. Pracuje w małych wioskach i współpracuje z rządami wszystkich

▲ Wolontariuszka z psem ze schroniska podczas akcji promującej adopcję zwierząt.

państw, przyjmuje założenie, że każde dziecko, niezależnie od miejsca urodzenia, koloru skóry czy religii, ma prawo do zdrowego i bezpiecznego dzieciństwa.

Wolontariat dla zwierząt i przyrody – istnieje coraz więcej fundacji i akcji, których celem jest wspieranie ochrony zwierząt i przyrody. Przykładem jest fundacja Viva, której misją to pomoc zwierzętom bezdomnym, porzuconym lub okrutnie traktowanym. Wspiera ona również ochronę środowiska oraz upowszechnia i promuje informacje na temat zdrowego stylu życia i żywienia.

Oprócz wyżej wymienionych akcji, które zazwyczaj mają zasięg ogólnopolski, a nawet światowy, warto poszukać inicjatyw w swoim najbliższym otoczeniu. Do takich na pewno zaliczymy:

- akcje w ramach szkolnego klubu wolontariatu,
- lokalne zbiórki i koncerty charytatywne na rzecz chorych, ubogich, niepełnosprawnych i innych potrzebujących,
- wsparcie lokalnych schronisk dla bezdomnych zwierząt.

Swoich rodziców i innych dorosłych możesz przekonać do jeszcze innej formy pomocy, jaką jest przekazanie 1,5% podatku dochodowego na rzecz **organizacji pożytku publicznego**. Możliwości jest wiele, wystarczą tylko dobre chęci i odrobina zaangażowania. Dobrą wiadomością jest fakt, że z roku na rok rośnie liczba osób, które chcą działać w wolontariacie.

Organizacje pożytku publicznego

– organizacje pozarządowe prowadzące działalność społecznie użyteczną, które uzyskały specjalny status na podstawie ustawy.

ZAPAMIĘTAJ

- Każdy może spróbować zaangażować się społecznie na wiele różnych sposobów, np. przez interesowanie się sprawami społecznymi, wspieranie rozmaitych akcji czy regularne działanie w różnych organizacjach młodzieżowych.
- Idea wolontariatu opiera się na naturalnej w każdym człowieku potrzebie pomagania drugiemu człowiekowi.
- Wolontariat nie tylko wspiera potrzebujących, lecz także przynosi bezpośrednie korzyści pomagającym, np. uczy współpracy, pozwala lepiej docenić to, co się ma, czy w końcu daje satysfakcję i zwiększa nasze szanse na rynku pracy.
- Do najbardziej znanych akcji w Polsce w ramach wolontariatu należą m.in. Szlachetna Paczka, Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy oraz działalność takich organizacji, jak Caritas i Polska Akcja Humanitarna.
- W ramach wolontariatu można wspierać nie tylko ludzi, lecz także zwierzęta i przyrodę.

PYTANIA I POLECENIA

1. Pomyślcie nad jakimś ważnym w waszej okolicy lub w kraju problemem, na który chciełbyście zwrócić uwagę innych. Przygotujcie akcję informacyjną na ten temat.
2. Znajdź w internecie informacje na temat tego, jakie warunki należy spełnić, żeby rozpocząć działalność w wolontariacie. Zastanów się, w jakim rodzaju wolontariatu mógłbyś/mogłabyś najlepiej się sprawdzić.
3. Poszukaj informacji na temat lokalnych instytucji, fundacji czy stowarzyszeń, które można wesprzeć w ramach przekazywania 1,5% podatku dochodowego na rzecz organizacji pożytku publicznego.
4. Wymień najważniejsze cechy i umiejętności, którymi powinien charakteryzować się dobry wolontariusz. Zastanów się, które z nich masz, a nad którymi powinieneś/powinnaś jeszcze popracować.
- ❖ 5. Jak rozumiesz powiedzenie Abrahama Lincolna: „Każda praca jest możliwa do wykonania, jeśli podzielić ją na małe odcinki”? Powiedz, jaki może to mieć związek z aktywnością obywatelską młodego człowieka.
6. Dlaczego pracodawcy chętniej zatrudniają osoby, które zdobyły doświadczenie w wolontariacie? Jakie cechy i umiejętności przydatne na rynku pracy możesz zdobyć dzięki wolontariatowi?

18 Zachowania etyczne w działaniach obywatelskich

- Czym się kierujesz, gdy pomagasz innym lub odmawiasz pomocy?

Czym jest etyka

Etyka w ostatnich latach stała się bardzo modnym pojęciem. Mówi się o etyce w biznesie, etyce w pracy, kodeksach etycznych, wartościach etycznych czy zasadach moralnych. Warto na początku zadać pytanie, czym w ogóle jest etyka. Najprościej rzecz ujmując, jest to **nauka o moralności**, dobru i złu, zasadach i wartościach moralnych oraz o tym, co powinniśmy robić, a czego powinniśmy unikać w życiu. Etyka to zbiór różnych teorii, systemów, koncepcji, przekonań i poglądów, formułowanych przez filozofów, moralistów czy teologów.

Zasady i wartości etyczne w działalności zawodowej i publicznej

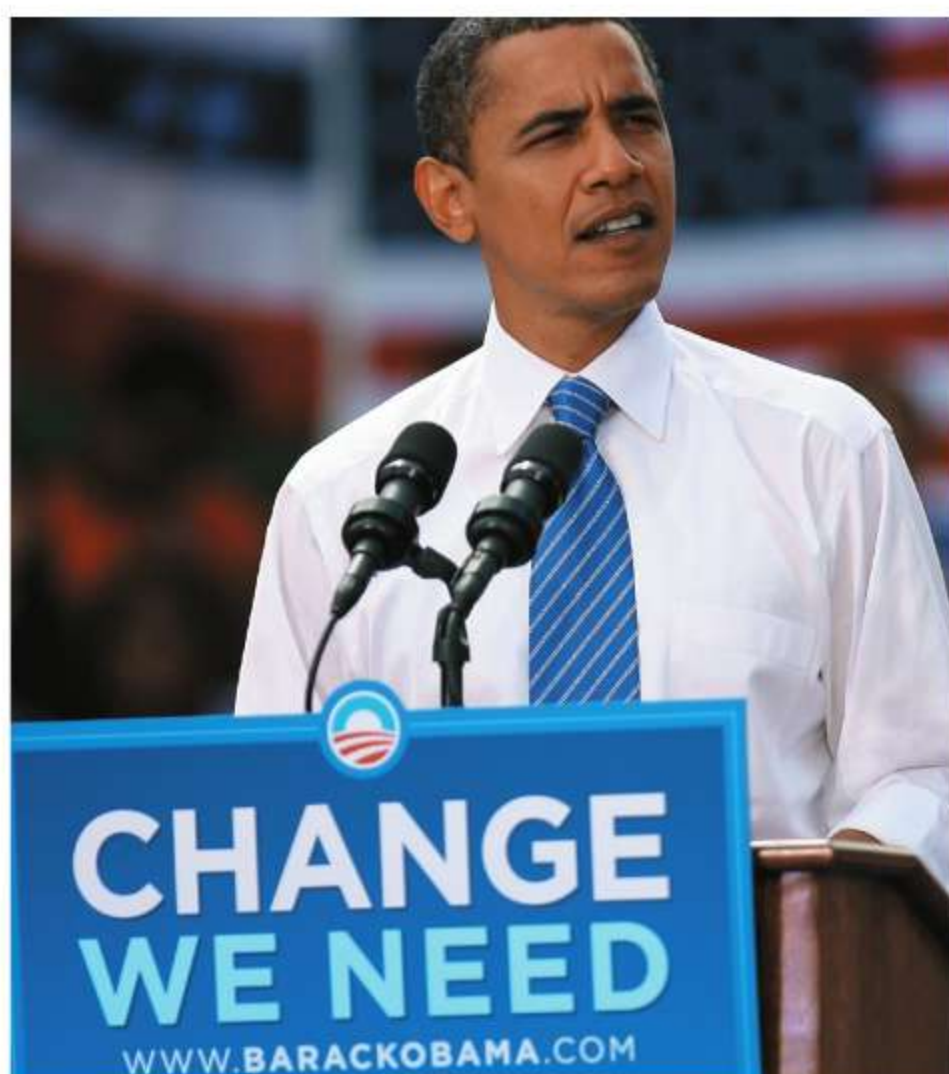
Uczciwi politycy, odpowiedzialni urzędnicy, dobrze zarządzane przedsiębiorstwa i zadowoleni obywatele oraz pracownicy to najlepsza recepta na sprawne, dobre

i sprawiedliwe państwo. W końcu społeczeństwo i gospodarka to system naczyń połączonych. Aby tak się stało, niezbędne jest przestrzeganie podstawowych zasad etycznych i zawodowych, ujętych w kodeksach etycznych poszczególnych zawodów.

Dobry polityk musi brać odpowiedzialność za swoje działania i słowa oraz obietnice i deklaracje. Nie powinien schlebiać swoim wyborcom i kupować ich głosów obietnicami, które są nieodpowiedzialne i mogą w przyszłości doprowadzić do negatywnych konsekwencji. Dobry lekarz nie tylko powinien prawidłowo diagnozować stan zdrowia i skutecznie leczyć, lecz także przestrzegać podstawowych zasad etycznych. Powinien być uczciwy, uprzejmy

Transparentność – przejrzystość, pełna jawność w działalności publicznej i zawodowej.

▲ W polityce ważne są nie tylko programy polityczne, lecz także symbole i wartości moralne, często zawarte w chwytliwych sloganach wyborczych. Barack Obama (po lewej), prezydent USA w latach 2009–2017, wygrał wybory z hasłem „The change we need” (Zmiana, której potrzebujemy). Z kolei Donald Trump (po prawej), który sprawował urząd w latach 2017–2021, przekonał do siebie wyborców hasłem „Make America great again” (Uczynić Amerykę znowu wielką).

i nigdy nie odmawiać pomocy pacjentowi w potrzebie. Podobnie nauczyciel, który oprócz przekazywania wiedzy powinien sprawiedliwie oceniać postępy swoich uczniów. Powinien ich szanować, umieć słuchać i być otwarty na ich pytania czy wątpliwości. Natomiast dobry mechanik samochodowy powinien nie tylko dobrze naprawić samochód, lecz także uczciwie wycenić naprawę i udzielić rad dotyczących używania pojazdu.

Przykłady łamania zasad etycznych w przestrzeni zawodowej i publicznej

W praktyce każdy zawód ma swój kodeks moralny. Coraz więcej firm tworzy własne kodeksy etyczne, ponieważ dba o standardy biznesowe. Z powodu dużej konkurencji na rynku firmy, chcąc zdobyć lojalnych klientów, muszą wykazywać się wysokim poziomem profesjonalizmu i etyki zawodowej. Klient oszukany przez nieuczciwego

sprzedawcę czy producenta nie tylko nie wróci do niego, lecz także szybko podzieli się złą informacją z innymi. W celu lepszego zrozumienia zasad etycznych w gospodarce, powstała odrębna dziedzina wiedzy nazywana **etyką biznesu**. Jest to nauka, która opisuje społeczno-moralne normy postępowania przedsiębiorców względem konsumentów, pracowników i współpracowników oraz kontrahentów, a także przedsiębiorstw konkurencyjnych oraz państwa.

Podobne reguły obowiązują również w polityce i w życiu publicznym. Niestety nie zawsze. Poniżej przedstawiono kilka przykładów łamania zasad etycznych w przestrzeni publicznej.

Mobbing (ang. *mob* – szykanować) – najczęściej słowne zaczepianie, obrażanie, formułowanie nieprzychylnych i niesprawiedliwych ocen na temat jednej lub kilku osób, zmierzające do ich poniżenia w miejscu pracy. Prowadzi do wykluczenia z zespołu, a w konsekwencji do odejścia

z pracy. Przedsiębiorstwo, które akceptuje mobbing, wcześniej czy później odczuje jego negatywne skutki, zarówno społeczne, jak i ekonomiczne.

Dyskryminacja pracowników – polega na ocenianiu pracy nie według efektów i zaangażowania, lecz według płci, wieku, pochodzenia, światopoglądu, religii, a nawet stanu zdrowia. Przykładem dyskryminacji jest zwalnianie kobiet z pracy w przypadku ciąży albo niezatrudnianie osób starszych mimo posiadanych przez nie doświadczeń, wiedzy i umiejętności.

Uchylanie się od płacenia podatków – niektórzy przedsiębiorcy ukrywają swoje dochody, aby nie płacić należnych podatków. W ten sposób nieuczciwie zmniejszają koszty swojej działalności i eliminują z rynku uczciwą konkurencję. Odbija się to najczęściej na konsumentach, którzy z powodu braku konkurencji są skazani na gorszą jakość i wyższą cenę kupowanych produktów i usług. Kolejnym przykładem jest unikanie płacenia podatków przez rejestrowanie firm w tzw. rajach podatkowych, czyli w krajach o bardzo niskich podatkach.

Nieuczciwy lobbying – wywieranie nacisku na polityków w celu uzyskania lepszych warunków dla swojego biznesu. Przedsiębiorcy mogą oferować konkretne korzyści, np. urzędnikowi w zamian za wydanie nielegalnego pozwolenia czy zezwolenia. Lobbying często prowadzi do korupcji.

Zanieczyszczanie środowiska naturalnego – dobrym przykładem jest ciągle rosnący, zwłaszcza w krajach rozwijających się, poziom zanieczyszczenia powietrza przez spalanie niskiej jakości paliw kopalnych. Zdaniem wielu naukowców ma to wpływ na zbyt szybkie i niebezpieczne dla człowieka i świata ocieplenie klimatu.

Dezinformowanie opinii publicznej – wszyscy żyjemy w wielkim chaosie infor-

macyjnym. Niektórzy dziennikarze czy media często przedstawiają niesprawdzone informacje i wyrwane z kontekstu wypowiedzi. W pogoni za sensacją niektórzy są gotowi przekazywać dalej tzw. *fake newsy* (czytaj: fejk niusy), czyli nieprawdziwe informacje, np. fotomontaże czy zmanipulowane wypowiedzi. To wszystko podważa zaufanie zarówno do mediów, jak i do innych ludzi oraz wypacza obraz świata.

Nieuczciwa reklama – polega np. na podawaniu jedynie wybranych, pozytywnych informacji o produkcie. Inny rodzaj manipulacji to włączanie do filmów pojedynczych klatek z reklamą produktu lub zakodowanego przesłania do piosenek. Informacje przekazywane w ten sposób nie docierają bezpośrednio do ludzkiej świadomości, lecz do podświadomości.

Nepotyzm (łac. *nepos* – siostrzeniec, bratanek, wnuk) – faworyzowanie krewnych i przyjaciół podczas obsadzania stanowisk w sektorze publicznym. W praktyce może to oznaczać, że np. politycy obsadzają instytucje państwowe oraz spółki skarbu państwa osobami, które mogą nie być kompetentne.

WARTO WIEDZIEĆ

Jednym z najstarszych przykładów zapisu etyki zawodowej jest przysięga Hipokratesa. Jej autorem nie był jednak starożytny grecki lekarz i filozof Hipokrates, lecz jego uczniowie. Oryginalny tekst przysięgi sprowadza się do ośmiu punktów, w których jest mowa m.in. o konieczności przestrzegania tajemnicy lekarskiej i podejmowaniu decyzji lekarskich uwzględniających przede wszystkim dobro chorego. Współcześnie absolwenci studiów medycznych mogą rozpocząć pracę w zawodzie lekarza dopiero po uroczystym złożeniu przysięgi Hipokratesa.

Korupcja (łac. *corruptio* – zepsucie) – nadużycie stanowiska publicznego w celu uzyskania prywatnych korzyści, np. łapówki to jeden z największych problemów prowadzących do kryzysu całej gospodarki. Przez korupcję spada również zaufanie do państwa. Sprzyjają jej nieskuteczne prawo i brak swobód gospodarczych. Niestety często można spotkać się z przekonaniem, że przestępcą jest osoba, która bierze łapówki, ale już nie ta, która je wręcza. Walka z korupcją wymaga nie tylko determinacji państwa, lecz przede wszystkim zmiany mentalności obywateli. W krajach

Lobbing – wywieranie nacisku na państwo, prawo i polityków w celu uzyskania korzyści.

skandynawskich, w których udało się ograniczyć korupcję do minimum, zarówno osoba wręczająca, jak i przyjmująca łapówkę są traktowane tak samo negatywnie.

Przyczyny i skutki nieprzestrzegania zasad etycznych

Łamanie zasad etycznych na krótko wydaje się niegroźne, a nawet zyskowne, ale długoterminowo jest nie tylko niemoralne, lecz także nieopłacalne dla wszystkich. Oto kilka skutków nieprzestrzegania zasad etycznych w przestrzeni publicznej:

- brak zaufania obywateli do instytucji publicznych, polityków i siebie nawzajem,
- niski stopień zaangażowania obywateli w sprawy publiczne,
- niski poziom odpowiedzialności w pracy zawodowej i mały szacunek dla obowiązków zawodowych,
- akceptacja przykładów łamania prawa lub obojętność wobec nich,
- zwiększające się nierówności społeczne i ekonomiczne,
- nieuczciwa konkurencja na rynku,
- problemy gospodarcze i emigracja.

WARTO WIEDZIEĆ

Według badań organizacji Transparency International (czytaj: *transparens-i-internejszonal*) dotyczących postrzegania korupcji, najbardziej skorumpowanymi państwami na świecie w 2016 r. były: Somalia, Sudan Południowy, Korea Północna i Syria. Za najmniej skorumpowane państwa uznano Nową Zelandię, Danię, Finlandię i Szwecję. Polska na 176 badanych państw znalazła się na 29. pozycji *ex aequo* z Portugalią (miejsce 1. to najniższa korupcja). Za Polską znalazły się takie europejskie kraje, jak: Litwa (38. miejsce), Hiszpania (41), Czechy (47), Węgry (57), Włochy (60), Grecja (69) czy Bułgaria (75).

ZAPAMIĘTAJ

- Etyka to zbiór teorii, systemów, koncepcji, przekonań i poglądów na temat dobra i zła.
- Najważniejsze wartości etyczne w przestrzeni publicznej to profesjonalizm, uczciwość, transparentność i odpowiedzialność.
- Przykładami nieuczciwych praktyk w pracy, biznesie i życiu publicznym są m.in. korupcja, nepotyzm, dyskrymi-

nacja, zanieczyszczanie środowiska czy dezinformacja.

- Nieprzestrzeganie zasad etycznych w życiu publicznym i zawodowym skutkuje m.in. utratą zaufania do instytucji publicznych, eliminowaniem z rynku solidnych przedsiębiorstw przez nieuczciwą konkurencję i zwiększeniem się różnic społecznych i ekonomicznych w kraju.

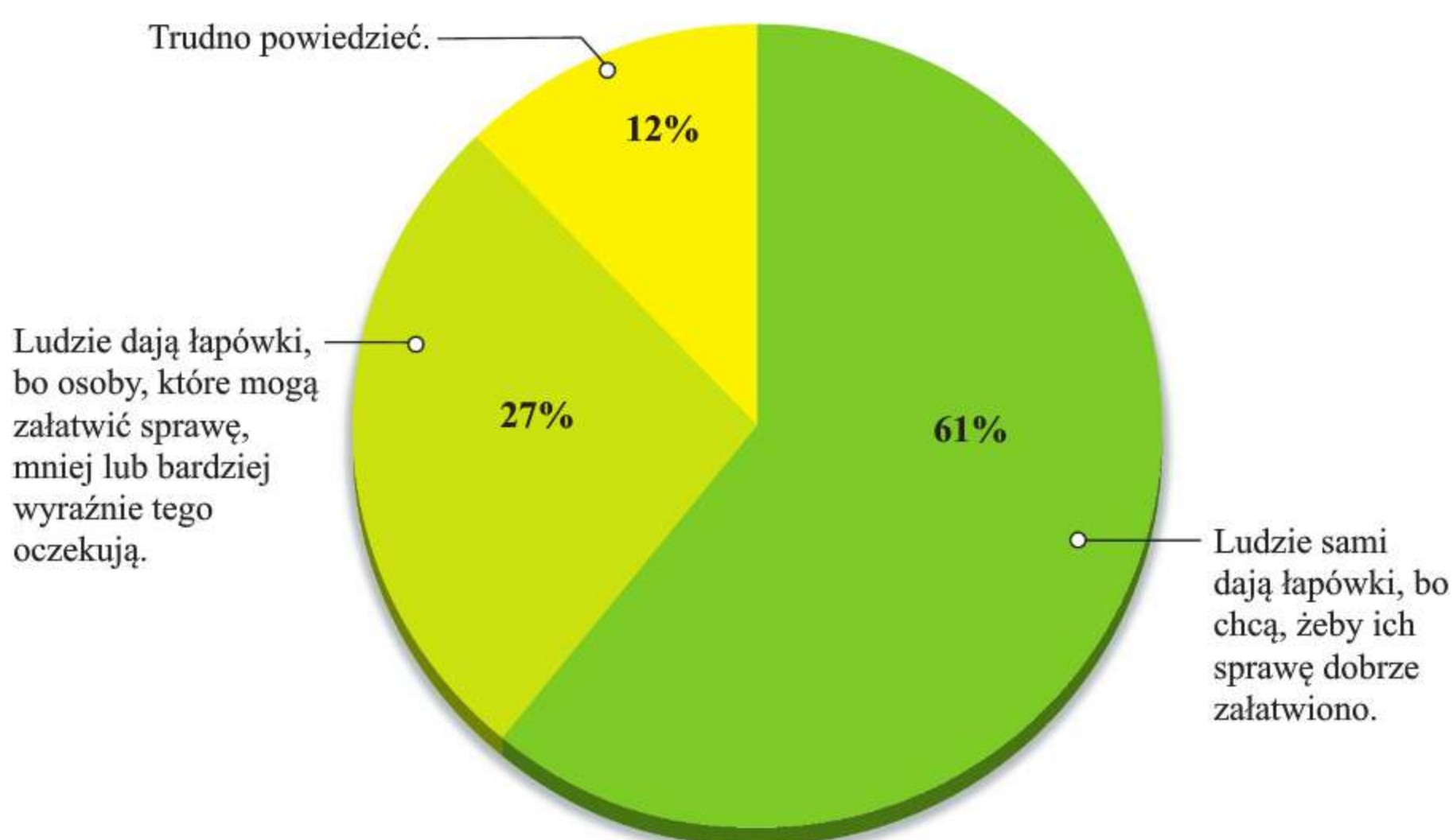
PYTANIA I POLECENIA

1. Podaj przykłady etycznych i nieetycznych zachowań uczniów i nauczycieli w szkole. Określ, jakie są najczęstsze przyczyny takich zachowań.
- * 2. Zastanów się i powiedz, w jaki sposób państwo może skutecznie walczyć z przejawami nieetycznych zachowań w gospodarce i przestrzeni publicznej.
3. Przeczytaj zamieszczony niżej opis sytuacji i odpowiedz na pytania.

W miejscowości X trzy firmy wzięły udział w przetargu, w wyniku którego miasto miało wskazać, która firma dostanie zlecenie zbudowania parku rozrywki. Wszystkie trzy firmy przedstawiły swoje oferty. Oferta firmy A była najtańsza, ale technicznie najprostszą. Oferta firmy B była o 25% droższa, ale firma zastępną już w okolicy z podobnych udanych inwestycji, cieszącą się dużym zainteresowaniem mieszkańców. Firma C zaproponowała najwyższą cenę i nie przedstawiła żadnej oferty technicznej, tylko ogólne założenia projektu. Zaproponowała jednak szefowi komisji przetargowej i jego najbliższej rodzinie atrakcyjny rabat na materiały i usługi budowlane, wiedząc, że planują oni budowę domu. Ostatecznie przetarg wygrała firma C.

- A. Czy doszło tutaj do propozycji korupcyjnej? Jeżeli tak, to która strona się jej dopuściła?
 - B. Jakie negatywne skutki finansowe mogą ponieść mieszkańcy miejscowości X w wyniku takiego rozstrzygnięcia przetargu?
 - C. Czy uważasz, że takie postępowanie można w jakikolwiek sposób usprawiedliwić?
4. Zapoznaj się z zamieszczonymi niżej wynikami badania opinii i powiedz, jakie są – zdaniem badanych – przyczyny korupcji. Kto jest odpowiedzialny za to zjawisko?

Które z podanych niżej stwierdzeń jest Panu/Pani bliższe?

Źródło: Korupcyjne doświadczenia Polaków, komunikat z badań CBOS, Warszawa, czerwiec 2017.

Wspólnoty narodowe, etniczne i obywatelskie

■ Przeczytaj, pomyśl, odpowiedz

A jak pani profesor definiuje „etykę słowa”?

Ponieważ istnieją różne etyki, także etyki słowa są różne. Przyjmujemy, że etyka słowa to sposób komunikowania się z ludźmi oparty na zasadach etyki. [...]

Można mówić coś, co jest oparte na przekonaniach, tak się często dzieje w dyskusjach także toczonych publicznie, ale musi być wiadomo, że to są właśnie przekonania, a nie potwierdzone fakty?

Oczywiście. Przekazywanie przekonań czy przeświadczeń jest uprawnione, ale nie można tego nazywać przekazywaniem prawdy. Pozostając przy pani pytaniu o rozumienie etyki słowa, trzeba powiedzieć najpierw, co z tej perspektywy uważamy za niewłaściwe czy naganne, później, co jest pożądaną. Otóż, za niewłaściwe, a zatem niedopuszczalne w komunikacji, przede wszystkim publicznej, uważamy wszystko, co jest obraźliwe, co mówi o pogardzie wobec kogoś, co jest agresją, poniżaniem, no i oczywiście wszystko to, co jest kłamstwem i/lub nieprawdą (a podawaną jako prawdziwą) informacją o rzeczywistości. Inna sprawa, że to ostatnie nie jest proste, niezależnie nawet od najlepszych intencji. Wiemy przecież, że naukowe prawdy zmieniają się z postępem badań.

Źródło: M. Bajer, Prof. Jadwiga Puzynina o tym, jak kłamstwo zyskało przewagę, tekst zamieszczony na stronie www.rp.pl/Plus-Minus, 11.12.2016 (dostęp: 29.01.2018). Profesor Jadwiga Puzynina jest językoznawcą, przewodniczącą Zarządu Zespołu Etyki Słowa Rady Języka Polskiego PAN.

1. Czym jest, zdaniem profesor Puzyniny, etyka słowa?
2. Jakie przykłady łamania etyki słowa zostały wymienione w tekście?
3. Dlaczego w debacie publicznej należy przestrzegać zasad etyki? Podaj kilka argumentów.

■ Z życia wzięte

Podczas jednego z ćwiczeń warsztatowych gimnazjaliści przekrzykują się w określeniach różnych narodów: Włosi to lalusie, makaroniarze, krzykacze, Niemcy to świńscy blondyni, Anglicy są nudni, a Rosjanie i Polacy to pijaki i bezrobotni. – A Namubijczycy? – pyta Joanna.

Po chwili wahania i wyjaśnieniu, że Namubijczycy pochodzą z niedużego państwa w Afryce, litania zaczyna się na nowo: – Brudni, głodni, ciemni.

– Wiecie co? – przerywa wyliczankę Joanna. – Takiego państwa nie ma. Namubijczycy nie istnieją. Skąd wiedzieliście, jacy są? – pyta.

Zapada cisza. Żaden z rozgadanych do tej pory uczniów nie ma nic do powiedzenia.

Źródło: A. Krzyżaniak-Gumowska, Szkoła z klasą, tekst zamieszczony na stronie www.wysokieobcasy.pl, 10.01.2004 (dostęp: 29.01.2018).

1. Jak sądzisz, co miało wpływ na opinie wygłaszane przez uczniów?
2. Czy są jakieś pozytywne skutki stereotypowego myślenia? Uzasadnij swoją opinię.

■ Pomyśl, powiedz, napisz

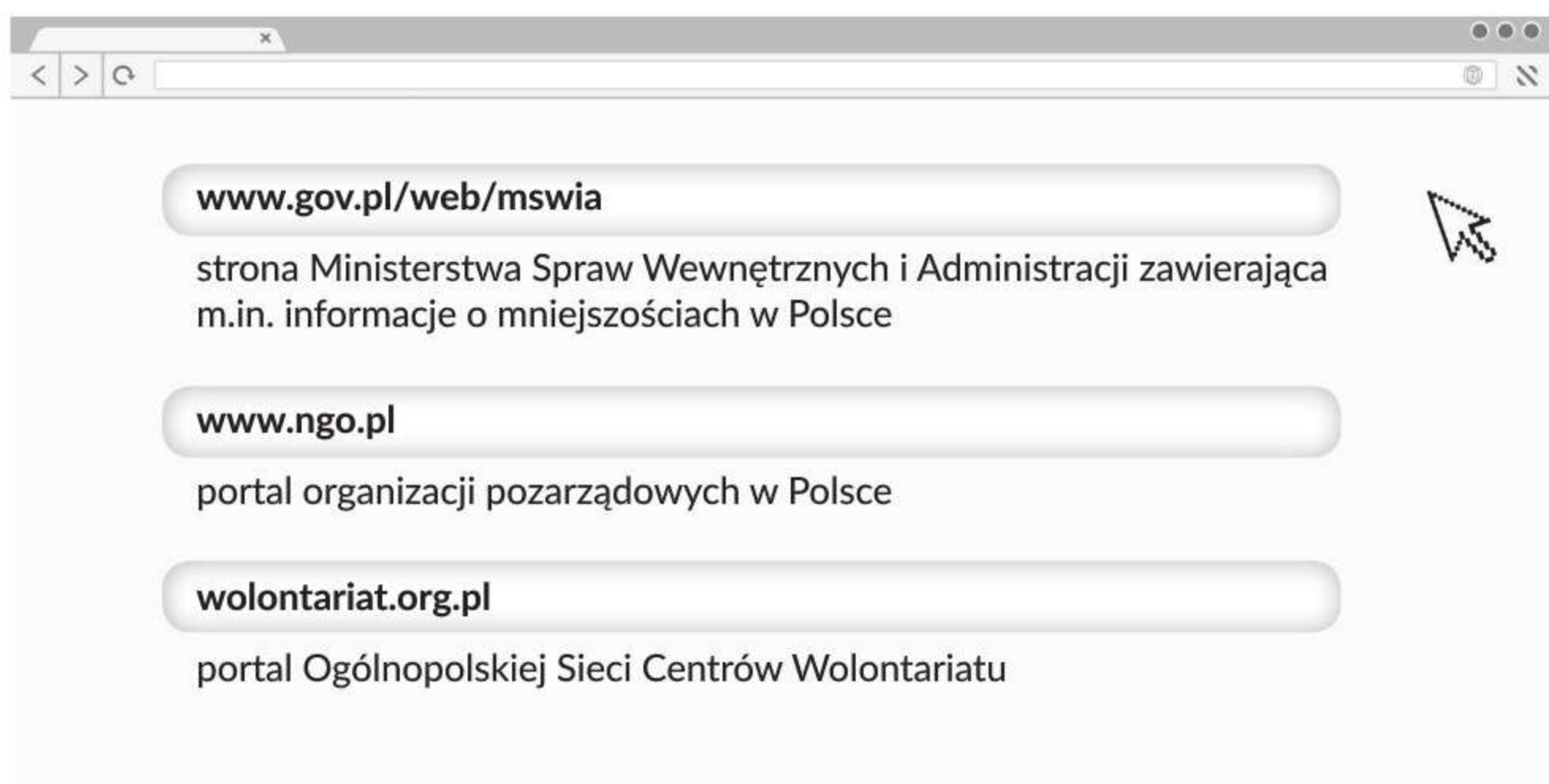

1. Wyjaśnij na własnym przykładzie, co oznacza być Polakiem lub członkiem innej wspólnoty narodowej lub etnicznej.
2. Wyjaśnij, czym obywatelstwo różni się od narodowości. Powiedz, kto może zostać polskim obywatelem. Wymień konstytucyjne obowiązki obywatela RP.
3. Wyjaśnij, w czym powinna się przejawiać patriotyczna postawa młodego i dorosłego człowieka.
4. Wymień mieszkające w Polsce mniejszości narodowe i etniczne oraz grupę posługującą się językiem regionalnym. Wymień prawa przysługujące mniejszościom. Uzasadnij, że można pogodzić różne tożsamości społeczno-kulturowe (regionalną, narodową / etniczną, państwową / obywatelską, europejską). Odwołaj się do przykładów.
5. Podaj definicje rasizmu, szowinizmu i antysemityzmu. Wyjaśnij, dlaczego należy się im przeciwstawiać.
6. Wyjaśnij, czym są cnoty obywatelskie i, odwołując się do postaci znanych Polaków, określ ich znaczenie dla dobra wspólnego.
7. Podaj cele i formy działania organizacji pozarządowych aktywnych w twoim otoczeniu.
8. Wyjaśnij ideę wolontariatu i przedstaw na przykładach formy działalności wolontariuszy.
9. Uzasadnij potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym. Podaj przykłady zachowań nieetycznych i wymień ich skutki.

■ Praca projektowa

Przygotujcie prezentację na temat „Patriotyzm niejedno ma imię” poświęconą osobom, które na bardzo różne sposoby działały dla dobra kraju.

■ Szukaj w sieci

IV

Ustrój demokratyczny Rzeczypospolitej Polskiej

The image shows the Sejm building in Warsaw, a large white neoclassical structure with a prominent dome and a Polish flag flying from the top. In the foreground, there are green trees and a red fire hydrant. A circular callout with a blue border is overlaid on the image.

Co to znaczy,
że Polska jest
demokratycznym
państwem
prawnym?

The image shows the Sądownictwo building in Warsaw, a modern structure with a facade of green-tinted glass panels and columns. A circular callout with a blue border is overlaid on the image.

Jakie są
najważniejsze
funkcje
państwa?

The image shows the Presidential Palace in Warsaw at night, illuminated with warm lights. In front of the building is a large equestrian statue of Józef Piłsudski. A circular callout with a blue border is overlaid on the image.

Czy partie
polityczne
są potrzebne?

19 Państwo i jego funkcje

- Zastanów się, jaką rolę odgrywa w twoim życiu instytucja państwa. Odpowiadając, posłuż się konkretnymi przykładami z życia własnego i swoich bliskich.

Co to jest państwo?

Według najprostszej definicji państwo tworzą trzy elementy: terytorium, zamieszkujący je ludzie oraz zorganizowana, suwerenna władza. Państwo ma swoje **symbole**: godło, flagę i hymn. Najważniejsze cechy państwa to:

- **terytorialność** – państwo obejmuje ląd, wodę, wnętrze Ziemi i przestrzeń powietrzną; wyznaczają je granice;
- **suwerenność władzy** – zdolność do samodzielnego, niezależnego od innych czynników (np. innych państw) sprawowania władzy politycznej;
- **aparatus państwowy** – administracja, wojsko, policja;
- **powszechność** – zasady prawne obowiązujące w państwie dotyczą w równym

Egzekwowanie – stosowanie środków przymusu w celu skłonienia kogoś do przestrzegania prawa i wypełniania zarządzeń.

▲ Granica między Polską a Ukrainą. Przebieg granicy państwowej na lądzie oznacza się specjalnymi znakami.

stopniu wszystkich obywateli oraz osób przebywających na jego terytorium;

- **przymusowość** – państwo ustala prawo obowiązujące wszystkich przebywających na jego terytorium i egzekwuje jego przestrzeganie; o przynależności do państwa (obywatelstwie) decydują ustalone normy, a nie wolna wola jednostki.

WARTO WIEDZIEĆ

Asgardia to pierwsze państwo, które powstaje w kosmosie. Ma już prawo, konstytucję, a przywódcą i jednocześnie twórcą tego państwa jest naukowiec z Azerbejdżanu – Igor Aszurbejli. Ma być to pokojowe państwo-miasto umieszczone na orbicie ziemskiej. Jego nazwa wywodzi się z nordyckiej mitologii. Obywatelom Asgardii

może zostać każdy, kto zaakceptuje konstytucję i uiszczy symboliczną opłatę. Pierwszym krokiem do stworzenia państwa ma być wysłanie danych (każdy obywatel Asgardii może je zamieścić) i sprzętu badawczego, które będą dryfować wokół Ziemi. W 2018 r. liczba obywateli przekroczyła 200 tys. Było wśród nich ok. 1200 Polaków.

FUNKCJE PAŃSTWA	
Wewnętrzna	• prawodawcza – tworzenie prawa wyznaczającego normy powszechnie obowiązujące na terytorium państwa • porządkowa – zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego • administracyjna – zarządzanie swoim terytorium i zamieszkującą na nim ludnością za pomocą rozbudowanego aparatu państwowego • gospodarczo-organizatorska – organizowanie gospodarki i zarządzanie nią; w tej kwestii toczy się spór, na ile państwo powinno ingerować w procesy gospodarcze – czy ma stworzyć tylko przepisy prawne i mechanizmy sprzyjające rozwojowi gospodarki, czy też ma być ich aktywnym uczestnikiem • socjalna – zapewnienie wszystkim obywatelom minimum egzystencji oraz w miarę równego dostępu do podstawowych dóbr materialnych • kulturalno-oświatowa – zorganizowanie systemu oświaty i instytucji kulturalnych
Zewnętrzna	• obrona granic – zapewnienie obywatelom poczucia bezpieczeństwa przez utrzymywanie armii i uczestnictwo w sojuszach obronnych • polityka międzynarodowa – dbałość o interesy państwa na arenie międzynarodowej, utrzymywanie kontaktów z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi

Państwo pełni funkcję wewnętrzną (związaną z działaniami na własnym terenie i wobec własnych obywateli) oraz zewnętrzną (związaną z działalnością na arenie międzynarodowej). Przedstawia je tabela.

Jak władza państwowa realizuje zadania państwa?

Wypełnianie zadań państwa przez jego władze jest konieczne, jeżeli państwo ma trwać. Państwo działa w dwóch podstawowych obszarach: polityki zagranicznej i polityki wewnętrznej. Oba są równie istotne. Realizując funkcje zewnętrzne państwa, władze

powinny dbać o żywotne interesy państwa, czyli **rację stanu**. Polityka zewnętrzna państwa jest prowadzona głównie w dwóch obszarach: politycznym i gospodarczym. W razie napiętej sytuacji międzynarodowej pojawia się też trzeci istotny obszar – militarny. Dużego znaczenia nabiera wtedy przynależność do sojuszy wojskowych i wynikające z tego konsekwencje.

Działania władz w ramach funkcji wewnętrznych państwa powinny mieć na celu jak najlepsze bieżące funkcjonowanie społeczeństwa i jego przyszły rozwój.

- **Funkcja prawodawcza** wyznacza, przez stanowienie prawa, ramy współżycia społecznego. Zasady ustrojowe zostały zawarte w prawie konstytucyjnym, poszczególne dziedziny życia społecznego regulują inne gałęzie prawa, np. cywilne, karne, administracyjne, drogowe.

Racja stanu – nadrzędny interes państwowy, wyższość interesu państwa nad innymi interesami i normami.

? Nazwij funkcje państwa przedstawione na zdjęciach.

- **Funkcję porządkową** państwa realizują służby mundurowe, takie jak policja lub straże miejskie.
- **Funkcja administracyjna** to działania polegające na zarządzaniu różnorodnymi sferami życia obywateli, np. wydawanie publicznych pieniędzy, wydawanie pozwoleń i licencji, uzyskiwanie funduszy.
- **Funkcja gospodarcza** wiąże się z udziałem państwa w procesach gospodarczych.

Łączy się z tym także **funkcja socjalna** państwa, czyli udzielanie pomocy obywatelom.

- **Funkcja kulturalno-oświatowa** jest realizowana przez tworzenie i finansowanie placówek oświatowo-wychowawczych i kulturalnych, a tym samym dbanie o dziedzictwo kulturowe i promowanie określonych wartości. Państwo określa strukturę szkolnictwa i obowiązek szkolny, a także kontroluje placówki oświatowe.

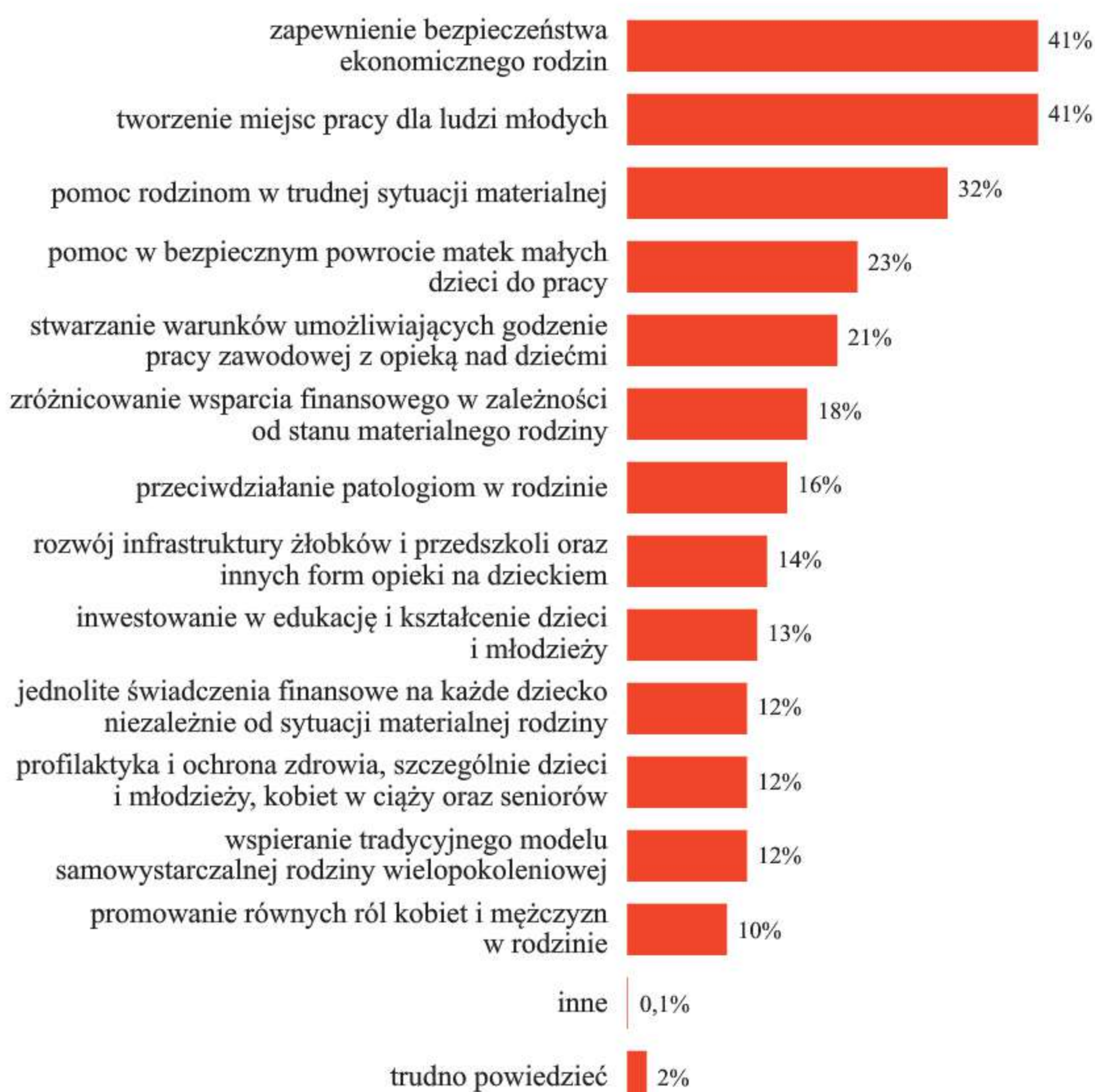
ZAPAMIĘTAJ

- Państwo tworzą trzy podstawowe elementy: terytorium, zamieszkujący je ludzie oraz władza. Główne cechy państwa to terytorialność, suwerenność władzy, aparat państwowy, przymusowość i powszechność.
- Wyróżnia się dwie podstawowe funkcje państwa: wewnętrzną i zewnętrzną.
- W trakcie realizacji funkcji zewnętrznych państwa władze powinny dbać o najważniejsze interesy państwa, czyli rację stanu.
- Działania władz w ramach funkcji wewnętrznych państwa powinny mieć na celu jak najlepsze bieżące funkcjonowanie społeczeństwa i jego przyszły rozwój.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wykorzystaj wiedzę z historii i podaj przynajmniej jeden przykład istnienia państwa polskiego mimo okupowania terytorium przez inne państwo.
2. Dlaczego, twoim zdaniem, ludność, terytorium i suwerenna władza są najistotniejszymi elementami państwa?
- ✳ 3. Jak sądzisz, dlaczego ludzie zakładają wirtualne państwa lub przyłączają się do nich? Co sądzisz o takich państwach?
4. Zapoznaj się z zamieszczonymi niżej danymi i odpowiedz na pytania.

Oczekiwania rodzin wobec państwa w proc. (dane: TNS Polska)

Źródło: NIK o polityce prorodzinnej, artykuł zamieszczony na stronie internetowej Najwyższej Izby Kontroli: www.nik.gov.pl, lipiec 2015, wykres wg danych TNS Polska (dostęp: 1.12.2017).

- A. Których z funkcji państwa dotyczą zamieszczone wyżej dane?
- B. Jakiego rodzaju pomocy najczęściej oczekują Polacy?
- C. Powiedz, jakiego rodzaju pomocy ze strony państwa ty byś oczekiwał/oczekiwała dla swojej rodziny? Weź pod uwagę własne doświadczenia.

20 Fundamentalne zasady demokracji

- Jak wyglądałoby twoje życie codzienne, gdybyś żył/żyła w niedemokratycznym państwie?

Demokracja antyczna a demokracja nowożytna

Jak wiesz z lekcji historii, pojęcie **demokracja** (z gr. władza ludu) powstało w starożytnej Grecji, w polis (miastach-państwach), w których najwyższą władzę sprawowało zgromadzenie wszystkich obywateli. Idea władzy ludu narodziła się w Atenach na przełomie VI i V w. p.n.e. Współcześnie demokrację określa się jako sposób rządzenia państwem, w którym wola większości obywateli stanowi źródło władzy, a wszyscy obywatele mają swobody i prawa polityczne. Dzięki temu mogą brać udział w rządach, ale zazwyczaj nie bezpośrednio, jak w czasach antycznych, lecz przez swoich przedstawicieli, którzy w ich imieniu sprawują władzę. Taki rodzaj demokracji nazywamy **demokracją pośrednią** lub **przedstawicielską**. W demokratycznym państwie musi być też zagwarantowana ochrona **praw mniejszości**.

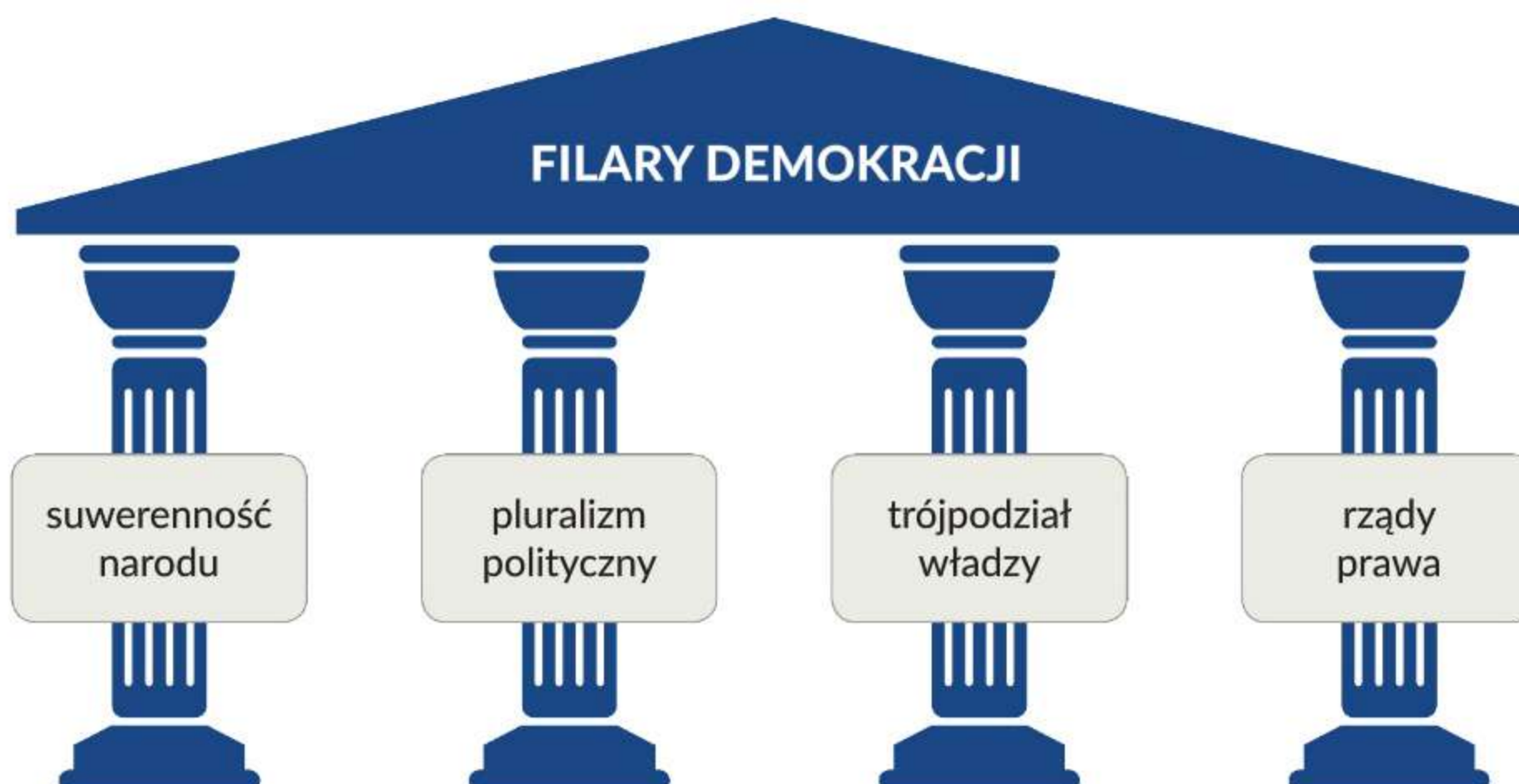
Pluralizm – możliwość swobodnego głoszenia różnych poglądów oraz tworzenia rozmaitych organizacji społecznych i politycznych.

Najważniejsze zasady współczesnej demokracji

Współcześnie używa się pojęcia **demokratyczne państwo prawne**. Oznacza ono, że każdy człowiek w takim państwie jest traktowany jako podmiot wolności i praw. Zadaniem państwa jest ochrona tych wolności i praw, a poszczególne władze mają obowiązek współdziałać dla dobra człowieka, na podstawie i w granicach prawa.

Państwa demokratyczne działają według czterech fundamentalnych zasad:

- suwerenności narodu,
- pluralizmu politycznego,
- trójpodziału władzy,
- nadrzędności prawa w państwie.

Zgodnie z **zasadą suwerenności** obywatele są źródłem wszelkiej władzy i mogą podejmować decyzje w kwestiach najważniejszych dla państwa i społeczności. Współcześnie zasada podejmowania decyzji przez ogół jest najczęściej realizowana w formie przedstawicielskiej przez:

- wybory najważniejszych organów państwowych (parlamentu, prezydenta, organów samorządu terytorialnego);
- udział w działalności różnego rodzaju organizacji politycznych, np. partii;
- możliwość wyrażania swojej opinii w sprawach państwa.

Znacznie rzadziej stosowaną formą działań demokratycznych jest podejmowanie decyzji bezpośrednio. Obecnie najczęściej spotykanymi formami **demokracji bezpośredniej** są: referendum, plebiscyt i inicjatywa ludowa.

Drugą niezwykle ważną zasadą demokracji jest **pluralizm** (łac. *pluralis* – mnogi). Zasada ta może być ograniczona, jeżeli głoszone poglądy zagrażają wolności innych, lecz musi to nastąpić na podstawie wyraźnie określonych zasad prawa.

Kolejną zasadą demokracji jest **trójpodział władzy** w państwie. W państwie demokratycznym ustrój polityczny opiera się na trzech równoważących się i kontrolujących władzach: ustawodawczej (prawodawczej), wykonawczej i sądowniczej.

Ważnym elementem ustroju demokratycznego jest zasada **przestrzegania prawa** jako wartości nadrzędnej. Zarówno obywatele, jak i instytucje polityczne, a szczególnie organy władzy państwowej, powinni przestrzegać ustanowionych praw. Praworządność obowiązuje wszystkich niezależnie od pozycji w społeczeństwie, tak

Zinterpretuj rysunek satyryczny Andrzeja Mleczki. Czy przedstawia on zasadę demokratycznego państwa prawnego?

Amnestia – akt prawny polegający na darowaniu lub złagodzeniu kar orzeczonych za pewne przestępstwa albo wobec pewnej kategorii sprawców.

aby nikt nie znalazł się poza lub ponad prawem. Najważniejszym gwarantem istnienia państwa prawa jest **konstytucja**, jako najwyższy akt prawny w państwie.

Referendum, czyli jak działa demokracja bezpośrednia

Podstawową formą demokracji bezpośredniej jest referendum, czyli podejmowanie decyzji przez obywateli w drodze głosowania. Referendum może też odbyć się z **inicjatywy obywatelskiej** (projekt może być zgłoszony przez grupę 500 tys. obywateli), z wyjątkiem spraw dotyczących wydatków i dochodów państwa, obronności państwa oraz amnestii. Jeśli wynik referendum jest wiążący, oznacza to, że władze państwa muszą się zastosować do jego wyniku. W Polsce po 1989 r. odbyło się sześć refe-

WARTO WIEDZIEĆ

Referendum jest uznawane za najbardziej demokratyczną z procedur, ponieważ obywatele w bezpośredni sposób podejmują decyzję w swoim kraju lub regionie. Szczególnie doceniane jest w Szwajcarii, gdzie co roku odbywają się cztery referenda (nie licząc lokalnych), a ich daty są ustalone już do 2032 r. Odbywają się zawsze w tych samych lokalach, a w dniu głosowania znaki ustawione przy drogach przypominają o nim mieszkańcom. W kilku kantonach zachowała się kilkusetletnia tradycja głosowania przez podniesienie ręki na specjalnie wyznaczonych placach.

rendów ogólnokrajowych, najistotniejsze z nich były następujące:

- 25 maja 1997 r. – w sprawie przyjęcia *Konstytucji RP* uchwalonej przez Zgromadzenie Narodowe 2 kwietnia 1997 r. (ponad 50% głosujących opowiedziało się za jej przyjęciem);
- 7 i 8 czerwca 2003 r. – w sprawie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej (ponad 77% głosujących poparło przystąpienie do UE).

W Polsce można przeprowadzić także **referendum lokalne** – gminne, powiatowe lub wojewódzkie. Może ono dotyczyć spraw danej jednostki samorządu terytorialnego, np. odwołania organów władz samorządowych pochodzących z wyborów bezpośrednich lub wprowadzenia opłat na konkretne cele. Referendum lokalne jest ważne, gdy weźmie w nim udział co najmniej 30% uprawnionych do głosowania (z wyjątkiem spraw dotyczących odwołania jednostki samorządu terytorialnego – wtedy próg ważności to 3/5 liczby osób uprawnionych do głosowania). Wynik referendum jest wiążący, gdy za konkretnym projektem opowie się więcej niż połowa głosujących.

Art. 125.

1. *W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe.*
2. *Referendum ogólnokrajowe ma prawo zarządzić Sejm [...] lub Prezydent Rzeczypospolitej za zgodą Senatu [...].*
3. *Jeżeli w referendum ogólnokrajowym wzięło udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania, wynik referendum jest wiążący.*
4. *Ważność referendum ogólnokrajowego [...] stwierdza Sąd Najwyższy.*

Źródło: Konstytucja RP

ZAPAMIĘTAJ

- Demokracja oznacza władzę ludu, narodziła się w starożytnych Atenach na przełomie VI i V w. p.n.e.
- Współcześnie demokrację określa się jako sposób rządzenia państwem, w którym wola większości obywateli stanowi źródło władzy, a wszyscy obywatele mają swobody i prawa polityczne.
- Obywatele mogą brać udział w rządach przez swoich przedstawicieli, którzy w ich imieniu sprawują władzę. Taki rodzaj demokracji jest nazywany demokracją pośrednią lub przedstawicielską.
- Współcześnie istniejące państwa demokratyczne działają według czterech fundamentalnych zasad: suwerenności narodu, pluralizmu politycznego, trój-
- podziału władzy, nadrzędności prawa w państwie.
- Referendum to powszechne głosowanie obywateli mające na celu wyrażenie opinii w jakiejś sprawie. Przy spełnieniu odpowiednich warunków (frekwencja i odsetek oddanych głosów w danej sprawie) wynik referendum jest wiążący dla władz.
- W Polsce można przeprowadzić referendum ogólnokrajowe lub lokalne (gminne, powiatowe, wojewódzkie).
- W Polsce po 1989 r. przeprowadzono sześć referendum. Najistotniejsze z nich dotyczyły przyjęcia *Konstytucji RP* (1997 r.) i przystąpienia Polski do Unii Europejskiej (2003 r.).

PYTANIA I POLECENIA

1. Dlaczego państwo demokratyczne powinno gwarantować ochronę praw mniejszości?
2. Jakie są według ciebie mocne i słabe strony demokracji? Uzasadnij swoją odpowiedź.
3. *Konstytucja RP* mówi, że referendum powinno dotyczyć spraw o szczególnym znaczeniu. Jak sądzisz dlaczego? Jakie sprawy obecnie uznałbyś/uznałabyś za szczególnie istotne i dlaczego akurat te?
4. Na podstawie informacji zamieszczonych w podręczniku powiedz, czy zamieszczone poniżej zdania są prawdziwe czy fałszywe.
 - A. Referendum ogólnokrajowe ma prawo zarządzić Sejm RP lub Prezydent RP za zgodą Senatu RP.
 - B. Ważność referendum ogólnokrajowego stwierdza sejm.
 - C. Referendum ogólnokrajowe jest ważne, jeśli wzięło w nim udział ponad 50% uprawnionych do głosowania.
 - D. Referendum lokalne jest ważne zawsze, gdy wzięło w nim udział przynajmniej 30% uprawnionych do głosowania.
 - E. Referendum lokalne może dotyczyć spraw o szczególnym znaczeniu dla państwa.
5. Poszukaj informacji o referendach lokalnych przeprowadzonych w twojej gminie oraz w powiecie i województwie. Sporządź w zeszycie listę tych, które były ważne.
- ✪ 6. Podyskutujcie na forum klasy o tym, czy referenda są w Polsce potrzebne i czy powinno się je przeprowadzać częściej.

21 Konstytucja jako najważniejszy akt prawny

- Przypomnij sobie z lekcji historii, czym były tzw. artykuły henrykowskie i jakie było ich znaczenie.

Czym jest konstytucjonalizm

W starożytnym Rzymie słowo *constitutio* (z łac. urządzać) oznaczało akt prawny wydany przez cezara. W późniejszych wiekach konstytucjami nazywano różne akty prawne. W dzisiejszym znaczeniu – **ustawy zasadniczej**, czyli aktu prawnego o najwyższym znaczeniu w państwie – słowo *konstytucja* pojawiło się w XVIII w. Pierwszą nowożytną konstytucją na świecie była konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej uchwalona w 1787 r. Polskie tradycje konstytucyjne sięgają *Konstytucji 3 maja* uchwalonej w 1791 r. Była ona pierwszą europejską ustawą zasadniczą, a ustanowiony przez nią model państwa nawiązywał do demokratycznych zasad trójpodziału władzy i suwerenności narodu.

Konstytucjonalizm to forma ustroju, która opiera się na zasadach zawartych w ustawie zasadniczej. Jest źródłem prawa, zawiera normy określające funkcjonowanie państwa, opisujące relacje między organami władzy, a także dotyczące relacji obywateli i władz oraz praw i wolności obywateli.

Wyjątkowa pozycja konstytucji wynika z faktu, że jest to najważniejszy akt prawny w państwie. Zazwyczaj wymienia się co najmniej cztery powody świadczące o wyjątkowości konstytucji:

1. **Zawiera wyjątkowe treści** – zasady ustrojowe państwa oraz prawa i obowiązki obywateli.
2. **Ma szczególną moc** – jest najwyższym prawem w państwie. Wszystkie akty prawne muszą być z nią zgodne.

► Uchwalenie Konstytucji 3 maja 1791 roku, obraz Kazimierza Wojniakowskiego. Konstytucja 3 maja była odpowiedzią na potrzebę przeprowadzenia reform i przejawem troski o los państwa, a po jego upadku – stanowiła symbol dążenia do odrodzenia przez cały okres zaborów.

3. **Jest uchwalana** w szczególny sposób – przez parlament i zatwierdzana przez obywateli w referendum.
4. **Zmiana treści konstytucji** wymaga spełnienia specjalnych warunków.

Zasady ustrojowe i prawa obywatelskie zapisane w Konstytucji RP

Konstytucja RP uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe 2 kwietnia 1997 r. składa się z **preambuły** (uroczystego wstępu, w którym następuje odwołanie do wartości, na których opiera się dokument) oraz z 13 rozdziałów. Rozdział pierwszy jest poświęcony zasadom ustroju państwa polskiego. Podstawowe z nich są zawarte w następujących artykułach:

- art. 4. – zasada suwerenności narodu,
- art. 2. i 7. – zasada państwa prawa,
- art. 10. – zasada trójpodziału władzy,
- art. 11. – zasada pluralizmu politycznego.

Rozdział dotyczący wolności, praw i obowiązków obywateli został umieszczo-

WARTO WIEDZIEĆ

Niektóre państwa, np. Wielka Brytania, Nowa Zelandia i Izrael, nie mają konstytucji w znaczeniu jednolitej ustawy zasadniczej. Ich ustroj określony jest w wielu odrębnych aktach prawnych. Natomiast Stany Zjednoczone Ameryki Północnej mają tę samą konstytucję od 1787 r. Zmiany do niej wprowadzono w formie poprawek, których obecnie jest 27 (przy czym jedna została zniesiona za pomocą innej).

ny na drugim miejscu, co świadczy o tym, że kwestie te uznano za ważne dla prawidłowego funkcjonowania państwa.

Trybunał Konstytucyjny i jego zadania

Konstytucja RP mówi, że każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo do wystąpienia do Trybunału Konstytucyjnego ze skargą

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny, odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o Jej losie, my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski, wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach [...], ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości [...]. Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

Źródło: Preambuła Konstytucji RP (fragment)

? Do jakich wartości odwołuje się preambuła Konstytucji RP?

► W Trybunale Konstytucyjnym zasiada 15 sędziów wybranych przez sejm. Prezesa i wiceprezesa Trybunału powołuje Prezydent RP spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego. Decyzje TK są ostateczne, dlatego na sędziach spoczywa duża odpowiedzialność.

konstytucyjną. Może być ona wniesiona wtedy, kiedy została wyczerpana droga prawna (czyli np. zapadło ostateczne rozstrzygnięcie w sądzie, które nie jest dla danej osoby lub instytucji zadowalające). Trybunał rozpatruje tylko te skargi, które są związane z naruszeniem praw lub wolności określonych w konstytucji.

Trybunał Konstytucyjny to rodzaj sądu o szczególnym charakterze, gdyż do jego zadań należy:

- orzekanie o zgodności z *Konstytucją RP* ustaw, umów międzynarodowych i innych aktów prawnych wydawanych przez centralne organy władzy państwowej,
- rozstrzyganie sporów kompetencyjnych między konstytucyjnymi organami państwa,
- orzekanie o przeszkodach w sprawowaniu urzędu Prezydenta RP,
- orzekanie w sprawach skarg konstytucyjnych wnoszonych przez obywateli.

ZAPAMIĘTAJ

- Pierwszą nowożytną konstytucją na świecie była konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej z 1787 r., a pierwszą w Europie – polska *Konstytucja 3 maja* z 1791 r.
- Konstytucjonalizm to forma ustroju oparta na zasadach zawartych w ustawie zasadniczej – konstytucji, która jest źródłem prawa.
- Konstytucja (ustawa zasadnicza) jest najwyższym aktem prawnym w pań-

stwie, zawiera zasady ustrojowe państwa oraz prawa i obowiązki obywateli.

- Obecna *Konstytucja RP* została uchwalona 2 kwietnia 1997 r.
- Trybunał Konstytucyjny to szczególny rodzaj sądu, który orzeka o zgodności aktów prawnych z konstytucją, w sprawach skarg konstytucyjnych, sporów kompetencyjnych oraz przeszkód do sprawowania urzędu Prezydenta RP.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przeczytaj zamieszczony poniżej fragment *Konstytucji 3 maja* i odpowiedz, jakie zasady demokracji są w nim zawarte.

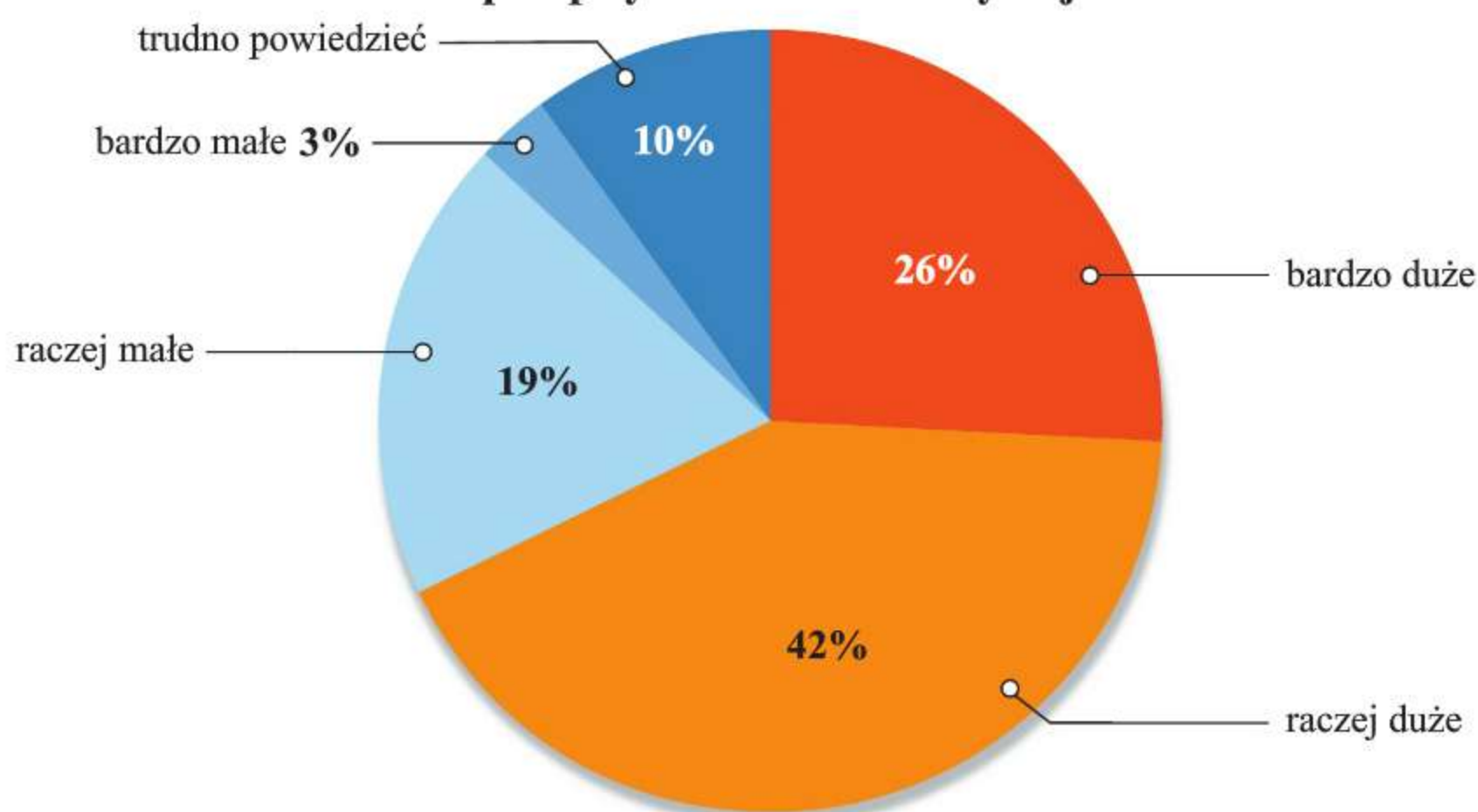
V. Rząd czyli oznaczenie władz publicznych

Wszelka władza społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc całość państw, wolność obywatelską i porządek społeczności w równej wadze na zawsze zostawały, trzy władze rząd narodu Polskiego składać powinny i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą, to jest władza prawodawcza w stanach zgromadzonych, władza najwyższa wykonawcza w królu i straży i władza sędownicza w jurysdykcjach, na ten koniec ustanowionych, lub ustanowić się mających.

Źródło: *Konstytucje w Polsce: 1791–1990*, wybór i oprac. T. Kołodziejczyk i M. Pomianowska, Przemiany, Warszawa 1990.

2. Powiedz, do jakich wartości odwołuje się preambuła *Konstytucji RP*. Które z nich wydają ci się najważniejsze?
3. Przeczytaj rozdział XII (art. 235) *Konstytucji RP* i wykonaj polecenia. Tekst ustawy zasadniczej z podziałem na rozdziały jest dostępny na stronie www.sejm.gov.pl.
 - A. Oblicz, jaka minimalna liczba posłów jest potrzebna do przedłożenia projektu zmiany konstytucji i przegłosowania tych zmian.
 - B. Wymień kompetencje Prezydenta RP w sprawie zmiany konstytucji.
 - C. Wyjaśnij, dlaczego zmiana konstytucji jest trudniejsza niż zmiana zwykłej ustawy.
4. Zapoznaj się z wynikami badania opinii i wykonaj polecenia.

Jakie znaczenie dla życia zwykłych obywateli mają zasady i przepisy zawarte w konstytucji?

Źródło: *Dwudziesta rocznica uchwalenia Konstytucji RP*, komunikat z badań CBOS, Warszawa, marzec 2017.

- A. Podaj, jaki odsetek Polaków uważa, że konstytucja ma duże znaczenie, a jaki uważa, że jej znaczenie jest małe.
- B. Odpowiedz na pytanie zadane w badaniu i uzasadnij swoją odpowiedź.

22 Partie polityczne

- Spróbuj wymienić partie, które obecnie liczą się na polskiej scenie politycznej. Z czego wynika ich znaczenie?

Cechy i funkcje partii politycznych

Jedną z podstawowych zasad demokracji – zasada pluralizmu – mówi o możliwości występowania różnych poglądów i prawie do ich wyrażania. Wiąże się z tym prawo do działania **partii politycznych**, które są dobrowolnymi organizacjami skupiającymi ludzi o podobnych poglądach na najważniejsze sprawy publiczne. Partie mają programy polityczne, ale to, co odróżnia je od innych organizacji, to przede wszystkim dążenie do zdobycia i utrzymania władzy w państwie w celu realizacji swojego programu. W systemie demokratycznym partie polityczne pełnią różnorodne funkcje.

System partyjny w Polsce

Działalność partii politycznych w Polsce regulują *Konstytucja RP* oraz *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych*. Konstytucja wprowadza zakaz działania partii politycznych odwołujących się do ideologii totalitarnych, głoszących nienawiść rasową i narodowościową oraz stosujących przemoc w celu zdobycia władzy. Bardziej szczegółowe zasady funkcjonowania partii politycznych określa ustawa z 1997 r., która zawiera m.in.: definicję partii politycznej, zasady rejestracji partii, ich status prawny oraz sposoby finansowania.

Ludzie różnią się od siebie poglądami, dlatego w demokratycznym państwie

FUNKCJE PARTII POLITYCZNYCH

- zdobycie i sprawowanie władzy (partie rządzące)
- przygotowywanie kadr do sprawowania władzy i pełnienia funkcji w instytucjach państwowych

- kontrolowanie działań władzy (opozycja)
- kształtowanie kultury politycznej i opinii publicznej
- uczestnictwo w kształtowaniu systemu partyjnego

- formułowanie programów politycznych
- formułowanie i wyrażanie interesów grupowych

▲ Prezydent Andrzej Duda powołuje Mateusza Morawieckiego na premiera.

▲ Konferencja prasowa posłów opozycji w sejmie.

▲ Kampania przed wyborami do parlamentu w 2015 r.

istnieje więcej niż jedna partia polityczna. System relacji zachodzących między partiami działającymi w danym państwie nazywa się **systemem partyjnym**. Ze względu na liczbę partii mających znaczenie na scenie politycznej danego państwa wyróżnia się systemy:

- monopartyjny (jednopartyjny),
- dwupartyjny,
- wielopartyjny.

W Polsce od 1989 r. funkcjonuje system wielopartyjny. Z reguły rządy w III Rzeczypospolitej były tworzone przez **koalicje rządowe**. Powstaniu systemu wielopartyjnego sprzyjała ordynacja wyborcza do parlamentu i tradycja odwołująca się do czasów międzywojennych.

Polska scena polityczna

Partie polityczne dzieli się ze względu na poglądy, jakie reprezentują. Podział na prawicę, centrum i lewicę został wprowadzony w XIX w. ze względu na stosunek do zmian zachodzących w otaczającym świecie. Partie **prawicowe** opowiadały się za utrzymaniem dawnego porządku, centrowe grupowały zwolenników ograniczonych zmian, przeprowadzanych metodami parlamentarnymi, **lewicowe** zaś głosiły potrzebę zmian wprowadzanych w gwałtowny, czyli rewolucyjny, sposób. Jednakże w dzisiejszych demokracjach, w których równe prawa przysługują wszystkim obywatelom, ten podział nieco się zaciera.

W Polsce nadal pewne znaczenie dla wyborców ma historia danej partii, czyli to, czy wywodzi się ona jeszcze z PRL czy z opo-

Koalicja rządowa – porozumienie partii politycznych w celu utworzenia i wspierania rządu, zawierana, gdy żadna z partii nie ma wystarczającej większości, aby samodzielnie rządzić.

ZALETY I WADY SYSTEMU WIELOPARTYJNEGO

Zalety	• odzwierciedla wielość poglądów politycznych w społeczeństwie • zmusza partie polityczne do negocjacji oraz szukania porozumienia i kompromisu (w celu utworzenia koalicji rządowej i parlamentarnej)
Wady	• powoduje trudności w utworzeniu stabilnego rządu (konieczność tworzenia koalicji) • wydłuża proces decyzyjny w rządzie i proces ustawodawczy w parlamencie • wywołuje konflikty między poszczególnymi partiami

? Poszukaj informacji o państwach, w których funkcjonują systemy: dwupartyjny i monopartyjny. Które z nich są państwami demokratycznymi?

WARTO WIEDZIEĆ

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego na koniec 2019 r. w Polsce były zarejestrowane 83 partie polityczne. Spośród 59 zbadanych w 2019 r. partii politycznych 38 miało swoje siedziby w województwie mazowieckim, w województwie śląskim – sześć, w województwie małopolskim – pięć, po dwie – w województwach lubelskim i podkarpackim, a po jednej – w województwach: dolnośląskim, łódzkim, opolskim, pomorskim i wielkopolskim. Przeciętna partia polityczna zrzeszała w 2018 r. 4,1 tys. członków, jednocześnie połowa partii miała nie więcej niż 300 członków. Najczęściej wskazywaną przez partie formą działalności był udział w debacie publicznej i edukacja społeczna. Wszystkie zbadane partie polityczne prowadzące działalność w 2018 r. korzystały z pracy społecznej członków bądź wolontariuszy.

WARTO WIEDZIEĆ

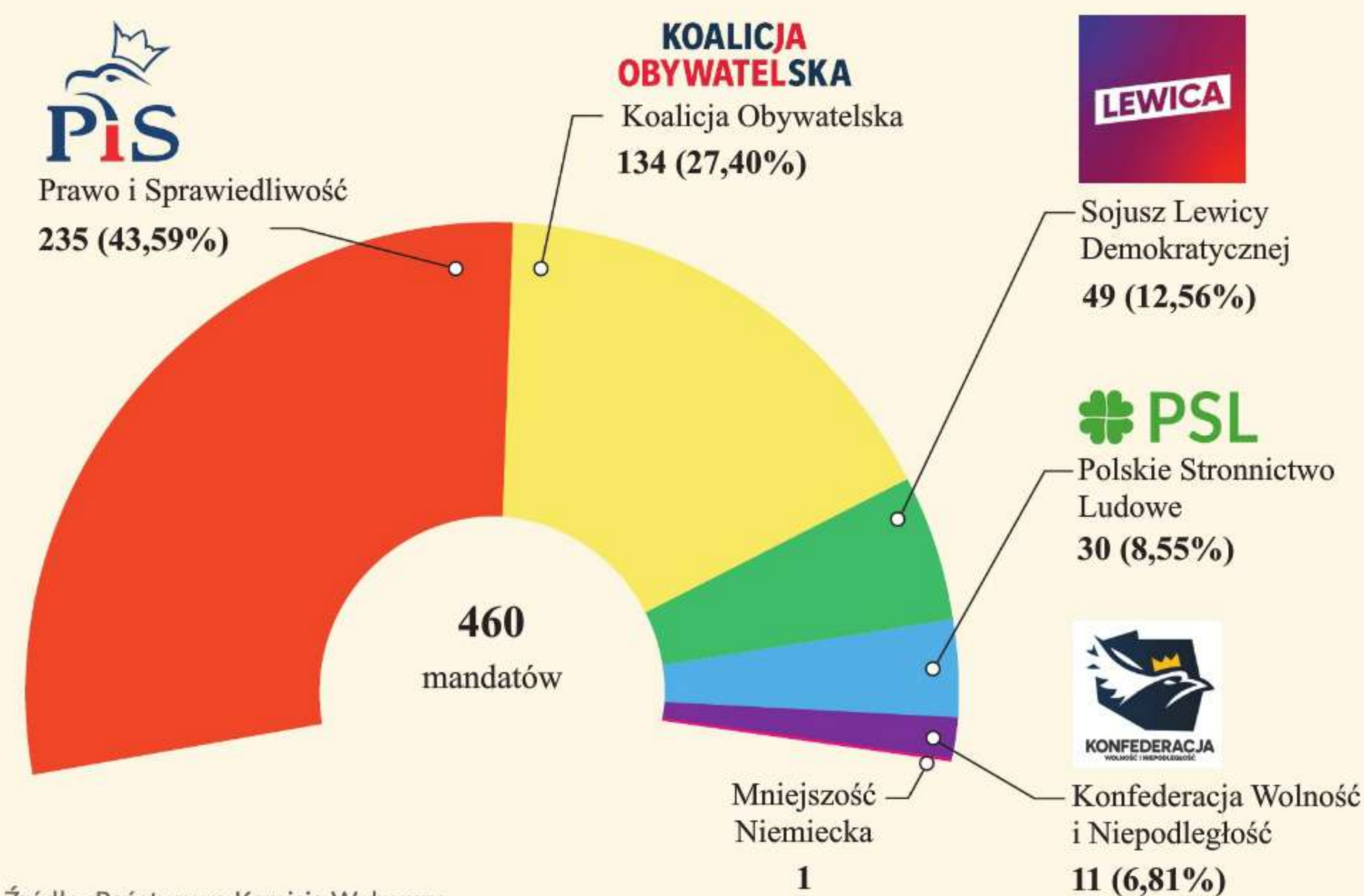
W brytyjskim systemie politycznym ukształtowała się praktyka tworzenia tzw. gabinetu cieni, czyli rodzaju alternatywnego rządu formowanego przez partię, która przegrała wybory. Każdy z ministrów rządu ma swojego odpowiednika w gabinecie cieni. Celem polityków opozycji zasiadających w gabinecie cieni jest analizowanie i ocenianie posunięć rządzących oraz proponowanie alternatywnych rozwiązań. W ten sposób opozycja przedstawia własny program i walczy o uznanie przyszłych wyborców.

zycyjnej „Solidarności”. Do grupy pierwszej zalicza się Sojusz Lewicy Demokratycznej (obecnie stanowi frakcję w ramach partii Nowa Lewica) i Polskie Stronnictwo Ludowe, do drugiej – np. Prawo i Sprawiedliwość oraz Platforma Obywatelska. Powstają także nowe partie, nieodwołujące się do historycznych podziałów, jak np. Razem i Nowoczesna.

Partie polityczne, które weszły do parlamentu, ale nie rządzą, tworzą **opozycję**. Zadaniem opozycji jest zarówno krytyka polityki rządu, jak i proponowanie własnych rozwiązań. Często jednak mamy do czynienia z tzw. opozycją betonową, nastawioną na całkowitą krytykę polityki rządu, dążącą do osłabienia przeciwnika i przejęcia władzy.

Podział miejsc w polskim sejmie po wyborach w 2019 r.

W wyniku wyborów parlamentarnych w 2019 r. mandaty poselskie zdobyły następujące komitety wyborcze:

? Zdarza się, że posłowie występują z partii czy organizacji, z których startowali w wyborach. Poszukaj przykładów takich zdarzeń w ostatniej kadencji sejmiku.

ZAPAMIĘTAJ

- Partia polityczna jest dobrowolną organizacją, która ma swój program polityczny i dąży do zdobycia i utrzymania władzy w państwie.
 - Do najważniejszych funkcji partii politycznych należą: sprawowanie władzy lub jej kontrolowanie, przygotowywanie kadr do sprawowania władzy i pracy w instytucjach państwowych, kształtowanie kultury politycznej i opinii publicznej.
 - System relacji zachodzących między partiami występującymi w danym państwie nazywa się systemem partyjnym.
- System ten tworzą przede wszystkim partie zasiadające w parlamencie i tworzące władzę. Wyróżnia się systemy: monopartyjny (niedemokratyczny), dwupartyjny i wielopartyjny. W Polsce istnieje system wielopartyjny.
- W wyniku wyborów parlamentarnych w 2019 r. mandaty poselskie zdobyły następujące komitety wyborcze: Prawo i Sprawiedliwość, Koalicja Obywatelska, Sojusz Lewicy Demokratycznej, Polskie Stronnictwo Ludowe, Konfederacja Wolność i Niepodległość, Mniejszość Niemiecka (w kolejności uzyskanego wyniku).

PYTANIA I POLECENIA

1. Przeczytaj fragment *Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych*, a następnie wykonaj polecenia.

Art. 8.

Partie polityczne kształtują swoje struktury oraz zasady działania zgodnie z zasadami demokracji, w szczególności przez zapewnienie jawności tych struktur, powoływania organów partii w drodze wyborów i podejmowania uchwał większością głosów.

Art. 9.

1. Statut partii politycznej określa jej cele, strukturę i zasady działania, a w szczególności:

- 1) nazwę, skrót nazwy i siedzibę partii;
- 2) sposób nabywania i utraty członkostwa;
- 3) prawa i obowiązki członków;
- 4) organy partii, w tym organy reprezentujące partię na zewnątrz oraz uprawnione do zaciągania zobowiązań majątkowych, ich kompetencje oraz czas trwania ich kadencji; [...]
- 9) sposób rozwiązania się partii oraz tryb połączenia z inną partią lub innymi partiami.

2. Statut partii politycznej uchwała zgromadzenie ogólne członków partii lub zgromadzenie ich demokratycznie wybranych przedstawicieli.

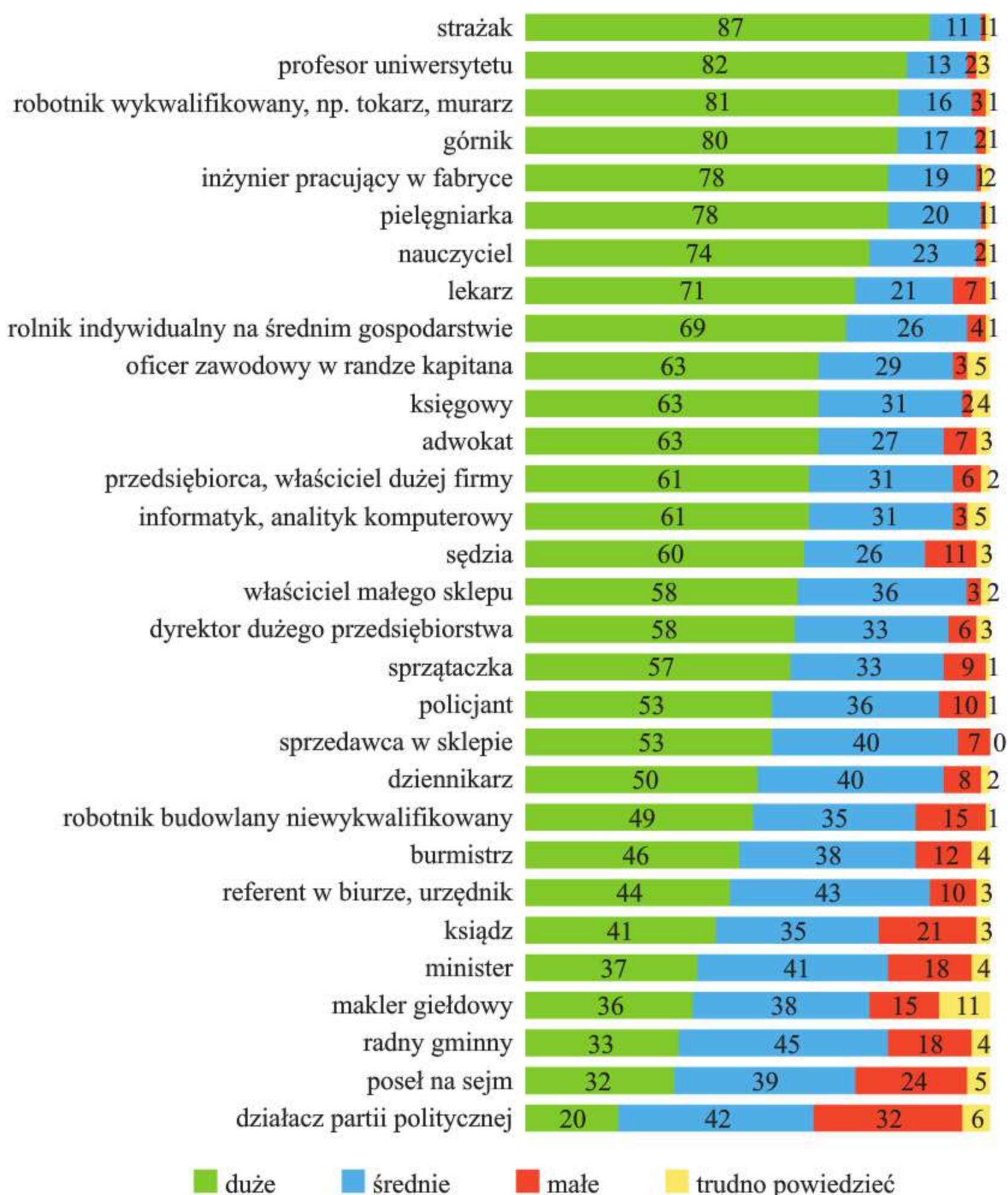
Art. 10.

Członek partii politycznej ma prawo do wystąpienia z niej.

- A. Wymień trzy zasady, którymi powinny się kierować działające w Polsce partie polityczne.
 - B. Powiedz, kto uchwała statut partii. Czy jest to zgodne z zasadami demokracji?
2. Wymień partie, których przedstawiciele zasiadają w sejmie oraz w organach stanowiących samorządu terytorialnego w twoim miejscu zamieszkania.

3. Znajdź informacje dotyczące wybranej partii politycznej: jej programu, struktur regionalnych lub centralnych, głównych przedstawicieli i działań, zarówno na szczeblu centralnym, jak i lokalnym.
4. Wyjaśnij, dlaczego system monopartyjny jest sprzeczny z zasadą pluralizmu politycznego.
5. Zapoznaj się z zamieszczonymi niżej danymi i odpowiedz na pytania.

Hierarchia zawodów według poważania społecznego

Źródło: Prestiż zawodów, komunikat z badań CBOS, Warszawa, listopad 2013.

- A. Gdzie w hierarchii zawodów znaleźli się politycy?
- B. Jak sądzisz, jakie są przyczyny tak niskiej oceny polityków przez badanych?
- C. Jak uważasz, czy winę za tak niskie noty wystawione politykom ponoszą tylko oni sami? Uzasadnij swoje zdanie.

23 Jak działa demokracja przedstawicielska: sejm i senat

- Czy będziesz chodzić na wybory, kiedy już będziesz mógł/mogła głosować? Dlaczego?

Sposób powoływania władz ustawodawczych

Zgodnie z zasadą trójpodziału władzy jedną z trzech władz jest **legislatywa**, czyli władza ustawodawcza. Jest ona wybierana przez obywateli w wyborach powszechnych. Wybory nie bez powodu są nazywane świętem demokracji, gdyż odzwierciedlają jej fundamentalne zasady, jak chociażby suwerenność narodu, wolność słowa czy pluralizm polityczny. Są one także okazją do oceny dotychczasowej pracy polityków, a zwłaszcza partii rządzącej, i dają odpowiedź na pytanie, czy społeczeństwo chce zmian czy kontynuacji dotychczasowej polityki. Wybory są przejawem **demokracji pośredniej**, zwanej inaczej przedstawicielską, ponieważ wybieramy swoich

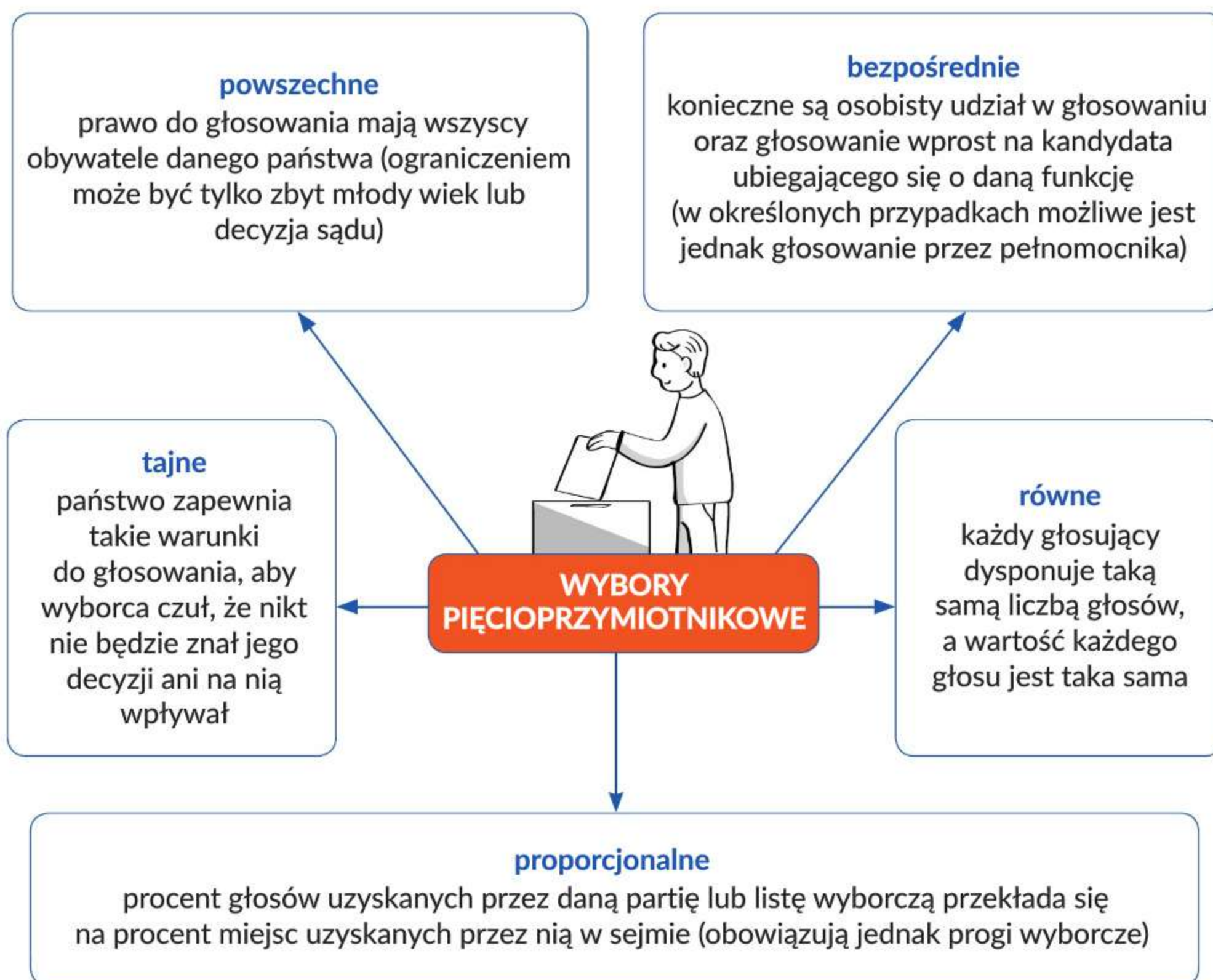
przedstawicieli, którzy w naszym imieniu będą sprawowali władzę. **Frekwencja wyborcza** w Polsce po 1989 r. waha się od 40 do ponad 70%. Warto jednak pamiętać o tym, że wybrani przez nas parlamentarzyści będą tworzyli prawo obowiązujące nas wszystkich, a partia, która wygra wybory, będzie tworzyła przyszły rząd.

Wybory w państwie demokratycznym powinny odbywać się regularnie po skończeniu okresu urzędowania (kadencji). Szczegółowe przepisy dotyczące możliwości głosowania, kandydowania w wyborach,

Frekwencja wyborcza – odsetek osób uprawnionych do głosowania, które wzięły udział w wyborach.

▲ Głosowanie w lokalu wyborczym. W wyborach parlamentarnych w 2019 r. frekwencja wyniosła 61,74% uprawnionych.

przebiegu głosowania i liczenia głosów zawiera specjalna ustawa – **ordynacja wyborcza**. Najważniejsze zapisane w niej zasady dotyczące wyborów do parlamentu to:

- czynne prawo wyborcze (prawo do głosowania) do sejmu i senatu przysługujące obywatelom od 18. roku życia,
- bierne prawo wyborcze (prawo do bycia wybranym) do sejmu od 21. roku życia, do senatu – od 30. roku życia,
- ograniczenie lub odebranie praw wyborczych tylko w przypadku osób pozbawionych praw publicznych lub ubezwłasnowolnionych (na mocy decyzji sądu).

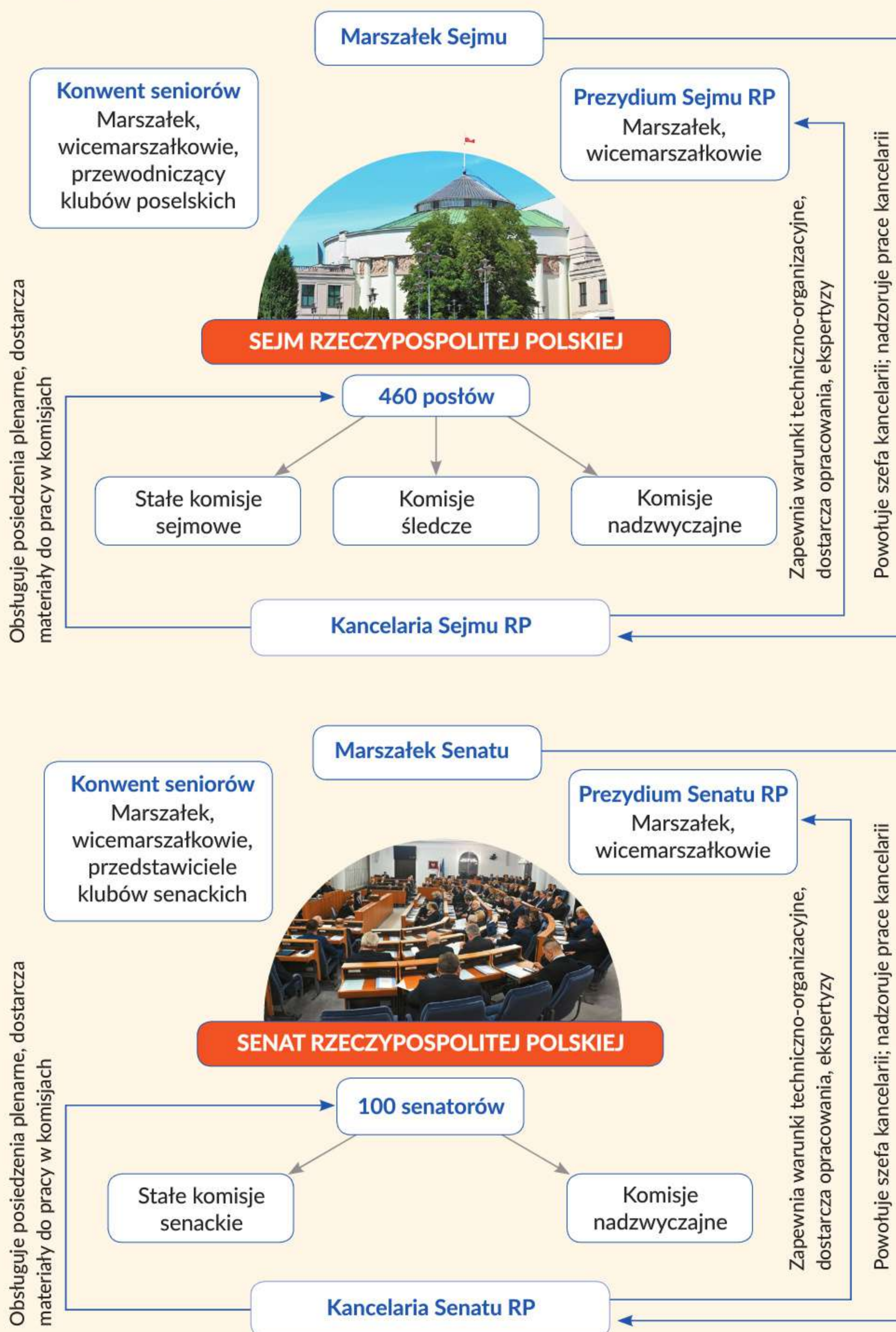
Wybory do sejmu odbywają się w Polsce wg tzw. **pięcioprzymiotnikowej ordynacji wyborczej**. Wybory do senatu różnią się w jednym punkcie – nie są proporcjonalne, lecz większościowe. Oznacza to, że osoba, która w danym okręgu wyborczym uzyskała największą liczbę głosów, wygrywa.

Jak działają sejm i senat

Polski parlament składa się z dwóch izb – sejmu i senatu, ale ich pozycja nie jest równa. Największe znaczenie ma sejm, który decyduje o kierunkach polityki państwa, kontroluje władzę wykonawczą, może sam się rozwiązać. Senat współtworzy ustawy przez zgłaszanie poprawek i współuczestniczy w powoływaniu niektórych organów państwowych. Sejm składa się z 460 posłów, senat – ze 100 senatorów. Obie izby pracują podczas posiedzeń plenarnych oraz

Posiedzenie plenarne – obrady ogółu członków danego zgromadzenia.

Organizacja Sejmu i Senatu RP

w komisjach zajmujących się poszczególnymi zagadnieniami. Pracą każdej z izb parlamentu kieruje **marszałek** wybierany spośród posłów lub senatorów na pierwszym posiedzeniu. Zastępują go wicemarszałkowie. Posłowie i senatorowie grupują się w **klubach i kołach** według przynależności do ugrupowań politycznych. Klub musi liczyć co najmniej 15 członków, koło – co najmniej trzech.

W wyjątkowych sytuacjach obie izby obradują wspólnie – tworzą wtedy **Zgromadzenie Narodowe**. Może je zwołać marszałek sejmu, który przewodniczy jego obradom. Może ono zebrać się w celu:

- odebrania przysięgi od nowego Prezydenta RP i wysłuchania jego orędzia;
- stwierdzenia stałej niezdolności do sprawowania urzędu przez Prezydenta RP ze względu na zły stan zdrowia;
- postawienia Prezydenta RP w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu.

Funkcje sejmu i senatu w polskim systemie politycznym są następujące:

- **ustawodawcza** – polega na stanowieniu prawa, czyli uchwalaniu ustaw; sejm uchwala także ustawę budżetową, bez której państwo nie może funkcjonować;

WARTO WIEDZIEĆ

W niektórych państwach istnieje tzw. przymus wyborczy, czyli obowiązek głosowania. Są to m.in.: Belgia, Cypr, Grecja, Luksemburg i Turcja. Za brak udziału w głosowaniu stosuje się kary finansowe (w niektórych krajach grzywna rośnie wraz z każdą kolejną nieobecnością), karą może być też nieudzielenie kredytu lub pożyczki przez bank państwowy czy odmowa załatwienia sprawy w urzędach publicznych.

? Jak sądzisz, czy przymus wyborczy jest dobrym rozwiązaniem? Czy takie rozwiązanie powinno być wprowadzone w Polsce? Uzasadnij swoją odpowiedź.

- **ustrojodawcza** – uchwalenie lub zmiana konstytucji, przez co zostaje ustalony ustrój państwa;
- **kreacyjna** – powoływanie i odwoływanie organów państwowych oraz osób pełniących najważniejsze funkcje w państwie (np. Rzecznika Praw Obywatelskich, prezesa Najwyższej Izby Kontroli);
- **kontrolna** – sprawowanie przez sejm kontroli nad rządem.

ZAPAMIĘTAJ

- Wybory w państwie demokratycznym powinny odbywać się regularnie. Szczegółowe przepisy dotyczące kandydowania, przebiegu głosowania i liczenia głosów zawiera ordynacja wyborcza.
- W wyborach do parlamentu czynne prawo wyborcze (prawo głosowania) przysługuje od 18. roku życia, a bierne (prawo kandydowania) – do sejmu od 21. roku życia, a do senatu – od 30. roku życia.
- Wybory do sejmu odbywają się wg tzw. pięcioprzymiotnikowej ordynacji

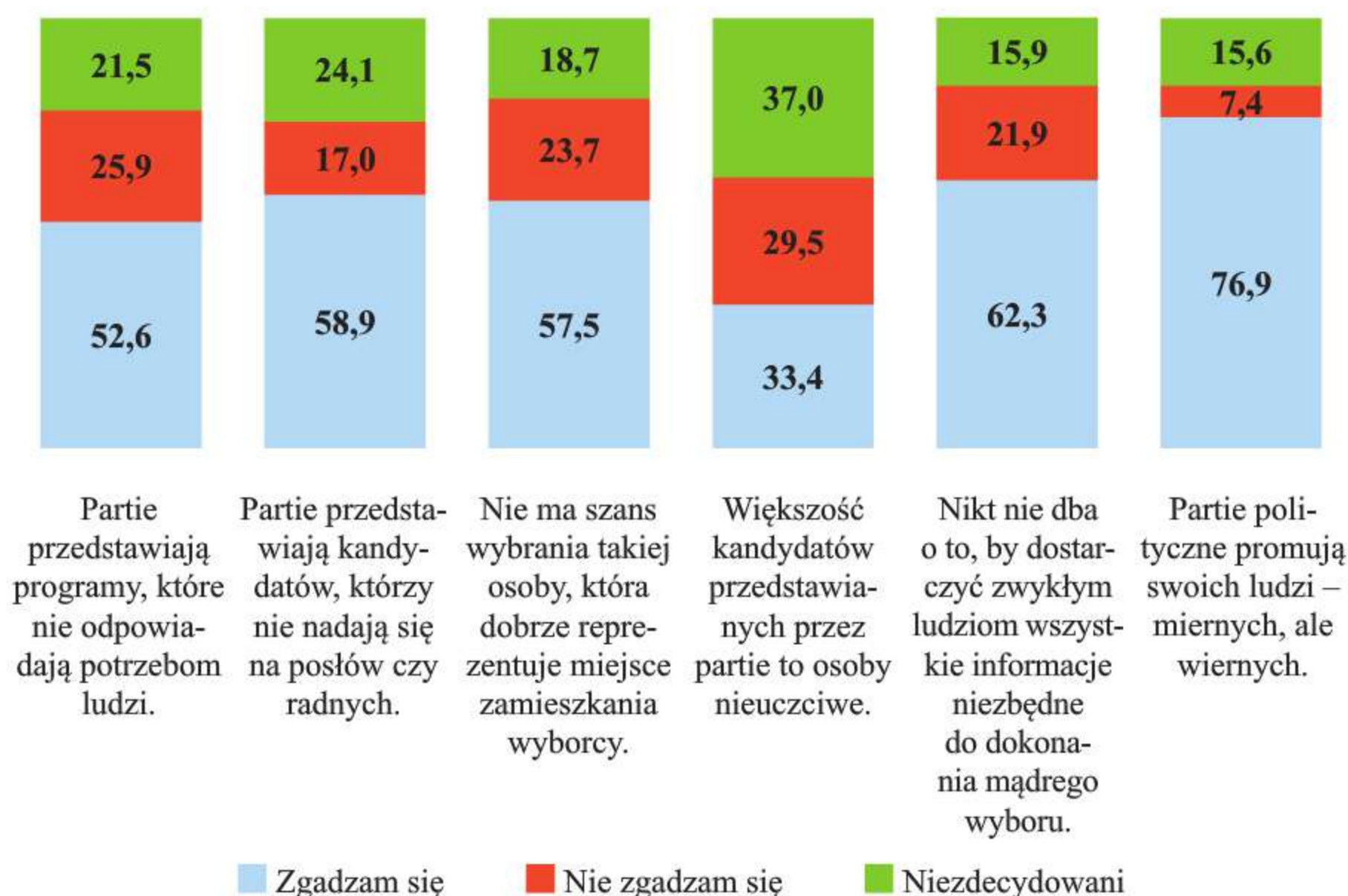
wyborczej – są powszechne, równe, bezpośrednie, tajne i proporcjonalne; wybory do senatu różnią się tym, że nie są proporcjonalne, lecz większościowe.

- Polski parlament jest dwuizbowy, przy czym sejm ma większe znaczenie niż senat. W określonych w konstytucji przypadkach sejm i senat obradują razem jako Zgromadzenie Narodowe.
- Najważniejsze funkcje parlamentu to: ustawodawcza, ustrojodawcza, kreacyjna i kontrolna.

PYTANIA I POLECENIA

1. Jakie działania, według ciebie, należałoby podjąć, aby zwiększyć frekwencję wyborczą? A może uważasz, że nie należy podejmować takich działań? Uzasadnij swoje zdanie.
2. Wymień pięć cech osoby, na którą oddałbyś/oddabyś głos w wyborach.
3. Sprawdź, kto obecnie pełni funkcję marszałka sejmu, a kto – marszałka senatu.
4. Podaj przykłady działań parlamentu z ostatniego okresu (w tym celu możesz wykorzystać strony internetowe sejmu i senatu). Określ, które ze swoich funkcji realizował parlament.
5. Podyskutujcie na forum klasy o tym, czy warto chodzić na wybory lub włączać się w działania partii politycznych.
6. Zapoznaj się z zamieszczonymi niżej wynikami badania opinii i odpowiedz na pytania.

Ogólnie rzecz biorąc w Polsce podczas wyborów...

Źródło: Obywatele i wybory, badanie zrealizowane w październiku 2012 r. przez CBOS na zlecenie Fundacji Batorego, dostępne na stronie www.batory.org.pl (dostęp: 1.12.2017).

- A. Jakie zarzuty stawiają ankietowani wobec partii i kandydatów startujących w wyborach?
- B. Czy zarzuty stawiane partiom politycznym są słuszne? Uzasadnij swoje zdanie.
- C. Co partie powinny zrobić, żeby poprawić swój wizerunek? Podaj przykłady konkretnych działań.

24 Władza wykonawcza: prezydent i Rada Ministrów

- Spróbuj wyjaśnić, co oznacza nazwa Rzeczpospolita Polska.

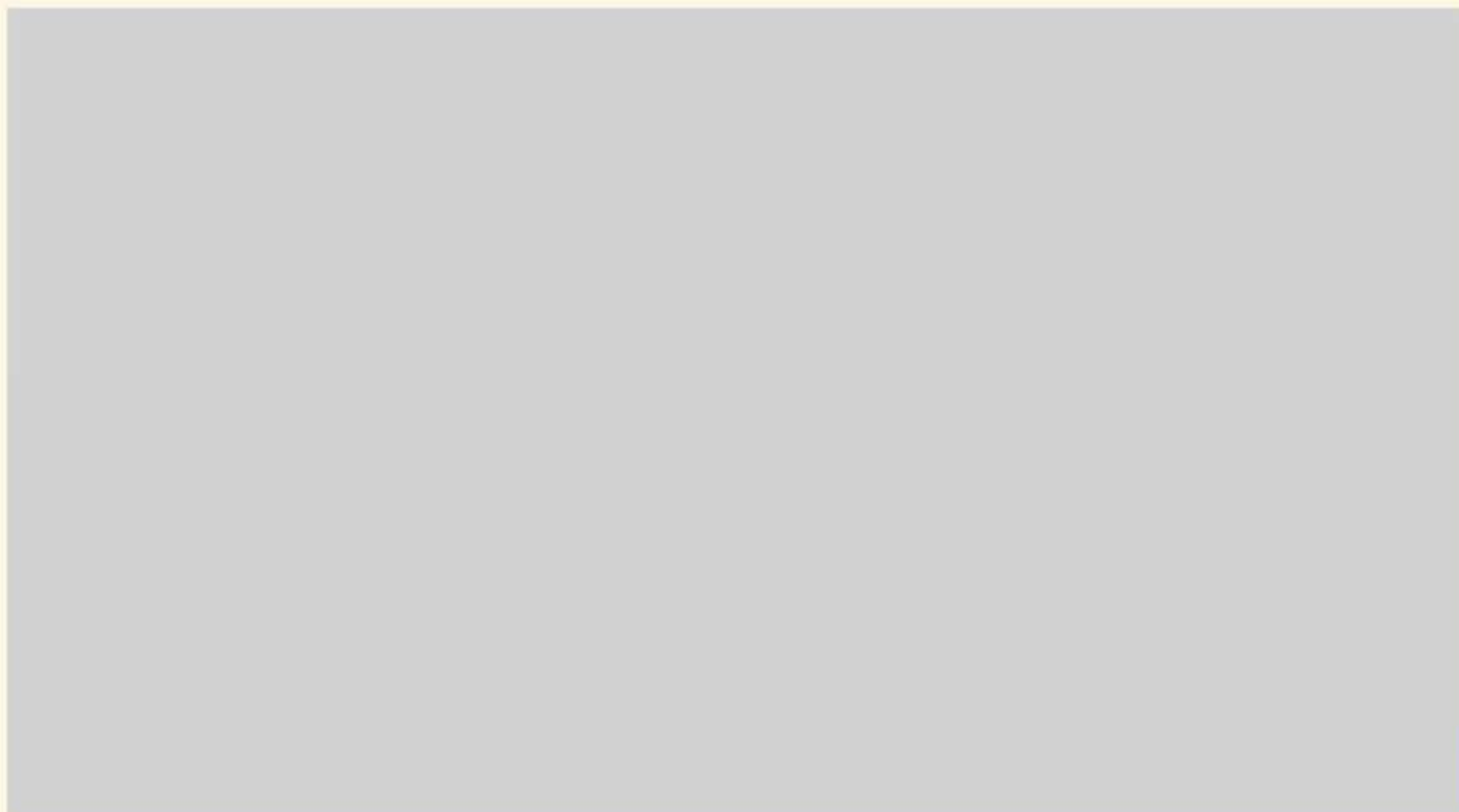
Na czym polega republikańska forma rządów

Słowo *republika* wywodzi się z łacińskiego *res publica*, czyli „rzecz wspólna”. Ze wspólnego dobra możemy wszyscy korzystać, ale przede wszystkim powinniśmy się o nie troszczyć. Dotyczy to wszystkich obywateli, bez względu na to, jakie funkcje pełnią w państwie. Obecnie najbardziej rozpowszechnione jest rozumienie republiki jako przeciwieństwa monarchii. W państwach o republikańskiej formie rządów głowa państwa, najczęściej **prezydent**, sprawuje swój mandat przez ściśle określony czas (kadencję). Polska jest republiką. Mówią o tym nazwa państwa – Rzeczpospolita Polska, tytuł naszej konstytucji

▲ Prezydent Andrzej Duda z małżonką podczas uroczystości zaprzysiężenia przed Zgromadzeniem Narodowym.

■ Prezydenci III Rzeczypospolitej wybrani w wyborach powszechnych

oraz zasady zawarte w ustawie zasadniczej. *Konstytucja RP* mówi:

Art. 1.

Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

Władza wykonawcza: Prezydent RP

Zgodnie z zasadą trójpodziału władzy, władza wykonawcza – jak sama nazwa wskazuje – wykonuje prawo uchwalone przez władzę ustawodawczą. Obecnie pojęcie **władza wykonawcza** rozumiemy znacznie szerzej – oznacza ono działalność polegającą na realizowaniu zadań państwowych (określanych przez władzę ustawodawczą) przez administrowanie (czyli zarządzanie) oraz inicjowanie polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa. W Polsce istnieje **dualizm władzy wykonawczej**, czyli jej rozdzielenie między dwa organy – prezydenta i rząd. W takiej sytuacji jest potrzebne wyraźne rozgrani-

czenie kompetencji, aby uniknąć ewentualnych nieporozumień.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej od 1990 r. jest wybierany w wyborach powszechnych, równych, tajnych i bezpośrednich. Oznacza to, że prezydent prawo do sprawowania urzędu (mandat) otrzymuje bezpośrednio od narodu. Jest wybierany na pięcioletnią kadencję i może być ponownie wybrany tylko jeden raz. Obejmuje urząd po złożeniu przysięgi przed Zgromadzeniem Narodowym. Na urząd Prezydenta RP może kandydować obywatel polski, który ukończył 35 lat życia i ma pełnię praw wyborczych.

Władza wykonawcza: Rada Ministrów

Rada Ministrów, czyli rząd, jest drugim organem władzy wykonawczej w Rzeczypospolitej Polskiej. Pełni funkcję naczelnego organu administracji państwowej. Rada Ministrów jest ciałem kolegialnym, czyli działającym zespołowo. Tworzą ją:

Andrzej Duda
(ur. 1972)

po 1989 r. pełnił m.in.
funkcje: członka Trybunału
Stanu, posła na sejm i posła
do Parlamentu Europejskiego.

od 2015

Prezes Rady Ministrów (premier), który jest przewodniczącym, wiceprezysi (wicepremierzy) oraz ministrowie. W skład Rady Ministrów mogą być powoływani przewodniczący komitetów określonych w ustawach.

Rząd jest zazwyczaj wyłaniany przez partię polityczną, która ma największą liczbę posłów w sejmie. Jeżeli partia tworząca rząd nie ma wystarczającej liczby posłów, może zawiązać z innymi partiami koalicję, aby uzyskać **większość**. Ta większość w parlamencie jest potrzebna do zatwierdzania decyzji podejmowanych przez rząd, gdyż wiele obszarów życia społecznego jest regulowanych za pomocą ustaw. Można także próbować stworzyć **rząd mniejszościowy**, który również może uzyskać akceptację sejmu i zostać zatwierdzony. W praktyce parlamentarnej i politycznej

Rząd mniejszościowy – rząd, który nie ma poparcia większości posłów w parlamencie.

funkcjonowanie rządu mniejszościowego jest trudne, gdyż wszystkie działania musi on uzgadniać z opozycją.

Uprawnienia Prezydenta RP

Prezydent RP to najwyższy przedstawiciel państwa polskiego. Stoi na straży suwerenności, bezpieczeństwa oraz nienaruszalności i niepodzielności terytorium Polski. Jest także gwarantem przestrzegania *Konstytucji RP* i umów międzynarodowych oraz zwierzchnikiem sił zbrojnych. Za naruszenie konstytucji lub niektóre przestępstwa prezydent ponosi odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu.

■ Proces powoływania rządu na podstawie *Konstytucji RP*

1 Prezydent RP desygnuje, a następnie powołuje Prezesa Rady Ministrów i Radę Ministrów.
Sejm przyjmuje nowy rząd w drodze głosowania większością bezwzględną (co najmniej 50% + 1 głos)

Jeśli ta procedura się nie powiedzie – następuje punkt 2.

2 Sejm wybiera Prezesa Rady Ministrów i Radę Ministrów większością bezwzględną (jak w punkcie 1.).
Prezydent RP powołuje tak wybraną Radę Ministrów

Jeśli ta procedura się nie powiedzie – następuje punkt 3.

3 Prezydent RP powołuje Prezesa Rady Ministrów i Radę Ministrów.
Sejm przyjmuje nowy rząd w drodze głosowania, lecz większością zwykłą (więcej głosów za niż przeciw)

Jeśli ta procedura się nie powiedzie – Prezydent RP skracą kadencję parlamentu i zarządza nowe wybory do sejmu i senatu.

▲ Zgodnie z konstytucją prezydent jest zwierzchnikiem Sił Zbrojnych RP.

Trybunał Stanu – organ władzy sądowniczej, którego zadaniem jest egzekwowanie odpowiedzialności najwyższych urzędników w państwie za naruszenie konstytucji.

Odpowiedzialność konstytucyjna – odpowiedzialność, którą ponoszą osoby zajmujące wysokie stanowiska w państwie za naruszenie konstytucji.

Prezydent RP ma liczne uprawnienia.

Jako głowa państwa:

- nadaje obywatelstwo polskie, tytuły honorowe i naukowe, order i odznaczenia;
- korzysta z prawa łaski wobec osób skazanych prawomocnym wyrokiem sądu.

Wobec władzy ustawodawczej (sejmu, senatu):

- zarządza wybory do sejmu i senatu, zwołuje pierwsze posiedzenie nowo wybranego sejmu i senatu;

- skraca kadencję sejmu w przypadkach określonych konstytucją;
- podpisuje ustawy lub odmawia ich podpisania (weto prezydenckie);
- zwraca się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o stwierdzenie zgodności ustawy z *Konstytucją RP*.

Wobec władzy wykonawczej (rządu):

- desygnuje i powołuje Prezesa Rady Ministrów, przyjmuje dymisję Rady Ministrów;
- ma prawo stałego wglądu w prace rządu, w sprawach szczególnej wagi może zwołać Radę Gabinetową (Rada Ministrów obradująca pod przewodnictwem Prezydenta RP);
- kieruje do sejmu wnioski o pociągnięcie ministra do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu.

Wobec władzy sądowniczej:

- powołuje sędziów;
- powołuje Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego;
- powołuje Prezesa Najwyższego Sądu Administracyjnego.

W zakresie bezpieczeństwa i obronności państwa:

- jest zwierzchnikiem Sił Zbrojnych RP;
- mianuje Szefa Sztabu Generalnego i dowódców rodzajów Sił Zbrojnych, a na czas wojny – Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych (na wniosek Prezesa Rady Ministrów);
- zarządza powszechną mobilizację i użycie sił zbrojnych (na wniosek premiera).

W zakresie polityki zagranicznej:

- reprezentuje państwo polskie na zewnątrz i czuwa nad jego polityką zagraniczną;
- mianuje i odwołuje pełnomocnych przedstawicieli RP w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych;
- ratyfikuje (zatwierdza) i wypowiada umowy międzynarodowe, o czym zawiadamia sejm i senat.

Zadania Rady Ministrów

Najważniejszą postacią w Radzie Ministrów jest **premier**, nazywany oficjalnie **Prezesem Rady Ministrów**, który kieruje pracami rządu i może dowolnie ustalać

jego skład i kształt. Za naruszenie *Konstytucji RP* lub nadużycia popełnione w trakcie urzędowania premier ponosi odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu.

Premier ma liczne **kompetencje**:

- wydaje rozporządzenia;
- koordynuje i kontroluje prace rządu;
- jest zwierzchnikiem administracji rządowej;
- kontroluje pracę wojewodów (ma prawo ich powoływania i odwoływania);
- sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym w granicach określonych w *Konstytucji RP*.

Ministrowie kierują działaniami administracji rządowej. Podobnie jak premier, ponoszą odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu. Liczba ministerstw działających w rządzie może się zmieniać. Decyzje Rady Ministrów są podejmowane wspólnie. Zakres tych decyzji jest dość rozległy i obejmuje kierowanie całością polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa oraz administracji rządowej.

► Rząd RP w sali posiedzeń.

🔍 Podaj nazwiska obecnie urzędującego premiera oraz wicepremierów. Sprawdź, jakie ministerstwa wchodzi w skład rządu.

ZAPAMIĘTAJ

- Państwo polskie jest republiką. O nasze państwo – jako wspólne dobro – wszyscy powinniśmy się troszczyć.
- Władza wykonawcza wykonuje prawo uchwalone przez władzę ustawodawczą, realizuje zadania państwa przez administrowanie (czyli zarządzanie) oraz inicjowanie polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa.
- W Polsce istnieje dualizm władzy wykonawczej, czyli jej rozdzielenie między dwa organy – prezydenta i rząd.
- Od 1990 r. Prezydent RP jest wybierany w wyborach powszechnych na pięcioletnią kadencję. Może sprawować urząd przez maksymalnie dwie kadencje.
- Rada Ministrów, czyli rząd, jest organem władzy wykonawczej w Polsce. Pełni ona funkcję naczelnego organu administracji państwowej. Jest powoływana przez prezydenta i sejm.
- Rząd jest zazwyczaj wyłaniany przez partię polityczną lub koalicję, która ma największą liczbę posłów w sejmie.

PYTANIA I POLECENIA

1. Sprawdź, ile razy od 1991 r. odbyły się wybory parlamentarne i ilu było do tej pory premierów oraz jak długo sprawowali oni ten urząd. Porównaj liczby i sformułuj wnioski.
2. Wymień pozytywne oraz negatywne konsekwencje tworzenia koalicji rządowych.
- ✳ 3. Ministrami są zazwyczaj członkowie partii, która wygrała wybory parlamentarne. Zastanów się i powiedz, jakie byłyby konsekwencje powołania tzw. rządu fachowców, czyli składającego się z osób niezwiązanych z żadną partią polityczną, ale będących dobrymi specjalistami w swoich dziedzinach.
4. Sporządź w zeszycie zestawienie kilku najważniejszych działań obecnej Rady Ministrów. Wskaż, które z tych działań dotyczą bezpośrednio ciebie i twoich bliskich.
5. Poszukaj informacji o działaniach obecnego Prezydenta RP oraz o akcjach, w które angażuje się małżonka prezydenta – Pierwsza Dama.

25 Władza sądownicza

- Przypomnij sobie, czym jest demokratyczne państwo prawne.

Organizacja władzy sądowniczej

Polski system sędownictwa jest osadzony w tradycji prawa europejskiego, którego korzenie sięgają prawa rzymskiego. Władza sędownicza jest trzecim – oprócz władzy ustawodawczej i wykonawczej – niezależnym elementem władzy państwowej. Fundament prawny systemu sędowniczego III RP stanowią konstytucja i kodeksy. *Konstytucja RP* stanowi, że władzę sędowniczą w Polsce sprawują sądy i trybunały.

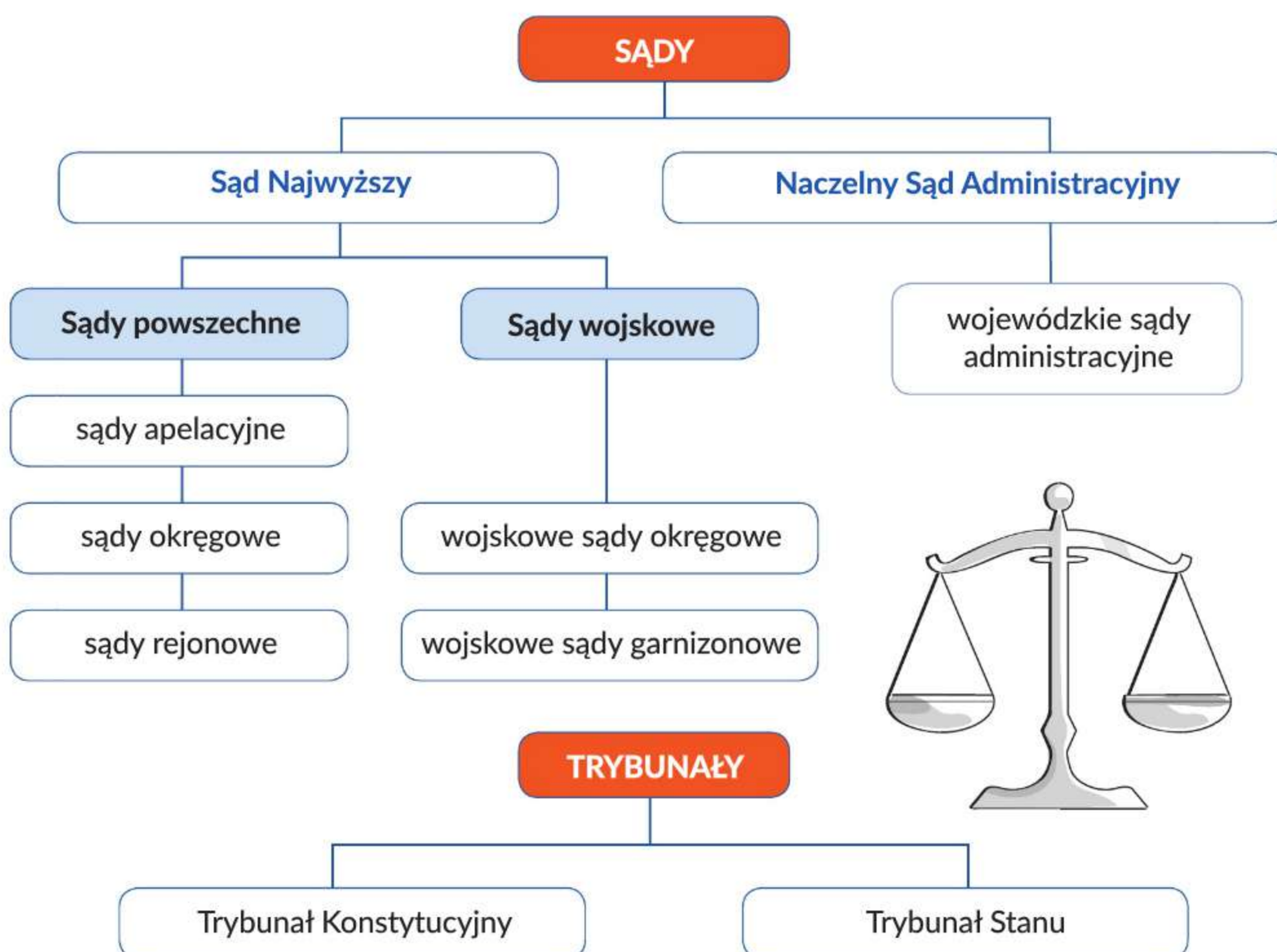
Sądy powszechne rozpatrują sprawy z zakresu prawa karnego, cywilnego, ro-

Kodeks – zbiór przepisów prawnych w randze ustawy regulujących daną dziedzinę życia społecznego, np. *Kodeks cywilny*, *Kodeks karny*, *Kodeks pracy*.

dzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, z wyłączeniem spraw ustawowo przewidzianych dla innych sądów.

Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu są sądami o szczególnych kompetencjach.

SYSTEM SĄDOWNICTWA W POLSCE

Trybunał Konstytucyjny orzeka o zgodności ustaw, umów międzynarodowych i innych aktów normatywnych centralnych organów państwowych z *Konstytucją RP*, a także rozstrzyga spory kompetencyjne między konstytucyjnymi organami państwa. Zadaniem Trybunału Stanu jest pociąganie do odpowiedzialności konstytucyjnej osób, które ze względu na zajmowane stanowisko lub sprawowany urząd naruszyły *Konstytucję RP* lub obowiązujące ustawy.

Jak działają organy wymiaru sprawiedliwości

Instancja – każdy z kolejnych stopni w systemie podległych sobie instytucji, organizacji itp.

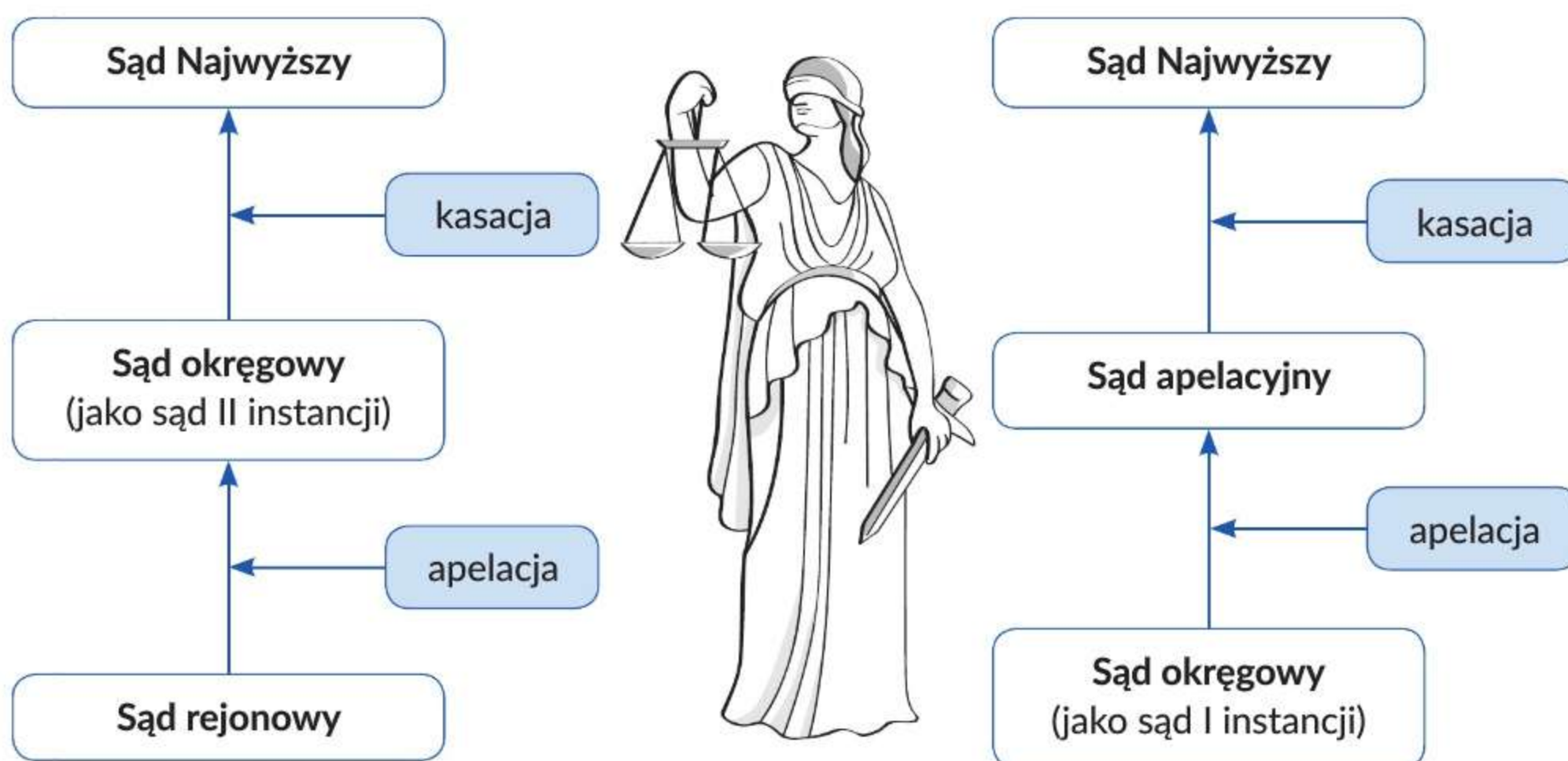
Immunitet – instytucja prawna polegająca na wyłączeniu danej osoby od stosowania wobec niej wybranych przepisów prawnych.

Głównym organem wymiaru sprawiedliwości jest Sąd Najwyższy. Pod jego nadzorem działają sądy powszechne i wojskowe. Sędziowie zasiadający w Sądzie Najwyższym powinni być osobami o dużej wiedzy prawniczej i autorytecie osobistym. Sądownictwem administracyjnym kieruje Naczelny Sąd Administracyjny (NSA), który sprawuje kontrolę sądową nad administracją publiczną. Rozstrzyga on także spory między obywatelami a instytucjami administracji.

Sprawy, jakimi zajmują się sądy powszechne, są różne, dlatego w ramach sądów istnieją wyspecjalizowane **wydziały**. Taki podział powoduje specjalizację sędziów. System sądów powszechnych jest zbudowany hierarchicznie – na pierwszym szczeblu są sądy rejonowe, na drugim – okręgowe, a na trzecim – apelacyjne.

Sądy rejonowe rozpoznają wszystkie sprawy należące do sądów powszechnych z wyłączeniem spraw szczególnie skomplikowanych i ciężkich przestępstw, zastrzeżonych dla sądów wyższych instancji. Sądy rejonowe obejmują zazwyczaj swoim działaniem obszar od jednej do kilku gmin.

INSTANCYJNOŚĆ W POSTĘPOWANIU SĄDOWYM

Sąd rejonowy dzieli się na wydziały: cywilny, karny, rodzinny i nieletnich (sąd rodzinny), pracy i ubezpieczeń społecznych, ksiąg wieczystych, gospodarczy.

Dzięki hierarchii sądów istnieje możliwość apelacji, czyli odwołania się od decyzji sądu. Apelację od wyroku w sprawach rozpatrywanych przez sądy rejonowe

(np. drobne kradzieże) wnosi się do sądu okręgowego. Apelacja od wyroków w sprawach rozpatrywanych przez sądy okręgowe (np. zabójstwa) trafia do sądu apelacyjnego. W niektórych przypadkach możliwa jest kasacja w Sądzie Najwyższym.

Apelacja – środek odwoławczy od orzeczenia sądu I instancji do sądu II instancji.

Kasacja – prawo do uchylenia wyroku, gdy zachodzi przypuszczenie, że mogło dojść do uchybień prawnych, które mogły mieć wpływ na decyzję sądu.

WARTO WIEDZIEĆ

W średniowieczu jako środek dowodowy, przede wszystkim w sprawach karnych, stosowano ordalia, czyli tzw. sądy boże. Przeprowadzano próbę, której wynik miał albo oczyścić oskarżonego z zarzutów, albo je potwierdzić. Najczęściej były stosowane:

- próba ognia, rozpalonego żelaza lub wrzącej wody – przejście po rozżarzonego węgla albo wzięcie do ręki rozpalonego przedmiotu lub włożenie ręki do wrzasku; jeśli rana goiła się za długo – świadczyło to o winie oskarżonego;

- próba poświęconego kęsa – połknięcie kawałka poświęconego chleba – jeśli podejrzany się zadławił, oznaczało to, że jest winny;
- próba pławienia (w przypadku kobiet podejrzanych o czary) – wrzucenie do wody; jeśli oskarżona tonęła – uważano, że jest niewinna, a jeśli utrzymywała się na powierzchni – świadczyło to o jej winie, wierzono bowiem, że woda nie może przyjąć do siebie złego człowieka.

ZAPAMIĘTAJ

- Zgodnie z zasadą trójpodziału władzy władza sądowa jest trzecim – oprócz ustawodawczej i wykonawczej – niezależnym elementem władzy państwowej.
- Fundament prawny systemu sądowego III RP stanowią konstytucja i kodeksy. Konstytucja RP stanowi, że władzę sądową w Polsce sprawują sądy i trybunały.
- Głównym organem wymiaru sprawiedliwości jest Sąd Najwyższy. Sprawuje on nadzór nad sądami powszechnymi i wojskowymi. Naczelny Sąd Administracyjny kieruje sądownictwem administracyjnym.
- Niezawisłość sędziowska, jednolitość, instancyjność, kolegalność i jawność sądów, prawo oskarżonego do obrony, udział obywateli w wymiarze sprawiedliwości to najważniejsze zasady wymiaru sprawiedliwości w Polsce.
- Sądy powszechne są zorganizowane hierarchicznie – na pierwszym szczeblu są sądy rejonowe, na drugim – okręgowe, a na trzecim – apelacyjne.
- Sądy rejonowe dzielą się na wydziały: cywilny, karny, rodzinny i nieletnich (sąd rodzinny), pracy i ubezpieczeń społecznych, ksiąg wieczystych, gospodarczy.
- Istnieje możliwość odwołania się od decyzji sądu, czyli złożenia apelacji.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przeczytaj zamieszczony poniżej fragment dzieła Monteskiusza *O duchu praw* i odpowiedz na pytania.

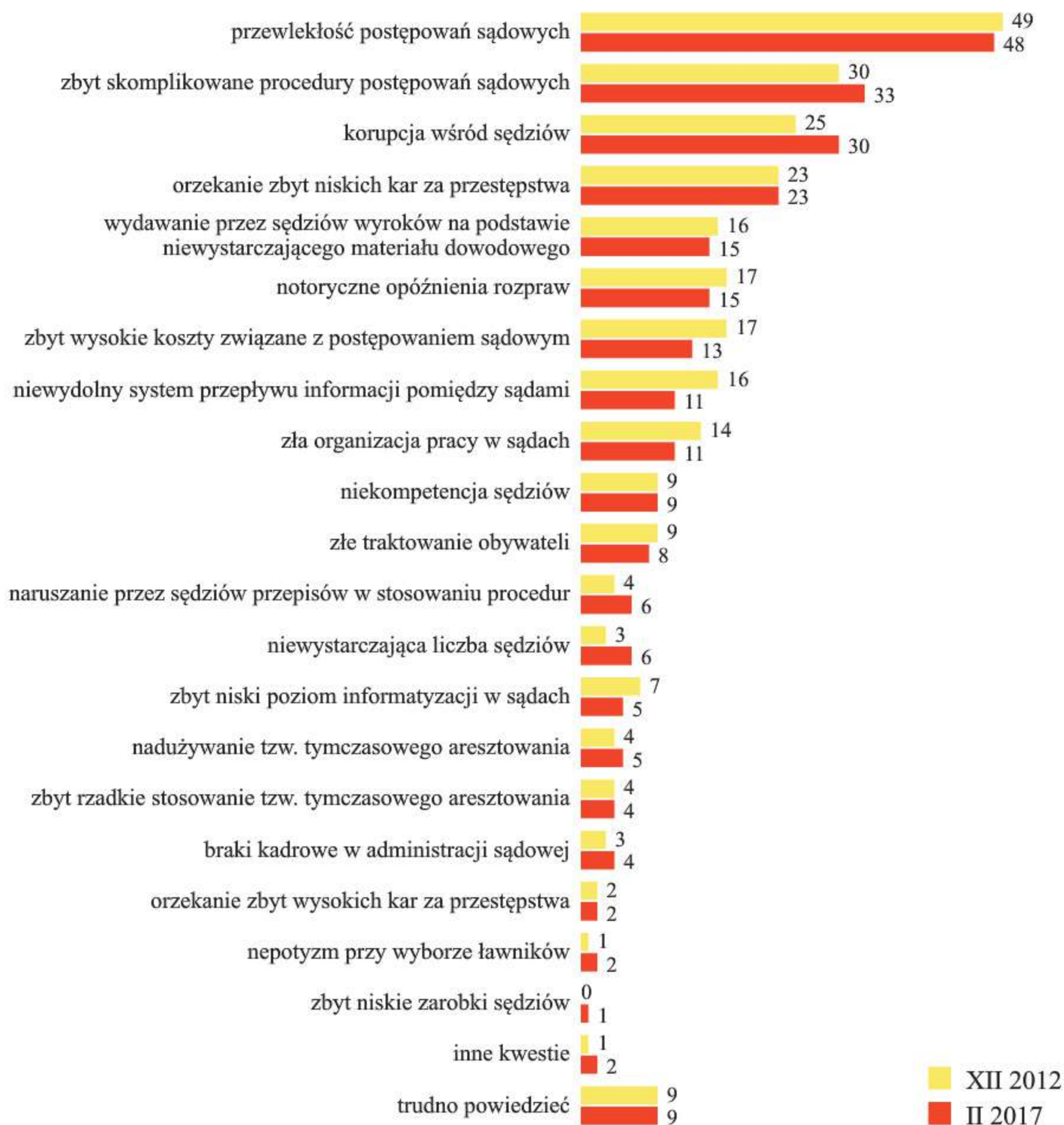
W każdym państwie istnieją trzy rodzaje władz [...]. Na mocy pierwszej, panujący lub urzędnik stanowi prawa na przeciąg pewnego czasu lub na stałe, tudzież poprawia lub znosi prawa istniejące. Na mocy drugiej rozstrzyga o wojnie lub pokoju, wyprawia lub przyjmuje poselstwa, strzeże bezpieczeństwa, zapobiega najazdom. Na mocy trzeciej, karze zbrodnie lub sądzi pomiędzy poszczególnymi jednostkami. Tę ostatnią władzę nazwiemy władzą sądową, drugą zaś po prostu wykonawczą państwa. [...] Gdzie w jednej osobie lub jednym ciele urzędowym władza prawodawcza łączy się z władzą wykonawczą, tam nie masz wolności albowiem istnieje obawa, że ten sam monarcha [...] stanowić będzie prawa tyrańskie, by je wykonywać po tyrańsku. Nie masz wolności, skoro władza sądowa nie jest oddzielną od władzy prawodawczej i wykonawczej. Jeśli łączona jest z władzą prawodawczą, powstaje samowola w stosunku do życia i wolności obywatela, albowiem sędzia będzie zarazem prawodawcą. Jeśli jest łączona z władzą wykonawczą, sędzia będzie posiadał władzę ujarzmiciela [...].

Źródło: Monteskiusz, *O duchu praw*, t. 1., przeł. T. Boy-Żeleński, przejrz. i uzupełn. M. Sczaniecki, Warszawa 1957.

- A. Jakie zadania przewiduje autor dla trzech rodzajów władz? Czy taki podział władz funkcjonuje w Polsce? Uzasadnij swoją odpowiedź.
 - B. Jakie wartości będą zagrożone, jeśli nie będzie podziału władzy?
2. Podaj dwa argumenty za utrzymaniem immunitetu sędziowskiego i dwa przeciw jego istnieniu.
 - ✳ 3. Poszukaj informacji o ławnikach. Zastanów się, czy są oni potrzebni w sądach. Podyskutujcie o tym na forum klasy.

4. Zapoznaj się z przedstawionymi niżej danymi i odpowiedz na pytania.

Z podanej listy proszę wskazać trzy, Pana/Pani zdaniem, najistotniejsze problemy, które obecnie dotyczą polskiego wymiaru sprawiedliwości.

Źródło: Społeczne oceny wymiaru sprawiedliwości, komunikat z badań CBOS, Warszawa, marzec 2017.

- Czy są jakieś istotne różnice w ocenie najistotniejszych problemów sądownictwa w ciągu pięciu lat?
- Czy większość zarzutów ma związek z jakością wydawanych wyroków czy z organizacją pracy sądów?
- Które ze wskazanych problemów dotyczą bezpośrednio sędziów, a które – organizacji pracy sądów?

5. Poszukaj w internecie najnowszych informacji i badań opinii na temat polskiego wymiaru sprawiedliwości. Porównaj je z danymi z zadania 4. i sformułuj wnioski.

Ustrój demokratyczny Rzeczypospolitej Polskiej

■ Przeczytaj, pomyśl, odpowiedz

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Art. 11.

1. *Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.*
2. *Finansowanie partii politycznych jest jawne.*

Art. 13.

Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

1. Zinterpretuj sformułowanie, że partie działają na zasadach dobrowolności i równości.
2. Jakie partie nie mogą działać w Polsce? Dlaczego Konstytucja RP zakazuje ich istnienia?
3. Jak myślisz, dlaczego finansowanie partii musi być jawne?

■ Z życia wzięte

Jeden z portali internetowych zapytał swoich użytkowników, czy chodzą na wybory i dlaczego. Oto kilka wypowiedzi:

Aneta: Zawsze chodzę, ale nie zawsze głosuję z przekonaniem. Politycy zwykle dużo obiecują, jednak później nie realizują swoich obietnic. Jednak uważam, że to mój obywatelski obowiązek.

Janusz: Nie chodzę na wybory, bo to strata czasu. Nieważne, kto wygra, i tak nic się dla mnie nie zmieni. Nie ma znaczenia, kto rządzi. Politycy dbają tylko o swoje interesy.

Zofia: Nie interesuję się polityką, w ogóle mnie to nie obchodzi. Wolę pójść na spacer albo do kina.

Marek: Wybory to podstawa demokracji. Mam swoje poglądy i chcę, żeby były reprezentowane w parlamencie. A jeśli mój kandydat mnie rozczaruje – następnym razem nie uzyska mojego głosu.

1. Która z przytoczonych opinii jest ci najbliższa? Wyjaśnij dlaczego.
2. Jakie problemy dostrzegają wypowiadające się osoby?
3. Czy uważasz, że zarzuty wobec polityków są słuszne?

■ Pomyśl, powiedz, napisz

1. Wyjaśnij zasady: suwerenności narodu, republikańskiej formy rządu, państwa prawa, konstytucjonalizmu i trójpodziału władzy.

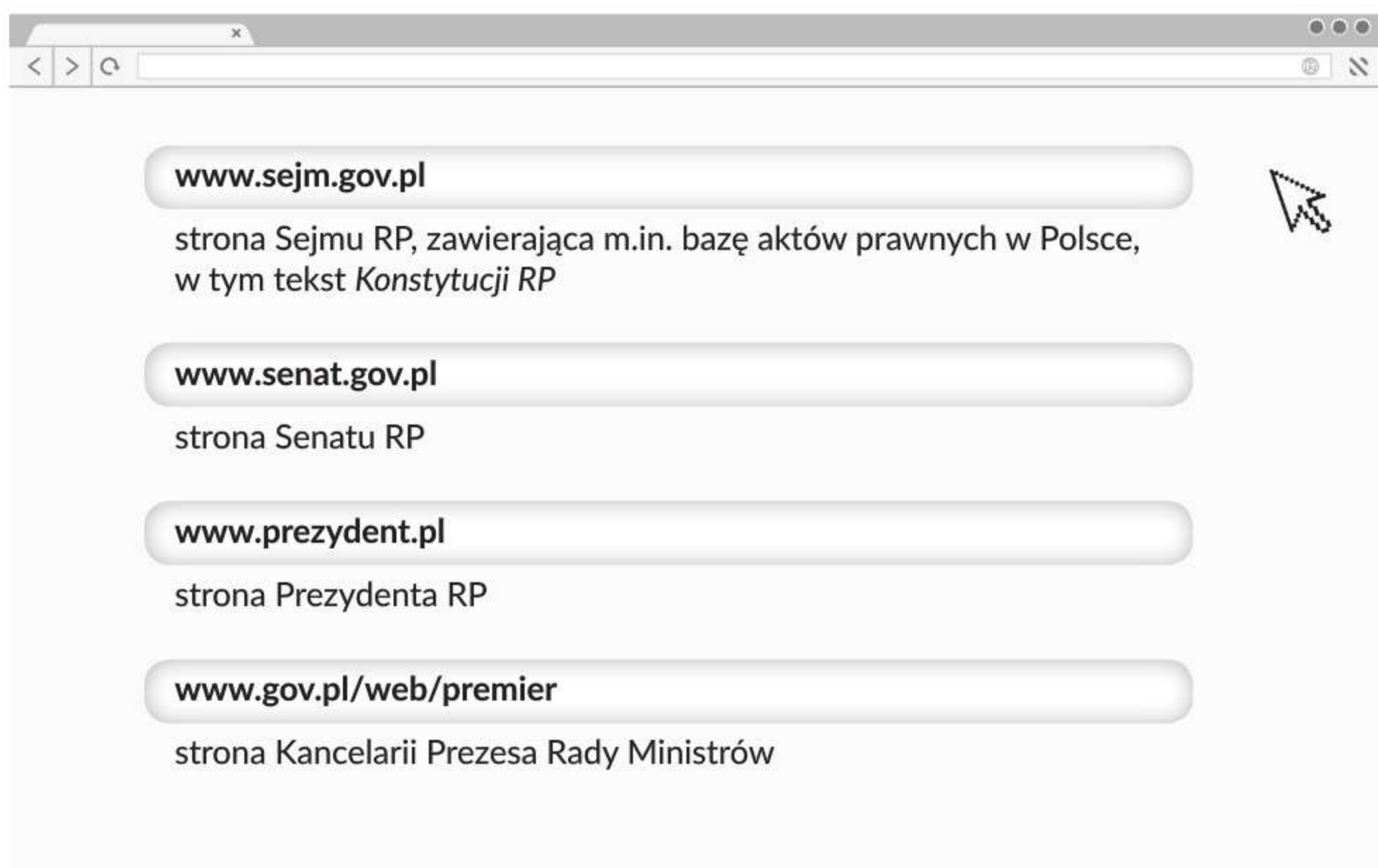
2. Podaj przykłady spraw, które mogą być przedmiotem referendum. Omów krótko najważniejsze referenda ogólnokrajowe przeprowadzone po 1989 roku.
3. Wyjaśnij na przykładzie państwa polskiego działanie zasady przedstawicielstwa oraz omów zasady wyborów do sejmu i senatu. Przedstaw zasady działania i najważniejsze kompetencje obu izb parlamentu.
4. Scharakteryzuj zasadę pluralizmu na przykładzie polskiej sceny politycznej.
5. Wymień i omów cele działania partii politycznych na przykładzie tych partii, których przedstawiciele zasiadają obecnie w polskim parlamencie.
6. Opisz sposób wyboru i podstawowe kompetencje Prezydenta RP. Możesz odwołać się do działań obecnej głowy państwa.
7. Wymień podstawowe kompetencje Rady Ministrów. Wyjaśnij, dlaczego rząd potrzebuje poparcia większości sejmowej. Przeanalizuj działania wybranego ministerstwa i wskaż ich wpływ na życie twojej rodziny.
8. Wyjaśnij, na czym polega szczególne znaczenie konstytucji wśród innych aktów prawnych. Podaj kompetencje Trybunału Konstytucyjnego.
9. Przedstaw strukturę sądownictwa w Polsce oraz podaj przykłady spraw, w jakich orzeka sąd rejonowy. Wyjaśnij, na czym polegają zasady niezależności sądów i niezawisłości sędziowskiej.

■ Praca projektowa

Przygotujcie wspólnie propozycje spraw, którymi – waszym zdaniem – powinna się zająć Rada Ministrów (kilka wybranych resortów). Przedstawcie propozycje działań, które uważacie za potrzebne, weźcie pod uwagę finansowe (i nie tylko) możliwości ich realizacji.

■ Szukaj w sieci

V

Świat, Europa

Dlaczego warto być
członkiem NATO?

Jakie korzyści
daje nam Unia
Europejska?

Czy problemy
współczesnego
świata dotyczą
także nas?

26 Organizacje międzynarodowe

- Wymień okoliczności, które doprowadziły do odzyskania przez Polskę suwerenności w 1989 roku.

Polska polityka zagraniczna

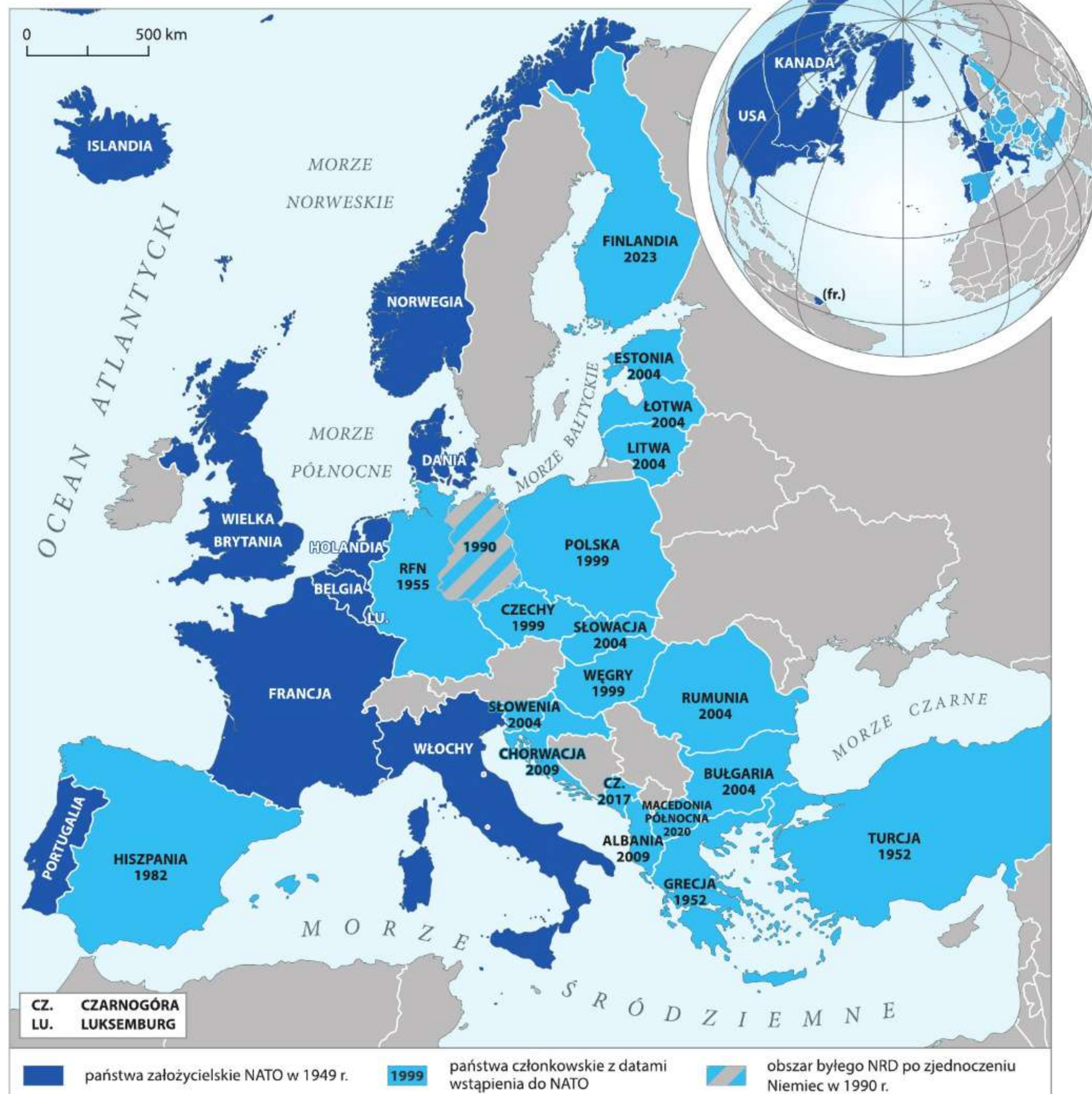
W 1989 r. Polska odzyskała **suwerenność**, a więc także możliwość samodzielnego prowadzenia polityki zagranicznej. Najważniejszymi wyzwaniem, przed którymi stanęła wtedy nasza polityka zagraniczna, były: zapewnienie Polsce pełnej suwerenności, bezpieczeństwa i zwrot ku Zachodowi. Od 1999 r. Polska jest członkiem NATO, a od 2004 r. – Unii Europejskiej (UE). Są to niewątpliwie fundamenty naszej polityki zagranicznej i bardzo ważne wyznaczniki pozycji państwa polskiego na arenie międzynarodowej. Od 1945 r. nasz kraj należy także do Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), największej orga-

nizacji międzynarodowej, której celem jest dbanie o pokój i współpracę między narodami. Przez pierwsze lata swojej suwerenności Polska zaangażowała się także w kilka inicjatyw **współpracy regionalnej** – współtworząc takie organizacje, jak Rada Państw Morza Bałtyckiego czy Grupa Wyszehradzka. Ostatnio z inicjatywy Polski i Chorwacji została powołana inicjatywa Trójmorza. Ma ona służyć zacieśnianiu współpracy, w tym transportowej i energetycznej, krajów leżących między Adriatykiem, Bałtykiem i Morzem Czarnym. Ważnym kierunkiem polskiej polityki zagranicznej jest także tzw. **polityka wschodnia** – budowanie relacji z Rosją, Ukrainą i Białorusią.

▲ Polski minister spraw zagranicznych Bronisław Geremek podpisuje akt przystąpienia Polski do NATO, 12 marca 1999 r.

PAŃSTWA NALEŻĄCE DO NATO (2023 R.)

Cele i działania NATO

NATO (z ang. *North Atlantic Treaty Organization*, czytaj: nort atlantyk triti or-genajzejszyn), czyli Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego lub Sojusz Północnoatlantycki, to organizacja polityczno-wojskowa powstała w 1949 r. na mocy podpisanego w Waszyngtonie *Traktatu północnoatlantyckiego*. Był to czas tzw. zimnej wojny – rywalizacji między blokiem państw komunistycznych pod przewodnictwem ZSRR a demokratycznymi krajami Zachodu. Układ podpisało 12 państw. W 2023 r.

NATO liczyło 31 członków. Układ ma charakter obronny – art. 5. traktatu stanowi, że każdy atak zbrojny z zewnątrz zwrócony przeciwko jednemu lub kilku spośród państw członkowskich będzie traktowany jako atak na całą organizację. Sojusz opiera się na solidarności swoich członków.

Najważniejszym organem NATO jest **Rada Północnoatlantycka**, w której skład wchodzi przedstawiciele wszystkich państw członkowskich. Jej przewodniczący jest jednocześnie **Sekretarzem Generalnym** paktu. Organem o najwyższych

▲ Flaga NATO. Błękit symbolizuje Ocean Atlantycki, biały pierścień – jedność, a róża kompasowa – dążenie do zapewnienia bezpieczeństwa ze wszystkich stron.

kompetencjach strategicznych jest Komitet Wojskowy. Kwatera Główna sojuszu, czyli jego centrum polityczno-administracyjne, mieści się w Brukseli.

Głównym celem NATO jest zapewnienie krajom członkowskim wolności i bezpie-

czeństwa. Aby go osiągnąć, organizacja podejmuje działania i inicjatywy:

- dba o trwałe **bezpieczeństwo w Europie**, oparte na rozwoju instytucji demokratycznych i pokojowym rozwiązywaniu konfliktów;
- dba o **bezpieczeństwo międzynarodowe** przez współpracę ze wszystkimi państwami partnerskimi należącymi do programu Partnerstwo dla Pokoju;
- zapewnia **środki odstraszania i obrony** przed jakąkolwiek formą ataku na terytorium któregośkolwiek spośród państw członkowskich sojuszu;
- wysyła swoje **misje wojskowe** do państw objętych konfliktem zbrojnym w celu zażegnania go.

Sankcja – akcja represyjna skierowana przeciwko państwu, któremu zarzuca się naruszenie przepisów prawa międzynarodowego.

NAJWAŻNIEJSZE ORGANY ONZ, ICH ZADANIA I SKŁAD	
Zgromadzenie Ogólne	podejmuje rezolucje (uchwały) zawierające zalecenia w sprawie utrzymania pokoju i bezpieczeństwa; tworzą je wszyscy członkowie
Rada Bezpieczeństwa	może zastosować sankcje wobec państw, które zagrażają bezpieczeństwu innych państw lub dokonują aktów agresji; składa się z pięciu członków stałych i 10 niestałych
Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości	wydaje wyroki w sporach między państwami; składa się z 15 sędziów
Sekretarz Generalny	sprawuje nadzór nad bieżącymi sprawami ONZ; jest wybierany na pięcioletnią kadencję
Rada Gospodarczo-Społeczna	zajmuje się sprawami gospodarczymi, społecznymi, kulturalnymi i prawami człowieka, koordynuje działalność tzw. organizacji wyspecjalizowanych; składa się z 54 członków

🔍 Sprawdź, jakie państwa są stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa ONZ, a jakie należą obecnie do grona członków niestałych.

▲ Misja stabilizacyjna ONZ w Libanie. Żołnierze misji współpracują z ludnością cywilną i lokalnym wojskiem oraz organizacjami zbrojnymi, dążąc do uzyskania porozumienia i pokoju.

Cele i działania ONZ

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) powstała w 1945 r. Została utworzona przez członków koalicji antyhitlerowskiej, czyli państwa, które w czasie II wojny światowej walczyły z niemiecką III Rzeszą i jej sojusznikami. Wśród państw założycieli była także Polska. Obecnie członkami Organizacji Narodów Zjednoczonych są 193 państwa, a jej główna siedziba znajduje się w Nowym Jorku.

Główne **cele i zasady** działania ONZ to:

- utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa;
- rozwijanie przyjaznych stosunków między narodami;
- rozwiązywanie problemów międzynarodowych na zasadzie współpracy i uznania równości ras, płci, języków i wyznań;
- uzgadnianie przez członków organizacji działań prowadzących do realizacji wspólnych celów.

Ważną formą działania ONZ są **operacje pokojowe**. Ich celem jest powstrzymanie walk lub nadzorowanie procesu rozwiązywania konfliktu. Organizacja nie ma własnego wojska. Siły ONZ, nazywane często błękitnymi hełmami, są tworzone z jednostek (tzw. kontyngentów) formowanych

▲ Flaga ONZ. Siatka kartograficzna, na której zostały umieszczone wszystkie kontynenty, oznacza powszechny charakter organizacji, wieniec z gałązek oliwnych to symbol pokoju.

■ Przykładowe organizacje wyspecjalizowane ONZ

UNESCO
Organizacja Narodów
Zjednoczonych
do spraw Wychowania,
Nauki i Kultury

WHO
Światowa
Organizacja
Zdrowia

FAO
Organizacja Narodów
Zjednoczonych
do spraw Wyżywienia
i Rolnictwa

ILO
Międzynarodowa
Organizacja Pracy

dobrowolnie przez państwa członkowskie. Jednym z ich najważniejszych zadań jest ochrona ludności cywilnej. W skład misji wchodzi często także policjanci i pracownicy cywilni.

▲ Anakonda-16, wspólne ćwiczenia wojsk NATO i państw sojuszników w Polsce, 2016 r.

Do słabych stron ONZ zalicza się m.in. możliwość zablokowania decyzji Rady Bezpieczeństwa na skutek sprzeciwu jednego z jej stałych członków, brak stałych sił szybkiego reagowania, przerost biurokracji (ok. 50 tys. zatrudnionych osób), marnotrawstwo funduszy, korupcję wśród wysokich urzędników, wybiórcze i nieskuteczne działania w dziedzinie ochrony praw człowieka.

Polska w ONZ i NATO

Zadaniem polskiej polityki zagranicznej jest **realizowanie interesów Rzeczypospolitej Polskiej** przez współpracę w Europie i świecie na rzecz bezpieczeństwa, demokracji i rozwoju. Polska prowadzi tę politykę jako państwo członkowskie Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego, Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz w ramach wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej.

Polska, jako jedno z państw założycielskich, aktywnie uczestniczy w pracach ONZ. W sprawach międzynarodowych poruszanych na forum ONZ koordynuje swoje działania z innymi państwami należącymi do Unii Europejskiej. Obejmują one najczęściej działania dotyczące pokoju i bezpieczeństwa, praw człowieka,

▲ Żołnierze amerykański i polski podczas misji szkoleniowej NATO w Afganistanie, 2015 r.

walki z ubóstwem i ochrony środowiska naturalnego. Sukcesem Polski jest wybór naszego kraju na niestałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ na kadencję w latach 2018–2019.

Sojusz Północnoatlantycki niezmiennie jest postrzegany przez Polaków jako główny mechanizm gwarantujący bezpieczeństwo państwa. Członkostwo w nim to potwierdzenie nieodwracalności przemian w naszym kraju i trwałego umocowania Polski w rodzinie demokratycznych państw Zachodu. W ramach NATO Polska brała udział m.in. w operacjach w Afganistanie i na Bałkanach oraz w misjach szkoleniowych w Iraku i Afganistanie. Obecnie polscy żołnierze uczestniczą m.in. w misji stabilizacyjnej w Kosowie oraz wspomagają patrolowanie i ochronę przestrzeni powietrznej państw bałtyckich (Litwy, Łotwy i Estonii).

W lipcu 2016 r. w Warszawie odbył się szczyt NATO, podczas którego podjęto de-

Flanka – położona z boku część jakiegoś obszaru albo strefy czyichś wpływów.

cyzję o zmianie charakteru zaangażowania sojuszu na tzw. **wschodniej flance** (Polska, państwa bałtyckie, Rumunia). Państwa wschodniej flanki, położone w sąsiedztwie Rosji, domagały się zwiększenia obecności wojsk NATO na swoim terytorium, ponieważ dostrzegły w rosyjskim systemie władzy i celach rosyjskiej polityki zagranicznej zagrożenie dla własnego bezpieczeństwa i suwerenności. Sojusznicy uznali, że jest konieczna obecność liczniejszych sił bojowych na wschodniej flance. Podpisano także deklarację o współpracy NATO z Unią Europejską w zakresie wymiany informacji i bezpieczeństwa informatycznego.

ZAPAMIĘTAJ

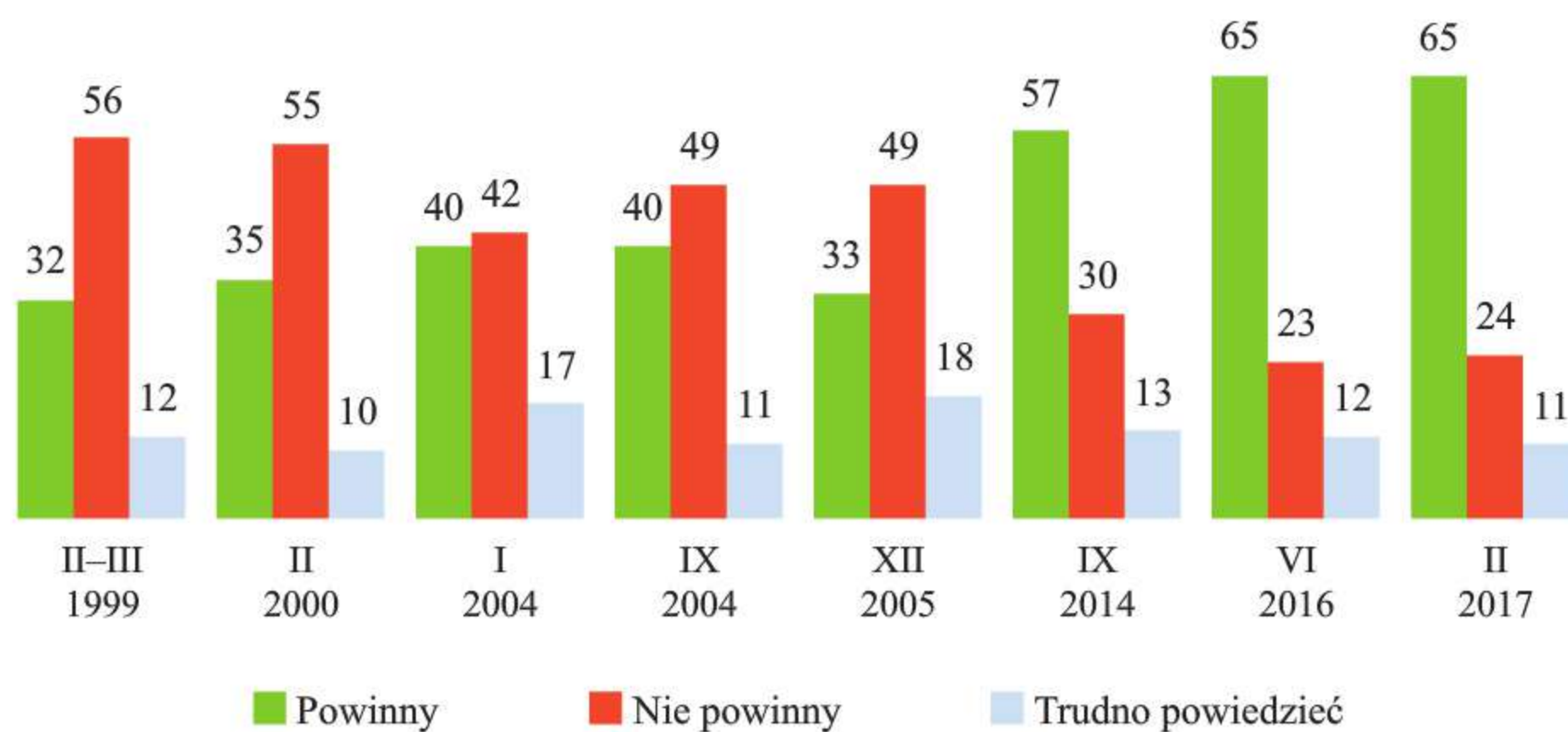
- NATO, czyli Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego to organizacja polityczno-wojskowa o charakterze obronnym, która powstała w 1949 r.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) powstała w 1945 r. Głównym celem organizacji jest utrzymanie międzynarodowego bezpieczeństwa i pokoju między narodami.
- Polska jest członkiem ONZ od 1945 r., NATO – od 1999 r., a Unii Europejskiej – od 2004 r.
- Na szczycie NATO w Warszawie w 2016 r. zdecydowano o zwiększeniu obecności wojsk NATO w Polsce, państwach bałtyckich i Rumunii. Ma to związek ze wzrostem zagrożenia ze strony Rosji.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień podstawowe kierunki polskiej polityki zagranicznej po 1989 r.
2. Podaj, czym zajmują się agencje wyspecjalizowane ONZ.
3. Sprawdź, jakie osoby pełnią obecnie funkcje: ministra spraw zagranicznych RP, Sekretarza Generalnego ONZ i Sekretarza Generalnego NATO.

4. Zapoznaj się z zamieszczonymi niżej wynikami sondażu i odpowiedz na pytania.

**Czy uważa Pan/Pani, że w Polsce powinny stacjonować
wojska innych państw NATO czy też nie?**

Źródło: *Stosunek do NATO i obecności wojsk sojuszników w naszym kraju*, komunikat z badań CBOS, Warszawa, marzec 2017.

A. Jaką tendencję można zauważyć w przytoczonym badaniu?

B. Czym można uzasadnić zmianę, jaka nastąpiła w opiniach Polaków?

27 Cele i zasady działania Unii Europejskiej

- Czy znasz z lekcji historii jakieś próby integracji państw europejskich przed XX wiekiem?

Przyczyny integracji europejskiej

Jean Monnet (czytaj: żan mone) – jeden z ojców zjednoczonej Europy – uważał, że Europie nie udało się wcześniej zjednoczyć, ponieważ idee europejskie głosili poeci, filozofowie i dyplomaci. Twierdził on, że do zjednoczenia mogą doprowadzić handlowcy, którzy pomogą zbudować kon-

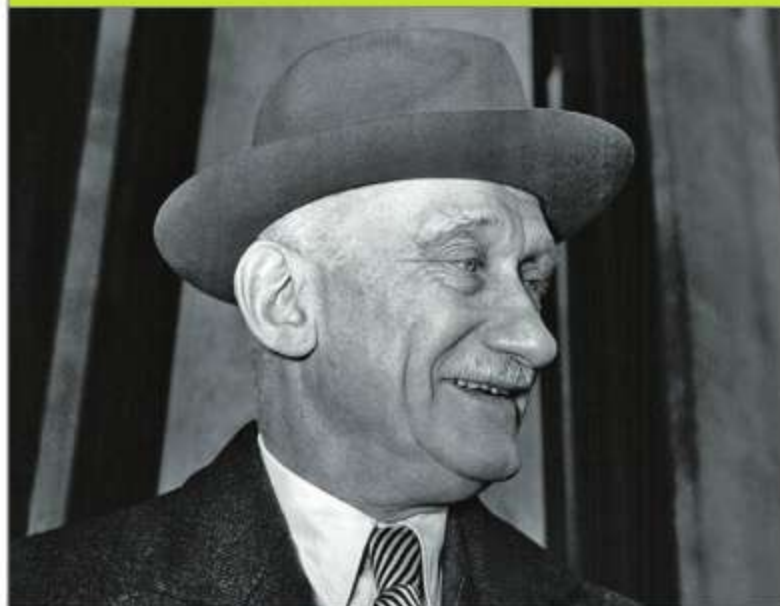
kretnie więzy solidarności między narodami. Jego zdaniem należało powołać instytucje, które usunęłyby przeszkody, jakie napotykał handel, oraz ustanowić wolny rynek, aby wspólna europejska gospodarka mogła konkurować z gospodarką Stanów Zjednoczonych, a także, by przyczyniła się do zbudowania pokojowych relacji między

■ Najważniejsze etapy integracji europejskiej

- 1951 r.** → Podpisanie traktatu paryskiego i powołanie Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS) przez: Belgię, Francję, Holandię, Luksemburg, Republikę Federalną Niemiec i Włochy.
- 1957 r.** → Podpisanie traktatów rzymskich i powołanie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) oraz Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej (Euratom) przez wymienione wyżej państwa. Obok wspólnej polityki gospodarczej państwa te rozpoczęły współpracę w zakresie pokojowego wykorzystania energii atomowej.
- 1981 r.** → Podpisanie w Schengen porozumienia o stopniowym znoszeniu kontroli na wspólnych granicach.
- 1986 r.** → Podpisanie Jednolitego aktu europejskiego. Oznaczało to wprowadzenie w przyszłości zasad swobodnego przepływu towarów, usług, ludzi i kapitału.
- 1992 r.** → Podpisanie w Maastricht Traktatu o Unii Europejskiej, w którym ustalono etapy wprowadzania unii gospodarczej i walutowej (tzw. I filar), wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (II filar) oraz współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych (III filar); wprowadzono także obywatelstwo Unii Europejskiej.
- 1995 r.** → Wejście w życie porozumienia z Schengen. Powstała strefa bez kontroli celnej i paszportowej na granicach.
- 2002 r.** → Wprowadzenie przez większość krajów UE wspólnej waluty – euro.
- 2007 r.** → Podpisanie traktatu lizbońskiego, reformującego funkcjonowanie Unii po rozszerzeniu z tego roku.
- 2009 r.** → Wejście w życie traktatu lizbońskiego.
- 2016 r.** → Referendum w Wielkiej Brytanii. Większość głosujących (niecałe 52%) opowiedziało się za opuszczeniem UE. Rozpoczęto przygotowania do tzw. brexitu.
- 2020 r.** → Wielka Brytania wystąpiła z UE. W 2021 r. zakończył się roczny okres przejściowy.

Twórcy zjednoczonej Europy

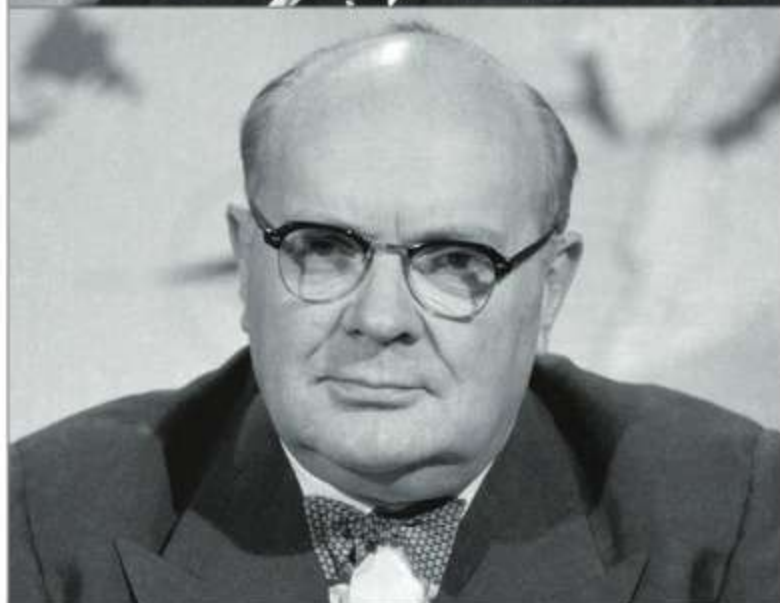
Robert Schuman (czytaj: szuman), 1886–1963, francuski polityk i mąż stanu. W czasie II wojny światowej działał w ruchu oporu, po wojnie pełnił funkcję premiera i ministra spraw zagranicznych. 9 maja 1950 r., w porozumieniu z J. Monnetem i K. Adenauerem przedstawił plan bliskiej współpracy Francji i Niemiec w dziedzinie produkcji węgla i stali, dzięki któremu powstała Europejska Wspólnota Węgla i Stali, załóżek Unii Europejskiej.

Jean Monnet (czytaj: żan mone), 1888–1979, francuski polityk i ekonomista. Po II wojnie światowej opracował plan rozwoju gospodarczego, co doprowadziło do znacznego wzrostu gospodarki Francji. Był jednym ze współautorów Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, przyczynił się także do powstania w 1957 r. Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG).

Konrad Adenauer, 1876–1967, niemiecki prawnik i polityk, w hitlerowskich Niemczech prześladowany przez władzę. Po II wojnie światowej był współtwórcą i przewodniczącym partii Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna (CDU) i pierwszym kanclerzem RFN, dążył do budowy ustroju opartego na zasadach demokracji parlamentarnej.

Paul-Henri Spaak (czytaj: pol anri spak), 1899–1972, belgijski polityk, w czasie II wojny światowej członek rządu na uchodźstwie. Opracował plan współpracy pomiędzy Belgią, Holandią i Luksemburgiem. Po wojnie pełnił m.in. funkcje ministra spraw zagranicznych i premiera Belgii, a także Sekretarza Generalnego NATO. Przygotowany przez niego raport przyczynił się do powstania EWG.

Alcide (czytaj: alcide) **de Gasperi**, 1881–1954, włoski polityk, zwolennik Europy zjednoczonej poprzez idee bezpieczeństwa, pokoju i wolności. Przeciwnik faszyzmu, więziony w czasie dyktatury Mussoliniego. Premier Włoch w latach 1945–1953 i jeden z inicjatorów utworzenia Rady Europy oraz Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. Został uhonorowany Nagrodą Karola Wielkiego za zaangażowanie w działalność proeuropejską.

narodami. Integracja Europy rozpoczęła się więc od gospodarki. Początki tego procesu wiążą się z tzw. planem Schumana (czytaj: szumana), francuskiego ministra spraw zagranicznych, zakładającym współpracę w zakresie produkcji węgla i stali.

Najważniejszymi **przyczynami integracji** państw Europy Zachodniej były:

- zagrożenie militarne, ekonomiczne i ideologiczne ze strony Związku Radzieckiego;
- potrzeba zrównoważenia potęgi gospodarczej Stanów Zjednoczonych;
- chęć odbudowy potencjału gospodarczego Niemiec w sektorze węgla i stali oraz poddania go międzynarodowej kontroli;
- chęć zapobiegania konfliktom między państwami europejskimi przez nawiązywanie współpracy.

Cele i zasady działania Unii Europejskiej

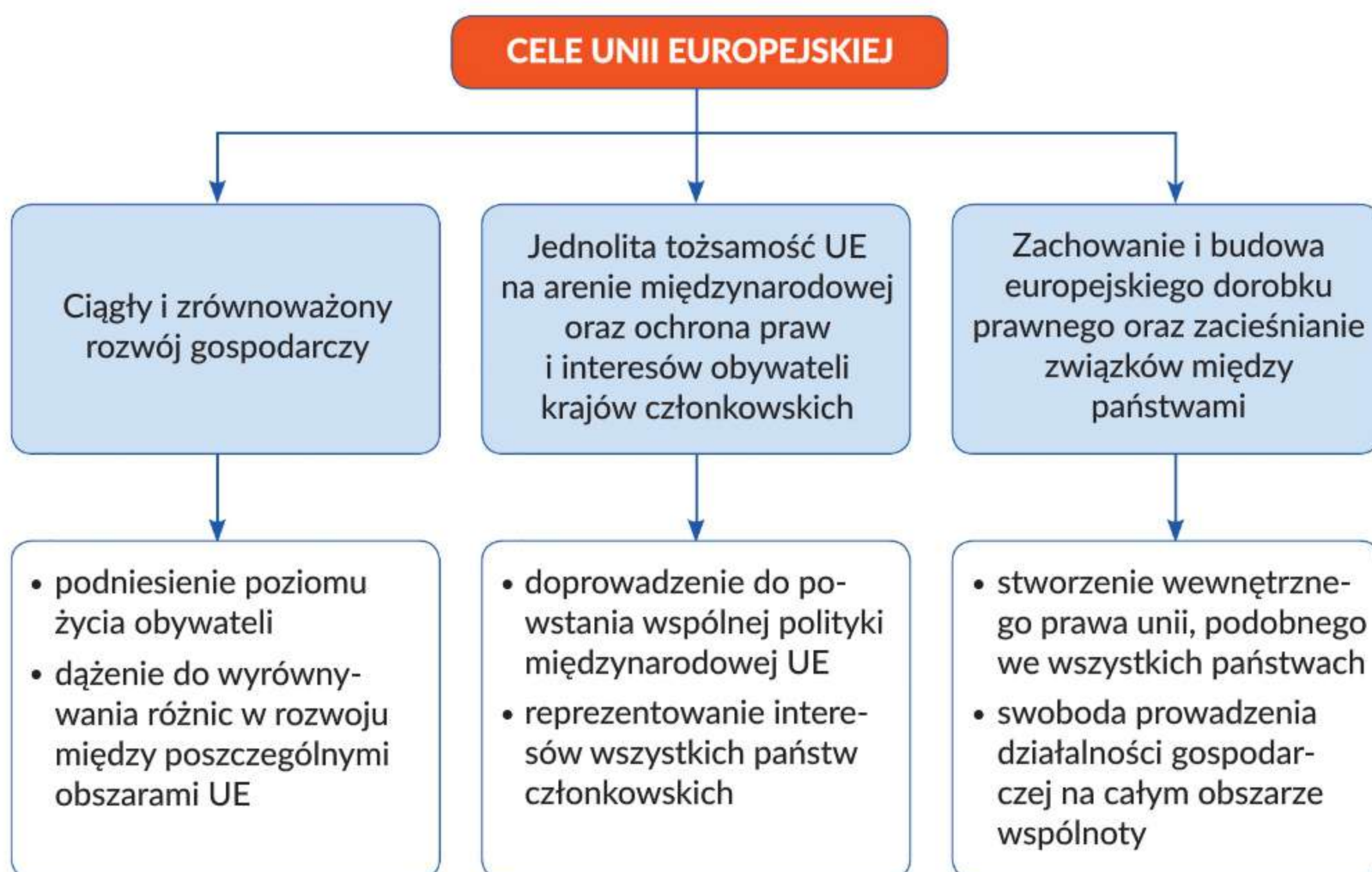
Unia Europejska dąży do wspólnej polityki zagranicznej, a także do wspierania postępu i wyrównywania poziomu rozwoju krajów

PKB (produkt krajowy brutto) – wskaźnik wielkości gospodarki, wartość dóbr i usług wytworzonych na określonym terenie w ciągu roku.

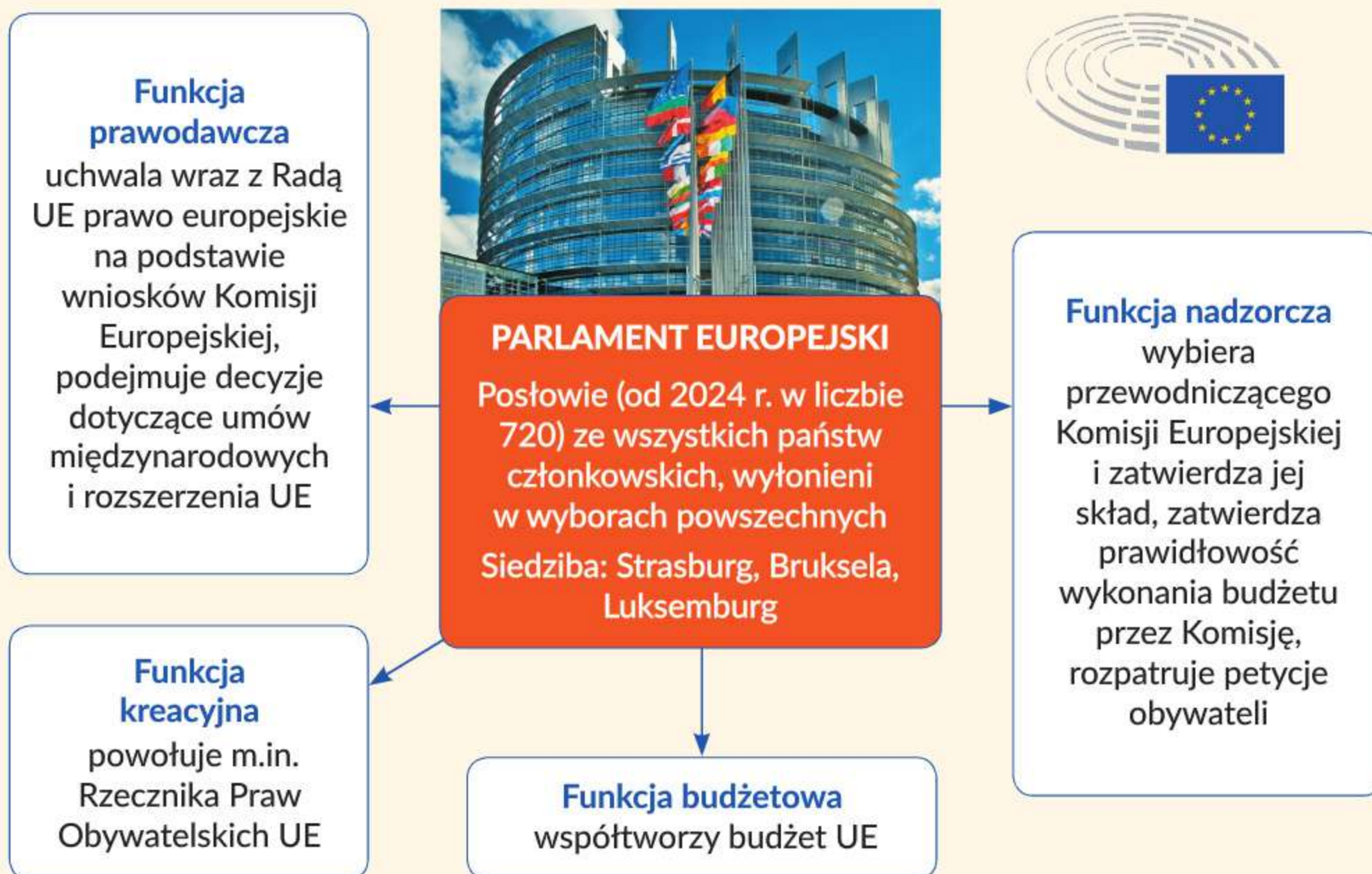
członkowskich. Główne cele UE przedstawia zamieszczony niżej schemat.

Sformułowano także pięć **celów szczegółowych**, które UE miała osiągnąć do 2020 r.

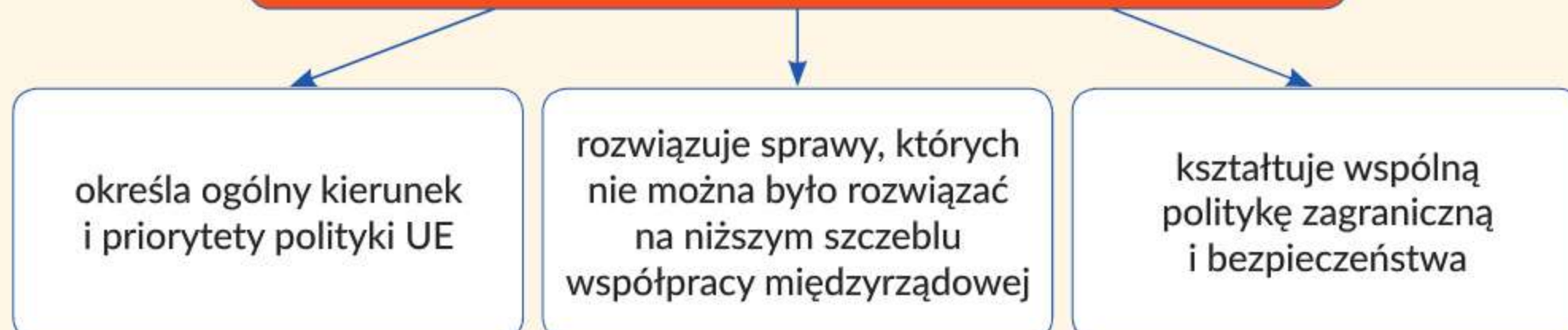
- **Zatrudnienie** – 75% osób w wieku 20–64 lat powinno mieć pracę.
- **Badania i rozwój** – na inwestycje w badania i rozwój powinniśmy przeznaczać 3% PKB Unii.
- **Zmiany klimatu** i zrównoważone wykorzystanie energii – emisja gazów cieplarnianych powinna zostać ograniczona o 20% w stosunku do poziomu z 1990 r. (lub nawet o 30%, jeśli warunki będą sprzyjające); 20% energii powinno pochodzić ze źródeł odnawialnych; efektywność wykorzystania energii powinna wzrosnąć o 20%.

■ Instytucje Unii Europejskiej

RADA EUROPEJSKA
 Szefowie państw i rządów krajów członkowskich, przewodniczący Komisji Europejskiej, Wysoki Przedstawiciel Unii do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa; na czele Rady Europejskiej stoi przewodniczący
 Siedziba: Bruksela

- **Edukacja** – liczba uczniów przedwcześnie kończących edukację powinna się zmniejszyć do poziomu poniżej 10% (obecnie wynosi 15%); co najmniej 40% osób w wieku 30–34 lat powinno mieć wykształcenie wyższe.
- **Walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym** – liczba osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym powinna się zmniejszyć co najmniej o 20 mln.

Unia Europejska w realizacji swoich celów opiera się na zasadach, spośród których fundamentalne znaczenie mają pomocniczość i solidarność.

Zasada pomocniczości (inaczej: subsidiarności) oznacza, że decyzje są podejmowane na poziomie możliwie najbliższym obywatelowi. W dziedzinach, które nie podlegają całkowicie Unii, może ona podejmować działania tylko wtedy, gdy państwa członkowskie same nie mogą osiągnąć

UNIA EUROPEJSKA (2023 R.)

Wykluczenie społeczne – sytuacja, gdy ktoś z przyczyn od siebie niezależnych nie może w pełni uczestniczyć w życiu społecznym; może dotyczyć edukacji, gospodarki, kultury, ochrony zdrowia.

zamierzonych celów i tylko w takim zakresie, w jakim jest to konieczne.

Zasada solidarności oznacza, że podstawowe wartości Unii Europejskiej są nadrzędne w stosunku do interesów poszczególnych państw członkowskich. Państwa te mają się powstrzymać od działań mogących zaszkodzić realizacji celów wspólnoty. Nie mogą także powoływać się na interesy narodowe lub trudności wewnętrzne w razie niewykonania prawa wspólnotowego.

WARTO WIEDZIEĆ

Autor koncepcji unijnej flagi, francuski artysta Arsène Heitz (czytaj: arsen heic), twierdził, że wzorował się na jednym z wizerunków Matki Bożej, na którym wokół głowy Maryi znajduje się wieniec z dwunastu gwiazd. Hymnem UE jest *Oda do radości* – fragment IX Symfonii niemieckiego kompozytora Ludwiga van Beethovena. Została napisana do słów poematu niemieckiego poety Friedricha von Schillera, ale jako europejski hymn nie ma słów, ponieważ nie istnieje wspólny europejski język. Motto Unii Europejskiej to „Zjednoczona w różnorodności”.

ZAPAMIĘTAJ

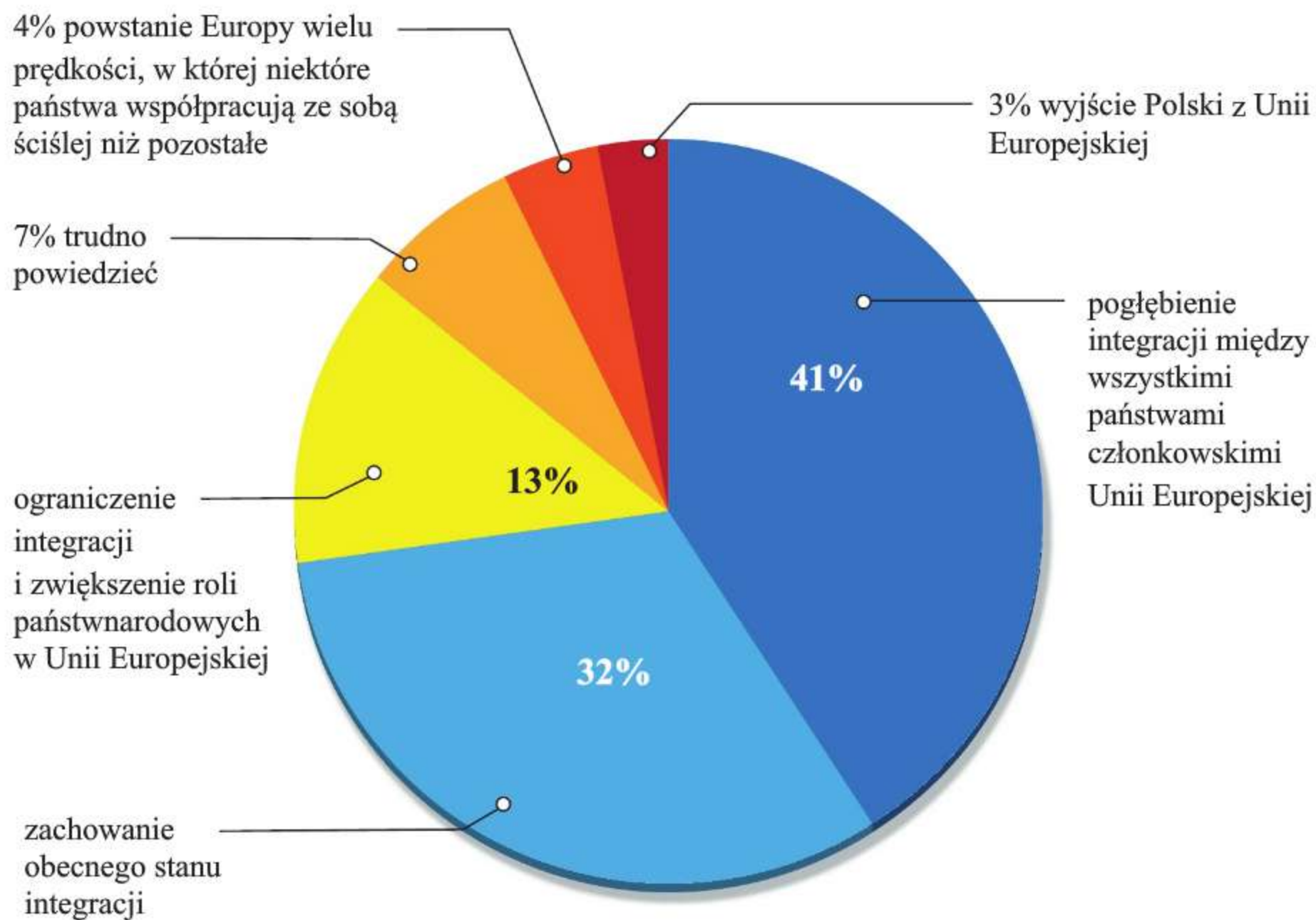
- Głównymi przyczynami integracji europejskiej po II wojnie światowej były: zagrożenie ze strony Związku Radzieckiego, potrzeba odbudowy gospodarki niemieckiej i zapobieżenia nowym konfliktom w Europie, zrównoważenie potęgi Stanów Zjednoczonych.
- Za ojców integracji europejskiej (tzw. ojców Europy) są uważani: Robert Schuman, Jean Monnet, Konrad Adenauer, Paul-Henri Spaak i Alcide de Gasperi.
- Polska przystąpiła do Unii Europejskiej w 2004 r.
- Do najważniejszych celów UE należą: rozwój gospodarczy, ochrona praw i interesów obywateli krajów członkowskich, zachowanie i budowa europejskiego porządku prawnego, zacieśnianie związków między państwami.
- Głównymi instytucjami UE są: Parlament Europejski (organ ustawodawczy), Rada Europejska (szefowie państw i rządów), Rada Unii Europejskiej (główny organ decyzyjny) i Komisja Europejska (organ wykonawczy).

PYTANIA I POLECENIA

1. Jak sądzisz, dlaczego integracja europejska rozpoczęła się od utworzenia wspólnego rynku węgla i stali?
2. Sprawdź, w których państwach obowiązuje wspólna unijna waluta – euro. Zapisz informacje w zeszycie.
3. Sprawdź, kto obecnie pełni funkcje przewodniczących: Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Komisji Europejskiej.

❖ 4. Zapoznaj się z zamieszczonymi niżej wynikami badania opinii i odpowiedz na pytania.

**Która z tych możliwych wizji przyszłości Polski i Unii Europejskiej
Panu/Pani osobiście najbardziej odpowiada?**

Źródło: *Jakiej Unii chcą Polacy?*, komunikat z badań CBOS, Warszawa, kwiecień 2017.

- A. Kto stanowi większość: zwolennicy czy przeciwnicy integracji? Uzasadnij swoją odpowiedź i podaj liczby.
- B. Jak rozumiesz określenie „Europa wielu prędkości”?
- C. Jak ma się to określenie do głównych celów, jakie postawiła sobie Unia Europejska?

28 We wspólnej Europie

- Czy znasz jakiś program unijny, który był realizowany w twoim najbliższym otoczeniu?

Polacy w instytucjach europejskich

Z chwilą wstąpienia Polski do Unii Europejskiej obywatele polscy stali się obywatelami UE, a polscy politycy zyskali możliwość działania na forum europejskim. W Parlamencie Europejskim (PE) zasiadają polscy posłowie, czyli **eurodeputowani** (od 2024 r. w liczbie 53). Po wejściu do parlamentu przyłączają się oni do działających tam frakcji politycznych i zasiadają w izbie parlamentu według przynależności do tychże frakcji, a nie według narodowości. W Parlamencie Europejskim działają komisje zajmujące się różnymi aspektami funkcjonowania UE. Niektórym z tych komisji przewodniczą eurodeputowani z Polski.

Dwa najbardziej prestiżowe stanowiska piastowane do tej pory przez Polaków to przewodniczący Parlamentu Europej-

skiego oraz przewodniczący Rady Europejskiej. Polski **komisarz** zasiada także w Komisji Europejskiej.

Osoby piastujące najwyższe unijne stanowiska nie reprezentują interesów swoich krajów. Ich zadaniem jest realizowanie interesów wspólnoty. Oprócz funkcji politycznych istnieją **stanowiska urzędnicze** przyznawane według rozdzielnika – zależnie od liczby mieszkańców danego kraju. Jednakże nie wszystkie państwa obsadzają swoimi urzędnikami stanowiska, które im przysługują. Wynika to m.in. z konieczności zdania trudnego egzaminu.

Co nam daje Unia Europejska

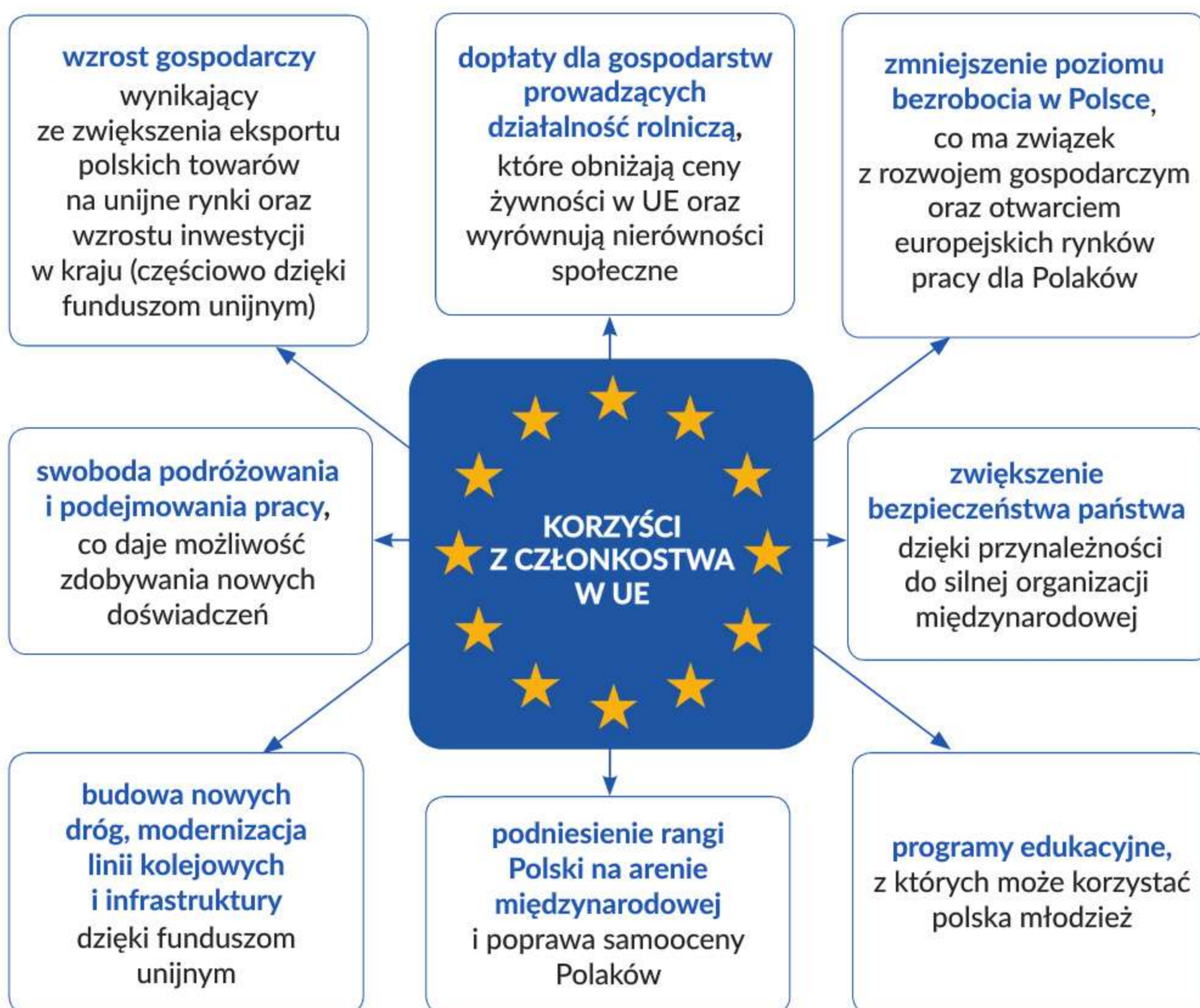
Przystąpienie Polski do UE było aktem sprawiedliwości dziejowej. Nasz kraj po II wojnie światowej, mimo wielkiego wkładu, jaki Polacy wnieśli w koalicję

▲ **Jerzy Buzek** – przewodniczący Parlamentu Europejskiego w latach 2009–2012.

▲ **Donald Tusk** – przewodniczący Rady Europejskiej w latach 2014–2019.

? Który z aspektów członkostwa w UE wydaje ci się najważniejszy? Uzasadnij swoje zdanie.

PRZYKŁADOWE PROGRAMY FINANSOWANE ZE ŚRODKÓW UE	
Nazwa programu	Najważniejsze cele
Infrastruktura i Środowisko	zmniejszenie emisji dwutlenku węgla, zielona energetyka, ochrona zdrowia, wykorzystanie potencjału regionów
Inteligentny Rozwój	wykorzystanie osiągnięć nauki w gospodarce, wdrażanie technologii, które służą ochronie środowiska
Wiedza, Edukacja, Rozwój	wsparcie osób młodych na rynku pracy, edukacja, ochrona zdrowia, walka z biedą i wykluczeniem społecznym
Polska Cyfrowa	powszechny dostęp do szybkiego internetu i usług publicznych on-line
Polska Wschodnia	wyrównywanie opóźnień rozwojowych, polepszenie warunków życia mieszkańców tzw. ściany wschodniej
Pomoc Techniczna	pomoc w wyborze najważniejszych inwestycji, koordynacja działań

▲ Co roku 9 maja w całej UE, także w Polsce, świętowany jest Dzień Europy, a elementem jego obchodów jest parada Schumana.

antyhitlerowską, został pozbawiony możliwości samodzielnego decydowania o własnym rozwoju i uczestniczenia w budowaniu europejskiej integracji i dobrobytu. W społeczeństwie polskim niezmiennie utrzymuje się wysokie poparcie dla członkostwa w Unii Europejskiej.

Dzięki unijnym **funduszom strukturalnym** i **funduszom spójności** Polska prowadzi różnorodne programy wspierające rozwój gospodarki, nauki i kultury, a także poprawiające warunki życia mieszkańców. Celem tych programów jest zmniejszenie różnic w zakresie środków finansowych i możliwości mieszkańców krajów członkowskich UE. Polska jak dotąd otrzymuje z budżetu UE więcej, niż do niego wpłaca.

Członkostwo w UE oznacza także koszty, wśród których należy wymienić koniecz-

ność odprowadzania składki do wspólnego budżetu oraz pewne ograniczenie suwerenności władz państwowych na rzecz instytucji unijnych.

Prawa obywateli Unii Europejskiej

Obywatelstwo Unii Europejskiej zostało ustanowione w traktacie z Maastricht z 1992 r. Obywatelem UE jest każda osoba, która ma obywatelstwo państwa będącego członkiem wspólnoty. Zasady nabywania lub utraty obywatelstwa są wewnętrzną sprawą każdego państwa. Posiadanie obywatelstwa Unii Europejskiej nie oznacza utraty obywatelstwa ojczystego kraju. Natomiast utrata obywatelstwa kraju członkowskiego UE oznacza utratę obywatelstwa unijnego.

Najważniejsze prawa przysługujące obywatelom UE to:

- prawo do **swobodnego poruszania się** i przebywania na terytorium wszystkich państw należących do UE, odbywania szkoleń i studiów lub podejmowania pracy;

Infrastruktura – podstawowe urządzenia i instytucje usługowe niezbędne do funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa.

- czynne i bierne **prawo wyborcze** w wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz w wyborach do samorządu terytorialnego w miejscu zamieszkania;
- prawo do korzystania z **opieki dyplomatycznej** i konsularnej, np. jeśli w państwie, które nie jest członkiem UE, nie ma polskiej placówki dyplomatycznej, obywatel polski ma prawo skorzystać z pomocy placówki innego państwa UE;
- prawo **składania petycji** do Parlamentu Europejskiego, zwracania się do Rzecznika Praw Obywatelskich UE, zwracania

Petycja – pismo zawierające jakąś prośbę, kierowane do władz lub osób zajmujących wysokie stanowiska.

się w formie pisemnej do instytucji UE, dostępu do dokumentów niektórych instytucji UE;

- prawo do niezbędnej **opieki zdrowotnej** w dowolnym kraju UE, podjęcia leczenia w wybranym kraju UE, korzystania z norm bezpieczeństwa żywności.

ZAPAMIĘTAJ

- W Parlamencie Europejskim zasiadają posłowie z Polski (od 2024 r. w liczbie 53), natomiast liczba stanowisk w administracji UE zależy od liczby mieszkańców danego kraju.
- Do najważniejszych korzyści płynących z członkostwa w UE można zaliczyć: wzrost gospodarczy, zmniejszenie poziomu bezrobocia, otwarcie europejskich rynków pracy dla Polaków, poprawę bezpieczeństwa państwa, swobodę podróżowania, inwestycje w infrastrukturę, wysokie wypłaty z budżetu UE, podniesienie samooceny Polaków.
- Fundusze unijne to środki finansowe wspólnoty europejskiej wykorzystywane w celu wspierania i restrukturyzacji gospodarek krajów członkowskich UE.
- Obywatel UE jest każda osoba będąca obywatelem państwa członkowskiego. Do najważniejszych praw obywatelskich UE należą: swobodny przepływ osób, czynne i bierne prawo wyborcze do Parlamentu Europejskiego, prawo do korzystania z opieki dyplomatycznej i konsularnej, prawo do zwracania się do instytucji UE.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień po dwie korzyści w dziedzinach: politycznej, gospodarczej i kulturalno-naukowej, jakie Polska otrzymała dzięki wejściu do UE. Możesz posłużyć się konkretnymi przykładami z najbliższego otoczenia.
2. Z których praw obywatela UE możesz korzystać już teraz? Podaj trzy przykłady.
3. Dlaczego unijni urzędnicy nie reprezentują interesów swoich krajów?
- ✳ 4. Dowiedz się, czy twoja szkoła korzysta z unijnych środków lub programów edukacyjnych, a jeśli tak, to z jakich i w jaki sposób.
5. Sprawdź, kto jest obecnie polskim komisarzem w Komisji Europejskiej i jakimi sprawami się zajmuje. Zapisz informację w zeszycie.
6. Podyskutujcie na forum klasy o korzyściach i kosztach związanych z członkostwem w Unii Europejskiej.

29 Problemy współczesnego świata

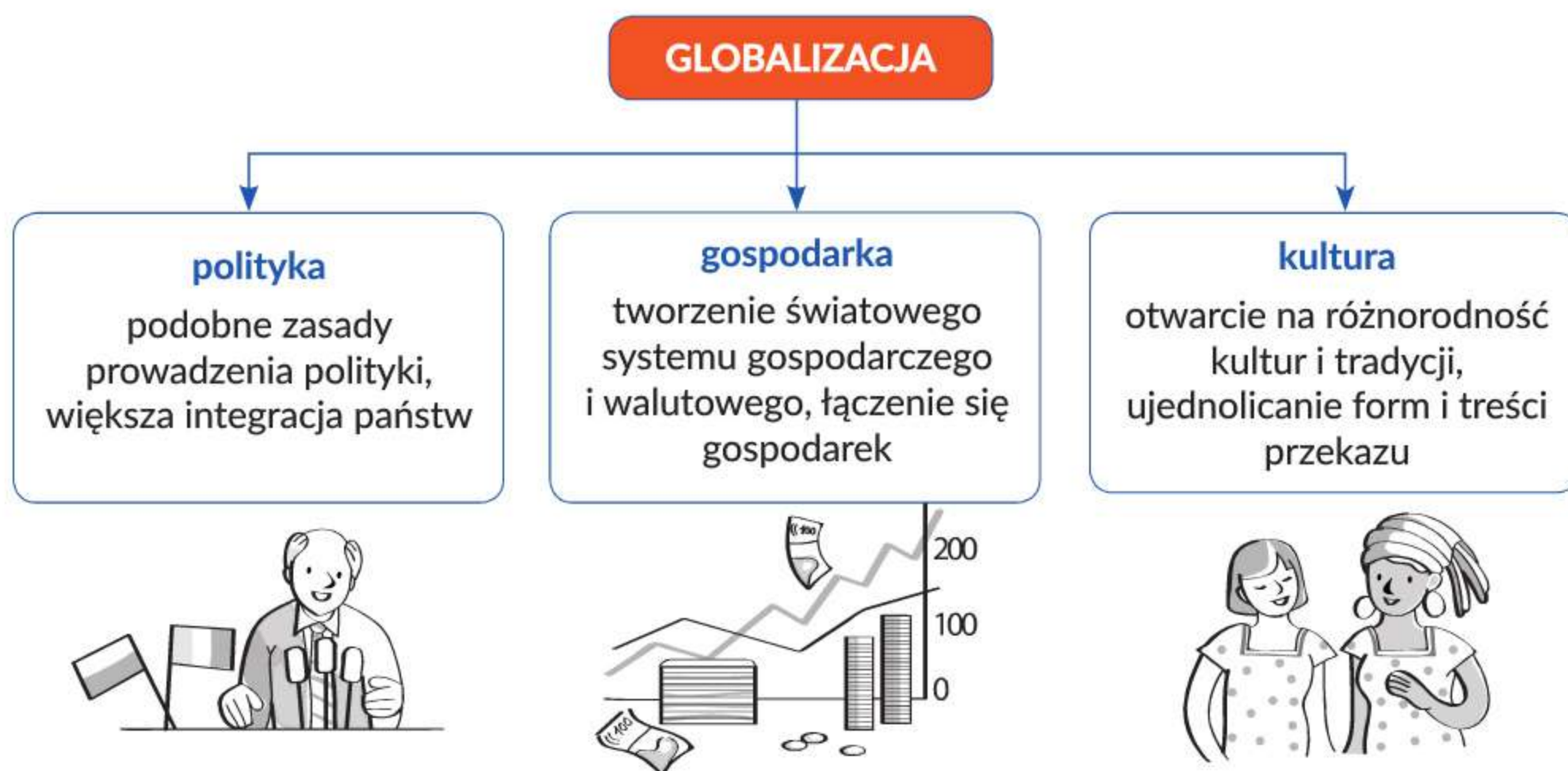
- Przypomnij sobie z lekcji historii, w jaki sposób dawniej ludzie dowiadywali się o tym, co się dzieje poza ich najbliższym otoczeniem.

Globalizacja

Rewolucja informatyczna, jaka dokonała się w ostatnich dziesięcioleciach, sprawiła, że świat jakby się zmniejszył – codziennie docierają do nas informacje z najbardziej odległych zakątków świata, a coraz lepiej rozwinięta komunikacja sprawia, że w ciągu krótkiego czasu jesteśmy w stanie pokonać bardzo duże odległości. Jednakże ta dostępność otaczającego świata sprawia, że dotyczą nas także jego problemy. Oprócz tych, które dotyczą nas bezpośrednio, są także takie, które wydają się nam odległe. Ale to złudzenie, któremu nie należy ulegać. O współczesnym świecie często mówi się, że jest **globalną wioską** – bo choć jest rozległy, ludzie przeżywają jednocześnie te same wydarzenia i używają tych samych produktów.

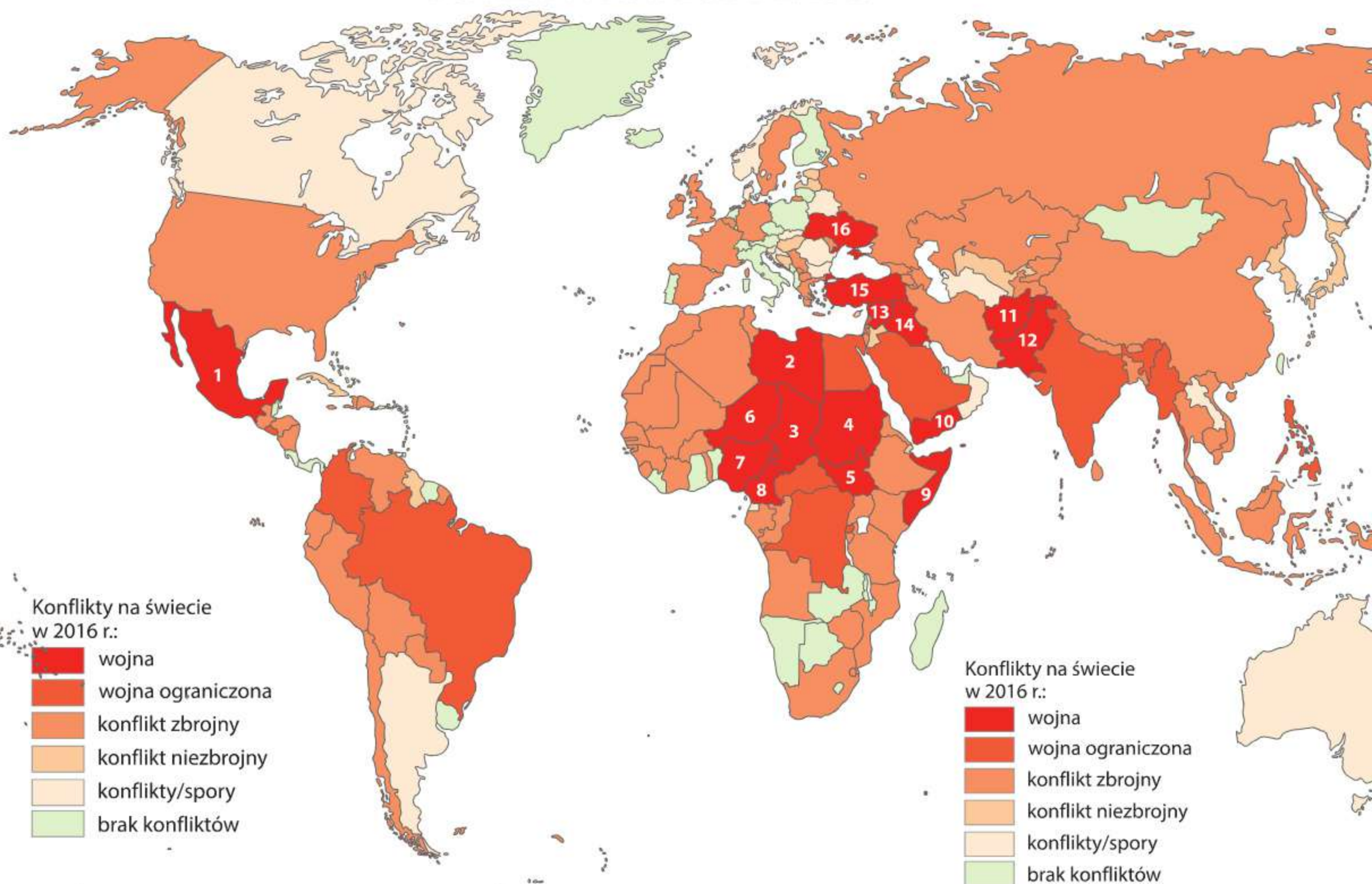
Terminem **globalizacja** określa się zjawisko współzależności zjawisk i procesów na całym świecie, wynikające ze wzrastającego przepływu towarów, usług, kapitału i wiedzy i prowadzące do ujednolicania świata. Globalizacja dokonuje się w trzech głównych obszarach: polityki, gospodarki i kultury.

Globalizacja ma swoich zwolenników i przeciwników. Przeciwnicy globalizacji – **antyglobaliści** uznają ją za proces szkodliwy, służący interesom wielkiego kapitału i powodujący różnicowanie się poziomu życia. Natomiast **alterglobaliści** nie przeciwstawiają się samej globalizacji, uznając, że nie można jej powstrzymać, lecz jej negatywnym przejawom. Protestują przeciwko poddaniu prawidłom rynku wszystkich obszarów życia społecznego.

? Jakie przejawy globalizacji dostrzegasz w codziennym życiu? Podaj przykłady.

KONFLIKTY NA ŚWIECIE W 2016 R.

Meksyk 1 – wojna między gangami narkotykowymi a siłami rządowymi.

Kraje Afryki północnej i subsaharyjskiej: Libia 2, Czad 3, Sudan 4, Sudan Południowy 5, Niger 6, Nigeria 7, Kamerun 8 – konflikty związane z kształtowaniem się nowej państwowości (Sudan Południowy) czy wojną między siłami rządowymi a zbrojną opozycją, często powiązaną z islamskimi organizacjami terrorystycznymi.

Somalia 9 – wojna wybuchła w latach 90. XX w. Obecnie toczy się między klanami (rodzinami) somalijskimi, a państwo jest w stanie rozpadu.

Jemen 10 – konflikt toczy się od 2015 r. Ma on wymiar polityczny, etniczny, religijny. Biorą w nim udział siły rządowe oraz organizacje terrorystyczne.

Afganistan 11 i Pakistan 12 – konflikt rozpoczął się w 2001 r. od interwencji NATO w Afganistanie, która obaliła władzę muzułmańskich fundamentalistów (talibów). Od 2004 r. w konflikt ten został włączony Pakistan. W 2021 r. ostatnie oddziały armii Stanów Zjednoczonych wycofały się z Afganistanu, a władzę w kraju przejęli talibowie.

Syria 13 i Irak 14 – od 2011 r. w Syrii trwa wojna domowa między prezydentem a zbrojną opozycją. Elementem konfliktu była także wojna z samozwańczym Państwem Islamskim, które próbowano utworzyć na obszarach Syrii i Iraku. Trwa również konflikt między władzami Iraku a Kurdami, którzy dążą do niepodległości.

Turcja 15 – wojna toczy się na kilku frontach, m.in. między Turcją a tworzącym się państwem kurdyjskim, które Turcja zwalcza. Turcja zaangażowała się również w wojnę z Państwem Islamskim.

Ukraina 16 – w 2014 r. rozpoczęły się walki między państwem ukraińskim a wspieranymi przez wojska rosyjskie oddziałami separatystów. W tym samym roku należący do Ukrainy Krym został niezgodnie z prawem międzynarodowym przyłączony do Rosji. Wojna w Ukrainie miała początkowo charakter wojny hybrydowej, czyli takiej, w której wykorzystuje się wojska regularne i inne oddziały oraz prowadzi działania w cyberprzestrzeni. W 2022 r. Rosja rozpoczęła zbrojną inwazję na Ukrainę, a konflikt przekształcił się w regularną wojnę.

Konflikty zbrojne

Współczesny świat jest pełen konfliktów. Jan Paweł II powiedział kiedyś, że wojna i pokój rozpoczynają się w sercu człowieka. I choć współczesne konflikty mają różne przyczyny, to można doszukać się w nich pewnych prawidłowości. Wiele z nich toczy się daleko od nas i może nam się wydawać, że nas nie dotyczą. Jednakże współczesny świat jest „mniejszy” niż kiedyś i konflikty mogą swoimi konsekwencjami dotknąć bardzo odległych terytoriów.

Jeśli sprzeczność interesów pojawia się w jednym państwie, mówimy o konflikcie **wewnątrzpaństwowym**, natomiast w razie sprzeczności między państwami mówimy o konflikcie **międzynarodowym**. Niejednokrotnie zdarza się, że konflikt wewnętrzny przeradza się w międzynarodowy z powodu interwencji innego państwa.

Konfliktem, który może przybrać ogromny zasięg, jest konfrontacja tzw. **bogatej Północy** (Europa, Ameryka Północna i niektóre kraje Azji) z tzw. **biednym Południem** (Afryka, Ameryka Południowa

Wojna ograniczona – wojna, w której walczące strony nie wykorzystują wszystkich środków, jakie mają do dyspozycji, ponieważ dążą do osiągnięcia ograniczonych celów, a nie całkowitego podboju terytorium przeciwnika.

i część Azji). W ostatnich latach ogromne zagrożenie dla całego świata niosą też ze sobą terroryzm i przestępczość zorganizowana.

Każdego roku w niemieckim Heidelbergu Instytut Badania Konfliktów ogłasza raport nazywany Barometrem konfliktów. Według tego raportu w 2016 r. na świecie toczyło się 226 konfliktów zbrojnych. Za jedyną wojnę w Europie uznano wówczas walki na wschodzie Ukrainy. Do najczęstszych przyczyn konfliktów należą względy ideologiczne, różnice religijne oraz spory etniczne, walki o zasoby naturalne, np. o wodę i ziemię, a także o władzę. Najwięcej konfliktów zbrojnych wybucha nadal w subsaharyjskim regionie Afryki.

▲ Luanda, Angola. W wielu miejscach na świecie występują ogromne kontrasty między warunkami życia najbogatszych a najbiedniejszych obywateli. Taka sytuacja powoduje napięcia i konflikty.

Problemy natury ekonomicznej i demograficznej

Bieda, nazywana najbardziej ogólnie nierównym dostępem do dóbr, to ogromny problem współczesnego świata. Według Banku Światowego miarą absolutnej biedy (ubóstwa) jest dochód nieprzekraczający 1 lub 2 dolarów amerykańskich dziennie na głowę mieszkańca. Szacuje się, że na granicy biedy żyje ok. 2,6 mld ludności globu. Z problemem biedy nierozzerwalnie związany jest problem **głodu**. Według danych UNICEF z 2017 r. 7,5 mln dzieci na świecie żyje w stanie ciężkiego ostrego niedożywienia, a więc praktycznie umiera z głodu.

Z problemami ekonomicznymi są związane **problemy demograficzne**. Liczba ludności na świecie przekroczyła 7 mld (na początku XVII w. wynosiła ok. 480 mln, w połowie XIX w. osiągnęła miliard, a w połowie XX w. – 2,5 mld). Z tak szybkim przyrostem liczby ludności na świecie wiąże się obawa o możliwość jej wyżywienia. Warto zwrócić uwagę na fakt, że przeważająca część światowej populacji zamieszkuje kraje biedne. Z drugiej strony istnieje też pogląd, że nie należy ograniczać przyrostu naturalnego, gdyż współczesne społeczeństwa, zwłaszcza w krajach boga-

Fundamentalizm religijny – rygorystyczne, bezwzględne przestrzeganie zasad jakiejś religii, często połączone z narzucaniem ich innym członkom społeczności.

Terroryzm – działania pojedynczych osób lub grup usiłujących za pomocą atakowania osób lub obiektów wymusić na jakiejś grupie ludności lub rządach państw określone ustępstwa.

tych, starzeją się (tzn. rodzi się w nich zbyt mało dzieci). Istotnie, zjawisko starzenia się społeczeństwa w krajach bogatszych jest coraz bardziej niepokojące.

Kolejny problem, związany z już wymienionymi, to dostęp do **wody pitnej**. Dla większości z nas, mieszkańców Polski i Europy, woda to coś, nad czym się nie zastanawiamy, ale w wielu rejonach świata brak dostępu do niej bezpośrednio przekłada się na jakość życia ludzi. Przyczyny problemu mają zasięg ogólnoswiatowy. Należą do nich: zmiany klimatyczne, katastrofy naturalne, zanieczyszczanie środowiska naturalnego oraz konflikty zbrojne.

WARTO WIEDZIEĆ

Gdy mówimy o ubóstwie, na ogół posługujemy się dwoma wskaźnikami. Minimum egzystencji obejmuje tylko te potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie z powodu biologicznego wyniszczenia i zagrożenia życia. Minimum socjalne to kwota, która umożliwia zaspokojenie nie tylko potrzeb podtrzymujących życie, lecz także pozwala wychować dzieci i utrzymać minimum więzi społecznych (kontakty rodzinne i towarzyskie, przynajmniej niewielkie uczestnictwo w kulturze).

Terroryzm

Terroryzm nie jest zjawiskiem nowym, ale nie brakuje głosów, że to zjawisko będzie jednym z największych problemów XXI wieku. Celem terrorystów jest zyskanie rozgłosu, wymuszanie ustępstw, demonstrowanie siły oraz wywoływanie przerażenia, aby osiągnąć własne cele. Najgroźniejszą tego typu formacją była do niedawna Państwo Islamskie (ISIS) – organizacja terrorystyczna utworzona na początku XXI w. na części terytoriów Syrii i Iraku. Organizacje terrorystyczne odwołujące się do fundamentalizmu islamskiego występują

▲ Skupisko plastikowych odpadów dryfujące w okolicach Indonezji. Po oceanach pływa kilka takich „wysp”.

? Co każdy/każda z nas może zrobić, aby chronić środowisko naturalne? Podaj kilka przykładów.

przeciwko zachodniej cywilizacji i zyskują poparcie wśród części muzułmanów, choć większość wyznawców islamu odrzuca terroryzm jako formę działania politycznego.

Zagrożenie środowiska naturalnego i choroby

Zalicza się do nich przede wszystkim zmniejszanie się powierzchni lasów, gromadzenie ogromnej ilości odpadów, skażenie powietrza i wód, wymieranie gatunków oraz tzw. **globalne ocieplenie** –

wzrost temperatury na Ziemi, powodujący m.in. topnienie lodowców i podnoszenie się poziomu wody w morzach i oceanach.

Gruźlica, czerwotka, cholera, malaria, polio to **choroby zakaźne** dotykające mieszkańców krajów słabo rozwiniętych. Chorobą zbierającą wciąż ogromne żniwo jest AIDS. Nowotwory, choroby układu krążenia, a także choroby psychiczne to bolączki krajów rozwiniętych. Często nazywa się je **chorobami cywilizacyjnymi**, ponieważ ich występowanie jest związane z negatywnym wpływem cywilizacji na zdrowie człowieka.

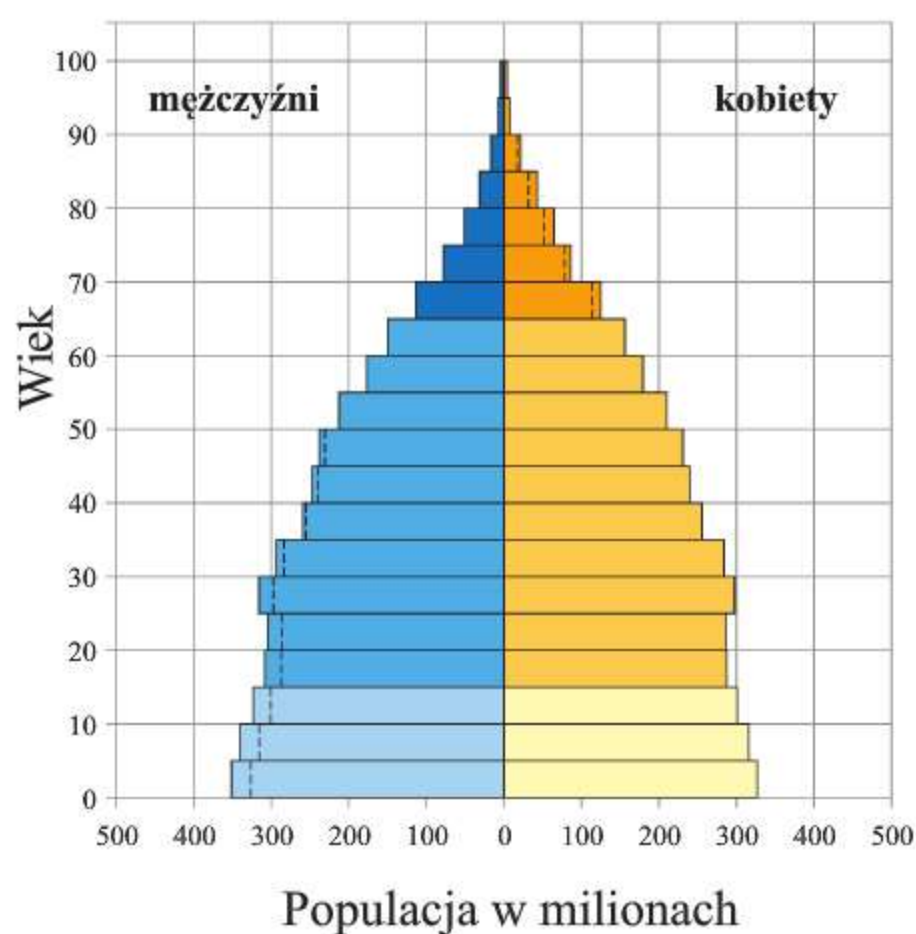
ZAPAMIĘTAJ

- Na skutek rewolucji informatycznej o współczesnym świecie często mówi się, że jest globalną wioską. Globalizacja, czyli ujednolicenie świata, odbywa się w trzech obszarach: polityki, gospodarki i kultury.
- Przeciwnicy globalizacji to antyglobaliści. Z kolei alterglobaliści nie negują samego zjawiska globalizacji, lecz sprzeciwiają się jego negatywnym przejawom.
- Obecnie na świecie toczą się konflikty wewnątrzpaństwowe i międzynarodowe. Zdarza się, że konflikt wewnętrzny przeradza się w międzynarodowy z powodu interwencji innego państwa.
- Bieda i głód oraz brak dostępu do wody pitnej i zanieczyszczenie środowiska naturalnego to jedne z największych problemów współczesnego świata. Z problemami ekonomicznymi są związane problemy demograficzne.

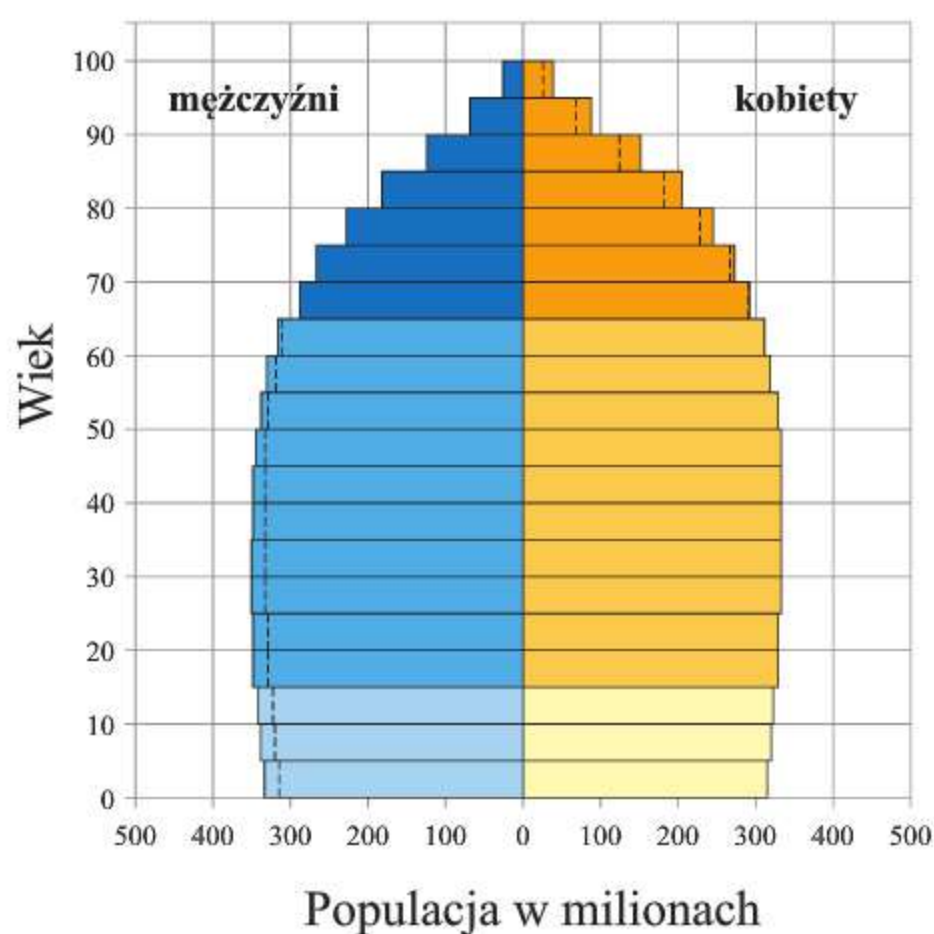
PYTANIA I POLECENIA

- ✱ 1. Określ, jaki wpływ ma globalizacja na ciebie i twoje najbliższe otoczenie. Podaj konkretne przykłady.
2. Podaj po dwa pozytywne i negatywne skutki globalizacji.
3. Wymień przynajmniej trzy negatywne skutki fundamentalizmu religijnego.
4. Zapoznaj się z zamieszczonymi niżej danymi i odpowiedz na pytania.

Ludność świata
w 2017 r.

Ludność świata w 2100 r.
(prognoza)

Kropkowana linia pokazuje nierównowagę między populacją kobiet i mężczyzn.

Źródło: dane ONZ

- A. W jakich grupach wiekowych przewidywana liczba ludności się zwiększy, a w jakich – zmniejszy?
- B. Na podstawie obydwu wykresów wyjaśnij, na czym polega zjawisko starzenia się społeczeństwa.
- C. Podaj kilka negatywnych skutków takiego zjawiska.
5. Oceń, czy twoje postępowanie może mieć wpływ na problemy współczesnego świata. Odwołaj się do konkretnych przykładów.
- ✱ 6. Przygotuj notatkę w zeszycie lub krótką prezentację na temat jednego z toczących się obecnie konfliktów zbrojnych. Podaj jego przyczyny i strony. Opisz, jakie są jego skutki dla zwykłych ludzi.
7. Rozważcie wspólnie w klasie propozycje działań, które mogłyby uczynić świat lepszym.
8. Poszukaj informacji o organizacjach, które pomagają w zaopatrzeniu potrzebujących w czystą wodę.

Świat, Europa

■ Przeczytaj, pomyśl, odpowiedz

Państwo dobrobytu obiecało każdemu zaspokojenie niemal wszystkich potrzeb materialnych. Wzięło na siebie skutki różnych nieszczęść – utraty pracy czy zdrowia, kalectwa czy śmierci jedynego żywiciela rodziny – które od wieków były przyczyną nędzy. Postanowiło zadbać o to, by praca nie była szkodliwa ani zbyt męcząca, urlop zaś był długi i udany. [...] System ów działał sprawnie, dopóki stosunek liczby emerytów do pracowników utrzymywał się na stałym poziomie lub przynajmniej rósł wolniej od tempa wzrostu gospodarczego. W takich warunkach składka ubezpieczeniowa (wszystko jedno, czy płacił ją pracownik, pracodawca, czy ogół podatników) mogła być niska i stabilna, co nie zagrażało wzrostowi gospodarczemu. [...] W ciągu wieku średnia długość życia niemal się podwoiła, czego nie był w stanie przewidzieć nikt w czasach, gdy powstawały pierwsze systemy ubezpieczeń. W latach 70. XIX wieku statystyczny Anglik i Szwed żyli 47 lat, Francuz – zaledwie 42. W latach 90. minionego stulecia przeciętna długość życia wynosiła we Francji 78,5 roku; w Anglii – 77,4; w Szwecji – 79,5.

Źródło: W. Gadomski, Wzlot i upadek państwa dobrobytu, tekst zamieszczony na stronie www.wyborcza.pl, 7.11.2003 (dostęp: 29.01.2018).

1. Pojęcie „państwo dobrobytu” powstało jako określenie bogatych państw Europy Zachodniej. Czym charakteryzują się tzw. państwa dobrobytu?
2. Jak zmieniła się długość życia Europejczyków od lat 70. XIX w. do czasów współczesnych i jakie są tego skutki dla systemów emerytalnych? Czy uważasz, że problem ten dotyczy także Polski? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Północny Liban, dystrykt Akkar. Od dwóch dni przyglądam się z bliska pracy, jaką wykonuje tu polsko-libańska ekipa Polskiego Centrum Pomocy Międzynarodowej. Z nimi odwiedzam syryjskie rodziny w wynajmowanych przez nie mieszkaniach, bywa że w garażach lub dawnych pomieszczeniach gospodarczych (jeden z głównych programów PCPM finansuje im opłaty czynszów, bez czego nie byłyby w stanie funkcjonować). [...] Zasadniczym problemem tych ludzi i tej części świata jest przeraźliwie beznadziejny brak perspektywy. Autentyczny pat. Nawet jeśli skończy się wojna – ich ewentualny powrót zależy od tego, jaki będzie kształt polityczny powojennej Syrii. [...]

Polska organizacja, przy znaczącym udziale środków z polskiego MSZ, poza finansowaniem czynszów, współpracuje również z libańskimi gminami w realizacji konkretnych projektów (jak np. budowa chodnika), w których zatrudnieni mogą być uchodźcy. Gmina daje projekt – organizacja płaci uchodźcom za jego wykonanie. Jest to sensowne rozwiązanie, bardziej godne dla samych zainteresowanych, bo mają poczucie, że dostają pieniądze za konkretną pracę. Na dłuższą metę jednak i takie projekty mają swój kres. W dalszej zaś perspektywie uchodźcy nie mogą podejmować żadnej – poza sezonowymi robotami – pracy w Libanie.

To poczucie autentycznej beznadziei jest widoczne w każdym z odwiedzanych przez nas mieszkań. Nie widziałem tam żadnej roszczeniowości, a nawet użalania się nad swoim losem, tylko autentyczny brak jakichkolwiek widoków na przyszłość. Nawet jeśli wojna się skończy, nawet jeśli jakimś cudem Asad zdecydowałby się na amnestię dla sunnitów, sama odbudowa kraju i jego gospodarki trwałaby ok. 70 lat! To wstępne wyliczenia organizacji, które zakładają, że Syria nie dostanie żadnej znaczącej pomocy międzynarodowej. Kto miałby ją dać?

Źródło: J. Dziedzina, Czas zawieszony, tekst zamieszczony na stronie <http://gosc.pl>, 28.11.2017 (dostęp: 1.02.2018).

1. Jaka jest sytuacja Syryjczyków przebywających w Libanie? Od czego zależy ich dalszy los?
2. W jaki sposób pomaga im polska organizacja humanitarna? Czy uważasz, że taka forma pomocy jest właściwa? Uzasadnij swoje zdanie.
3. Czy uważasz, że państwa europejskie powinny udzielać pomocy krajom zniszczonym przez wojny lub klęski żywiołowe? Dlaczego?

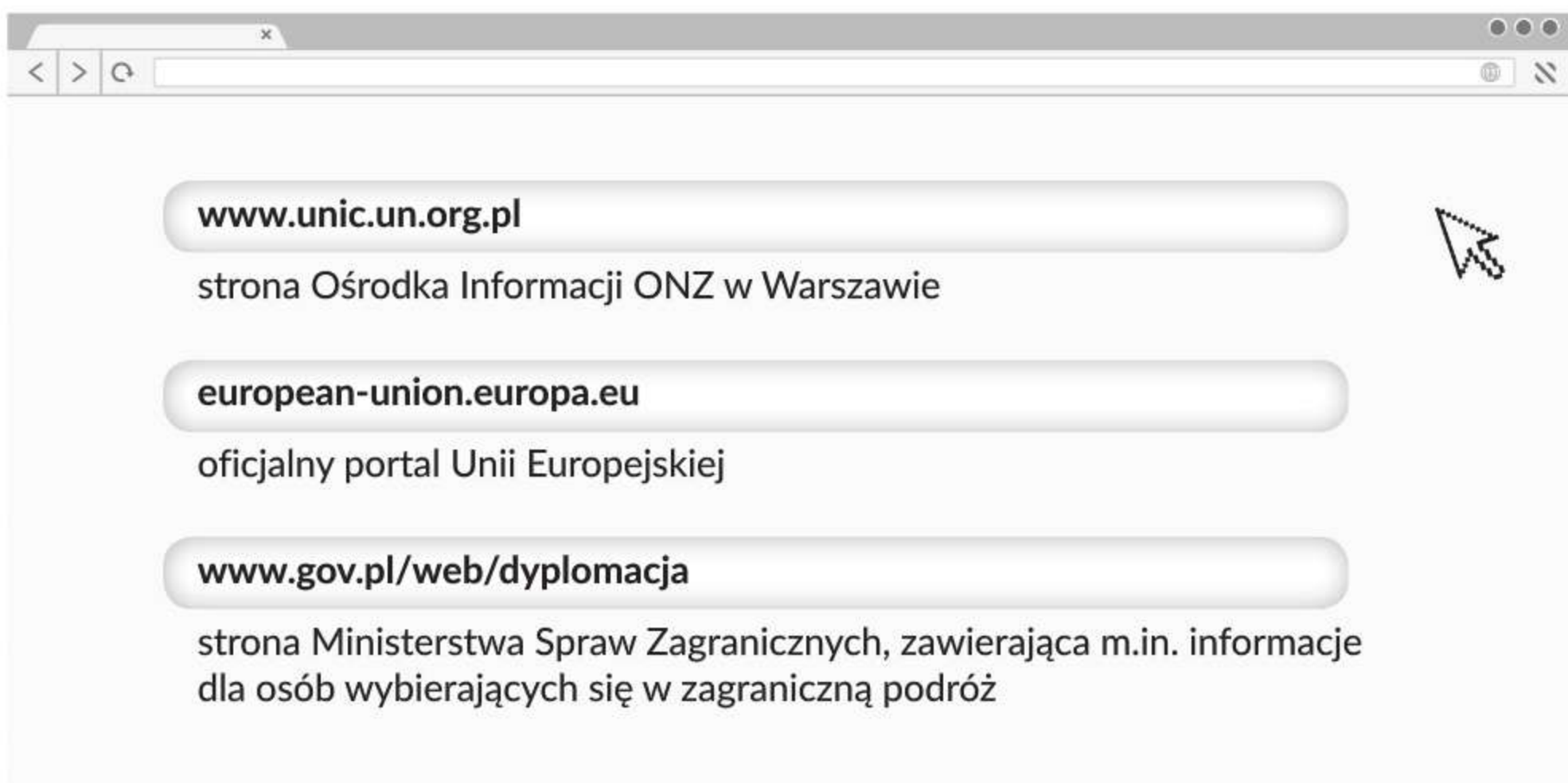
■ Pomyśl, powiedz, napisz

1. Wymień cele i przykłady działań Organizacji Narodów Zjednoczonych, z uwzględnieniem działalności Polski w tej organizacji.
2. Wymień cele i przykłady działań Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego, z uwzględnieniem działalności Polski w sojuszu.
3. Wymień cele działania Unii Europejskiej. Podaj podstawowe informacje na temat działalności politycznej osób określanych mianem Ojców Europy.
4. Omów działalność Polski w Unii Europejskiej oraz wymień polskich polityków pełniących ważne funkcje w instytucjach unijnych.
5. Wymień podstawowe korzyści związane z obecnością Polski w Unii Europejskiej, uwzględnij ułatwienia dla pracowników i osób podróżujących.
6. Wymień i krótko omów najważniejsze problemy współczesnego świata. Które z nich dotyczą także Polski?

■ Praca projektowa

Przygotujcie w dowolnej formie poradnik dla młodych obywateli Unii Europejskiej zawierający informacje dotyczące możliwości kształcenia się i podejmowania pracy w krajach unijnych oraz podróżowania w obrębie UE. Przedstawcie także sytuację obywateli unijnych w Wielkiej Brytanii oraz Brytyjczyków w unii w związku z brexitem.

■ Szukaj w sieci

VI

Prawa człowieka, nieletni wobec prawa

Czym są prawa
człowieka
i dlaczego trzeba
je chronić?

Jakie prawa
człowieka
gwarantuje polska
konstytucja?

Do jakich działań
jest uprawniona
policja?

30 Jak kształtowały się prawa człowieka

- Czym dla ciebie są prawa człowieka? Jak sądzisz, czy w każdej części świata to określenie znaczy to samo?

Źródła praw człowieka

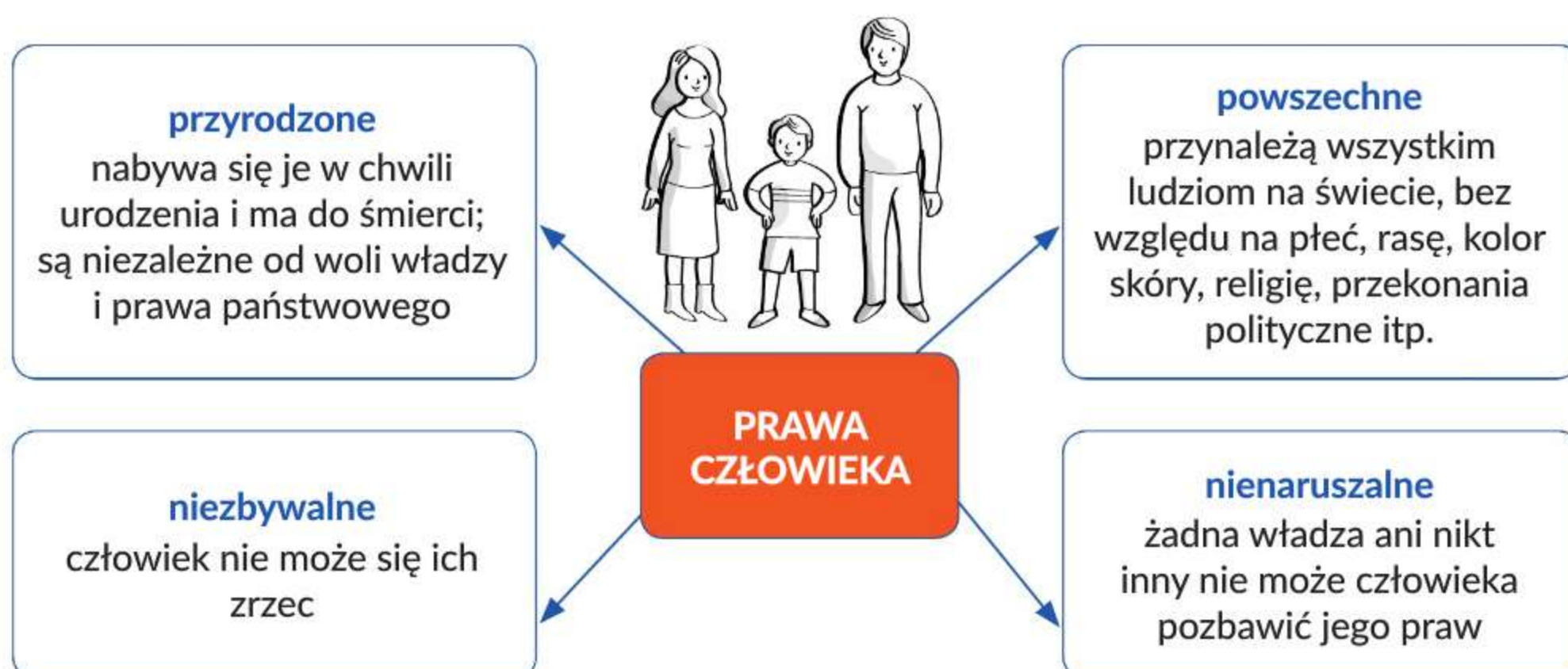
U źródła wszelkich praw leży ludzka godność. Jest ona podstawą **prawa naturalnego**, które głosi niezmienną i powszechnie obowiązującą zasadę: czynić dobro i unikać zła. Źródłem praw człowieka nie jest więc ani wola narodu, ani wola większości obywateli, ani umowa społeczna, ani konstytucja. Prawa te są bowiem powszechne, przyrodzone, niezbywalne i nienaruszalne.

Pojęcie **godność człowieka** w naszym kręgu cywilizacyjnym wywodzi się przede wszystkim z filozofii chrześcijańskiej – godność człowieka wynika ze stworzenia człowieka na podobieństwo Boga. Jan Paweł II w swoich wypowiedziach często podkreślał, że wartość osoby i jej godność domagają się uznania przed wszystkimi innymi wartościami. Jest to zbieżne z twierdzeniem, że człowiek jest podmiotem prawa. **Godność osobowa** przysługuje każdemu człowiekowi dlatego, że jest człowiekiem, niezależnie od jego postępowania lub

Prawo naturalne – prawo uniwersalne i pierwotne w stosunku do prawa ustanowionego przez ludzi.

postępowania innych osób oraz wszelkich innych okoliczności. Nie można jej w żaden sposób utracić. Do tak rozumianej godności odwołują się prawa człowieka. Czym innym jest **godność osobista** – rozumiana jako dobre imię człowieka – którą można uzyskać lub utracić w wyniku własnych lub cudzych działań.

Każdy człowiek chciałby cieszyć się zrozumieniem i życzliwością innych ludzi. Nie można do tego nikogo zmusić, ale należy wymagać powstrzymywania się od działań, które naruszałaby przyrodzoną człowiekowi godność. Każdy z nas ma obowiązek postępować w taki sposób, aby nikogo nie obrażać i nie poniżać, i ma prawo domagać się od innych takiego samego postępowania.

■ Krótkie kalendarium praw człowieka

- Kodeks Hammurabiego (Babilonia, XVIII w. p.n.e.) stanowił, że zadaniem prawa jest ochrona słabych przed złymi uczynkami silnych.
- W starożytnych Atenach obowiązywała prawna ochrona podstawowych swobód obywatelskich, nie przysługiwały one jednak wszystkim.
- Tradycja judeochrześcijańska (Stary i Nowy Testament) wniosła ideały przyrodzonej godności człowieka, równości i sprawiedliwości.
- Święty Tomasz z Akwinu (XIII w.) określił prawa naturalne jako przyrodzone człowiekowi. Zgodnie z jego nauką prawo stanowione powinno być zgodne z naturalnym.
- W XVII w. nastąpił rozwój teorii praw naturalnych. Pojawiła się koncepcja umowy społecznej (społeczeństwo przekazuje uprawnienia władzy w zamian za ochronę), z której wynika prawo do wypowiedzenia posłuszeństwa władzy.
- Deklaracja niepodległości Stanów Zjednoczonych i Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki z 1787 r. oraz francuska *Deklaracja praw człowieka i obywatela* z 1789 r. zawierały katalog współczesnych podstawowych praw i wolności.
- Po II wojnie światowej powstał międzynarodowy system ochrony praw człowieka. Niestety nie wszystkie państwa otrzymały możliwość swobodnego rozwoju. Powojenna historia m.in. Polski była przykładem łamania praw człowieka.

Prawa człowieka zapisane w dokumentach

Na międzynarodowy system ochrony praw człowieka składają się:

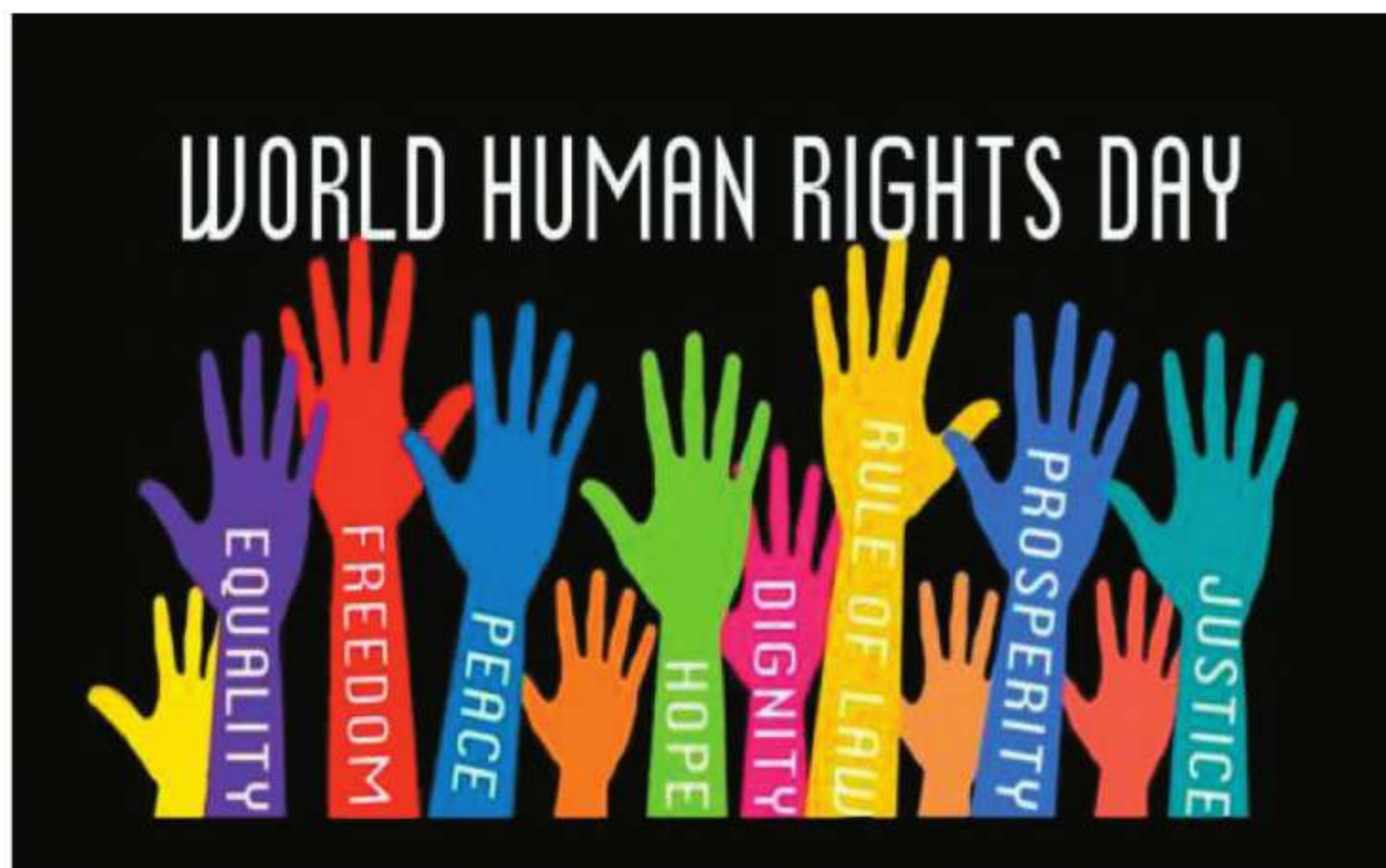
1. umowy ogólne:

- *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* z 1948 r. (ONZ);
- *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* z 1950 r.;

- *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* z 1966 r. (ONZ);

- *Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturalnych* z 1966 r. (ONZ);

2. umowy dotyczące konkretnych kwestii;
3. umowy dotyczące ochrony poszczególnych grup.

◀ Od 1950 r. 10 grudnia obchodzimy Międzynarodowy Dzień Praw Człowieka.

🔍 Przetłumacz na język polski hasła zamieszczone na plakacie.

Zadania, przed którymi stoi międzynarodowy system ochrony praw człowieka, zostały ujęte m.in. w preambule *Karty Narodów Zjednoczonych*, w której jest mowa o „przywróceniu wiary w podstawowe prawa mężczyzn i kobiet oraz w równość mężczyzn i kobiet oraz w równość narodów wielkich i małych”. Jednym z deklarowanych celów ONZ jest doprowadzenie do współpracy między państwami w dzie-

dzinie popierania i ochrony swobód dla wszystkich ludzi, bez różnicy rasy, płci, języka lub religii.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka została uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 10 grudnia 1948 r. Uważa się, że ten właśnie dokument uświadomił nie tylko politykom, lecz także całym społecznościom wspólny los mimo odmiennych doświadczeń i dziedzictwa.

Preambula Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka

Zważywszy, że uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata,
zważywszy, że nieposzanowanie i nieprzestrzeganie praw człowieka doprowadziło do aktów barbarzyństwa, które wstrząsnęły sumieniem ludzkości, i że ogłoszono uroczyście jako najwznioślejszy cel ludzkości dążenie do zbudowania takiego świata, w którym ludzie korzystać będą z wolności słowa i przekonań oraz z wolności od strachu i nędzy,
zważywszy, że konieczne jest zawarowanie praw człowieka przepisami prawa, aby nie musiał – doprowadzony do ostateczności – uciekać się do buntu przeciw tyranii i uciskowi,
zważywszy, że konieczne jest popieranie rozwoju przyjaznych stosunków między narodami,
zważywszy, że Narody Zjednoczone przywróciły swą wiarę w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość jednostki oraz w równouprawnienie mężczyzn i kobiet, oraz wyraziły swe zdecydowanie popierania postępu społecznego i poprawy warunków życia w większej wolności,
zważywszy, że Państwa Członkowskie podjęły się we współpracy z Organizacją Narodów Zjednoczonych zapewnić powszechne poszanowanie i przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności,
zważywszy, że jednakowe rozumienie tych praw i wolności ma olbrzymie znaczenie dla ich pełnej realizacji,
przeto Zgromadzenie Ogólne ogłasza uroczyście niniejszą Powszechną Deklarację Praw Człowieka jako wspólny najwyższy cel wszystkich ludów i wszystkich narodów, aby wszyscy ludzie i wszystkie organy społeczeństwa mając stale w pamięci niniejszą Deklarację – dążyły w drodze nauczania i wychowywania do rozwijania poszanowania tych praw i wolności i aby zapewniły za pomocą postępowych środków o zasięgu krajowym i międzynarodowym powszechne i skuteczne uznanie i stosowanie tej Deklaracji zarówno wśród Państw Członkowskich, jak i wśród narodów zamieszkujących obszary podległe ich władzy.

ZAPAMIĘTAJ

- Prawo naturalne to źródło praw człowieka, które są przyrodzone, niezbywalne, nienaruszalne i powszechne. Podstawą prawa naturalnego jest ludzka godność.
- Godność osobowa przysługuje każdemu człowiekowi z racji bycia człowiekiem i jest niezbywalna, natomiast godność osobista, rozumiana jako dobre imię, jest zależna od działania własnego i innych.
- Idea praw człowieka pojawiała się w różnych dokumentach i tradycjach od czasów starożytnych.
- Po II wojnie światowej rozpoczęto tworzenie międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka.
- Prawom człowieka są poświęcone dokumenty uchwalone przez ONZ, m.in. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* z 1948 r.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, jaka jest różnica między godnością osobową a godnością osobistą. Podaj przykłady obu sposobów rozumienia godności.
2. Jak rozumiesz sformułowanie, że człowiek jest podmiotem prawa, a nie jego przedmiotem?
3. Przeczytaj jeszcze raz uważnie preambułę *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* i odpowiedz na pytania.
 - A. Kto jest adresatem tego dokumentu?
 - B. Z jakiego powodu deklaracja została ogłoszona?
 - C. Dlaczego prawa człowieka powinny być prawnie chronione?
 - D. Jaką wizję świata przedstawia deklaracja i jak ta wizja może być zrealizowana?
 - E. Dlaczego należy omawiać prawa człowieka w szkole?
- ✳ 4. Poszukaj informacji o działalności osób przedstawionych na zdjęciach. Co łączy te postaci?

▲ Janusz Korczak

▲ Malala Yousafzai

▲ Nelson Mandela

4. Poszukaj w internecie informacji o łamaniu praw człowieka w dzisiejszym świecie. Dowiedz się, które prawa i gdzie są łamane najczęściej. Przygotuj notatkę w zeszycie lub prezentację na ten temat.

31 Prawa człowieka zapisane w Konstytucji RP

- Przypomnij sobie zasady ustrojowe i prawa obywatelskie zapisane w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*.

Między prawami a wolnościami człowieka

Art. 30 *Konstytucji RP* mówi: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Można też dostrzec w polskiej konstytucji próbę zdefiniowania wolności, zawartą w następującym zakazie: „Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje” (art. 31). Z tych zapisów wynika, że wolność człowieka istnieje niezależnie od prawa. Prawo powinno zaś zapewnić ochronę wolności, ale też konstytucja stanowi, że „Każdy jest obowiązany szanować wolność i prawa innych” (art. 31). Najważniejsze znaczenie dla prawnej ochrony wolności ma prawo obywatela do **obrony**

swoich praw przed niezależnym sądem – dotyczy to zarówno obrony przed innymi ludźmi, jak i przed państwem.

Współczesne systemy prawne dopuszczają ograniczenie wolności jednostki ze względu na wolność innych osób i dobro wspólne. **Prawa** człowieka są czymś, czego realizację państwo powinno nam zagwarantować, a **wolności** – czymś, w co państwo nie powinno ingerować.

Chociaż system demokratyczny najbardziej sprzyja korzystaniu przez człowieka

Zasada domniemania niewinności – reguła, według której oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.

PRAWA I WOLNOŚCI ZAPISANE W KONSTYTUCJI RP	
Prawa i wolności osobiste	• prawna ochrona życia; • poddawanie człowieka eksperymentom naukowym wyłącznie za jego zgodą; • zakaz stosowania tortur i kar cielesnych; • nieprzedawnienie zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości; • nietykalność i wolność osobista; • prawo do obrony przed sądem; zasada domniemania niewinności; • prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez bezstronny i niezawisły sąd; • prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, przy uwzględnieniu stopnia dojrzałości dziecka i wolności jego sumienia; • ochrona prawna życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia; prawo do decydowania o życiu osobistym; • obowiązek ujawnienia informacji na swój temat tylko na podstawie ustawy; prawo dostępu każdego do dotyczących go dokumentów urzędowych i zbiorów danych; • wolność i ochrona tajemnicy komunikowania się; • nienaruszalność mieszkania; • wolność sumienia i religii; • wolność poruszania się po terytorium RP oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu; swoboda opuszczenia terytorium RP; • brak możliwości wydalenia z kraju obywatela polskiego ani zakazania mu do niego powrotu; • wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji; zakaz stosowania cenzury prewencyjnej; • prawo azylu w RP dla cudzoziemców; • zakaz ekstradycji obywatela polskiego, lecz z pewnymi wyjątkami.
Prawa i wolności polityczne	• wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich; • wolność zrzeszania się; • prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach; • prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej; dostęp do dokumentów oraz wstęp na posiedzenia niektórych organów władzy publicznej; • prawo do udziału w referendum oraz wybierania Prezydenta RP, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego; • prawo składania do organów władzy publicznej oraz do instytucji społecznych petycji, wniosków i skarg w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą.

Ekstradycja – wydanie przestępcy albo zbiega państwu, którego prawa naruszył.

Cenzura prewencyjna – kontrola publikacji przed ich ukazaniem się w druku, na scenie itp.

? Nazwij prawa i wolności obywatelskie przedstawione na zdjęciach.

z jego praw i wolności, nawet on nie jest wolny od konfliktów. Wynikają one przede wszystkim z różnic w pojmowaniu prawdy i prawa w demokracji. Pierwsze podejście odrzuca istnienie prawdy obiektywnej i nie-naruszalnych wartości, tak więc wszystko, co popiera większość, może zostać uznane za słuszne. Drugie podejście zakłada, że obiektywna prawda i fundamentalne wartości są niezależne od liczby popierających je osób.

Prawa i wolności w życiu publicznym

Życie publiczne to sieć relacji zachodzących między jednostkami a przedstawicielami struktur państwowych i samorządowych. Obywatele uczestniczą w życiu publicznym zarówno indywidualnie, jak i jako członkowie grup, np. organizacji lub stowarzyszeń. Współczesne systemy demokratyczne pozwalają obywatelom na różnorodne formy włączania się w życie publiczne. Do podstawowych z nich należą:

- udział w referendum i wyborach;
- ludowa inicjatywa ustawodawcza;
- skarga konstytucyjna;
- przynależność do partii politycznych lub innych organizacji społecznych;
- udział w zgromadzeniach;

- składanie petycji do władz;
- udział w obradach niektórych organów władzy publicznej;
- wolontariat.

Jan Nowak-Jeziorański, wielki polski patriota i dziennikarz, legendarny kurier Armii Krajowej, powiedział kiedyś: „Nie ma demokracji bez udziału obywateli. Tam, gdzie obywatele nie interesują się życiem publicznym, demokracja jest bardzo krucha”. Interesować się życiem publicznym to znaczy być aktywnym, wspólnie z innymi tworzyć społeczeństwo obywatelskie. Polacy wciąż, mimo dużych możliwości działania, mają mało doświadczeń społecznych i obywatelskich. Zbyt mało nas działa w organizacjach, uczestniczy w oddolnych inicjatywach społecznych, zebraniach publicznych czy wolontariacie. Dlatego można mówić o **niewielkim kapitale społecznym**, a to on właśnie jest podstawą społeczeństwa obywatelskiego.

Ludowa inicjatywa ustawodawcza – forma demokracji bezpośredniej polegająca na tym, że określona liczba obywateli może zgłosić projekt ustawy lub zmiany konstytucji.

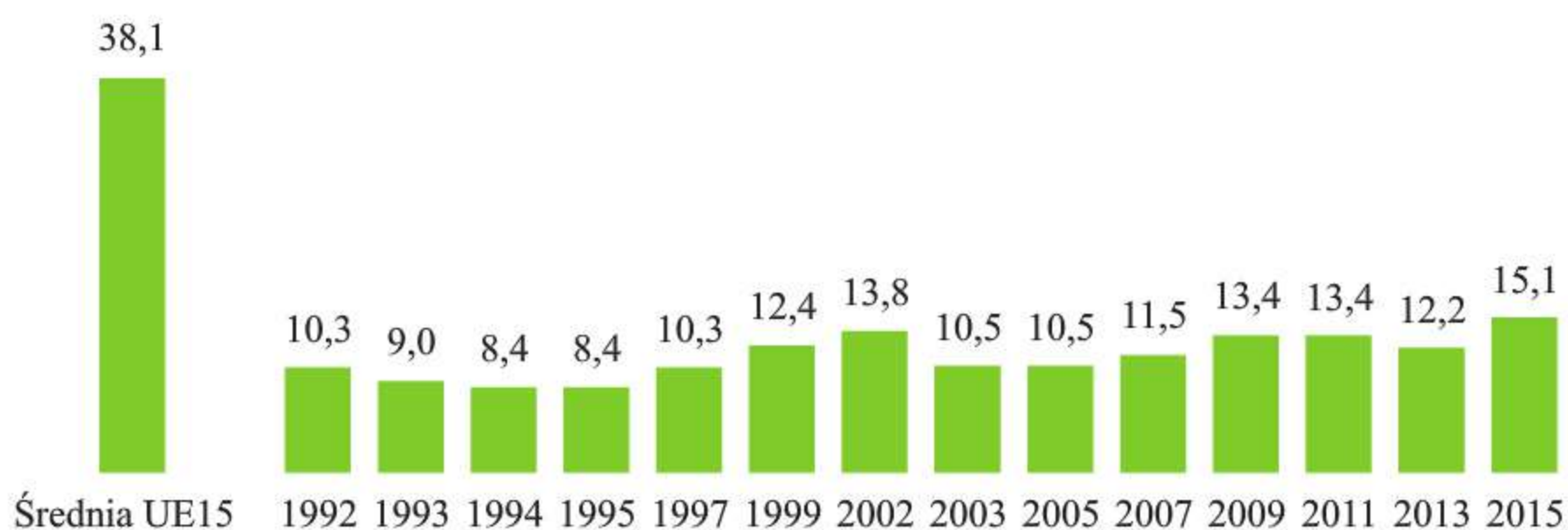
ZAPAMIĘTAJ

- *Konstytucja RP* mówi, że przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło praw człowieka i obywatela. Według polskiego prawa każdy jest zobowiązany do szanowania praw i wolności innych.
- *Konstytucja RP* gwarantuje wiele praw i wolności. Prawa i wolności osobiste dotyczą ochrony życia, zdrowia, mienia, wolności słowa i sumienia, zaś prawa i wolności polityczne – kwestii związanych z udziałem obywateli w życiu publicznym.
- Współczesne systemy demokratyczne pozwalają obywatelom na różnorodne formy włączania się w życie publiczne.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień kilka praw i wolności osobistych, które obecnie mają dla ciebie największe znaczenie.
- ✳ 2. Sprawdź, czy jako osoba niepełnoletnia masz już prawo korzystać z wolności i praw politycznych wymienionych w tym rozdziale.
3. Które spośród praw i wolności wydają ci się najistotniejsze? Uzasadnij swoją opinię.
4. Zapoznaj się z zamieszczonymi niżej danymi i odpowiedz na pytania.

**Odsetek osób ufających innym ludziom w Polsce w latach 1992–2015
i średni poziom zaufania w 15 krajach europejskich w 2014 r.**
(jest to 15 krajów członkowskich UE przed 2004 r.)

Źródło: Diagnoza Społeczna 2015.

- A. Jaki jest związek między zaufaniem do innych a kapitałem społecznym?
- B. Jaka jest różnica między badanym zjawiskiem w Polsce i w 15 krajach europejskich? Czy wejście Polski do UE miało wpływ na badane zjawisko? Sformułuj wnioski.
- C. Jak sądzisz, jakie działania należałoby podjąć, aby w Polsce wzrósł poziom zaufania do innych?

32 Ochrona praw człowieka

- Jakie działania możesz podjąć, gdyby twoje prawa zostały naruszone? Od czego zależałoby twoje działanie lub jego brak?

Jak chronione są prawa człowieka?

Systemy ochrony praw człowieka dzielimy na krajowe i międzynarodowe. Powszechny, uniwersalny system ochrony praw człowieka opiera się na **Organizacji Narodów Zjednoczonych**. Najwyższym urzędnikiem ONZ odpowiedzialnym za działania na rzecz praw człowieka jest Wysoki Komisarz ds. Praw Człowieka. Funkcjonują także międzynarodowe systemy regionalne. System europejski, do którego należy także Polska, tworzą:

- Rada Europy (Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu);
- Unia Europejska;
- Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).

W Polsce, podobnie jak w innych demokratycznych państwach prawa, podstawowym elementem systemu ochrony praw

człowieka jest **wymiar sprawiedliwości**. To przed krajowym systemem sądownictwa należy się w pierwszej kolejności domagać ochrony przed naruszeniem prawa i naprawienia wyrządzonych szkód.

Rzecznik Praw Obywatelskich

Instytucja **Rzecznika Praw Obywatelskich** wywodzi się ze Szwecji, gdzie w 1809 r. został powołany urzędnik zwany ombudsmanem. Jego podstawowym zadaniem była kontrola działania administracji, a odwołać się do niego można było w sprawie naruszenia praw i wolności. Do 1919 r. Szwecja była jedynym krajem mającym takiego rzecznika. W Polsce urząd Rzecznika Praw Obywatelskich został ustanowiony w 1987 r.

Rzecznik jest powoływany przez sejm za zgodą senatu na pięcioletnią kadencję i nie może zajmować innego stanowiska, z wy-

▲ Adam Bodnar, Rzecznik Praw Obywatelskich w latach 2015–2021.

jątkiem profesora szkoły wyższej. Nie może też należeć do partii politycznej ani związku zawodowego. Jest w swojej działalności niezawisły i odpowiada jedynie przed sejmem. *Konstytucja RP* mówi, że zadaniem Rzecznika Praw Obywatelskich jest stanie na straży wolności oraz praw człowieka i obywatela. Funkcje RPO są następujące:

1. prewencyjna

- wskazywanie na możliwość naruszenia praw człowieka przez administrację lub następstwa aktów prawnych,
- występowanie do odpowiednich instytucji z prośbą o podjęcie inicjatywy ustawodawczej;

2. kontrolna

- rozpatrywanie konkretnych wniosków i interweniowanie;

3. analityczna

- analizowanie, czy prawa człowieka są przestrzegane.

Każdy polski obywatel lub cudzoziemiec (jeśli znajduje się pod władzą RP), a także grupa obywateli lub organizacja może zwrócić się do Rzecznika Praw

Wniosek kasacyjny (skarga kasacyjna) – możliwość zaskarżenia prawomocnej decyzji sądu II instancji.

Obywatelskich o pomoc w obronie swoich praw naruszonych przez władzę publiczną, np. sądy, publiczną służbę zdrowia, szkoły i uczelnie, policję, urzędy. **Wniosek do rzecznika** można złożyć przez: formularz elektroniczny lub elektroniczną skrzynkę podawczą ePUAP, pisemnie lub osobiście. Powinien on zawierać dane adresowe wnioskodawcy i opis sprawy. Należy pamiętać, że rzecznik nie rozpatruje spraw zgłoszonych anonimowo ani nie zastępuje wymiaru sprawiedliwości.

Jeśli rzecznik po rozpatrzeniu sprawy stwierdzi, że prawa człowieka nie zostały naruszone, odda sprawę. Jeśli jednak dopatry się naruszenia praw, podejmuje interwencję. Możliwe działania rzecznika to:

- złożenie wniosku do prokuratury;
- złożenie wniosku kasacyjnego;
- interwencja u jednostki nadrzędnej;
- żądanie ukarania winnych.

Organizacje pozarządowe działające na rzecz ochrony praw człowieka

Organizacje pozarządowe, czyli tzw. NGO, to organizacje niepowiązane z władzą publiczną, działające w określonej sprawie i nie w celu osiągnięcia zysku. Często są one nazywane **trzecim sektorem**

Pomoc humanitarna – działania prowadzone w celu udzielenia pomocy ludności w trudnej sytuacji, zwłaszcza gdy odpowiedzialne władze nie mogą albo nie chcą takiej pomocy udzielić.

(pierwszy to władze i administracja publiczna, drugi – przedsiębiorcy). Poniżej wymieniono kilka najbardziej znanych w Polsce organizacji działających w obronie praw człowieka.

Polski Czerwony Krzyż, członek Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Jego zadania to: udzielanie pomocy

humanitarnej w czasie klęsk i wojen, pomoc socjalna, nauka udzielania pierwszej pomocy, prowadzenie zabezpieczeń medycznych podczas imprez masowych, propagowanie idei honorowego krwiodawstwa, rozpowszechnianie wiedzy o międzynarodowych prawach ofiar konfliktów zbrojnych.

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

Amnesty International to międzynarodowa organizacja zajmująca się zapobieganiem łamaniu praw człowieka, organizu-

jąca pokojowe akcje obywatelskie: pisanie listów do rządów krajów łamiących prawa człowieka, nagłaśnianie informacji o takich naruszeniach, pomoc finansowa i prawna dla poszkodowanych.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka prowadzi programy edukacyjne w zakresie ochrony praw człowieka, moni-

toruje działalność instytucji, od których zależy poziom praworządności w Polsce, dba o ochronę praw jednostki przez udział w sprawach sądowych.

Polska Akcja Humanitarna

Polska Akcja Humanitarna – organizacja założona przez Janinę Ochojską, udziela pomocy humanitarnej ofiarom klęsk żywiołowych i konfliktów zbrojnych. Na terenie Polski prowadzi program dożywiania dzieci „Pajacyk”.

▲ Wigilia dla osób bezdomnych zorganizowana przez Caritas. Organizacja prowadzi m.in. jadłodzię, pomoc medyczną dla bezdomnych i świetlice dla dzieci.

▲ Maraton pisania listów Amnesty International. Dzięki tej akcji wiele niewinnie uwięzionych osób odzyskało wolność.

Caritas – międzynarodowa organizacja katolicka, w Polsce działająca jako Caritas Polska. Udziela pomocy materialnej i finansowej (doraźnej i długofalowej)

osobom bezdomnym, bezrobotnym, chorym, starszym, dzieciom z rodzin ubogich, imigrantom i uchodźcom oraz pomocy humanitarnej ofiarom wojen i kataklizmów.

Konwencja o prawach dziecka

Dziecko, czyli każda osoba do ukończenia 18. roku życia, ma prawo do szczególnej troski i pomocy. Podstawowym dokumentem gromadzącym wszystkie istotne prawa dziecka jest *Konwencja o prawach dziecka* przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. Dokument ten dotyczy wszystkich dzieci, bez wyjątku i bez względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, niepełnosprawność czy status majątkowy. Najważniejsze prawa zapisane w konwencji to:

- prawo do życia i tożsamości (imię, nazwisko, obywatelstwo, powiązania rodzinne);
- prawo do wychowania w rodzinie lub do opieki zastępczej;
- prawo do wyrażania własnych poglądów;
- prawo do prywatności;
- prawo do odpoczynku;
- prawo do opieki zdrowotnej;
- prawo do edukacji;
- prawo do poszukiwania, otrzymania i przekazywania informacji;
- prawo do ochrony przed konfliktem zbrojnym;
- prawo do ochrony przed przemocą, krzywdą i złym traktowaniem;
- prawo do ochrony w procesie karnym;
- prawo do znajomości swoich praw i powoływania się na nie.

Instytucje działające na rzecz ochrony praw dzieci

UNICEF, czyli Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci, to organizacja humanitarna i rozwojowa działająca na rzecz dzieci na całym świecie, niezależnie od ich narodowości czy koloru skóry. Do jej zadań należą: pomoc medyczna i żywnościowa, akcje szczepień, zapewnianie dostępu do edukacji, ochrona przed przemocą. UNICEF nie jest finansowany przez ONZ i dlatego potrzebuje wsparcia darczyńców, aby nieść pomoc dzieciom. W krajach rozwiniętych, także w Polsce, działają Komitety Narodowe UNICEF, mające status organizacji pozarządowych.

▲ Działania UNICEF wspierają znane osobistości świata filmu i sportu – jako Ambasadorowie Dobrej Woli. Jest wśród nich m.in. polski piłkarz Robert Lewandowski.

? Sprawdź, jakie jeszcze znane osoby wspierają UNICEF i w jaki sposób działają na rzecz dzieci.

WARTO WIEDZIEĆ

Prawa dziecka nie wszędzie są przestrzegane. W konfliktach zbrojnych, które obecnie toczą się na świecie, np. w Afganistanie, Republice Środkowoafrykańskiej, Syrii, Iraku, dzieci są często wykorzystywane jako żołnierze. Niektóre z nich zostały porwane przez grupy zbrojne, inne wstępują do oddziałów, uciekając przed ubóstwem i głodem. Według danych UNICEF dotyczy to nawet 300 tys. dzieci. Kolejnym przykładem nieprzestrzegania praw dzieci jest zmuszanie ich do pracy. UNICEF szacuje, że problem ten dotyka nawet 150 mln dzieci. Zjawisko to jest najpowszechniejsze w Afryce i Azji. Pracujące dzieci nie uczą się, nie mają czasu na zabawę, często także pracują w warunkach szkodliwych dla zdrowia.

Dzieci, podobnie jak pełnoletni, mają w Polsce swojego rzecznika. **Rzecznik Praw Dziecka** stoi na straży praw dzieci, a w szczególności:

- prawa do życia i ochrony zdrowia,
- prawa do wychowania w rodzinie,
- prawa do godziwych warunków społecznych,
- prawa do nauki.

Szczególną opieką rzecznika są otoczone dzieci niepełnosprawne, które mają utrudniony start życiowy. Rzecznik podejmuje działania z własnej inicjatywy, na podstawie informacji wskazujących na naruszenie praw lub dobra dziecka. Nie wyręcza on innych instytucji powołanych do ochrony praw dziecka, lecz interweniuje wtedy, gdy dotychczasowe procedury okazały się nieskuteczne. Rzecznik ma uprawnienia kontrolne, ostrzegawcze i inicjujące. Może zwrócić się do każdego organu władzy publicznej o złożenie wyjaśnień, udzielenie informacji, udostępnienie akt i dokumentów lub podjęcie działań na rzecz dziecka oraz przedstawić własne oceny i wnioski w tej sprawie. Może także wystąpić z inicjatywą ustawodawczą oraz w sprawie wydania lub zmiany innych aktów prawnych.

▲ Afgańskie dzieci pracujące w cegielni. W wielu krajach praca dzieci jest społecznie akceptowana i pozwala rodzinom na przetrwanie.

? Z którymi prawami dziecka jest sprzeczne zatrudnianie najmłodszych?

ZAPAMIĘTAJ

- System ochrony praw człowieka w Polsce tworzą: sądy powszechne i szczególne (podstawa systemu), Trybunał Konstytucyjny, Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka oraz organizacje pozarządowe.
- Do Rzecznika Praw Obywatelskich można zwracać się o pomoc w obronie naruszonych praw i wolności.
- Organizacje pozarządowe (NGO) to organizacje niepowiązane z władzą publiczną, działające w określonej sprawie i nie w celu osiągnięcia zysku. W Polsce działają m.in.: Polski Czerwony Krzyż, Amnesty International, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Polska Akcja Humanitarna i Caritas.
- *Konwencja o prawach dziecka* przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. zawiera wszystkie istotne prawa dziecka. Zgodnie z prawem dzieckiem jest każda osoba do ukończenia 18. roku życia.
- Rzecznik Praw Dziecka stoi na straży praw dziecka, a przede wszystkim prawa do: życia i ochrony zdrowia, wychowania w rodzinie, godziwych warunków socjalnych i nauki. Ma on uprawnienia kontrolne, ostrzegawcze i inicjujące.
- UNICEF to Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci, organizacja dbająca o przestrzeganie praw dziecka na świecie.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przygotuj krótką notatkę w zeszycie lub prezentację na temat spraw, którymi ostatnio zajmował się Rzecznik Praw Obywatelskich.
2. Na podstawie własnych obserwacji i wiedzy o współczesnym świecie spróbuj odpowiedzieć na pytanie, które z praw dziecka zawartych w *Konwencji o prawach dziecka* wydają ci się najbardziej zagrożone. Uzasadnij swoją opinię.
3. Odwiedź stronę internetową Rzecznika Praw Dziecka. Sprawdź, kto obecnie sprawuje tę funkcję i jakimi sprawami ostatnio się zajmował.
- ❖ 4. Przygotuj kilka pytań, które chciałbyś/chciałabyś zadać Rzecznikowi Praw Dziecka.
5. Czy, twoim zdaniem, akcje propagandowe, nagłaśniające działania organizacji pozarządowych są potrzebne czy nie? Uzasadnij swoje zdanie.
6. Przeczytaj zamieszczony niżej fragment *Konstytucji RP* i wykonaj polecenia.

Art. 31.

3. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

- A. Powiedz, w jakich sytuacjach polska konstytucja pozwala na ograniczenie praw i wolności.
- B. Podaj przykłady sytuacji, w których prawa i wolności mogą być ograniczone ze względu na prawa innych osób.

33 Uprawnienia policji i służb porządkowych

- Czy zdarzyło ci się zetknąć z działaniem służb porządkowych? Jeśli tak, to jakich i w jakich okolicznościach?

Zadania i uprawnienia policji

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji mówi:

Tworzy się Policję jako umundurowaną i uzbrojoną formację służącą społeczeństwu i przeznaczoną do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Podstawowe zadania policji są następujące:

- ochrona życia i zdrowia ludzi oraz ochrona mienia;
- ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego;
- zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń;
- wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców;

WARTO WIEDZIEĆ

W policji pracują także zwierzęta. Wśród psów (mających status służbowych) można wyróżnić m.in. psy patrolowo-tropiące oraz psy do wyszukiwania zapachów narkotyków i materiałów wybuchowych. Służbę z psami pełnią policjanci przewodnicy po odpowiednim przeszkoleniu. Do ich obowiązków należy m.in. używanie psa w służbie, doskonalenie jego sprawności oraz racjonalne żywienie i utrzymanie. Oprócz psów w policji pracują również konie – oczywiście służbowe.

▲ Do uprawnień policji należą: legitymowanie i zatrzymywanie osób, przeszukiwanie osób, bagaży i pomieszczeń, kontrola osobista, sprawdzanie ładunków, obserwacja oraz rejestracja obrazu i dźwięku w miejscach publicznych.

- nadzór nad specjalistycznymi uzbrojonymi formacjami;
- kontrola przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych;
- gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji kryminalnych.

W razie niepodporządkowania się wydanym na podstawie prawa poleceniom funkcjonariuszy policji mogą oni zastosować następujące **środki przymusu bezpośredniego**:

- fizyczne, techniczne i chemiczne środki służące do obezwładniania bądź konwojowania osób oraz do zatrzymywania pojazdów;

Środki przymusu bezpośredniego – czynności, przedmioty i metody mające na celu zmuszenie kogoś do konkretnych działań lub zachowań.

- pałki służbowe;
- wodne środki obezwładniające;
- psy służbowe;
- pociski niepenetracyjne.

Jeśli takie środki okażą się niewystarczające lub ich użycie nie jest możliwe, policjant ma prawo użyć broni palnej w przypadkach określonych w ustawie o policji.

Uprawnienia innych służb porządkowych

Pewnie zdarzyło ci się kiedyś być na imprezie masowej, podczas której porządku pilnowały wyznaczone do tego służby. Przepisy regulują warunki organizacji takiej imprezy, w tym działania służb porządkowych, informacyjnych i medycz-

nych. **Uprawnienia służb porządkowych i informacyjnych na imprezach masowych** są następujące:

- sprawdzanie i stwierdzanie uprawnień osób do uczestniczenia w imprezie (w przypadku braku – wezwanie do opuszczenia imprezy);
- legitymowanie osób w celu ustalenia ich tożsamości;
- przeglądanie zawartości bagaży i odzieży (w przypadku podejrzenia o posiadanie niedozwolonych przedmiotów);
- wydawanie poleceń porządkowych osobom zakłócającym porządek, a w przypadku niezastosowania się – wezwanie do opuszczenia imprezy;
- ujęcie osób stwarzających bezpośrednie zagrożenie i przekazanie ich policji.

Jeżeli w czasie takiej imprezy zaistnieje konieczność odparcia bezpośredniego i bezprawnego zamachu na czyjeś zdrowie, życie lub wolność, służby porządkowe mogą użyć środków przymusu bezpośredniego.

▲ Kontrola przed wejściem na stadion. Służby porządkowe mają prawo sprawdzić, czy na teren imprezy nie są wnoszone zakazane przedmioty, np. ostre narzędzia, lub alkohol.

Gdy jesteś ofiarą lub świadkiem przemocy...

Szkoła jest miejscem, gdzie czasem dochodzi do **agresji**, czyli świadomych działań skierowanych przeciwko komuś. Czyjeś agresywne zachowanie może być incydentem, natomiast o **przemocy** mówimy wtedy, gdy osoba agresywna ma przewagę fizyczną lub psychiczną nad swoją ofiarą. Agresja może przerodzić się w przemoc, kiedy stanie się typowym sposobem regulowania kontaktów w danej grupie. W szkole najczęściej można spotkać się z **przemocą rówieśniczą**, którą charakteryzują:

- wiek sprawcy i ofiary – są to osoby niepełnoletnie, co ma duże znaczenie ze względu na odpowiedzialność prawną;
- działanie w określonej grupie i w określonym miejscu;
- przemienność ról ofiar i sprawców.

Szczególną formą przemocy rówieśniczej jest **dręczenie**, czyli systematyczne i długotrwałe prześladowanie, upokarzanie lub wykluczanie danej osoby z grupy.

Najczęściej spotykanymi rodzajami przemocy są:

- **przemoc fizyczna** – naruszenie nietykalności fizycznej, powodujące uszkodzenie ciała lub niosące takie ryzyko, np. bicie,

kopanie, popychanie, szarpanie, zabieranie lub niszczenie własności (bezpośrednio lub przez nakłanianie innych);

- **przemoc psychiczna** – naruszenie czyjejś godności osobistej, np. straszenie, szantażowanie, grożenie, przezywanie, wyśmiewanie, obrażanie, ośmieszanie, rozpowszechnianie plotek, nieprzyjemne żarty;
- **przemoc relacyjna** – działania (bez agresji fizycznej), które prowadzą do obniżenia czyjegoś statusu w grupie, wykluczenia czy izolowania z grupy;
- **cyberprzemoc** – przemoc z użyciem nowych technologii, np. obraźliwe e-maile, SMS-y czy wpisy na portalach społecznościowych, zamieszczanie w sieci obraźliwych filmów lub zdjęć

Uczniowie, którzy są świadkami przemocy w szkole, powinni o tym powiadomić osobę dorosłą, np. wychowawcę klasy, pedagoga czy nauczyciela, do którego mają zaufanie. Bardzo ważne jest, aby osoba dorosła nie zbagatelizowała problemu.

Do użycia przemocy może dochodzić także **w rodzinie**. Niezależnie od okoliczności nie można bagatelizować sprawy. Nikt nie ma prawa krzywdzić innych osób, a ofiarom takich działań trzeba pomóc.

■ Przemoc w rodzinie – co robić?

- Zawiadom policję, dzwoniąc na nr 112 (ogólny numer alarmowy) – telefon czynny całą dobę.
- Zadzwoń na Niebieską Linie – ogólnopolski telefon dla ofiar przemocy w rodzinie – nr 801 120 002.
- Idź lub zadzwoń do Ośrodka Pomocy Społecznej w twojej gminie.
- Zawiadom sąd rodzinny (jeśli ofiarą jest dziecko) osobiście albo za pośrednictwem poczty tradycyjnej lub elektronicznej.

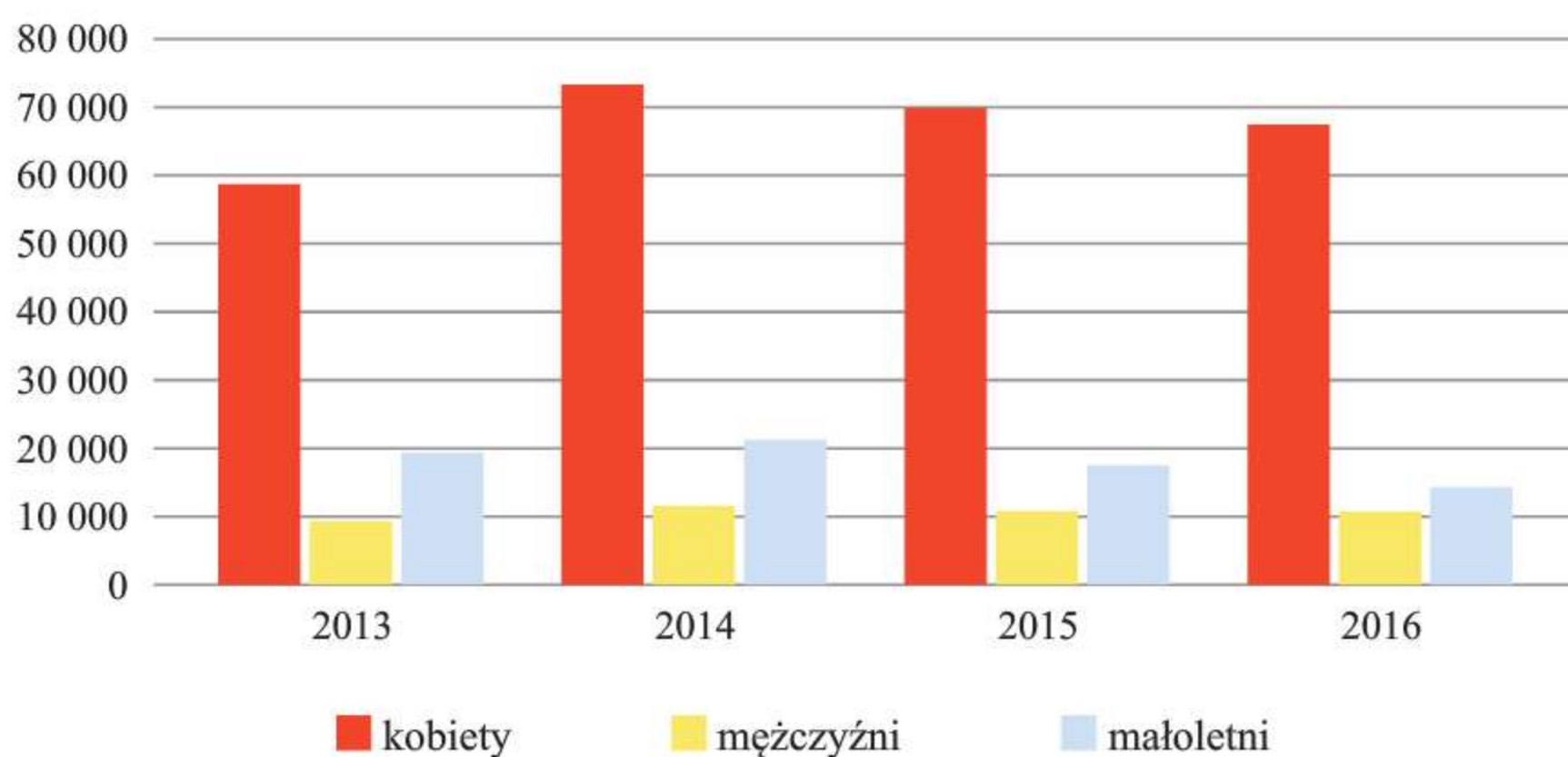
ZAPAMIĘTAJ

- Policja to umundurowana i uzbrojona formacja, której głównymi zadaniami są: ochrona bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymywanie bezpieczeństwa i porządku publicznego.
- Do głównych uprawnień policji należą: legitymowanie i zatrzymywanie osób, przeszukiwanie osób, bagażu, pomieszczeń, obserwacja i rejestracja obrazu i dźwięku w miejscach publicznych.
- Funkcjonariusze policji i służb porządkowych mają prawo użyć środków przymusu bezpośredniego. Ponadto policja i niektóre służby mają prawo użyć broni palnej.
- Można wyróżnić przemoc fizyczną, psychiczną, relacyjną i cyberprzemoc. W szkole najczęściej można się spotkać z przemocą rówieśniczą.
- Na przemoc należy reagować i powiadomić odpowiednie osoby lub instytucje.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień przykłady trzech działań policji, z którymi spotykasz się najczęściej.
2. Jak powinna się zachować osoba nieletnia, która została zatrzymana przez policję? Jakie prawa jej przysługują?
- ✎ 3. Czy, twoim zdaniem, żyjesz w bezpiecznym świecie? Jakie czynniki mają wpływ na poziom twojego poczucia bezpieczeństwa?
4. Zapoznaj się z przedstawionymi niżej danymi i odpowiedz na pytania.

Liczba osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie w latach 2013–2016 (w liczbach bezwzględnych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Głównej Policji.

- A. Jaka tendencja jest zauważalna w przedstawionych danych?
- B. Jak sądzisz, dlaczego kobiety są najczęściej ofiarami przemocy w rodzinie?
- C. Jakie działania według ciebie należałoby podjąć, aby przeciwdziałać przemocy w rodzinie?

34 Młodzi ludzie w kontakcie z prawem

- Czy wiesz, za co możesz już ponieść odpowiedzialność prawną?

Przestępstwa i wykroczenia. Odpowiedzialność nieletnich

Kodeks karny wyróżnia dwa typy przestępstw:

- **zbrodnie** – czyny zabronione i zawinione, popełnione umyślnie (sprawca ma zamiar popełnienia czynu albo przewiduje możliwość jego popełnienia i godzi się na to), zagrożone karą pozbawienia wolności na co najmniej trzy lata;

? Przypomnij sobie, czym charakteryzuje się przemoc rówieśnicza.

Nieletni – według prawa karnego osoba, która w momencie popełnienia czynu zabronionego nie ukończyła 17. roku życia.

- **występki** – czyny zabronione i zawinione, popełnione umyślnie lub nieumyślnie (np. na skutek niezachowania ostrożności), zagrożone grzywną (karą pieniężną) albo karą pozbawienia lub ograniczenia wolności na dłużej niż miesiąc.

Osobną kategorię w polskim prawie stanowią **wykroczenia**, czyli czyny społecznie szkodliwe, zawinione, zabronione pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5000 złotych lub nagany. Wszystkie związane z tym sprawy reguluje *Kodeks wykroczeń*.

Odpowiedzialność nieletnich za przestępstwa i wykroczenia jest uzależniona od wieku sprawcy, a także od rodzaju popełnionego czynu. W niektórych przypadkach młodzi ludzie odpowiadają na podobnych zasadach jak dorośli.

PRZEMOC RÓWIEŚNICZA W POLSKIM PRAWIE

Przemoc rówieśnicza jako przestępstwo to m.in.: groźby, szantaż, pobicie, zmuszanie do robienia czegoś, kradzież, rozbój, przemoc seksualna

Przemoc rówieśnicza jako wykroczenie to przede wszystkim kradzież lub zniszczenie rzeczy o wartości poniżej 1/4 minimalnego wynagrodzenia

ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA NIELETNICH	
Przed ukończeniem 13. roku życia	Sąd traktuje czyn nieletniego wyłącznie jako przejaw demoralizacji i może zastosować jedynie środki przewidziane w <i>Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich</i> .
Między 13. a 17. rokiem życia	Sąd stosuje środki przewidziane w <i>Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich</i>. Wyjątek: • Jeśli nieletni ukończył 15. rok życia, może odpowiadać jak dorosły za następujące czyny: • zamach na życie Prezydenta RP; • zabójstwo i morderstwo; • umyślne ciężkie uszkodzenie ciała; • umyślne spowodowanie katastrofy godzącej w bezpieczeństwo powszechne; • przejęcie kontroli nad statkiem wodnym lub powietrznym przez sprawcę stosującego podstęp, gwałt na osobie lub groźbę bezpośredniego użycia takiego gwałtu; • umyślne spowodowanie katastrofy w komunikacji; • zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem lub wspólnie z inną osobą; • wzięcie lub przetrzymanie zakładnika; • rozbój.
Między 17. a 18. rokiem życia	Sąd stosuje zapisy <i>Kodeksu karnego</i> i <i>Kodeksu wykroczeń</i> , podobnie jak wobec dorosłych. Sąd jednak zamiast tego może zastosować środki wychowawcze, lecznicze lub poprawcze przewidziane dla nieletnich.

Postępowanie w sprawach nieletnich

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich nie posługuje się pojęciem przestępstwa czy wykroczenia, lecz używa pojęcia **czynu karalnego**. W założeniu ustawa ma bowiem służyć resocjalizacji i wychowywaniu sprawcy, a nie jego ukaraniu. Postępowanie wobec nieletniego – sprawcy czynu karalnego – toczy się przed **sądem rodzinnym**, a nie karnym. Środki, które może zastosować sąd rodzinny w stosunku do nieletniego, który popełnił czyn karalny, to:

- zobowiązanie do określonego zachowania (np. naprawienia szkody, przeprosin, podjęcia nauki lub pracy);
- zobowiązanie do zaniechania używania alkoholu lub innego środka odurzającego

Resocjalizacja – przywrócenie do działania w społeczeństwie osób niedostosowanych lub takich, które utraciły kontakt ze społeczeństwem, np. więźniów.

lub powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach;

- upomnienie;
- ustanowienie nadzoru organizacji młodzieżowej lub innej albo osoby udzielającej poręczenia za niego;
- ustanowienie nadzoru rodziców lub opiekunów;
- nadzór kuratora;
- skierowanie do ośrodka kuratorskiego lub innej instytucji;

▲ Policja ma prawo zatrzymać osobę nieletnią m.in. w przypadku zakłócania spokoju lub porządku publicznego, kradzieży czy zniszczenia mienia.

- przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego;
- zakaz prowadzenia pojazdów, brak możliwości uzyskania uprawnień do prowadzenia pojazdów;
- umieszczenie w zakładzie poprawczym (ze względu na wysoki stopień demoralizacji, okoliczności i charakter czynu, nieskuteczność wcześniejszych środków);
- umieszczenie w rodzinie zastępczej, placówce opiekuńczo-wychowawczej lub ośrodku szkolno-wychowawczym;
- zobowiązanie rodziców/opiekunów do poprawy warunków wychowawczych, bytowych, zdrowotnych, do ściślejszej współpracy ze szkołą, poradnią, lekarzem, do naprawienia wyrządzonych szkód.

W sprawie nieletniego sąd musi kierować się przede wszystkim jego dobrem. Działania sądu mają na celu osiągnięcie **korzystnych zmian** w osobowości i zachowaniu nieletniego oraz – jeśli tak wcześniej nie było – doprowadzenie do tego, aby rodzice lub opiekunowie prawidłowo wypełniali obowiązki wobec nieletniego. W postępo-

waniu z nieletnim sąd bierze pod uwagę jego osobowość, w szczególności wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania nieletniego.

Nieletni w kontakcie z policją i służbami porządkowymi

Jeśli jest to konieczne ze względu na okoliczności sprawy, policja może **zatrzymać** nieletniego i umieścić w policyjnej izbie dziecka. Podstawą zatrzymania jest **uzasadnione podejrzenie**, że nieletni popełnił czyn karalny. Uprawnienia do zatrzymania nieletniego posiada także Straż Graniczna.

Uprawnienia nieletniego w razie zatrzymania są następujące:

- natychmiastowa informacja o przyczynach zatrzymania i przysługujących prawach (do skorzystania z pomocy adwokata, odmowy składania wyjaśnień lub odpowiedzi na pytania, złożenia zażalenia na czynności naruszające prawo);

- niezwłoczne przesłuchanie;
- kontakt – w razie żądania – z rodzicem/opiekunem lub adwokatem;
- sporządzenie protokołu z zatrzymania;
- niezwłoczne zawiadomienie rodzica/opiekuna.

Zatrzymanego nieletniego należy natychmiast **zwolnić** i przekazać rodzicowi/opiekunowi, jeżeli:

- ustanie przyczyna zatrzymania;
- poleci to sąd rodzinny;
- nie zostanie zachowany termin, w jakim należy zawiadomić sąd rodzinny o zatrzymaniu;
- w ciągu 48 godzin od chwili zawiadomienia właściwego sądu nie ogłoszono nie-

letniemu postanowienia o umieszczeniu w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, rodzinie zastępczej zawodowej lub zakładzie leczniczym.

Nieletni, w razie ogłoszenia mu postanowienia, o którym mowa powyżej, może przebywać w **policyjnej izbie dziecka** nie dłużej niż przez dalszych pięć dni. W policyjnej izbie dziecka można także umieścić nieletniego zatrzymanego w trakcie samowolnego pobytu poza schroniskiem dla nieletnich, młodzieżowym ośrodkiem wychowawczym lub zakładem poprawczym, nie dłużej jednak niż na pięć dni.

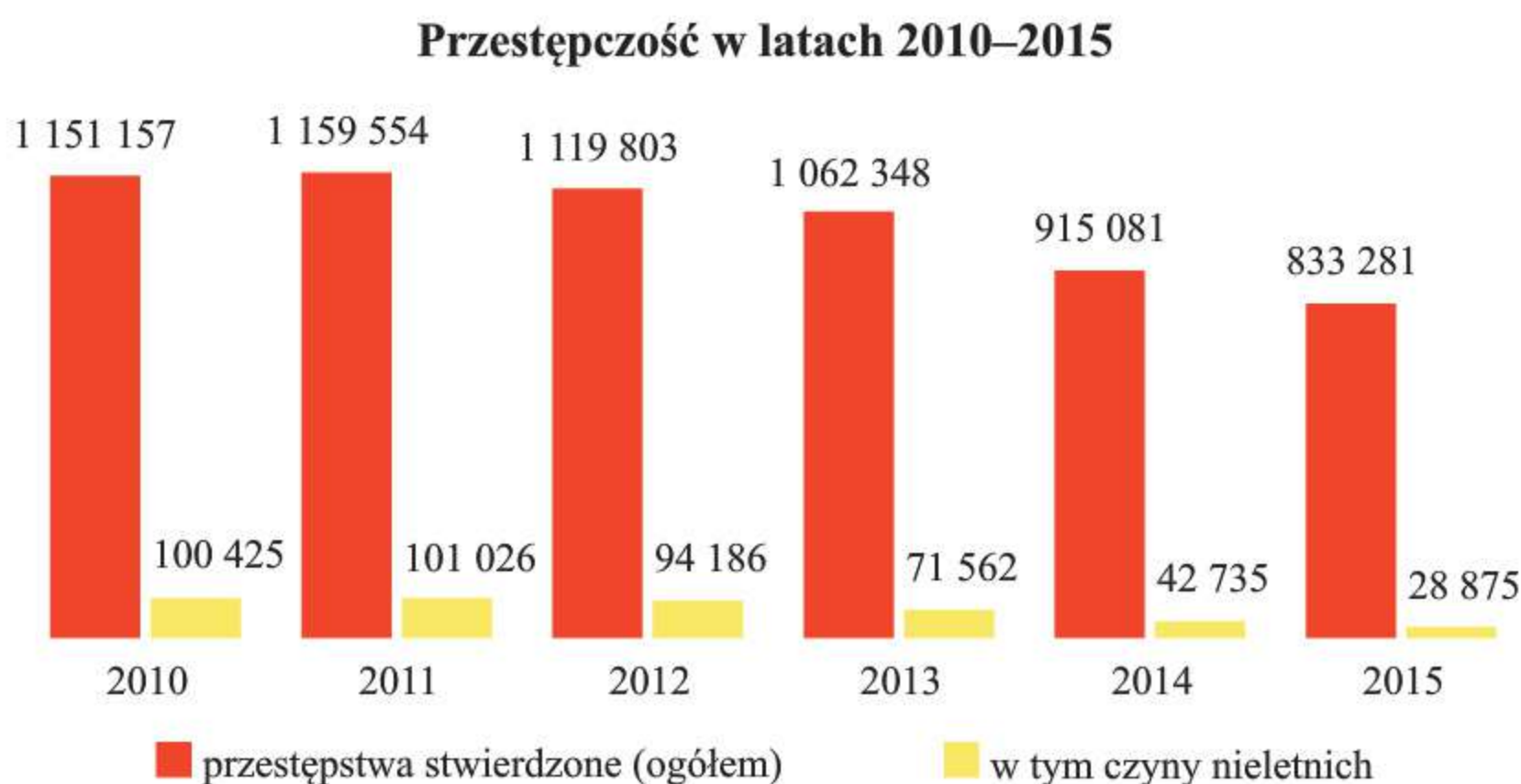
ZAPAMIĘTAJ

- *Kodeks karny* dzieli przestępstwa na zbrodnie i występki. Są to czyny zabronione i zawinione, zagrożone karami o różnej wysokości (za przestępstwo otrzymuje się wyższą karę niż za występki). Osobną kategorię stanowią wykroczenia.
- W postępowaniu z nieletnimi sądy powinny się kierować przede wszystkim resocjalizacją i wychowaniem młodego człowieka, a nie jego karaniem.
- Nieletni do ukończenia 17. roku życia odpowiadają przed sądem rodzinnym i stosuje się wobec nich środki przewidziane w ustawie o postępowaniu wobec nieletnich.
- Jeżeli młody człowiek ukończy 15. rok życia, za niektóre przestępstwa może odpowiadać jak dorosły.
- Nieletni w razie zatrzymania przez policję ma zapewnione swoje prawa. Regulują one m.in. sprawy związane z długością okresu zatrzymania, zawiadomieniem sądu rodzinnego, kontaktem z rodzicami/opiekunami, składaniem wyjaśnień.

PYTANIA I POLECENIA

1. Jak sądzisz, dlaczego w sprawach osób nieletnich sąd ma na celu resocjalizację młodego człowieka, a nie jego ukaranie?
- ✱ 2. Czy znasz (osobiście lub ze słyszenia) niepełnoletnie osoby, wobec których zostały zastosowane środki przewidziane w ustawie o postępowaniu wobec nieletnich? Jak sądzisz, co oprócz decyzji podjętych przez sąd ma znaczenie w resocjalizacji młodego człowieka?
3. Jakie znane ci prawa człowieka znajdują się wśród uprawnień nieletniego zatrzymanego przez policję?

4. Zapoznaj się z przedstawionymi niżej danymi i wykonaj polecenia.

Źródło: dane statystyczne policji

- A. Jaka tendencja jest zauważalna na wykresie, zarówno jeśli chodzi o przestępstwa popełnione ogółem, jak i przestępczość nieletnich?
- B. Czy uważasz, że przestępstwa nieletnich stanowią duży odsetek przestępstw w ogóle? Uzasadnij swoje zdanie, powołując się na dane z wykresów.

* 5. Poszukaj informacji na temat przyczyn popełniania przestępstw przez osoby niepełnoletnie. Sformułuj na ich podstawie wnioski dotyczące zapobiegania przestępczości wśród nieletnich.

6. Przeczytaj zamieszczony niżej tekst i odpowiedz na pytania.

Tylko w ubiegłym roku w naszym województwie nieletni dopuścili się 3,5 tys. czynów karalnych. Zdecydowana większość z nich, bo aż 1,3 tys. dotyczyła przestępczości narkotykowej. Mniej było kradzieży, bójek i rozbojów. [...] Przestępczość nieletnich to jednak nie tylko narkomania, ale też kradzieże i rozboje. Po cudze mienie sięgają zarówno dzieci z tych bogatych, jak i biednych i przeciętnych rodzin. [...] Dzieci robią to z różnych powodów, czasami zły wpływ ma na nich środowisko, czasami chcą szybko zarobić lub po prostu sprawdzić, jak to jest. – Zdarzało się, że zatrzymywaliśmy dziewczyny, które nigdy wcześniej nie miały do czynienia z prawem. Ukradły coś dla zabawy, by sprawdzić, czy zostaną złapane – wspomina E. Tanaś (z Wydziału Prewencji KMP w Poznaniu – red.). Kolejnym miejscem, gdzie młodzi ludzie coraz częściej dają upust swojej złości, jest internet. Niestety, rzadko kiedy zdają sobie sprawę, że hejt i cyberprzemoc są czynami karalnymi. – Dzieci nie są świadome, że nawet coś, co robią dla żartu, może wyczerpywać znamiona czynu zabronionego – mówi Maciej Święcichowski (z Komendy Wojewódzkiej Policji w Poznaniu – red.).

Źródło: J. Labuda, *Przestępczość nieletnich: Bez dobrych wzorców dziecko błądzi*, tekst zamieszczony na stronie www.gloswielkopolski.pl, 7.02.2016 (dostęp: 5.02.2018).

- A. Jakie są główne rodzaje czynów karalnych popełnianych przez młodzież w Wielkopolsce?
- B. Jakie są – zdaniem policji – przyczyny przestępczości nieletnich? Czy uważasz, że rzeczywiście tak jest? Uzasadnij swoje zdanie.

Prawa człowieka, nieletni wobec prawa

■ Przeczytaj, pomyśl, odpowiedz

Pamiętajmy, że wśród sprawców mogą być uczniowie z dobrymi wynikami w nauce, sprytni i inteligentni, potrafiący zgrabnie „wyłgać się” z oskarżeń. Można zaobserwować sprawców, którzy zostają przywódcami i nawet nie mają bezpośrednio styczności z ofiarą – to grupa realizuje ich pomysły na dręczenie i dokuczanie. W rozmowie z nauczycielem stosują argument „Ja tego nie zrobiłam/zrobiłem”. Inny rodzaj sprawców to ci, którzy wykonują polecenia, czyli dokuczają lub pilnują, żeby dorośli niczego nie zauważyli. Te dzieci zwykle obawiają się o swoją pozycję w grupie, nie potrafią przeciwstawić się przywódcy, mając niepewne poczucie własnej wartości, jednak w głębi duszy czują, że ich zachowanie przynosi szkodę. Czasem próbują zatrzymać sytuację: „Może on ma dość”, „Odpuśćmy jej dzisiaj”.

Źródło: A. Milczarek, J. Węgrzynowska, *Przemoc w szkole. Poradnik dla wychowawcy klasy*, Stowarzyszenie Bliżej Dziecka, Warszawa.

1. W jaki sposób działają sprawcy przemocy rówieśniczej?
2. Jak oceniasz rolę osób, które wykonują polecenia przywódców?
3. W jaki sposób można przeciwstawić się komuś, kto nakłania innych do stosowania przemocy? Podaj przykłady konkretnych działań i zachowań.

■ Z życia wzięte

Fragment wywiadu 10-letniej Antoniny (A) z Rzecznikiem Praw Dziecka (RPD) Markiem Michałakiem.

RPD: [...] Pamiętam, jak kiedyś odwiedziło mnie 80 chłopców z Libii. Dużo rozmawialiśmy o prawach dziecka, na koniec wizyty zapytałem ich, które z nich jest dla nich najważniejsze. Jak myślisz, które wskazali?

A: Prawo dzieci do leczenia?

[...]

RPD: A w Polsce? Które prawo nie jest w pełni respektowane dla Twoich kolegów i koleżanek? Ty właściwie już je wymieniłaś, ponieważ zaczęłaś zdanie od sformułowania: „moim zdaniem”, a to jest właśnie prawo do wyrażania swojego zdania. Polskie dzieci wskazują je najczęściej.

Wracając do moich gości z Libii. Chłopcy wskazali na prawo do bezpieczeństwa. Mówili, że chcieliby mieć gwarancję, że gdy wyjdą rano do szkoły, to wrócą po lekcjach do domu. Dzieci coraz częściej upominają się także o prawo do równego traktowania, do niedyskryminacji.

Źródło: Historia pewnego wywiadu, czyli jak 10-letnia Antonina Rzecznika Praw Dziecka przepytывała, wywiad zamieszczony na portalu www.strefamlodych.pl, 19.01.2017 (dostęp: 31.01.2018).

- A. Które z praw polskie dzieci uważają za najważniejsze? Czy też tak uważasz? Uzasadnij swoją opinię.
- B. Które prawo wydaje się najważniejsze dla dzieci z Libii, które odwiedziły Marka Michałaka? Poszukaj informacji o sytuacji w Libii i wyjaśnij, dlaczego chłopcy wskazali to prawo.
- C. Z jakiego prawa skorzystała Antonina, kiedy przeprowadzała wywiad z Rzecznikiem Praw Dziecka?

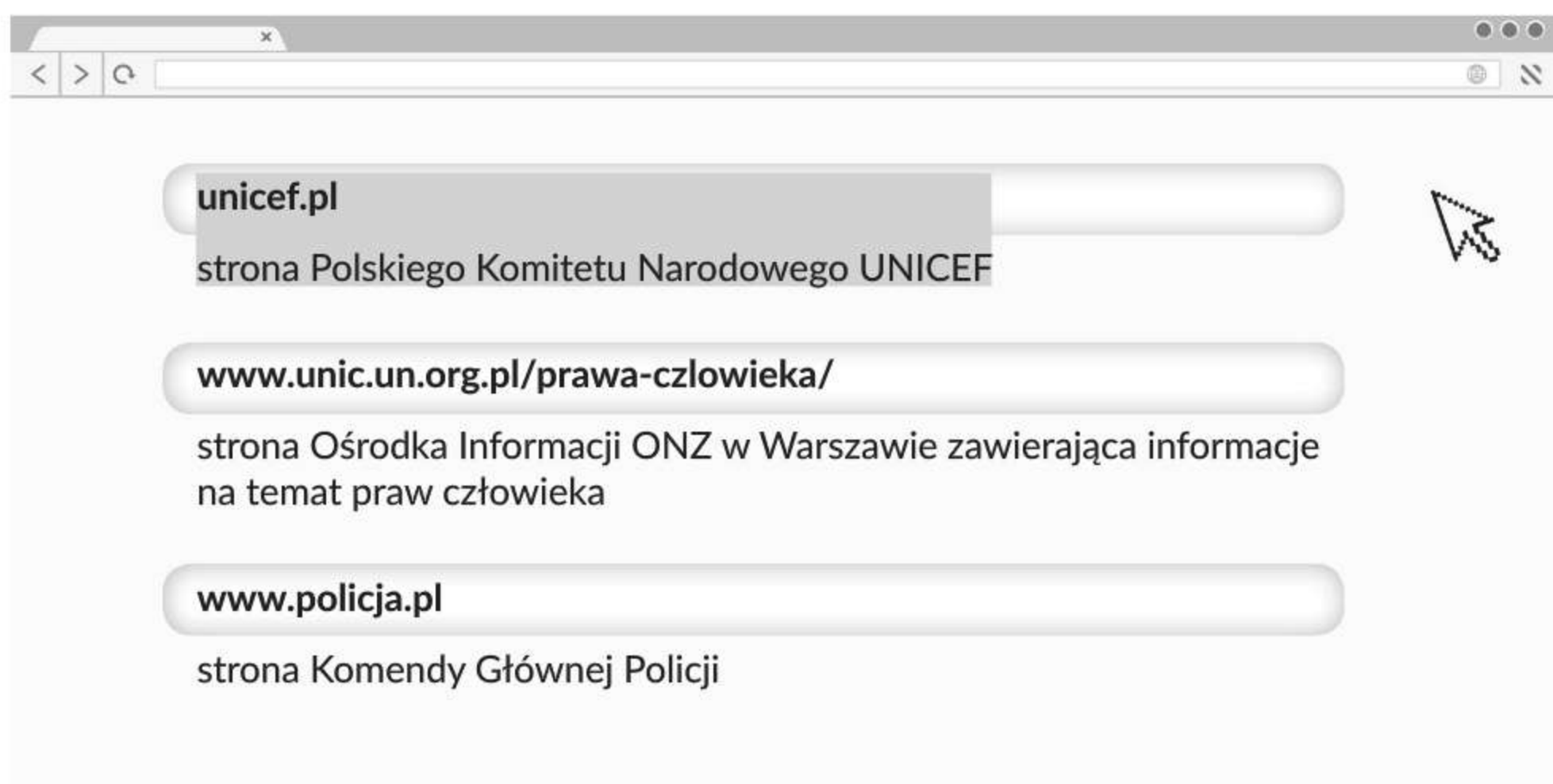
■ Pomyśl, powiedz, napisz

1. Wyjaśnij, co to znaczy, że prawa człowieka są powszechne, przyrodzone, niezbywalne i nie-naruszalne. Odwołaj się do pojęcia godności osobowej.
2. Wyjaśnij, na czym polega różnica między prawami a wolnościami człowieka. Wymień prawa oraz wolności osobiste i polityczne zapisane w *Konstytucji RP*.
3. Wymień prawa dziecka zapisane w *Konwencji o prawach dziecka*.
4. Powiedz, jakie instytucje i organizacje działają na rzecz ochrony praw człowieka w Polsce. Podaj przykłady ich działań.
5. Omów zadania i uprawnienia Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka. Przedstaw cele działalności Funduszu Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci.
6. Podaj zasady, na jakich osoby nieletnie odpowiadają za przestępstwa i wykroczenia. Wyjaśnij, dlaczego w *Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich* stosuje się pojęcie czynu karalnego.
7. Podaj podstawowe zadania i uprawnienia policji i służb porządkowych. Wymień prawa, jakie przysługują osobie nieletniej zatrzymanej przez policję.
8. Wymień środki, jakie sąd rodzinny może zastosować wobec osoby nieletniej, która popełniła czyn karalny. Czym kieruje się sąd, rozpatrując sprawy nieletnich?
9. Wyjaśnij, na czym polega przemoc rówieśnicza i wymień jej główne rodzaje. Wymień osoby i instytucje, do których można się zgłosić w razie kontaktu z przemocą.

■ Praca projektowa

Nawiążcie współpracę z jedną z organizacji działających na rzecz popularyzacji i ochrony praw człowieka. Włączcie się w wybrany projekt prowadzony przez tę organizację i przeprowadźcie odpowiednie działania w waszej szkole lub społeczności lokalnej. Może to być np. akcja informacyjna lub zbiórka darów dla potrzebujących. Zachęćcie innych do włączenia się w akcję. Podsumujcie wyniki projektu i przedstawcie je w dowolnej formie.

■ Szukaj w sieci

VII

W świecie mediów i informacji

Dlaczego czasem
nazywamy media
czwartą władzą?

Czy reklamy
zawsze mówią
prawdę?

Jak zadbać o swoje
bezpieczeństwo
w cyberprzestrzeni?

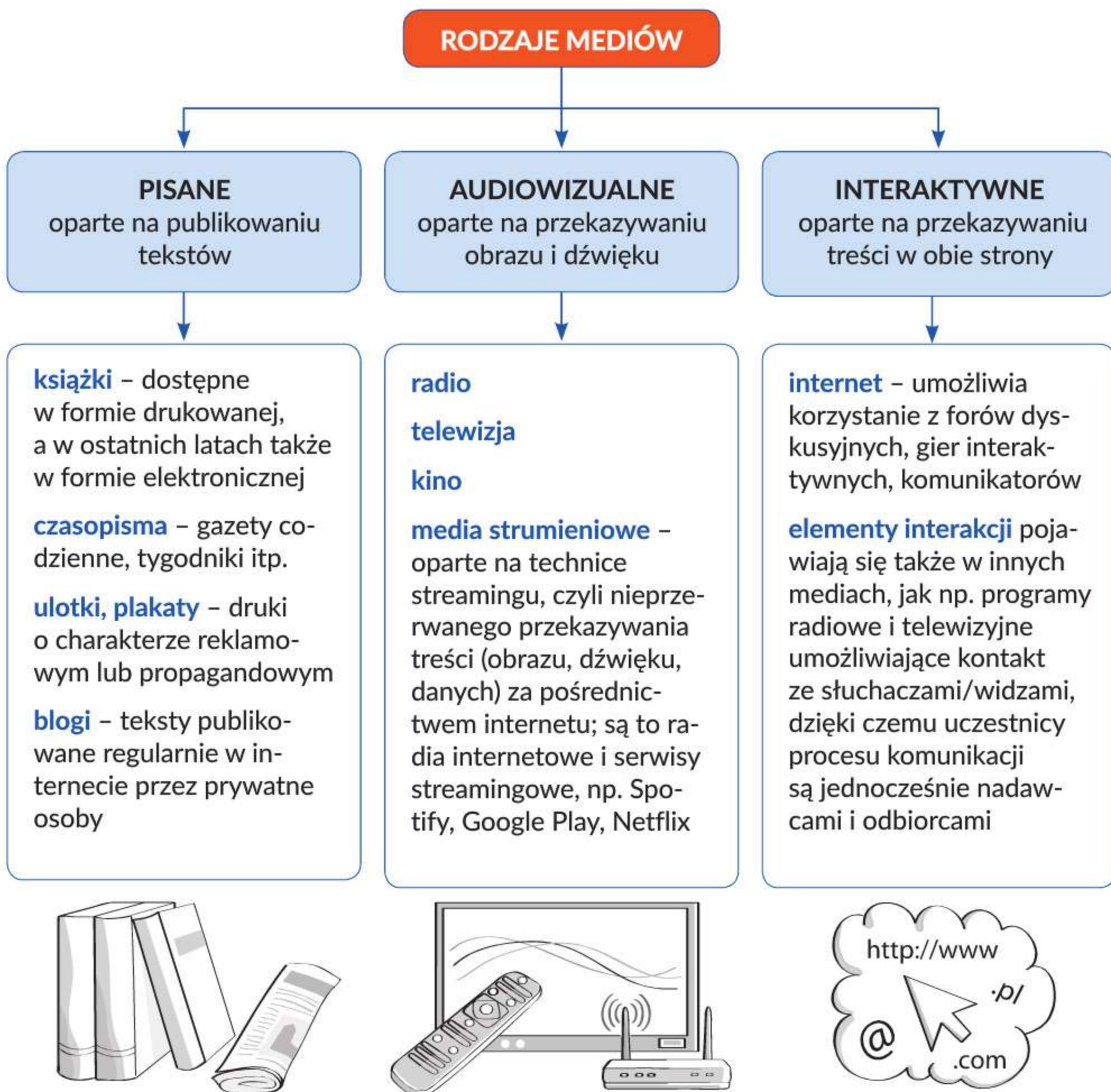
35 Media we współczesnym świecie

- Skąd najczęściej dowiadujesz się o tym, co dzieje się na świecie?

Różnorodność środków masowego przekazu

Pojawienie się **środków masowego przekazu** (nazywanych także mediami) ma związek z upowszechnieniem umiejętności

czytania i pisania i sięga przełomu XVIII i XIX w. Jednak ich dynamiczny rozwój nastąpił na przełomie XIX i XX w. Obecnie prasa, radio, telewizja i internet są obecne prawie w każdym domu i pełnią wiele

- ❓ Które rodzaje mediów są współcześnie najbardziej powszechne?
- ❓ Powiedz, które media twoim zdaniem będą się rozwijać, a które – zanikać. Uzasadnij swoją opinię.

funkcji: dostarczają informacje i rozrywkę, umożliwiają komunikację i wymianę poglądów. Rola, zasięg i forma środków masowego przekazu szybko się zmieniają wraz z rozwojem nowych technologii. Różnorodność środków masowego przekazu wynika z jednej strony z historii mediów, z drugiej zaś jest efektem przemian informatycznych, które nastąpiły na przełomie XX i XXI wieku.

Najważniejsze funkcje mediów. Media jako czwarta władza

Trudno wyobrazić sobie istnienie i funkcjonowanie współczesnego świata bez mediów. Stały się one niezbędnym elementem działalności człowieka w różnych dziedzinach: od gospodarki, przez edukację oraz komunikację i budowanie relacji z innymi, po działalność społeczną i artystyczną. Media pełnią rozmaite funkcje w życiu społecznym.

W drugiej połowie XX w. pojawiło się pojęcie **czwartej władzy** na określenie środków masowego przekazu – początkowo prasy, radia i telewizji, następnie także

WARTO WIEDZIEĆ

Rozwój środków masowego przekazu ma związek z pojawieniem się kultury masowej, czyli kultury uproszczonej i ujednoliconej, dostępnej dla szerokich kręgów odbiorców, otwartej na nowe trendy oraz modę. Jej gwałtowny rozwój nastąpił na początku XX w. wraz z pojawieniem się mediów oraz upowszechnieniem umiejętności czytania, zmianami społecznymi spowodowanymi większą ilością wolnego czasu i bogaceniem się społeczeństwa. Ten rodzaj kultury krytykuje się za to, że rozrywkę, prosty przekaz i chęć zysku przedkłada nad ważne treści i wartości. Obecnie częściej mówi się o kulturze popularnej – łatwej w odbiorze, ale nie tak ujednoliconej.

internetu. Określenie to nawiązuje do idei podziału władz na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, znanej od końca XVIII wieku. Znaczenie mediów wzrosło do tego stopnia, że w wielu sytuacjach wpływają one bezpośrednio na zachowania społeczeństwa oraz kształtują postawy

- ❓ Jaką ważną funkcję mediów przedstawiają zdjęcia?
- ❓ Które funkcje mediów są najważniejsze dla ciebie, społeczeństwa, rozwoju gospodarki?

i zachowania polityków. Coraz wyraźniejszy wpływ mediów na politykę jest widoczny w dążeniu do poszerzenia zakresu wolności słowa i sprawowania **kontroli nad władzą**. Objawia się to np. w ujawnianiu nadużyć i korupcji władz. W ten sposób czwarta władza zaczęła być obrońcą wartości demokratycznych i praworządności.

Ze względu na powszechność dostępu do informacji, media często odgrywają ważną rolę w kształtowaniu **opinii publicznej** i wpływają na decyzje obywateli. Dlatego politycy w swoich działaniach powszechnie uwzględniają opinie prasy, radia i telewizji. Obecność polityka w mediach wzmacnia jego autorytet i poczucie wiary-

godności oraz pozwala mu trafić do większej grupy odbiorców. Sytuacja ta wymaga od mediów dużej odpowiedzialności, związanej chociażby z kształtowaniem decyzji wyborców. Jeżeli czwarta władza zatraci poczucie odpowiedzialności i misję gło-

WARTO WIEDZIEĆ

W tworzeniu wizerunku polityków i instytucji pomagają specjaliści od public relations (czytaj: pablik rilejszons). Zajmują się oni kontaktami z otoczeniem, a zwłaszcza z mediami. W latach 80. XX w. wśród tej kategorii specjalistów pojawili się tzw. spin doktorzy, którzy kształtują całościowy wizerunek, np. polityka, ukrywają wady i odpowiednio chronią jego pozycję. W wielu sytuacjach spin doktorzy potrafią „wpadkę” polityka przekształcić w sukces. Działania spin doktorów budzą duże kontrowersje. Głównym zarzutem jest to, że stosują techniki manipulacyjne, traktują ludzi instrumentalnie, a ich nadrzędnym celem jest zaciemnienie prawdy. Prawie wszyscy współcześni politycy, korporacje i instytucje mają doradców medialnych i cenią sobie ich działania.

Wartości demokratyczne – wartości, do których odwołuje się demokracja, np. trójpodział władzy, państwo prawa, wolność jednostki.

Opinia publiczna – ogół przekonań i poglądów wyrażanych w społeczeństwie lub innej zbiorowości.

szenia prawdy, może utracić to, co ważne w świecie demokratycznych mediów: wolność, niezależność i wiarygodność. Media są z reguły podstawowym źródłem wiedzy o tym, co dzieje się w otaczającym świecie. Kształtują jego obraz, dlatego powinny traktować to zadanie bardzo odpowiedzialnie i przedstawiać omawiane sprawy rzetelnie i bezstronnie, nie pomijać ani nie zniekształcać faktów.

Public relations – budowanie relacji z otoczeniem, kształtowanie pozytywnego wizerunku.

▲ Dzięki mediom uzyskujemy aktualne informacje o tym, co dzieje się w kraju i na świecie.

ZAPAMIĘTAJ

- Pojawienie się środków masowego przekazu (nazywanych także mediami) ma związek z upowszechnieniem umiejętności czytania i pisania. Ich dynamiczny rozwój nastąpił w XX w. Współczesna różnorodność środków masowego przekazu jest przede wszystkim efektem przemian informatycznych, które nastąpiły na przełomie XX i XXI w.
- Wyróżnia się media pisane, audiowizualne i interaktywne.
- Media pełnią następujące funkcje: służą do komunikacji i budowania więzi między ludźmi, są źródłem informacji i rozrywki, nośnikiem wartości, norm oraz poglądów, pełnią także funkcję kontrolną wobec władzy, kształtują opinie i wpływają na decyzje odbiorców.
- Media nazywa się czasem czwartą władzą, ponieważ umożliwiają kontrolowanie władz w imię obrony praworządności i innych demokratycznych wartości.

PYTANIA I POLECENIA

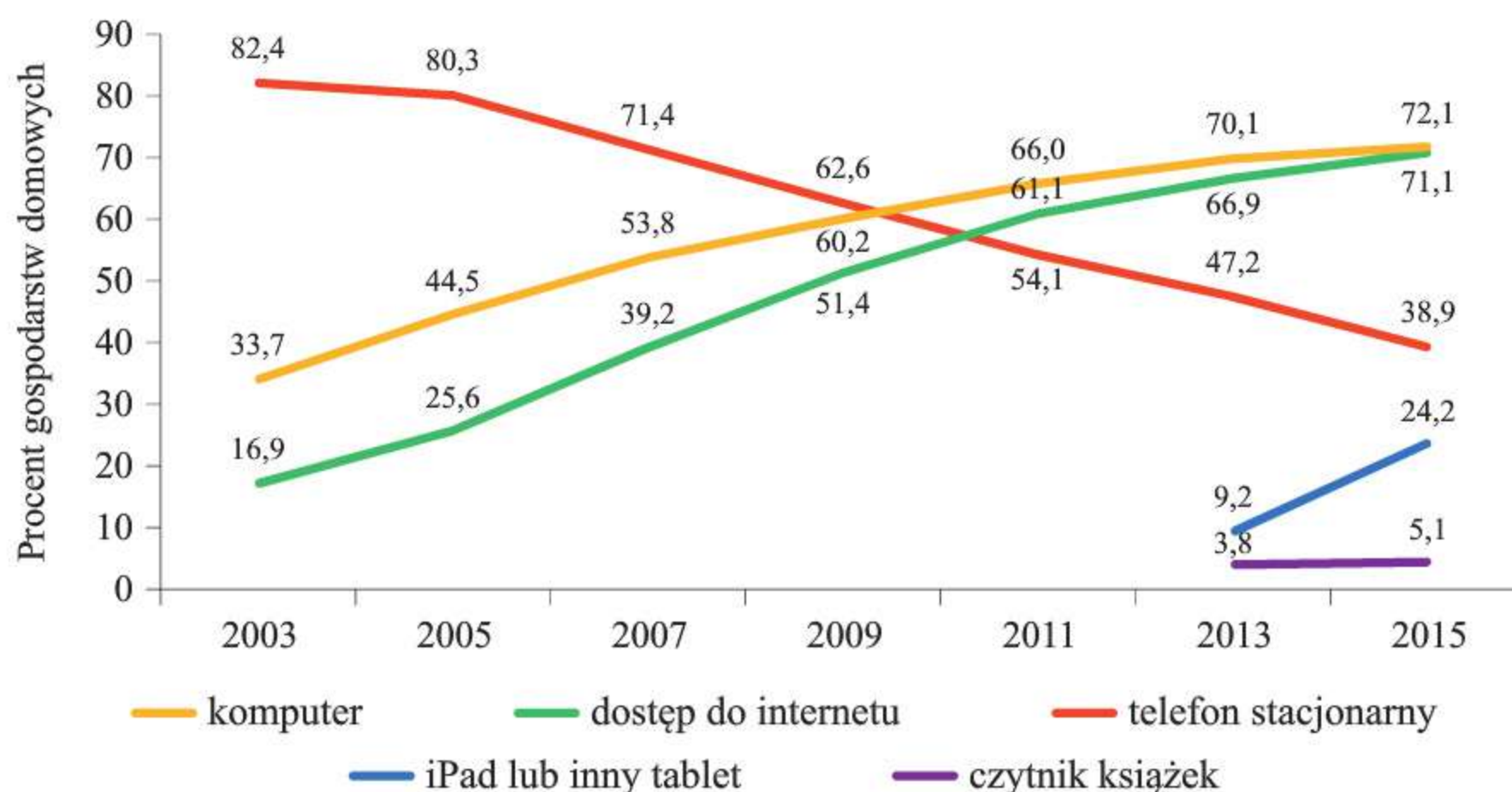
1. Powiedz, jaki rodzaj środków masowego przekazu charakteryzują zamieszczone opisy.
 - A. W tej grupie środków masowego przekazu przepływ informacji odbywa się w wielu kierunkach, między wieloma osobami, łączy też w sobie wszystkie możliwe rodzaje przekazu: dźwięk, obraz, grafika, animacja.
 - B. Jest najstarszym i nadal najpopularniejszym rodzajem mediów, jego rozwój był związany upowszechnieniem umiejętności czytania.
 - C. W swoim przekazie odwołują się do dźwięku i obrazu. Współcześnie, ze względu na rozwój nowych technologii, znaczenie niektórych z nich zdecydowanie się zmniejszyło.

2. Przeczytaj uważnie podane niżej opisy sytuacji i nazwij funkcje mediów, do których się one odnoszą.

- A. Pan Andrzej codziennie od godz. 19:00 do 20:00 ogląda w telewizji serwisy informacyjne, co bardzo denerwuje jego syna Mikołaja, gdyż w tym samym czasie są ciekawe programy dla dzieci.
- B. Ania kupiła nowy telefon komórkowy; model ten był bardzo często reklamowany w telewizji.
- C. Julia przeczytała na portalu serwisu informacyjnego artykuł na temat korupcji polityka, na którego głosowała w ostatnich wyborach.
- D. Mateusz potrafi bardzo długo rozmawiać przez telefon lub komunikator z Agnieszką. Jego młodsza siostra Zuzia śmieje się z niego, że jest zakochany.
- E. Mariola, zamiast uczyć się do egzaminu, ciągle gra w gry internetowe.
- F. Internauci zbulwersowani aktem przemocy wobec bezdomnego mężczyzny postanowili zorganizować marsz protestacyjny.

3. Zapoznaj się z zamieszczonymi niżej danymi i wykonaj polecenia.

Wyposażenie gospodarstw domowych w komputer, dostęp do internetu i telefon stacjonarny w latach 2003-2015

Źródło: Diagnoza społeczna 2015.

- A. Powiedz, które z technologii odnotowały największy wzrost liczby użytkowników w latach 2003-2015. Które stają się coraz mniej popularne?
- B. Wyjaśnij, dlaczego spadała liczba telefonów stacjonarnych.
- C. Podaj dwa argumenty świadczące o tym, że w Polsce następuje proces rozwoju technologii cyfrowych i informatycznych.

*** 4. Przeprowadźcie w klasie ankietę dotyczącą tego, z jakich mediów najczęściej korzystacie. Podsumujcie wyniki.**

36 Jak korzystać ze środków masowego przekazu

- Wymień trzy rzeczy, których nie należy robić podczas korzystania z internetu.

Media jako źródło informacji

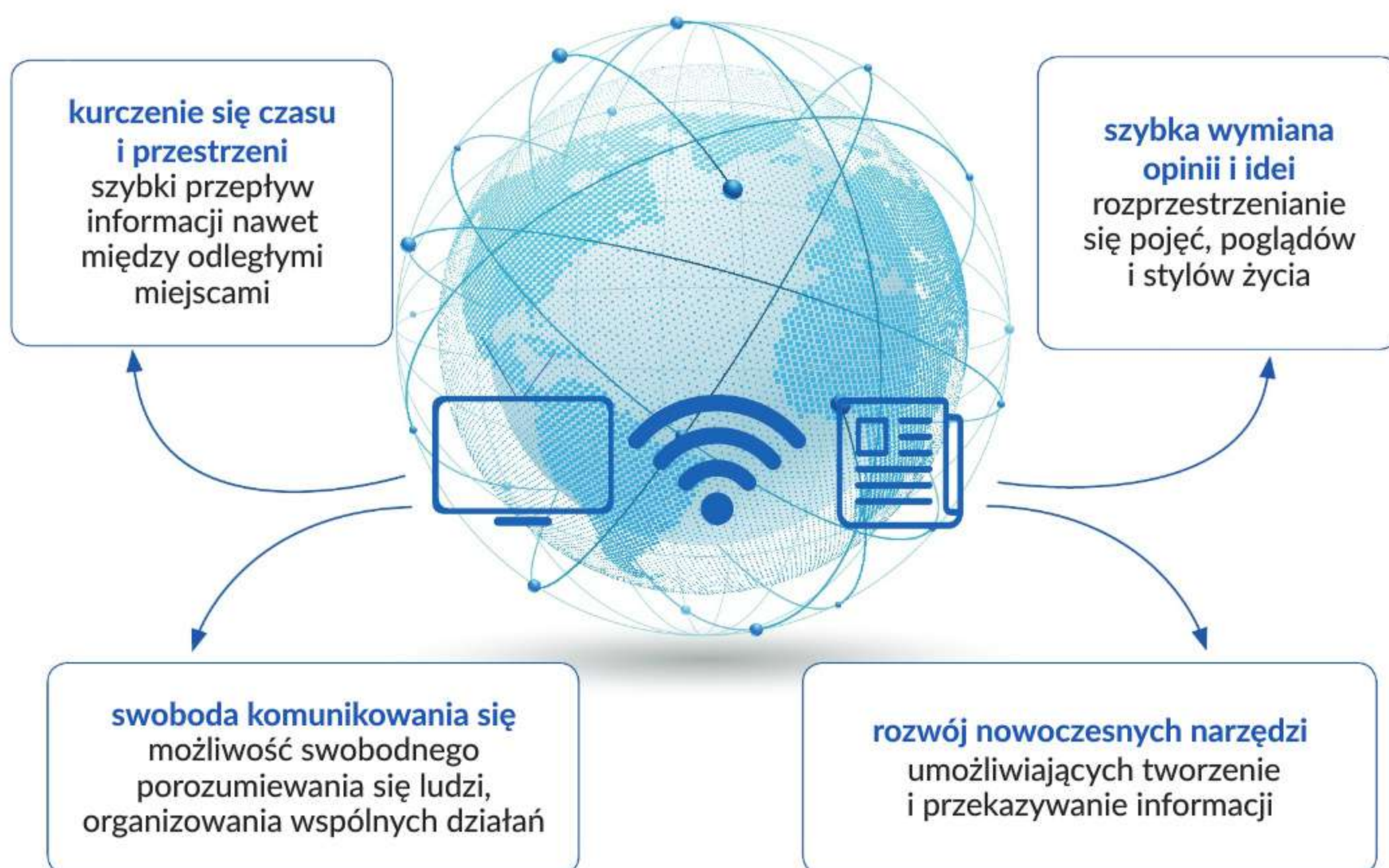
Już w latach 60. XX w. kanadyjski badacz komunikacji Marshall McLuhan (czytaj: marszał makluen) użył sformułowania **globalna wioska** na określenie świata, w którym dzięki rozwojowi mediów przestają istnieć bariery czasowe i przestrzenne. We współczesnym świecie w bardzo krótkim czasie można pokonywać wielkie odległości i niezwykle szybko pozyskiwać potrzebne informacje. Dlatego współczesne społeczeństwo nazywa się często **społeczeństwem informacyjnym** albo społeczeństwem wiedzy. W takim społeczeństwie najbardziej pożądanym towarem staje się informacja, która jest traktowana

na równi z dobrami materialnymi. Najważniejszą dziedziną działalności społeczeństwa informacyjnego są usługi związane z przechowywaniem, przetwarzaniem i przesyłaniem informacji. Symbolami społeczeństwa początku XXI w. stały się komputer osobisty, internet, smartfon i telewizja satelitarna. Nowoczesne technologie sprzyjają procesowi **globalizacji**, który polega na ujednolicaniu gospodarczym, politycznym i kulturowym współczesnego świata.

Jak poruszać się w labiryncie informacji?

Człowiek żyjący w społeczeństwie informacyjnym może czuć się zagubiony

WPŁYW MEDIÓW NA GLOBALIZACJĘ

w natłoku informacji, jakich dostarczają mu codziennie media. Mityczny grecki heros Tezeusz odnalazł drogę w labiryncie dzięki nici, którą przekazała mu Ariadna. Człowiek współczesny, aby nie zgubić się w labiryncie informacji, powinien stosować się do zasad, które pozwolą mu selekcjonować informacje i nie ulegać manipulacji.

Pierwszą umiejętnością, która umożliwi swobodne poruszanie się po świecie współczesnych mediów, powinna być umiejętność **selekcjonowania informacji**. O doborze informacji, które do nas docierają, w dużym stopniu decydują osoby pracujące w mediach: dziennikarze, właściciele, instytucje zamieszczające reklamy oraz środki techniczne, np. mechanizmy wyszukiwania stosowane w wyszukiwarkach internetowych i portalach społecznościowych. Z selekcją informacji może się łączyć zjawisko **manipulacji**, czyli naginania faktów

WARTO WIEDZIEĆ

W ciągu miesiąca przez internet jest przesyłanych ponad 60 mld gigabajtów danych. Mózg ludzki może wchłonąć „zaledwie” 34 gigabajty w ciągu doby. Coraz częściej w dyskusji o mediach pojawia się pojęcie szumu informacyjnego. Termin ten oznacza nadmiar informacji, który utrudnia odróżnienie informacji ważnych od nieważnych i prawdziwych od fałszywych. Pojęcie szumu informacyjnego pojawiło się w drugiej połowie XX w. wraz z rozwojem radia i telewizji. Prawdziwa eksplozja szumu informacyjnego nastąpiła wraz z pojawieniem się internetu.

i wykorzystywania pewnych okoliczności do udowodnienia swoich racji lub wywołania określonej reakcji odbiorców. Manipulując samym doбором informacji, można wpłynąć na decyzje i poglądy odbiorców

CO MOŻE ZAKŁÓCAĆ PRZEPŁYW INFORMACJI W SIECI

Technologie	Działania
Roboty indeksujące i programy szpiegujące – programy, które zbierają informacje na temat naszej aktywności w sieci. Są stosowane w przeglądarkach w celu podsyłania ofert reklamowych. Na podstawie naszej aktywności pozycjonują strony, czyli pokazują je w takiej, a nie innej kolejności.	Trollowanie – tworzenie informacji, które mają ośmieszyć lub obrazić uczestników dyskusji albo w inny sposób wpłynąć na jej przebieg. Trolle, czyli osoby uprawiające trolling, działają często na forach i w grupach dyskusyjnych.
Boty społeczne (skrót od słowa robot) – programy, które mogą podszywać się pod człowieka. Bywają wykorzystywane przez internetowych przestępców do przejęcia kontroli nad czymś komputerem.	Hejtowanie (od ang. <i>hate</i> – nienawidzić) – zamieszczanie agresywnych i obraźliwych komentarzy, które zakłócają przekaz i mogą wywołać gwałtowne reakcje innych użytkowników.
Chatboty – programy, które tak prowadzą rozmowy głosowe lub tekstowe, aby odbiorca myślał, że rozmawia z człowiekiem. Są wykorzystywane podczas czatów, a także udzielają informacji i porad.	Fake news (ang. fałszywe informacje, czytaj: fejk njus) – celowo zamieszczane informacje nieprawdziwe lub częściowo nieprawdziwe.

- ❓ W jaki sposób można przeciwstawić się zjawisku hejtowania i trollowania w internecie?
- ❓ Wskaż sytuację, gdy boty i roboty internetowe mogą pełnić pozytywne funkcje.

■ Podstawowe zasady netykiety

1 Zachowuj się kulturalnie

Stosuj zwroty grzecznościowe, nie używaj obraźliwych słów, nawet jeśli się z kimś nie zgadzasz.

2 Nie dawaj satysfakcji trollom

Nie daj się sprowokować, nie odpowiadaj na zaczepki i obraźliwe komentarze.

3 Szanuj czas innych

Pisz zwięźle i na temat, nie powielaj treści. Zanim zadasz pytanie na forum, sprawdź wpisy innych użytkowników, może znajdziesz tam odpowiedź.

4 Nie zaśmiecaj

Nie rozsyłaj niepotrzebnych informacji, nie udostępniaj wszystkiego, co do ciebie dotarło.

5 Nie pisz wielkimi literami i nie nadużywaj emotikonów

To bardzo utrudnia czytanie i rozprasza uwagę.

6 Regularnie sprawdzaj pocztę i odpowiadaj na wiadomości

Na pewno nie lubisz tygodniami czekać na odpowiedź, więc nie narażaj na to innych.

- ? Która z zamieszczonych zasad jest twoim zdaniem najważniejsza? Uzasadnij swój wybór.
 ? Podaj propozycję zasady, która powinna zostać dodana do netykiety.

oraz kształtować opinie na różne tematy. Często spotykanym sposobem manipulacji jest mieszanie informacji z opiniami lub komentarzami na ich temat.

Etyka w mediach elektronicznych

We współczesnym świecie wzrasta znaczenie internetu jako medium przekazującego informacje. Wynika to z prawie nieograniczonych możliwości w ich przekazywaniu i dużej swobody w ich prezentacji. Internet to medium, w którym istnieje duża wolność tworzenia i przekazywania treści. Jest to duża wartość, ale należy pamiętać

zarówno o własnej odpowiedzialności za przekazywane informacje, jak i o dużych możliwościach zniekształcania i zakłócania przekazów, które do nas docierają.

Jedną z ważniejszych funkcji, jakie pełnią media, jest funkcja informacyjna. Sprowadza się ona do rzetelnego i bezstronnego przekazywania informacji. Zasada ta dotyczy wszystkich rodzajów mediów, ale

Media elektroniczne – media wykorzystujące nośniki i kanały elektroniczne, inaczej media cyfrowe.

▲ Kandydaci na prezydenta podczas debaty telewizyjnej w 2015 r. Dziennikarze, którzy przeprowadzają wywiady z politykami, powinni zachować rzetelność i neutralność.

jest szczególnie trudna do zastosowania w mediach elektronicznych, które zamieszczają swoje materiały w internecie. Wynika to czasami z niewystarczającej wiedzy osób, które zamieszczają lub przekazują dalej pewne treści, a czasem także z ich złej woli. Gdy korzystamy z takich materiałów, musimy pamiętać, że nie zawsze mogą być one rzetelne i prawdziwe. Zdarza się, że głównym celem ich autorów jest chęć wywołania sensacji i sprowokowania emocjonalnych reakcji.

Osoby publikujące jakiegokolwiek materiały w mediach elektronicznych powinny stosować się do zasady odpowiedzialności za zamieszczane treści. Większość istniejących portali internetowych ma wewnętrzne regulaminy, które skutecznie blokują treści niezgodne z prawem i szkodliwe. Istnieje także zbiór zasad nazywanych **netykietą**, które określają przyzwoite i kulturalne zachowania w internecie.

Zawody zaufania publicznego – zawody o szczególnym znaczeniu dla społeczeństwa, dla których na mocy ustawy utworzono samorządy zawodowe, które określają zasady wykonywania danego zawodu i kontrolują ich przestrzeganie.

Dziennikarstwo – zawód zaufania publicznego

Bardziej szczegółowe i formalne zasady zachowań etycznych stosują osoby, które uprawiają zawód dziennikarza. Wynika to z faktu, że dziennikarstwo to **zawód zaufania publicznego**. Zawodowi dziennikarze stworzyli co najmniej kilka kodeksów etyki dziennikarskiej. Wszystkie zawierają jednak wspólne i uniwersalne dla wszystkich zasady. Są to:

- poszanowanie prawdy;
- rzetelność w przygotowywaniu materiału;

- zachowanie tajemnicy źródła informacji;
- unikanie konfliktu interesów, w tym przyjmowania prezentów lub innych korzyści;
- zasada wolności słowa połączona z odpowiedzialnością za publikowany materiał;
- szacunek i tolerancja;
- oddzielanie informacji od komentarzy i interpretacji.

Ważnym elementem etyki dziennikarskiej, który łączy się z zasadami prawdy i rzetelności, jest oddzielenie informacji od opinii lub komentarzy. Połączenie informacji z komentarzem fałszuje przekaz i powoduje, że komentarz (czyli opinia i ocena zdarzenia, nieważne, czy pozytywna czy negatywna) może zostać przez odbiorcę odebrany jako fakt niepodlegający dyskusji. Celem informacji jest przekazanie faktów, a celem komentarzy – wyrażenie swojej opinii o wydarzeniach czy zjawiskach. Komentarze nie muszą być obiektywne i często nie są. W wielu sytuacjach odróżnienie faktów od komentarzy jest bardzo trudne. Dlatego też kwestie przekazywania informacji w mediach są często regulowane wewnętrznymi usta-

1. Informacje należy wyraźnie oddzielać od interpretacji i opinii.

2. Informacje powinny być zrównoważone i dokładne, tak by odbiorca mógł odróżnić fakty od przypuszczeń i plotek, oraz powinny być przedstawiane we właściwym kontekście i opierać się na wiarygodnych i możliwie wielostronnych źródłach.

3. Opinie mogą być stronnicze, ale nie mogą zniekształcać faktów i być wynikiem zewnętrznych nacisków.

4. Błędy i pomyłki wymagają jak najszybszego sprostowania, nawet jeśli nie były zawinione przez autora lub redakcję i bez względu na to, czy ktokolwiek wystąpi o sprostowanie.

Źródło: strona internetowa Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich www.sdp.pl (dostęp: 1.12.2017).

leniami i przepisami dziennikarskimi. Mówi o tym m.in. cytowany wyżej *Kodeks etyki dziennikarskiej* Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich.

ZAPAMIĘTAJ

- Jedną z ważniejszych funkcji mediów jest przekazywanie informacji.
- Nie należy zniekształcać faktów, wpłatać w nie komentarzy czy własnych opinii ani w inny sposób manipulować przekazem.
- Dla osoby korzystającej z mediów bardzo ważna jest umiejętność selekcjonowania informacji i odróżniania faktów od opinii.
- We współczesnym świecie wzrasta znaczenie internetu jako medium przekazującego informacje. Zbiór niepisanych zasad nazywanych netykietą określa zasady etycznego i kulturalnego zachowania w internecie.
- Dziennikarstwo jest zawodem zaufania publicznego. Dziennikarze w swojej pracy powinni kierować się zasadami rzetelności, poszanowania prawdy i odpowiedzialności za słowo.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przeczytaj podane niżej zdania i powiedz, które z nich zawierają wyłącznie fakty, a które – opinie.
 - A. Sejm zmienił przepisy ruchu drogowego, co przyczyni się do ograniczenia ruchu samochodów ciężarowych w miastach.
 - B. Kadencja sejmu trwa cztery lata.
 - C. Wojtek kupił nowy komputer w sklepie internetowym.
 - D. Budowa nowej autostrady może spowodować nieodwracalne zniszczenia ekologiczne.
 - E. Nowy smartfon Agnieszki jest drogi, ale to nie najlepszy model.
2. Zapoznaj się z zamieszczonymi niżej danymi i określ, czy zdania A–C są prawdziwe.

Czy łączy się Pan/Pani z internetem bezprzewodowo, np. używając urządzeń przenośnych, takich jak telefon komórkowy, laptop, netbook, tablet?

Odpowiedzi twierdzące użytkowników internetu

Źródło: *Korzystanie z internetu*, Komunikat z badań CBOS, Warszawa, kwiecień 2017.

- A. W latach 2010-2017 w Polsce wzrosła liczba osób korzystających z urządzeń przenośnych służących do łączenia się z internetem.
 - B. Na podstawie wykresu można sformułować opinię, że Polacy stali się społeczeństwem informacyjnym.
 - C. Ponad połowa Polaków mogła się łączyć internetem za pomocą urządzeń przenośnych już w 2010 r.
3. Odszukaj, korzystając z dowolnego medium, informację o tym, ile osób w Polsce posiada telefon komórkowy, laptop, tablet.
 - ✳ 4. Podyskutujcie w klasie o tym, czy potrzebne są zasady etyczne w internecie.
 5. Wyjaśnij, na czym polega zasada zachowania tajemnicy źródła informacji. Dlaczego jest ona ważna?

37 Informacja i przekaz na wagę złota

- Gdzie najczęściej masz kontakt z reklamami? Oceń ich skuteczność.

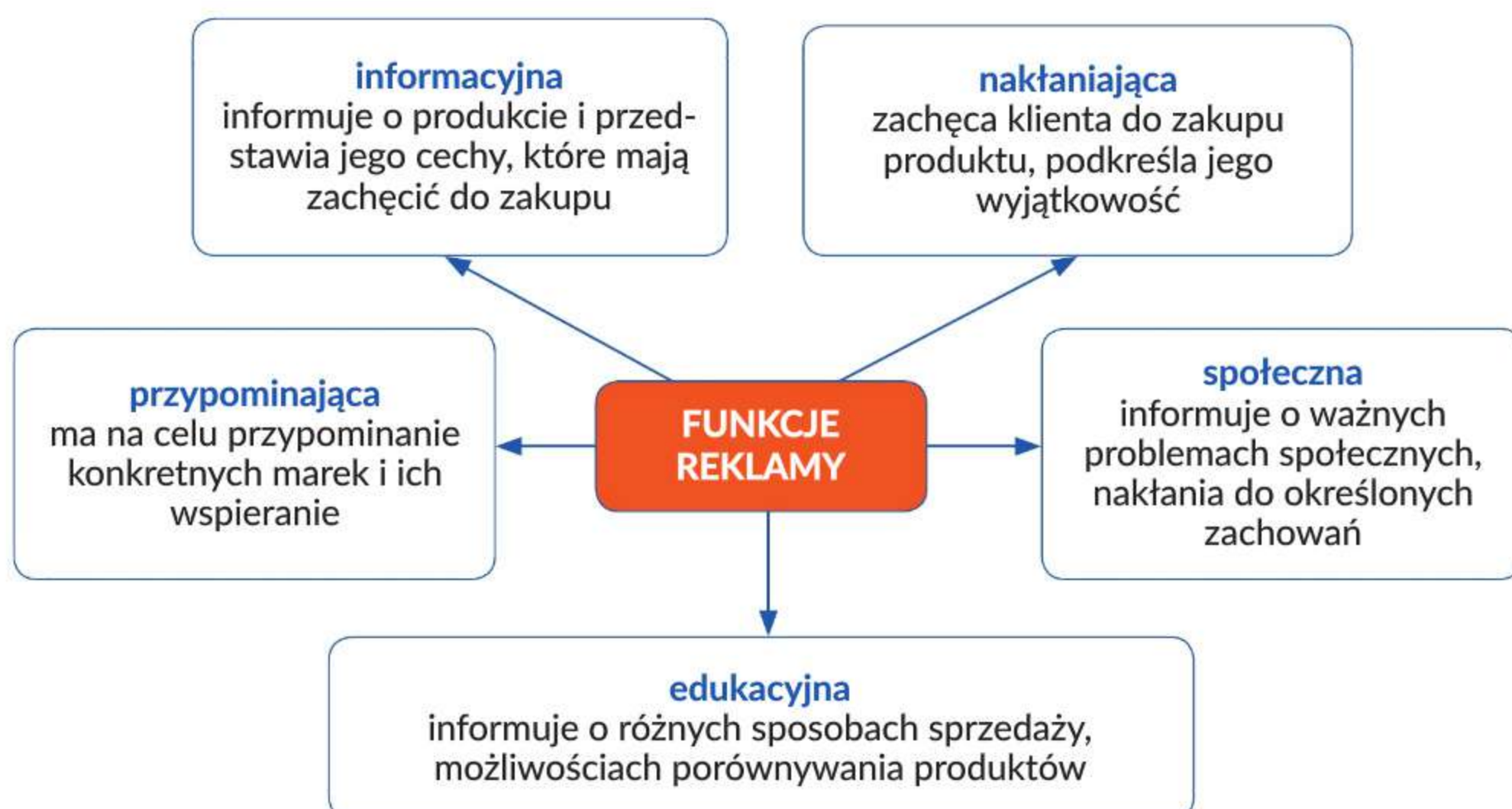
Dzieje reklamy i jej najważniejsze funkcje

Przez reklamę rozumie się każdy przekaz zachęcający do zakupu konkretnych towarów lub skorzystania z usług, a także popierający określone sprawy lub idee. Pojawienie się reklamy jest związane z upowszechnieniem handlu i wymiany towarowej, a jej początki sięgają starożytności. Jedne z najstarszych zapisków, które można uznać za reklamę, to gliniane tabliczki pochodzące z Babilonii sprzed 5 tys. lat, na których polecano usługi jednego z tamtejszych pisarzy. W Pompejach znaleziono napis z okresu cesarstwa rzymskiego, który, niczym reklamowy baner, zachęcał do skorzystania z winiarni, a kończył się zaproszeniem: „Wstąp do niej i bądź zdrow”. Reklamy podobne do współczesnych powstawały już w końcu XIX w. i pełniły dwie funkcje:

Marka – nazwa i znak graficzny, które mają spowodować, że produkt lub usługa będą rozpoznawalne.

informowały klientów o **konkretnym produkcie** oraz o **marce**.

Reklama jest coraz powszechniej obecna w codziennym życiu. Dzieje się tak, ponieważ jej najważniejszym nośnikiem stały się media. Reklama odgrywa ważną rolę w gospodarce – dzięki niej firmy mogą sprzedawać swoje produkty i usługi. W dobie elektronicznych środków przekazu firma, która nie dba o reklamę, skazuje się na rynkowy niebyt, a w konsekwencji – na klęskę. Reklamy, dzięki wykorzystaniu **wiedzy o odbiorcach**, są adresowane do wybranych grup, np. dzieci, młodzieży czy seniorów.

Konsument – osoba, która nabywa produkt lub usługę.

Przekaz reklamowy i kampanie społeczne

Świat reklamy zachęcający do kupowania produktów to najczęściej świat idealny, słoneczny, radosny, pełen miłości i zaufania. Często w reklamach jesteśmy przekonywani, że dany produkt jest jedyny i najlepszy oraz że dzięki niemu będziemy zdrowi, silni, atrakcyjni, piękni i podziwiani. Obraz świata wykreowany przez reklamy jest bardzo atrakcyjny, ale często nieprawdziwy. Reklamy czasami nie tylko przesadnie upiększają rzeczywistość, lecz także podstępnie wprowadzają klientów w błąd. Aby być **świadomym konsumentem**, warto poznać i zrozumieć różne, także negatywne techniki stosowane w reklamach. Najważniejsze z nich przedstawia tabela.

Szczególnym rodzajem reklamy jest **reklama społeczna**. Jej celem jest promo-

wanie w określonych grupach zachowań społecznie dobrych przez zwalczanie negatywnych postaw lub skłanianie do podjęcia konkretnych działań społecznych. Ten typ reklamy jest zazwyczaj finansowany przez państwo, fundacje lub stowarzyszenia.

Za pomocą reklam społecznych często prowadzi się działania edukacyjne. Korzysta się w nich z tych samych technik i języka co w reklamach komercyjnych. Do najczęstszych tematów reklam społecznych należą:

- nierówności społeczne;
- zagrożenia wynikające z internetu;
- kształtowanie ważnych wartości i postaw, np. patriotyzmu, solidaryzmu społecznego;
- profilaktyka zdrowotna;
- przemoc w rodzinie;
- przeciwdziałanie działaniom dyskryminującym i rasistowskim;
- postępowanie kierowców – nadmierna prędkość, prowadzenie samochodu pod wpływem alkoholu;
- ekologia i ochrona środowiska.

MANIPULACJE STOSOWANE W REKLAMACH

Opis	Typowe sformułowania
fragmentaryczność informacji, używanie słów, które nie mają wyraźnego znaczenia	Nowy lepszy smak Najnowszy model Wyjątkowy produkt
powoływanie się na badania naukowe lub badania opinii	Badania dowiodły, że... 100% zadowolonych użytkowników
wykorzystanie osób znanych lub uznawanych za autorytety	Naszego radia słucha... Produkt polecany przez lekarzy
odwoływanie się do zdrowia, które powszechnie jest uznawane za wartość	Zdrowy, naturalny produkt Najzdrowszy produkt na rynku Zadbaj o swoje serce

 Podaj inne przykłady sformułowań, które mogą służyć manipulacji w reklamach.

PARTNER KAMPAII

SPONSOR GENERALNY POLSKIEJ REPREZENTACJI OLIMPIAD SPECJALNYCH
NA ŚWIATOWE ZIMOWE IGRYSKA OLIMPIAD SPECJALNYCH, AUSTRIA 2017

Clear Channel
Where brands meet people

euco
EUROPEJSKIE CENTRUM ODZISKOWAŃ

Olimpiady Specjalne
Polska

#GrajmyRazem

tata
~~Policjant~~ zginął
w wypadku na służbie.

 Fundacja
Dorastaj z Nami

BOHATERŃON
W Ł Ą C Z H I S T O R I Ę

 Powiedz, jakie tematy poruszają zamieszczone wyżej reklamy społeczne.

Znaczenie badań opinii publicznej

Opinia publiczna to zbiorowy pogląd różnych grup dotyczący najczęściej życia społecznego, polityki czy gospodarki. Za ojca badań opinii publicznej jest uznawany amerykański socjolog George H. Gallup. Stworzył on jeden z pierwszych ośrodków badania opinii publicznej, który nosi nazwę **Instytutu Gallupa**. Obecnie jest to jedna z bardziej prestiżowych instytucji zajmujących się badaniami społecznymi.

W państwie demokratycznym **badania opinii publicznej** stają się rodzajem informacji zwrotnej dla polityków. W coraz większym stopniu właśnie politycy chcą znać poglądy społeczeństwa w danej kwestii, aby wybrać odpowiedni sposób postępowania. Publikowanie wyników badań w środkach masowego przekazu powoduje, że obywatele mają pełniejszy dostęp do informacji, a jednocześnie zwiększa się jawność życia publicznego. Publiczne prezentowanie wyników badań sprawia także, że stają się one argumentami w debatach między politykami i są powszechnym elementem w kampaniach wyborczych.

▲ George H. Gallup (czytaj: dzordż galap, 1901–1984), amerykański socjolog, statystyk, badacz i wykładowca. Stworzył podstawy badań opinii publicznej, wprowadził pojęcie grupy reprezentatywnej, czyli takiej, która reprezentuje mniej więcej poglądy danej społeczności.

Odmianą badań opinii publicznej są **badania konsumenckie**. Określają one zachowania konsumentów np. przez badanie ich postępowania podczas zakupów. Bardzo często z wyników tych badań korzy-

▲ Logo wybranych instytucji badających opinię społeczną w Polsce.

? Poszukaj informacji o badaniach przeprowadzonych przez te instytucje w ostatnim czasie.

stają twórcy reklam, lecz najczęściej ich odbiorcami są firmy zajmujące się handlem i marketingiem.

W Polsce istnieje wiele organizacji i instytutów zajmujących się badaniem opinii publicznej. Najstarsza agencja badawcza

Marketing – działania mające na celu zbudowanie odpowiedniego obrazu firmy i produktów wśród konsumentów i osiągnięcie wysokiej sprzedaży.

istniejąca do dziś to CBOS, ale w ostatnim dziesięcioleciu pojawiło się wiele nowych firm, m.in.: Nielsen, Kantar, GfK, Ipsos. Badania opinii publicznej są prowadzone na **reprezentatywnych grupach** przez specjalnie wyszkolonych ankietatorów. Najczęściej badania przeprowadza się na próbie liczącej około 1000 dorosłych Polaków. Na podstawie uzyskanych wyników określa się rezultat dla wszystkich mieszkańców Polski. Dokładność takich badań mieści się zazwyczaj w granicach błędu wynoszącego 3%.

ZAPAMIĘTAJ

- Reklama odgrywa ważną rolę w gospodarce, ponieważ wpływa na decyzje konsumentów.
- Najczęściej z reklamami spotykamy się w mediach. Zdarza się, że w reklamach są stosowane manipulacje.
- Szczególnym rodzajem reklamy jest reklama społeczna. Celem tego typu reklam jest promowanie w określonych grupach zachowań społecznie pożądanych. Ten typ reklamy jest zazwyczaj finansowany przez państwo, fundacje lub stowarzyszenia.
- W państwie demokratycznym badania opinii publicznej mają ważne funkcje: zwiększają jawność życia publicznego, dają obywatelom dostęp do informacji, a także są ważną informacją zwrotną dla polityków.
- Badania opinii są prowadzone na reprezentatywnych grupach ludności. Błąd nie powinien przekraczać 3%.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień funkcje reklamy. Które z nich uważasz za najważniejsze? Uzasadnij swoje zdanie.
2. Czemu służą reklamy społeczne? Podaj przykłady kampanii społecznych, z którymi się ostatnio zetknąłeś/zetknęłaś.
- ✳ 3. Czy uważasz, że reklamy społeczne są potrzebne i skuteczne? Uzasadnij swoją opinię.

4. Przeczytaj zamieszczony niżej fragment artykułu i wykonaj polecenia.

Na co powinniśmy zwracać uwagę, czytając sondaże, zwłaszcza dotyczące preferencji politycznych? Zdaniem Agaty Zadrożnej (z zespołu badań społecznych OBOP w TNS Polska – red.) – po pierwsze, należy porównywać sondaże z różnych firm i brać pod uwagę wyniki z przynajmniej kilku ostatnich badań. Po drugie, na wielkość próby. Standardem w polskich realiach i badaniach ogólnokrajowych jest próba około 1000-osobowa. Generalnie jest tak, że im próba jest większa, tym sondaż wiarygodniejszy. Po trzecie – trzeba pamiętać o błędzie statystycznym. Przy 1000-osobowej próbie maksymalny błąd statystyczny w sondażu wynosi plus/minus 3 proc. Nie oznacza to, że taką wielkość błędu trzeba przyjmować, patrząc na wynik notowania partii cieszącej się np. 4-proc. poparciem, czyli zakładać, iż może równie dobrze liczyć na 1, jak i 7 proc. głosów. Maksymalny błąd statystyczny wchodzi w grę przy wynikach co najmniej 50-proc. Regułą jest, że im niższy wynik w sondażu, tym błąd statystyczny mniejszy.

Sondaże przeprowadzane są najczęściej albo za pośrednictwem metody „face to face”, czyli ankieterzy chodzą od mieszkania do mieszkania i zadają pytania bezpośrednio. Drugą metodą jest sondaż telefoniczny. – Nie jest tak, że któraś z tych metod jest z założenia lepsza – zapewnia Agata Zadrożna. – Ale warto wiedzieć, po którą metodę sięgnięto. Jej zdaniem istotna byłaby również znajomość pytań, jakie zostały zadane. Chodzi o to, czy badanemu przedstawiona została lista z nazwami samych stronnictw, czy obok nazw partii były nazwiska liderów lub respondent miał podać „z głowy” ugrupowanie, na które zamierza głosować.

Źródło: W. Knap, *Jak czytać sondaże*, tekst zamieszczony na stronie www.dziennikpolski24.pl, 28.10.2013 (dostęp: 1.12.2017).

- A. Wymień trzy rzeczy, na które powinniśmy zwrócić uwagę, kiedy czytamy sondaże.
- B. Powiedz, czy według autora artykułu lepszą metodą przeprowadzenia badań jest metoda telefoniczna czy osobista rozmowa. Wskaż fragment tekstu uzasadniający twoją odpowiedź.
- C. Powiedz, w jakim stopniu liczba badanych osób wpływa na wiarygodność wyniku sondażu.

5. Wymień najważniejsze funkcje badań opinii publicznej.**6. Które z wymienionych poniżej badań opinii publicznej można zaliczyć do badań społeczno-politycznych, a które – do badań konsumenckich? Zapisz odpowiedzi w zeszycie.**

- Nietrzeźwi kierowcy w Warszawie (PBS)
- Wydatki rodziców na edukację dzieci w roku szkolnym 2017/2018 (CBOS)
- Postawy wobec palenia papierosów wśród Polaków, Czechów, Słowaków i Węgrów (CBOS)
- Polityk roku 2016 w Polsce i na świecie (CBOS)
- Ranking partii politycznych (PBS)
- Preferencje partyjne w styczniu (CBOS)
- Wyjazdy wypoczynkowe Polaków w 2016 roku i plany na rok 2017 (CBOS)
- Oceny sytuacji na rynku pracy i poczucie zagrożenia bezrobociem (CBOS)
- Polacy o swoim zadowoleniu z życia, szczęściu i pechu w latach 1988–2008 (CBOS)
- Trendy w europejskim sektorze handlu detalicznego (GFK)
- Nastroje społeczne Polaków. Październik 2017 (Kantar Public)

38 Cyberprzestrzeń – korzyści i zagrożenia

- Wymień jedną korzyść i jedno zagrożenie związane z korzystaniem z internetu.

Rozwój nowych technologii informatycznych

Pomysł zbudowania **komputerów osobistych** narodził się w latach 70. XX w. Dość trudno wskazać wynalazcę tego urządzenia. Prawo do pierwszeństwa zgłaszają różne firmy. Komputery osobiste upowszechniły się w latach 80. XX w. Amerykański tygodnik „Time” ogłosił komputer osobisty „człowiekiem roku” 1982. Komputer stał się jedynym nieczłowiekiem nagrodzonym tym wyróżnieniem. Obecnie liczba użytkowników komputerów osobistych wynosi kilka miliardów.

Wraz z upowszechnieniem się komputerów osobistych narodziła się idea połączenia ich we **wspólną sieć**. Początkowo projektowano ją jako system wojskowy, służący do komunikacji w sytuacji konfliktu nuklearnego. Później zaczęto używać internetu do celów cywilnych i przez zaangażowanie się środowisk uniwersyteckich tworzone fundamenty wirtualnej przestrzeni, zwanej też **cyberprzestrzenią**. Działają w niej różne urządzenia:

- komputery;
- smartfony;
- laptopy, netbooki, ultrabooki;
- tablety, palmtopy;
- serwery;
- konsole stacjonarne i przenośne.

Wirtualny – istniejący jedynie w urządzeniach elektronicznych, a nie w rzeczywistym świecie.

Parafraza – przeróbka oryginalnego tekstu, modyfikująca jego treść i sens.

Najważniejszą funkcją cyberprzestrzeni jest stworzenie obszaru swobodnej komunikacji, wymiany informacji, rozrywki, działań społecznych i politycznych, działalności gospodarczej oraz tworzenia i propagowania kultury. Coraz częściej w celu opisanego tego zjawiska jest stosowana parafraza rzymskiego powiedzenia: „Jeżeli czegoś nie ma w internecie, to ta rzecz nie istnieje”.

WARTO WIEDZIEĆ

Na przełomie XX i XXI w. pojawiło się pojęcie internetu rzeczy (ang. *Internet of Things*). Pojęcie to odnosi się do inteligentnej przestrzeni, w której urządzenia sterowane elektronicznie będą gromadzić i przetwarzać dane za pośrednictwem sieci elektrycznej i internetowej. Na podstawie tych danych będą wykonywać pewne czynności bez udziału człowieka. Pozwoli to na budowanie inteligentnie działającego mieszkania lub miasta, polepszenie funkcjonowania transportu publicznego czy skuteczności służby zdrowia. Obecnie coraz częściej pojawiają się urządzenia, za pomocą których można sterować – za pośrednictwem sieci – sprzętem gospodarstwa domowego. Internet rzeczy to technologia przyszłości, ale już za kilka lat w systemie tego typu może działać do 50 miliardów urządzeń.

▲ Cyberprzestrzeń stała się dla niektórych miejscem określającym ich status społeczny, który wyznacza liczba znajomych na profilu społecznościowym lub zakup wirtualnego przedmiotu potrzebnego w popularnej grze.

Serwis społecznościowy – obszar w cyberprzestrzeni przeznaczony dla osób, które chcą się komunikować przez internet, wymieniać doświadczeniami lub dzielić zainteresowaniami.

Korzyści i zagrożenia związane z cyberprzestrzenią

Internet powstawał jako przestrzeń wolnego przekazywania informacji i mimo wprowadzenia wielu ograniczeń nadal takim miejscem pozostaje. Większość osób wykorzystuje cyberprzestrzeń jako narzędzie umożliwiające komunikację z innymi. Umożliwiają im to m.in. **serwisy społecznościowe**, dzięki którym można prezentować swoje osiągnięcia i poglądy, nawiązywać i podtrzymywać kontakty czy reklamować i sprzedawać produkty.

Powszechność cyberprzestrzeni jako miejsca aktywności współczesnego człowieka skutkuje tym, że od wielu lat toczy się dyskusja o korzyściach i zagrożeniach z nią związanych.

■ Zadbaj o swoje bezpieczeństwo w sieci

- 1 Nie podawaj w sieci danych osobowych ani haseł, nie wysyłaj swoich zdjęć.
- 2 Skonfiguruj konto na serwisach społecznościowych, ograniczając dostęp do informacji o sobie.
- 3 Hasła układaj jako kombinacje cyfr, liczb i znaków. Zmieniaj je co jakiś czas.
- 4 Zawsze pamiętaj, że osoba, z którą rozmawiasz, nie musi być tym, za kogo się podaje.
- 5 Pamiętaj o ochronie danych osobowych, czytaj regulaminy portali lub stron, które wymagają od ciebie logowania, staraj się nie używać swojego imienia i nazwiska – używaj nicków (z ang. *nickname* – przezwisko) lub pseudonimów.
- 6 Jeżeli otrzymujesz wulgarne lub niepokojące wiadomości, nie odpowiadaj. Jeżeli się powtarzają, porozmawiaj o tym z dorosłymi.
- 7 Respektuj prawo własności w internecie – nie pobieraj nielegalnego oprogramowania ani nielegalnych filmów czy tekstów.
- 8 Jeżeli chcesz się spotkać z kimś, kogo poznałeś/poznałaś w internecie, poinformuj o tym dorosłych i pamiętaj, że takie sytuacje mogą być niebezpieczne.

Zagrożenia w cyberprzestrzeni to:

- narażenie na działania złośliwego oprogramowania, jak wirusy, malware, robaki, trojany, keyloggery itp.;
- zagrożenia zdrowotne związane z małą aktywnością fizyczną oraz zagrożenia psychiczne (uzależnienia);
- działania hakerskie polegające na włamywaniu się do komputera, kradzieży danych czy wykorzystaniu naszego komputera do dokonywania przestępstw internetowych;
- możliwość nieświadomego złamania prawa (np. przez ściąganie nielegalnie zamieszczonych filmów i muzyki);
- inne zagrożenia: cyberprzemoc (agresja wobec jednostek ale też np. określonych grup), cyberterroryzm (wrogie działania w cyberprzestrzeni wobec instytucji, także państwowych).

Malware – szkodliwe oprogramowanie wykorzystywane najczęściej do wykradania danych osobowych i haseł.

Keylogger – program szpiegujący, który rejestruje teksty wpisywane za pomocą klawiatury w komputerze, dzięki czemu inne osoby mogą uzyskać dostęp do naszych haseł.

Trojan – odmiana wirusa komputerowego, który udaje pożyteczny program, aby dostać się do komputera.

Robak internetowy – program, który rozprzestrzenia się przez sieć komputerową, może się sam powielać, zakłócając pracę komputera.

TLS, SSL – zbiory reguł i sposobów przekazywania danych w internecie, które zapewniają poufność i bezpieczeństwo przesyłania danych poprzez odpowiednie szyfrowanie.

Do **korzyści** z obecności w cyberprzestrzeni zalicza się:

- łatwy dostęp do informacji i kontaktu z innymi;
- swoboda w wymianie i kształtowaniu się nowych poglądów;
- rozwój edukacji, upowszechnianie wiedzy;
- rozwój handlu, zaawansowanych technologii i usług, przyczyniające się do wzrostu gospodarczego;
- upowszechnianie kultury.

■ Chroń swój sprzęt

- 1 Korzystaj z oprogramowania antywirusowego, aktualizuj je i często skanuj swój komputer.
- 2 Nie otwieraj podejrzanych plików, załączników z poczty.
- 3 Sprawdzaj, czy strona, do której się logujesz, ma status strony TLS lub SSL.
- 4 Pobrane programy przed otwarciem przeskanuj programem antywirusowym.
- 5 W czasie instalacji programu zwracaj uwagę na komunikaty i nie klikaj automatycznie, gdyż często przy okazji są instalowane inne programy, których nie chcesz.

ZAPAMIĘTAJ

- Internet oraz komputery, smartfony i inne urządzenia to najważniejsze elementy cyberprzestrzeni. Większość osób wykorzystuje cyberprzestrzeń jako formę komunikacji z innymi oraz miejsce, gdzie można wyrazić swoje poglądy.
- Z cyberprzestrzenią, jako obszarem bardzo aktywnej i swobodnej działalności uczestników, są związane zarówno korzyści, jak i zagrożenia.
- Aby uniknąć internetowych zagrożeń, trzeba przestrzegać zasad bezpieczeństwa. Nie należy udostępniać swoich danych ani haseł osobom poznanym w internecie ani otwierać plików pochodzących z nieznanego źródła.

PYTANIA I POLECENIA

1. Nazwij korzyści związane z internetem, do których odnoszą się zamieszczone niżej opisy.
 - A. Znany youtuber zamieścił w internecie swój nowy filmik, który w ciągu kilku godzin odnotował ponad milion odsłon.
 - B. Andrzej założył sklep internetowy i w ciągu roku osiągnął sukces – sprzedaje swoje produkty na całym świecie.
 - C. Pani Anna, korzystając z komunikatora internetowego, codziennie rozmawia ze swoim mężem, który pracuje za granicą.
 - D. Pani Zofia stosuje tablice interaktywne i narzędzia internetowe jako pomoce przy prowadzeniu zajęć z języka angielskiego.
- ✳ 2. Podaj kilka przykładów tego, w jaki sposób narzędzia istniejące w cyberprzestrzeni mogą być wykorzystywane w szkole.
3. Wymień najważniejsze zasady bezpiecznego korzystania z internetu.
4. Które z internetowych zagrożeń wydaje ci się najważniejsze? Jak można się przed nim bronić?
5. Przeczytaj definicję i wykonaj polecenia.

Cyberprzemoc – zachowanie, które krzywdzi jakąś osobę lub grupę osób (agresja, nękanie, prześladowanie, zastraszanie, wyśmiewanie) z wykorzystaniem z internetu oraz usług, serwisów i aplikacji elektronicznych: SMS-ów, witryn internetowych, forów dyskusyjnych, portali społecznościowych.

- A. Podaj cztery przykłady zachowań, które można zaliczyć do cyberprzemocy.
- B. Podaj propozycję reakcji na każde z tych zachowań.
- C. Przedyskutujcie swoje pomysły na forum klasy i wspólnie opracujcie instrukcję radzenia sobie z cyberprzemocą.

W świecie mediów i informacji

■ Przeczytaj, pomyśl, odpowiedz

Swoje wiem. Jednym z największych kłopotów, z jakim muszą się borykać media, jest to, że w zasadzie nie mają prawa do cenzury. Owszem, żadna przyzwoita gazeta nie pokaże drastycznych zdjęć z miejsca zamachu terrorystycznego, żadna szanująca się telewizja nie pokaże obrazków, które mogłyby się stać instrukcją popełniania samobójstwa, ale na tym w zasadzie obostrzenia się kończą. Nie ma takiej bzdury, którą potrafi wypowiedzieć polityk, by media powiedziały – basta, takiego idiotyzmu nie będziemy rozpowszechniać. Można powiedzieć, że media mają nawet obowiązek rozpowszechniania wypowiedzianych przez polityków bzdur, chociażby dlatego, by wyborcy wiedzieli, na kogo nie głosować.

Z tego przymusu mediów korzystają też terroryści. Zamachy mają sens tylko wtedy, jeżeli potrafią kogoś przestraszyć. Żeby kogoś przestraszyć, muszą to nagłośnić media. W tym sensie media stają się niejako uczestnikiem całej tej okrutnej gry. Ale media nie mogą o zamachach nie mówić. Chyba że zamachy te spowszednieją i staną się niejako codziennością. Zło, które powszednieje, przestaje być dla mediów (czytaj, dla odbiorców mediów) interesujące. Tak na przykład jest z wypadkami samochodowymi. Każdego tygodnia na polskich drogach ginie około 100 osób, czyli dochodzi do prawdziwej jatki. Ale jatka ta nie trafia na pierwsze strony gazet. O tym wszystkim myślałem w sobotę, po kolejnym zamachu terrorystycznym w Anglii. Gdy w marcu doszło do ataku w Londynie, wszystkie europejskie stacje informacyjne przerwały program, by nadawać relacje z wysp. W sobotę program przerwała większość stacji, ale już nie wszystkie. Może zabrzmiało to brutalnie, ale po 15. ataku nie zainteresuje to już nikogo. Mam nadzieję, że to nie jedyny środek, jakim można zwalczyć terrorizm.

Źródło: G. Miecugow, *Terroryzm*, tekst zamieszczony na stronie www.dziennikpolski24.pl, 6.06.2017 (dostęp: 31.01.2018).

1. Na jaki problem mediów zwraca uwagę autor tekstu?
2. Czy, twoim zdaniem, nagłaśnianie zamachów terrorystycznych przez media jest niebezpiecznym zjawiskiem?
3. Czy uważasz, że media powinny rozpowszechniać wszystkie informacje, także nieprawdziwe? Uzasadnij swoje zdanie.

■ Z życia wzięte

Agnieszka uwielbia fotografię i taniec, dlatego wspólnie z grupą taneczną ze szkoły często wyjeżdża na różne konkursy. W trakcie jednego z nich robiła zdjęcia uczestniczkom, które przygotowywały się do występów. Osoby, które fotografowała, nic o tym nie wiedziały i nie wyrażały na to zgody. Zdaniem Agnieszki niektóre z tych zdjęć były bardzo śmieszne, dlatego też postanowiła udostępnić je w zamkniętej grupie na jednym z portali społecznościowych. Pod zdjęciami szybko pojawiły się komentarze. Niestety niektóre z nich były bardzo złeśliwe, a nawet wulgarne. Bardzo szybko zamieszczone zdjęcia trafiły na profile publiczne innych osób. Cieszyły się bardzo dużą popularnością. Kilka dni później Agnieszka została wezwana przez dyrekcję szkoły i usłyszała, że rodzice kilku dziewczyn, których fotografie zamieściła, zastanawiają się nad zgłoszeniem sprawy do prokuratury. Największe wzburzenie wśród rodziców wywołały wulgarne komentarze umieszczane pod zdjęciami.

1. Jaki błąd popełniła Agnieszka, fotografując uczestniczki konkursu tanecznego i umieszczając te zdjęcia na portalu społecznościowym?

2. Jakie normy złamała Agnieszka? Czy jedynie ona zachowała się niewłaściwie?
3. Jak, twoim zdaniem, powinna zachować się Agnieszka w sytuacji, w której się znalazła? Zaproponuj konkretne rozwiązanie problemu.

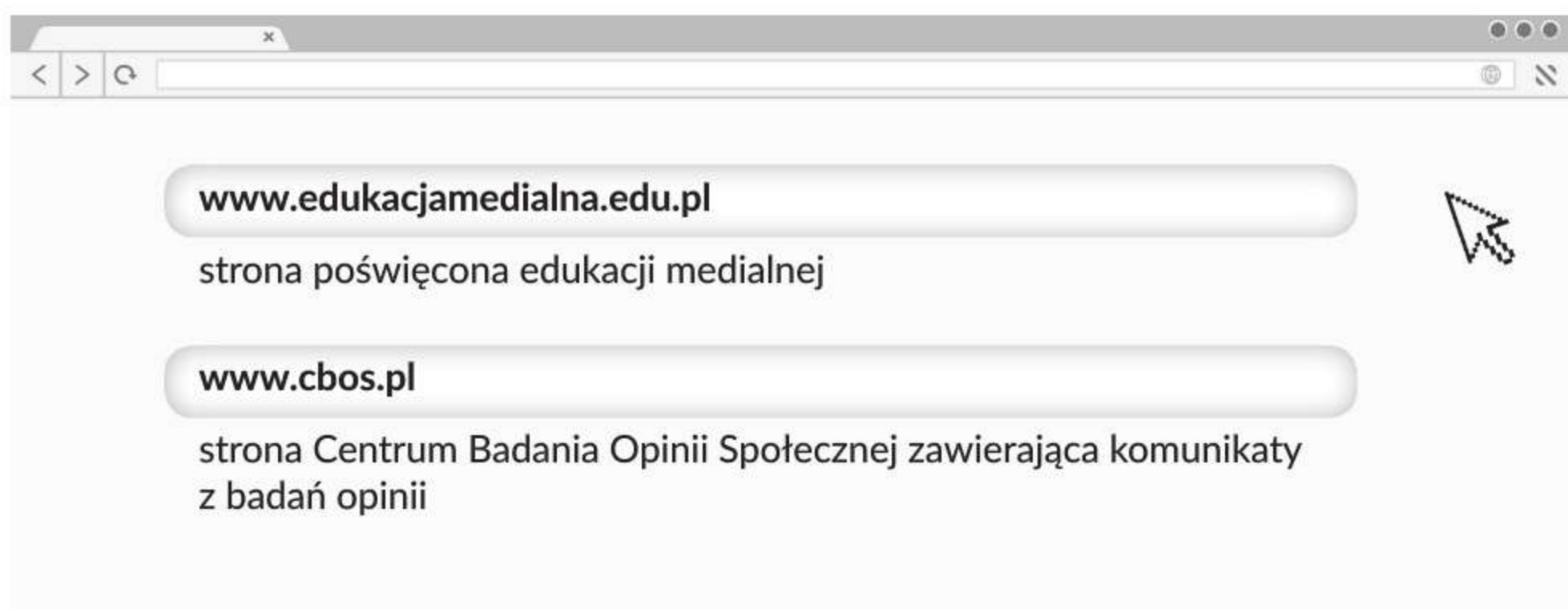
■ Pomyśl, powiedz, napisz

1. Wyjaśnij znaczenie powiedzenia „Media są czwartą władzą”. Podaj przykłady świadczące o prawdziwości tej tezy.
2. Scharakteryzuj środki masowego przekazu, przedstaw rodzaje mediów i ich najważniejsze funkcje.
3. Wskaż różnice między informacją a opinią, odwołaj się do przykładów z mediów i z codziennego życia.
4. Wyjaśnij, dlaczego należy oddzielać informacje od komentarzy.
5. Dlaczego zawód dziennikarza wymaga szczególnej rzetelności i przestrzegania zasad etycznych?
6. Wymień najważniejsze funkcje reklam. Dlaczego tego typu przekazy nie zawsze powinniśmy taktować dosłownie?
7. Zanalizuj wybraną reklamę telewizyjną, radiową lub internetową. Oceń, w jakim stopniu przekaz jest rzetelny. Jeśli zawiera przekłamania lub nieścisłości – wskaż je i omów.
8. Zanalizuj wybraną kampanię społeczną. Opisz, jaki jest jej cel, do jakich odbiorców jest skierowana, do jakich emocji się odwołuje. Czy uważasz, że jest skuteczna? Uzasadnij swoje zdanie.
9. Omów znaczenie badań opinii publicznej. Poszukaj w internecie badań na wybrany temat. Opisz krótko wybrane badanie.

■ Praca projektowa

Przeprowadźcie w waszej szkole badania ankietowe dotyczące korzystania z różnego rodzaju mediów oraz związanych z tym zagrożeń, opracujcie i zaprezentujcie wyniki waszych badań. Zorganizujcie kampanię społeczną związaną z korzystaniem z mediów elektronicznych.

■ Szukaj w sieci

Indeks

A

akcja Pajacyk • 103
alterglobaliści • 169
Amnesty International • 188
antyglobaliści • 169
antysemityzm • 89
apelacja • 144
arbitraż • 21
asertywność • 10

B

badanie opinii publicznej • 218
bezpieczeństwo w sieci • 222
bieda na świecie • 172
budżet domowy • 30
budżet gminy • 64–65
budżet obywatelski (partycypacyjny) • 71, 72

C

Caritas • 103, 189
choroby cywilizacyjne • 173
cnoty obywatelskie • 91
cyberprzemoc • 194
cyberprzestrzeń • 221–223
czwarta władza • 205
czyn karalny • 197

D

demokracja • 118
demokratyczne państwo prawne • 118
dualizm władzy wykonawczej • 137
dyskryminacja • 108

E

emigracja • 83
etyka dziennikarska • 212–213
etyka w życiu publicznym • 106–109
eurodeputowany • 165

F

fake news • 210
frekwencja wyborcza • 131

funkcje państwa • 115–116
funkcje reklamy • 215

G

globalizacja • 169, 209
globalne ocieplenie • 173
głód na świecie • 172
godność człowieka • 178
gospodarstwo domowe • 30
grupa reprezentatywna • 218, 219
grupy społeczne • 18, 19

H

hejtowanie • 210
Helsińska Fundacja Praw Człowieka • 188

I

imigracja • 83
instancyjność sądów • 144
integracja europejska • 157–159
internet rzeczy • 221

K

kampania społeczna zob. reklama społeczna
kapitał społeczny • 67, 182
kasacja • 144
koalicja rządowa • 127
Komisja Europejska • 161
komunikacja • 7
konflikty na świecie • 170–171
konstytucja • 122
Konwencja o prawach dziecka • 189
korupcja • 109
ksenofobia • 89

L

lobbying • 108
ludowa inicjatywa ustawodawcza • 184

M

mała ojczyzna • 54
manipulacje w reklamach • 216
media • 204–205

media elektroniczne • 211
 mediacje • 21
 migracja • 83
 młodzieżowa rada miasta/gminy • 71
 mniejszość etniczna • 81
 mniejszość narodowa • 81
 mobbing • 107

N

nacjonalizm • 76
 naród • 76
 NATO 150
 negocjacje • 21
 nepotyzm • 108
 netykieta • 211
 NGO zob. organizacje pozarządowe

O

obywatelstwo • 78
 obywatelstwo UE 167
 ojczyzna • 87
 ONZ 152–153
 opinia publiczna • 206
 opozycja • 126, 128
 ordynacja wyborcza • 132
 organizacje pozarządowe (NGO) • 96, 103, 187
 organizacje pożytku publicznego • 105
 organy ONZ • 152
 osobowość • 6

P

państwo • 114, 116
 Parlament Europejski • 160
 partia polityczna • 126–127
 patriotyzm • 88
 plan kariery • 49
 pluralizm • 119
 podział administracyjny Polski • 59
 Polacy w instytucjach unijnych • 165
 policja • 192
 policyjna izba dziecka • 199
 Polonia • 85
 Polska Akcja Humanitarna • 188
 Polska w NATO i ONZ • 154–155
 Polski Czerwony Krzyż • 188
 potrzeby człowieka • 12

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka • 180
 prawa człowieka • 178–179
 prawa i obowiązki ucznia • 43–45
 prawa i wolności osobiste • 183
 prawa i wolności polityczne • 183
 prawa rodzicielskie • 25
 prezentacja • 9
 Prezydent RP • 136–137, 138–139
 problemy demograficzne na świecie • 172
 problemy społeczności lokalnych • 69
 przemoc • 194
 przemoc rówieśnicza • 196
 przestępstwo • 196

R

racja stanu • 115
 Rada Europejska • 160
 Rada Ministrów • 137–138, 140
 Rada Unii Europejskiej • 161
 rasizm • 89
 referendum • 70, 120
 reklama • 215
 reklama społeczna • 216
 republika • 136
 role społeczne • 14
 ruchy miejskie • 55
 rynek pracy • 51–52
 Rzecznik Praw Dziecka • 190
 Rzecznik Praw Obywatelskich • 186–187

S

samorząd szkolny • 40
 samorząd terytorialny • 60–63
 samorządność • 39
 sąd rejonowy • 143
 sejm • 133
 senat • 133
 służby porządkowe • 193
 socjalizacja • 13
 społeczeństwo informacyjne • 209
 społeczeństwo obywatelskie • 95
 społeczność lokalna • 55
 społeczność regionalna • 56
 system sądownictwa w Polsce • 142
 system szkolnictwa • 39
 Szlachetna Paczka • 103
 szowinizm • 89

Ś

środki masowego przekazu • 204
środki przymusu bezpośredniego • 192

T

terroryzm • 172
tożsamość narodowa • 76
trollowanie • 210
trójpodział władzy • 119
Trybunał Konstytucyjny • 46, 123–124
Trybunał Stanu • 139, 143
typy osobowości • 50–51
typy rodziny • 24

U

uchodźca • 84
UNICEF • 104, 189

W

wież obywatelska • 77
władza rodzicielska • 25
wolontariat • 96, 103
WOŚP • 104
wydatki konsumpcyjne i inwestycyjne • 31
wykroczenie • 196
występek • 196

Z

zatrzymanie nieletniego • 198–199
zawód zaufania publicznego • 212
zbiorowości • 17
zbrodnia • 196
Zgromadzenie Narodowe • 134
ZHP • 100

Źródła ilustracji i fotografii

Okladka:

(tłum ludzi) Bildagentur Zoonar GmbH/Shutterstock.com;

Strony działowe:

s. 5 (tłum ludzi) Photobank gallery/Shutterstock.com; s. 37 (rozmowa) Rawpixel.com/Shutterstock.com; s. 75 (tłum z polskimi flagami) irena iris szewczyk/Shutterstock.com; s. 113 (Sąd Najwyższy) Philip Bird LRPS CPAGB/Shutterstock.com, (sejm) Tupungato/Shutterstock.com, (Pałac Prezydencki) whitelook/Shutterstock.com; s. 149 (flagi przed budynkiem PE w Strasburgu) Hadrian/Shutterstock.com; s. 177 (figura sprawiedliwości) ericsphotography/iStockphoto.com; s. 203 (ekrany) Vertigo3d/iStockphoto.com;

Tekst główny:

s. 6 i następne (karteczki do notatek) pico [Patrick M. Pelz]/Shutterstock.com; s. 36, 74, 112, 148, 176, 202, 226 (ekran z kursorem) Ivan Lukyanchuk/Shutterstock.com; s. 7 (człowiek witruwiański) ARCHITECTEUR/Shutterstock.com, (sylwetka człowieka) Atstock Productions/Shutterstock.com, (elementy osobowości) Daria Brzezińska; s. 8 (nadawanie komunikatu) Jacky Co/Shutterstock.com, (słyszenie) Aha-Soft/Shutterstock.com, (widzenie) veronchick84/Shutterstock.com; s. 9 (elegancki mówca) stock-four/Shutterstock.com, (mówca z megafonem) Photographee.eu/Shutterstock.com; s. 11 (para zakochanych) Bogoljub/Shutterstock.com, (szef) Photographee.eu/Shutterstock.com, (para po kłótni) VGstock-studio/Shutterstock.com, (gest powitania) Koldunov/Shutterstock.com; s. 13 (drużyna) skynesher/Getty Images; s. 15 (mama i córka) Iakov Filimonov/Shutterstock.com, (nauczycielka) gualtiero boffi/Shutterstock.com, (uczniowie) Syda Productions/Shutterstock.com, (harcerze) Adam Staskiewicz/East News; s. 18 (publiczność) Serhii Bobyk/Shutterstock.com, (wojsko) OleksSH/Shutterstock.com, (pasażerowie) joyfull/Shutterstock.com, (para) Syda Productions/Shutterstock.com; s. 19 (rodzina przy stole) Monkey Business Images/Shutterstock.com, (spotkanie biznesowe) ASDF_MEDIA/Shutterstock.com, (drużyna harcerska) Adam Staskiewicz/East News, (manifestacja) Michel Piccaya/Shutterstock.com, (uczniowie) Syda Productions/Shutterstock.com, (subkultura) Dziurek/Shutterstock.com; s. 23 (rodzina) wavebreakmedia/Shutterstock.com; s. 25 (pracownica w biurze) Elnur/Shutterstock.com, (lekarz i pacjentka) Rido/Shutterstock.com, (pieniądze) rzoze19/Shutterstock.com, (praktyki religijne) futureGalore/Shutterstock.com; s. 30 (kalkulator) Grzegorz_Pakula/Shutterstock.com; s. 32 (zakupy) Hero Images/Getty Images; s. 38 (lekcja) PAP/Lech Muszyński, (kółko zainteresowań) ESB Professional/Shutterstock.com; s. 41 (członkowie samorządu) wavebreakmedia/Shutterstock.com; s. 46 (nauczycielka i uczeń) DGLimages/Shutterstock.com; s. 49 (Steve Jobs) Featureflash Photo Agency/Shutterstock.com; s. 50–51 (typy osobowości) Daria Brzezińska; s. 51 (uśmiech) wavebreakmedia/Shutterstock.com; s. 53 (Open'er Festival) PAP/Adam Warżawa; s. 54 (Lanckorona) Adwo/Shutterstock.com, (Żagań) Magdanatka/Shutterstock.com, (Warszawa) marchello74/Shutterstock.com; s. 57 (palmy kurpiowskie) PAP/Tomasz Waszczuk, (stroje łowickie) Stanisław Tokarski/Shutterstock.com, (oscypek) ambrozinio/Shutterstock.com, (kościół w Stegnie) Dariusz Leszczynski/Shutterstock.com; s. 63 (budynki urzędów) VoodooDot/Shutterstock.com; s. 64 (urzędniczka) PAP/Bartłomiej Zborowski; s. 65 (tablica) Krystyna Błatkiewicz/REPORTER, (budżet gminy) Park Ji Sun/Shutterstock.com; s. 68 (usuwanie szkód) PAP/Adam Warżawa; s. 70 (smog) PAP/Andrzej Grygiel; s. 71 (pikieta) PAP/Bartłomiej Zborowski; s. 78 (nadanie obywatelstwa) Artur Szczepanski/REPORTER; s. 81 (muzycy cygańscy) Piotr Tracz/REPORTER; s. 83 (Kaszubi) Wojciech Strozyk/REPORTER; s. 84 (Homs) OBJM/Shutterstock.com, (imigranci) Photoshot/REPORTER; s. 85 (parada Pułaskiego) Elzbieta Sekowska/Shutterstock.com, s. 88 (polska flaga) Globe Turner/Shutterstock.com (polskie godło) Rozhkovs/Shutterstock.com; s. 89 (rękopis Mazurka Dąbrowskiego) Public domain; s. 91 (strażacy) Krzysztof Dabkowski/Shutterstock.com, (akcja Szlachetna

Paczka) Mateusz Jagielski/East News, (głosowanie w lokalu wyborczym) PAP/Paweł Supernak, (pracownik w cukierni) PAP/Adam Warżawa; s. 92–93 (Jadwiga Andegaweńska) Public domain, (Stanisław Żółkiewski) Public domain, (Józef Piłsudski) NAC, (Witold Pilecki) Laski Diffusion/East News, (Halina Mikołajska) Anna Beata Bohdziewicz/REPORTER, (Zbigniew Romaszewski) Pempel/REPORTER; s. 96 (plakat W samo południe) Tomasz Sarnecki; s. 98 (PCK) TOMASZ CZACHOROWSKI/POLSKA PRESS/East News; s. 100 (ZHP) PAP/DAREK DELMANOWICZ; s. 101 (Bill i Melinda Gates) Peter Macdiarmid/Getty Images; s. 102 (rysunki Jak mądrze pomagać) Daria Brzezińska; s. 104 (WOŚP) PAP/Leszek Szymański, (wolontariuszka z psem) PAP/Bartłomiej Zborowski; s. 107 (Barack Obama) Action Sports Photography/Shutterstock.com, (Donald Trump) JStone/Shutterstock.com; s. 114 (granica państwa) PAP/Darek Delmanowicz; s. 116 (Andrzej Duda i Donald Trump) Wojtek Laski/East News, (policjanci) Bastian/BE&W, (żołnierze) Wojciech Stróżyk/Alamy Stock Photo, (uczniowie przed szkołą) Krystian Maj/FORUM; s. 118 (filary demokracji) Mark1987/Shutterstock.com; s. 119 (rysunek satyryczny) Andrzej Mleczko; s. 122 (obraz *Uchwalenie Konstytucji 3 maja*) Public domain; s. 124 (Trybunał Konstytucyjny) Andrzej Hulimka/REPORTER; s. 126 (A. Duda i M. Morawiecki) Zbyszek Kaczmarek/REPORTER, (posłowie opozycji) PAP/Marcin Obara, (kampania wyborcza PO) PAP/Radek Pietruszka; s. 128 (logo PiS) pis.org.pl, (logo Koalicji Obywatelskiej) Koalicja Obywatelska, (logo „Lewica”) Koalicyjny Klub Parlamentarny Lewicy, (logo Konfederacji Wolność i Niepodległość) Konfederacja Wolność i Niepodległość, (logo PSL) www.psl.pl; s. 131 (lokal wyborczy) De Visu/Shutterstock.com; s. 132 (wyborca przy urnie) Daria Brzezińska; s. 133 (budynek sejmu) Tupungato/Shutterstock.com, (senat) PAP/Radek Pietruszka; s. 136 (zaprzysiężenie prezydenta Dudy) PAP/Radek Pietruszka, (Lech Wałęsa) Wojtek Laski/East News, (Aleksander Kwaśniewski) JOLA LIPKA/East News; s. 137 (Lech Kaczyński) PAP/Maciej Chojnowski, (Bronisław Komorowski) PAP/Jacek Turczyk, (Andrzej Duda) PAP/Jacek Turczyk; s. 139 (święto Wojska Polskiego) Bartosz Krupa/East News; s. 140 (rząd RP) Jacek DOMINSKI/East News; s. 142 (waga) Daria Brzezińska; s. 144 (Temida) Daria Brzezińska; s. 150 (podpisanie akcesji do NATO) PAP/EPA/CLIFF SCHIAPPA; s. 152 (flaga NATO) railway fx/Shutterstock.com; s. 153 (misja ONZ w Libanie) Anadolu Agency/Getty Images, (flaga ONZ) Andrii Myronov/Shutterstock.com; s. 154 (Anakonda-16) PAP/Tytus Żmijewski, (polski i amerykański żołnierz) PJF Military Collection/Alamy Stock Photo/BE&W, (logo organizacji wyspecjalizowanych ONZ) UNESCO, WHO, FAO, ILO; s. 158 (R. Schuman) REPORTERS ASSOCIES/Getty Images, (J. Monnet) Keystone-France/Getty Images, (K. Adenauer) ullstein bild/Getty Images (P.H. Spaak) NATO/EAST NEWS, (A. de Gasperi) Fototeca Gilardi/akg-images/BE&W; s. 160 (budynek PE) Botond Horvath/Shutterstock.com, (Rada Europejska) photocosmos1/Shutterstock.com; s. 161 (budynek Rady UE) glen photo/Shutterstock.com, (budynek KE) Pawel Szczepanski/Shutterstock.com; s. 160–161 (logo instytucji UE) European Union; s. 165 (J. Buzek) PE/East News, (D. Tusk) YE PINGFAN/BE&W; s. 166 (flaga UE) Roman Sigaev/Shutterstock.com; s. 167 (parada Schumana) Zofia Drozynska/East News; s. 169 (rysunki obszary globalizacji) Daria Brzezińska; s. 171 (Luanda) Fabian Plock/Shutterstock.com; s. 173 (skupisko odpadów) Ethan Daniels/Shutterstock.com; s. 178 (rysunek Prawa człowieka) Daria Brzezińska; s. 179 (plakat) reprodukcja; s. 181 (J. Korczak) Israel images/Alamy Stock Photo/BE&W, (M. Yousafzai) DAVE ALLOCCA/STARTRAKSPHOTO/BE&W, (N. Mandela) AfriPics.com/Alamy Stock Photo/BE&W; s. 184 (pochód 1 maja) Tomasz Bidermann/Shutterstock.com, (sąd) ARTUR DROZDZAK/POLSKAPRESSE; s. 186 (rysunek Ochrona praw człowieka) Daria Brzezińska; s. 187 (A. Bodnar) PAP/Paweł Supernak; s. 188 (logo PCK) Polski Czerwony Krzyż, (logo AI) Amnesty International, (logo HFPC) Helsińska Fundacja Praw Człowieka, (logo PAH) Polska Akcja Humanitarna, (wigilia Caritas) Vadim Pacajev/Alamy Stock Photo/BE&W, (maraton pisanie listów) Romy Arroyo Fernandez/NurPhoto via ZUMA Press/BE&W; s. 189 (logo Caritas) Caritas Polska, (R. Lewandowski) Zz/ZZ/BE&W; s. 190 (praca dzieci) PAP/Xinhua/Rahmat Alizadah; s. 192 (policja) Włodzimierz Wasyluk/East News; s. 193 (służba porządkowa) Dziurek/Shutterstock.com; s. 194 (ręka z telefonem) Barabasa/Shutterstock.com; s. 196 (sprzeczka między rówieśnikami) CREATISTA/Shutterstock.com;

s. 198 (zatrzymanie przez policję) PAP/Jacek Turczyk; s. 204 (rysunki Rodzaje mediów) Daria Brzezińska; s. 206 (oglądanie telewizji) Wojtek Laski/East News, (młodzież z laptopem) SpeedKingz/Shutterstock.com; s. 207 (E. Macron) AP/Michael Sohn/East News; s. 209 (kula ziemiska) Pasko Maksim/Shutterstock.com, (ekran) Birdiegirl/Shutterstock.com, (wi-fi) Rahib Valiyev/Shutterstock.com, (plik tekstowy) Serhiy Smirnov/Shutterstock.com; s. 211 (dziewczynka z laptopem) studiolooco/Shutterstock.com; s. 212 (debata telewizyjna) PAP/Jan Bogacz; s. 217 (reklamy społeczne) Olimpiady Specjalne Polska, Fundacja Dorastaj z Nami, FUNDACJA SENSORIA; s. 218 (G. Gallup) Everett Collection/East News; s. 219 (logo CBOS) CBOS, (logo GfK) GfK, (logo Ipsos) Ipsos; s. 222 (młodzież z urządzeniami mobilnymi) LightField Studios/Shutterstock.com; s. 223 (mysz komputerowa) urfin/Shutterstock.com

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że podjęły staranie mające na celu dotarcie do właścicieli i dysponentów praw autorskich zamieszczonych utworów. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, przytaczając w celach dydaktycznych utwory lub fragmenty, postępują zgodnie z art. 27¹ ustawy o prawie autorskim. Jednocześnie Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że są jedynym podmiotem właściwym do kontaktu autorów tych utworów lub innych podmiotów uprawnionych w wypadkach, w których twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia.